



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«Δραματική Τέχνη και Παραστατικές Τέχνες στην Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση –
MA in Drama and Performing Arts in Education and Lifelong Learning»

Μεταπτυχιακή διατριβή

Θέμα: «Η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση ως μέσο για τη διαπραγμάτευση των έμφυλων στερεοτύπων σε νέες και νέους».

Φλώρα Ασουμανάκη

Επιβλέπων Καθηγητής: Λενακάκης Αντώνιος

ΝΑΥΠΛΙΟ 2020



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«Δραματική Τέχνη και Παραστατικές Τέχνες στην Εκπαίδευση και Δια Βίου
Μάθηση – MA in Drama and Performing Arts in Education and Lifelong Learning»

Μεταπτυχιακή διατριβή

Θέμα: «Η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση ως μέσο για τη
διαπραγμάτευση των έμφυλων στερεοτύπων σε νέες και νέους».

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:

Λενακάκης Αντώνιος

Φλώρα Ασουμανάκη

ΑΜ: 5052201601003

ΜΕΛΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ

ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ:

Τσιάρας Αστέριος

Μάγος Κωνσταντίνος

ΝΑΥΠΛΙΟ 2020

Ευχαριστήριο σημείωμα

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου κύριο Αντώνη Λενακάκη, όχι μόνο για την αδιάλειπτη μέριμνα και το ενδιαφέρον του για την παρούσα εργασία, αλλά και για όσα έχει προσφέρει συνολικά στον χώρο της θεατροπαιδαγωγικής στην Ελλάδα. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κύριο Μάγο και τον κύριο Τσιάρα, που, ως μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής και καθηγητές μας στο πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών, αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης και διαρκούς αναζήτησης τόσο επιστημονικής όσο και καλλιτεχνικής. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την κυρία Άλκηστη Κοντογιάννη, ιδρυτή του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών, που άνοιξε αυτό το κανάλι έρευνας και δημιουργίας στο οποίο ταξιδέψαμε για δύο και πλέον έτη.

Συνεχίζοντας, δε θα μπορούσα να παραλείψω την οικογένειά μου, που στέκεται αρωγός σε κάθε επιθυμία μου για εξέλιξη και ειδικά την μητέρα μου, σημείο αναφοράς σε όλη την ακαδημαϊκή μου πορεία. Την Μαρίλια Μερσινιάδη που στο ρόλο της κριτικής φίλης στάθηκε πολύτιμη σύμβουλος σε όλη την πορεία του πειράματος. Τους φοιτητές του τμήματος θεατρικών σπουδών Πανεπιστημίου Πελοποννήσου που αποτέλεσαν το δείγμα της έρευνας και τη γραμματέα του τμήματος κυρία Μαίρη Καραγιάννη. Τους καθηγητές κυρία Χριστίνα Ζώνιου, κυρία Άννα Τσίχλη και κύριο Αντώνη Βολανάκη για την πολύτιμη ανατροφοδότηση που μου προσέφεραν όταν αυτή χρειάστηκε.

Τέλος, την ευρύτερη οικογένεια των φίλων και συναδέλφων που ο καθένας με τη δική του συμβολή βοήθησε στην εκπόνηση της μεταπτυχιακής αυτής διατριβής.

Περιεχόμενα

Ευχαριστήριο σημείωμα.....	iii
Κατάλογος Διαγραμμάτων	vi
Κατάλογος Πινάκων	vi
Περίληψη.....	viii
Abstract	ix
Εισαγωγή.....	10
A - Θεωρητικό πλαίσιο	12
A.1 Το εκπαιδευτικό δράμα	12
A.1.2 Τεχνικές Θεάτρου και δράματος στην Εκπαίδευση	12
A.1.2.1 Δραματική τέχνη στην εκπαίδευση: Η μέθοδος και οι τεχνικές.....	12
A.1.2.2 Το θέατρο του Καταπιεσμένου.....	14
A.1.2.3 Επινόησης θέατρο.....	15
A.1.2.3.δ Ιστορική αναδρομή	16
A.1.2.4 Αυτοσχεδιαστικό θέατρο	16
A.1.3 Εκπαιδευτικό Δράμα για νέες και νέους.....	17
A.2 Έμφυλα στερεότυπα	19
A.2.1 Κοινωνικά στερεότυπα	19
A.2.2 Βιολογικό και κοινωνικό φύλο.....	20
A.2.3 Ταυτότητες φύλου και σεξουαλικός προσανατολισμός.....	20
A.2.4 Έμφυλος διαχωρισμός σε προσχολική ή σχολική ηλικία – Ο ρόλος του παιχνιδιού	21
A.2.5 Ο ρόλος των ΜΜΕ στην κατασκευή του φύλου	22
A.2.6 Το φύλο και η εκπαιδευτική διαδικασία.....	23
A.2.7 Η φεμινιστική θεωρία στην εκπαίδευση.....	23
A.2.8. Το νομοθετικό πλαίσιο	24
A.3 Διερεύνηση προηγούμενων ερευνών.....	25
A.3.1 Το φύλο στη μετεφηβική περίοδο- Η οπτική των θετικών επιστημόνων.	25
A.3.2 «Η πρόκληση είναι τα αφανή να γίνουν εμφανή, μέσω της πράξης»: Διερεύνηση μελετών- Η οπτική των ανθρωπιστικών επιστημόνων.....	26
B - Πρακτικό Μέρος.....	29
B.1 Το πλαίσιο της έρευνας.....	29
B.1.1 Ερευνητικά Ερωτήματα και Υποθέσεις	30
B.1.2 Ερευνητικά εργαλεία	31
B.1.3 Σχεδιασμός έρευνας.....	31

B.1.4 Ερευνητικός πληθυσμός.....	31
B.1.5 Παρεμβάσεις	32
B.2 Ποσοτική έρευνα	33
B.2.1 Μεθοδολογία ποσοτικής έρευνας.....	33
B.2.2 Περιγραφικά αποτελέσματα	34
B.2.3 Στατιστική ανάλυση.....	34
B.2.3.α Στάσεις απέναντι στις γυναίκες.....	36
B.2.3.β Στάσεις απέναντι στη βία	42
B.2.3.γ Κοινές αιτιολογήσεις των βίαιων συμπεριφορών	47
B.2.3.δ Διαδεδομένοι μύθοι.....	50
B.3 Ποιοτική Ανάλυση	57
B.3.1 Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας – Περιορισμοί.....	57
B.3.2 Παρουσίαση αποτελεσμάτων - Θεματικών.....	58
B.3.2.i Βιολογικό και κοινωνικό φύλο.....	58
B.3.2.ii «Αν μία γυναίκα εκθέτει το σώμα της σε μεγάλο βαθμό, αυτό δείχνει ότι το κάνει για να προκαλέσει».....	58
B.3.2.iii «Αν ένας άνδρας κλάψει αυτό δείχνει ότι είναι αδύναμος» &	59
«Το ανδρικό φύλο είναι αυτό που ασκεί βία συνήθως».....	59
B.3.2.iv Έμφυλες διακρίσεις στο σχολικό περιβάλλον	60
B.3.2.v Σεξισμός και ΜΜΕ.....	61
B.3.2.vi-Τι είναι η πατριαρχία;.....	65
B.3.2.vii Σεξουαλικότητα, ομοφυλοφιλία και η ιδέα του «άλλου» σε μία συμπεριληπτική μη στερεοτυπική εκδοχή.	69
B.3.2. viii. Η έλευση της ενσυναίσθησης- Προσωπικό βίωμα έμφυλης καταπίεσης και εκπαιδευτικό δράμα.	72
B.3.2.ix Αναστοχασμός με προσωπικές και κοινωνικές προ(εκ)τάσεις.....	75
B.3.3 Ερευνητικά αποτελέσματα, περιορισμοί και προτάσεις για επόμενες μελέτες.	77
Γ. Συζήτηση- προτάσεις.....	79
Γ1 Συζήτηση.....	79
Γ.2 Απολογισμός και συμπεράσματα.....	87
Βιβλιογραφία.....	89
Παράρτημα 1	95
Παράρτημα 2	131

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1. Ερώτηση «Στα περισσότερα κορίτσια αρέσει να επιδεικνύουν το σώμα τους», Πριν την παρέμβαση.....	37
Διάγραμμα 2. Ερωτήσεις «Ακούγεται πιο άσχημο όταν βρίζει ένα κορίτσι παρά όταν βρίζει ένα αγόρι» και «Στα περισσότερα κορίτσια αρέσει να επιδεικνύουν το σώμα τους», Μετά την παρέμβαση.....	39
Διάγραμμα 3. Ερωτήσεις «Ακούγεται πιο άσχημο όταν βρίζει ένα κορίτσι παρά όταν βρίζει ένα αγόρι» και «Δεν υπάρχει πρόβλημα για ένα κορίτσι να ζητήσει από ένα αγόρι να βγουν ραντεβού», Ομάδα Παρέμβασης	40
Διάγραμμα 4. Ερωτήσεις «Στα περισσότερα κορίτσια αρέσει να επιδεικνύουν το σώμα τους» και «Τα περισσότερα κορίτσια δεν μπορείς να τα εμπιστευθείς», Ομάδα Ελέγχου	41
Διάγραμμα 5. Ερώτηση "Είναι πιο αποδεκτό από ένα αγόρι να έχει πολλές ερωτικές συντροφούς από ότι είναι για ένα κορίτσι", Ομάδα Ελέγχου.....	41
Διάγραμμα 6. Ερωτήσεις «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν δεν του συμπεριφέρεται με σεβασμό» και «Είναι εντάξει για ένα κορίτσι να φωνάζει στο αγόρι της εάν δεν της συμπεριφέρεται με σεβασμό», Πριν την παρέμβαση.....	43
Διάγραμμα 7. "Είναι εντάξει για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν αυτή συνεχώς γκρινιάζει", Πριν την παρέμβαση.....	44
Διάγραμμα 8. Ερωτήσεις «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν δεν του συμπεριφέρεται με σεβασμό» και «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν αυτή συνεχώς γκρινιάζει», Ομάδα Ελέγχου.....	46
Διάγραμμα 9. «Στάσεις απέναντι στη βία», Ομάδα Ελέγχου.....	47
Διάγραμμα 10. Κοινές αιτιολογήσεις των βίαιων συμπεριφορών, Μετά την παρέμβαση.....	49
Διάγραμμα 11. Δηλώσεις «Οι γυναίκες είναι πιο πιθανό να κακοποιηθούν σεξουαλικά από έναν άγνωστο παρά από κάποιον που γνωρίζουν» και «Μερικές φορές φταίνε τα κορίτσια που τις χτυπούν οι σύντροφοί τους», Μετά την παρέμβαση.....	53
Διάγραμμα 12. Δήλωση «Το ξύλο και οι φωνές συμβαίνουν συνήθως στις σχέσεις των ενηλίκων και σπάνια στις σχέσεις των εφήβων», Μετά την παρέμβαση.....	53
Διάγραμμα 13. Δηλώσεις «Οι περισσότερες γυναίκες ανησυχούν για το αν αρέσουν στους άνδρες» και «Μερικές φορές κάνει καλό στη σχέση αν οι δυο σύντροφοι κάνουν επίτηδες ο ένας τον άλλο να ζηλέψει», Ομάδα Παρέμβασης.....	55
Διάγραμμα 14. Δήλωση «Το ξύλο και οι φωνές συμβαίνουν συνήθως στις σχέσεις των ενηλίκων και σπάνια στις σχέσεις των εφήβων», Ομάδα Παρέμβασης.....	55
Διάγραμμα 15. Δηλώσεις «Μερικές φορές με τον τρόπο που ντύνονται τα κορίτσια προκαλούν τη σεξουαλική επιθετικότητα των αγοριών» και «Οι γυναίκες αποκαλούν σεξουαλική παρενόχληση πράγματα που είναι απλώς αστεία», Ομάδα Ελέγχου	56

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1. Στάσεις απέναντι στις γυναίκες, πριν την παρέμβαση	131
Πίνακας 2. Στάσεις απέναντι στις γυναίκες, μετά την παρέμβαση.....	134
Πίνακας 3. Στάσεις απέναντι στις γυναίκες, πριν και μετά την παρέμβαση στην ομάδα παρέμβασης.....	137
Πίνακας 4. Στάσεις απέναντι στις γυναίκες, πριν και μετά την παρέμβαση στην ομάδα ελέγχου	140
Πίνακας 5. Στάσεις απέναντι στη βία, πριν την παρέμβαση	142

Πίνακας 6. Στάσεις απέναντι στη βία, μετά την παρέμβαση.....	147
Πίνακας 7. Στάσεις απέναντι στη βία, πριν και μετά την παρέμβαση στην ομάδα παρέμβασης	152
Πίνακας 8. Στάσεις απέναντι στη βία, πριν και μετά την παρέμβαση στην ομάδα ελέγχου	156
Πίνακας 9. Κοινές αιτιολογήσεις των βίαιων συμπεριφορών, πριν την παρέμβαση.....	160
Πίνακας 10. Κοινές αιτιολογήσεις των βίαιων συμπεριφορών, μετά την παρέμβαση	162
Πίνακας 11. Κοινές αιτιολογήσεις των βίαιων συμπεριφορών, πριν και μετά την παρέμβαση στην ομάδα παρέμβασης	164
Πίνακας 12. Κοινές αιτιολογήσεις των βίαιων συμπεριφορών, πριν και μετά την παρέμβαση στην ομάδα ελέγχου	167
Πίνακας 13. Δηλώσεις σχετικές με διαδεδομένους μύθους που αφορούν έμφυλα στερεότυπα και συμπεριφορές στο πλαίσιο των ρομαντικών σχέσεων, πριν την παρέμβαση	169
Πίνακας 14. Δηλώσεις σχετικές με διαδεδομένους μύθους που αφορούν έμφυλα στερεότυπα και συμπεριφορές στο πλαίσιο των ρομαντικών σχέσεων, μετά την παρέμβαση	174
Πίνακας 15. Δηλώσεις σχετικές με διαδεδομένους μύθους που αφορούν έμφυλα στερεότυπα και συμπεριφορές στο πλαίσιο των ρομαντικών σχέσεων, πριν και μετά την παρέμβαση στην ομάδα παρέμβασης	180
Πίνακας 16. Δηλώσεις σχετικές με διαδεδομένους μύθους που αφορούν έμφυλα στερεότυπα και συμπεριφορές στο πλαίσιο των ρομαντικών σχέσεων, πριν και μετά την παρέμβαση στην ομάδα ελέγχου	183

Περίληψη

Η παρούσα εργασία αποτελεί ένα πείραμα για τη χρήση του θεάτρου/δράματος στην εκπαίδευση και στη διαπραγμάτευση των έμφυλων στερεοτύπων. Με τον όρο έμφυλα στερεότυπα εννοούμε οποιαδήποτε νόρμα ακολουθεί την έκφραση του φύλου είτε αυτή προέρχεται από τις παραδοσιακές αναπαραστάσεις, είτε από τη σύγχρονη έκφραση της ταυτότητας φύλου. Οι παρεμβάσεις έγιναν μέσω θεατροπαιδαγωγικών εργαστηρίων δομημένων πάνω στις αρχές της δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση. Οι άξονες στους οποίους κινηθήκαμε ήταν δύο: από τη μία η αναγνώριση και ευαισθητοποίηση στη βία κατά των γυναικών, αφετέρου η ανάπτυξη συμπεριληπτικής αντίληψης πάνω σε ζητήματα ταυτότητας και έκφρασης φύλου.

Τις ομάδες πειράματος και ελέγχου συγκρότησαν φοιτητές από το τμήμα θεατρικών σπουδών που εργάστηκαν μαζί για διάστημα τριών μηνών. Τα συμπεράσματα που εξήχθησαν από την έρευνα παρουσιάζουν ποικίλο ενδιαφέρον, καθώς αξιοποιήθηκαν διαφορετικές τεχνικές, ποιοτικές και ποσοτικές, για τη συλλογή και ανάλυση των δεδομένων. Στην εργασία αυτή ερευνούμε, συζητάμε και παρουσιάζουμε την πρόοδο που έγινε σε μία ομάδα φοιτητών που συγκλήθηκε επί σκοπόν, για να βιώσει και να στοχαστεί πάνω στο κεντρικό ερώτημα: είναι η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση σε

θέση να αλλάξει την αντίληψη που έχει ο μέσος νέος για την έκφραση φύλου του;

Με βάση τα αποτελέσματα που αποκομίσθηκαν είναι ασφαλές να συμπεράνουμε ότι στη συγκεκριμένη ομάδα λειτούργησε θετικά η χρήση της δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση. Τα ποιοτικά αποτελέσματα παρουσιάζουν βελτίωση για την ομάδα παρέμβασης και στους δύο άξονες που μελετήσαμε και αφορούν στην καταπολέμηση των έμφυλων στερεοτύπων.

Λέξεις κλειδιά:

Δραματική τέχνη στην εκπαίδευση, θέατρο στην εκπαίδευση, θέατρο του καταπιεσμένου, έμφυλα στερεότυπα, έκφραση φύλου, έμφυλη βία, ισότητα των φύλων, συμπεριληπτική εκπαίδευση, φεμινιστική παιδεία.

Abstract

The present thesis is an experiment on the use of theater/ drama in education as a means of dealing with gender stereotypes. By gender stereotypes we mean any norm that follows the expression of gender, whether it stems from traditional representations, or forms the contemporary expression of gender identity. The workshops were made through theatropaedagogical interventions based on the principles of drama in education. We mainly moved through two subject areas: awareness of violence against women and the development of inclusive perceptions of gender identity and expression.

The experimental and the control groups were participated by students from the department of theatrical studies at University of Peloponnese who worked together for three months. The results present varying interest, as different techniques have been used to collect the data. In this thesis we are discussing and presenting the progress made in a mixed group of young people, with the core question: is drama in education an educational tool capable of changing the perception of expressing gender in a group of young people?

Based on the results that we obtained, it is safe to conclude that the techniques of drama in education brought out positive results in this group. The qualitative results emerge the improvement for the intervention group, on both basic topics we studied and concern the fight against gender stereotypes.

Key words

Drama/ theater in education, gender stereotypes, gender expression, theater of the oppressed, gender stereotypes, gender equality, violence against women, inclusive pedagogy, feminist pedagogy

Εισαγωγή

Personal is political-Το προσωπικό είναι πολιτικό
The second sex (Beauvoir, 1979),

Το υπό διερεύνηση θέμα προέκυψε μέσα από ανάγκη να μελετηθεί εις βάθος το ζήτημα της ισοτιμίας ανδρών και γυναικών και την προσπάθεια κατάργησης των έμφυλων διακρίσεων. Παρά τις θεωρητικές διακηρύξεις για ισότητα και για σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ορισμένες φερόμενες ως αδύναμες κοινωνικές ομάδες όπως οι γυναίκες, οι ομοφυλόφιλοι, τα μέλη της Lesbian Gay Bi Trans Queer + (LGBTQ+) κοινότητας, εξακολουθούν να βρίσκονται στο περιθώριο και να διεκδικούν τα αυτονόητα δικαιώματά τους. Ομάδες που θεωρούνται στο περιθώριο βρίσκονται ανέκαθεν στο στόχαστρο των ισχυρών, καθώς η υπεράσπιση των μειονοτικών ομάδων απαιτεί επιστημονική κατάρτιση, άρτια γνώση των νομοθετικών διατάξεων και εξασφάλιση των απαραίτητων οικονομικών πόρων.

Σκοπός αυτής της έρευνας ήταν ο συγκερασμός των θεατρικών τεχνικών της Δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση (στο εξής Δ.Τ.Ε) στοχεύοντας στη διαχείριση των έμφυλων στερεοτύπων. Η εμπειρία μας διδάσκει ότι η εκπαίδευση και η τέχνη εξανθρωπίζουν το άτομο, ενώ το δράμα είναι η πλέον ενδεδειγμένη μέθοδος για «μπει κανείς στη θέση του άλλου», καθώς τα παιχνίδια ρόλου και η υπεράσπιση ενός χαρακτήρα, ανήκουν στα βασικά εργαλεία του θεατροπαιδαγωγού.

Τα θέματα που μας απασχόλησαν σχετίζονται με την επιθετικότητα και τη βία κατά των γυναικών, την ταυτότητα και έκφραση φύλου, τις συνέπειες του μάρκετινγκ και τη σημασία της φεμινιστικής παιδείας και εκπαίδευσης. Πραγματοποιήθηκαν 12 θεατροπαιδαγωγικά εργαστήρια σε πληθυσμό 12 φοιτητών του τμήματος θεατρικών σπουδών πανεπιστημίου Πελοποννήσου που δέχτηκαν εθελοντικά να συμμετάσχουν στην έρευνα. Η συνολική διάρκεια των εργαστηρίων ήταν 3 μήνες, ενώ το καθένα από αυτά είχε διάρκεια περίπου μιάμισης ώρας, χωρίς ενδιάμεση διακοπή. Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε ήταν η δραματική τέχνη την εκπαίδευση, συνεπώς όλα τα εργαστήρια είχαν παρόμοια δομή: ενεργοποίηση, συγκέντρωση, κυρίως δραστηριότητα, αναστοχασμός, αποφόρτιση. Στο κυρίως μέρος, για να υπάρξει ποικιλία επιλέχθηκαν δραστηριότητες από διαφορετικά πεδία του εκπαιδευτικού και κοινωνικού θεάτρου:

θέατρο της επινόησης, διαδικαστικό δράμα, θέατρο του καταπιεσμένου, θέατρο ντοκουμέντο, αυτοσχέδιο θέατρο.

Στην εργασία αυτή, επιχειρούμε να ερευνήσουμε το κατά πόσο το εκπαιδευτικό δράμα αποδεικνύεται ένα χρήσιμο εργαλείο σύνδεσης του ατόμου με τα έμφυλα στερεότυπα. Υπήρξε η επιθυμία να ανιχνεύσουμε κατά πόσο είναι δυνατόν να διαπραγματευτούμε ευαίσθητους κοινωνικούς όρους μέσα από μία σειρά εκπαιδευτικών θεατρικών παρεμβάσεων και να συνδέσουμε την επιτελεστικότητα του φύλου (performative gender) με την καλλιτεχνική έννοια της θεατρικής επιτέλεσης (performance).

A - Θεωρητικό πλαίσιο

A.1 Το εκπαιδευτικό δράμα

Το εκπαιδευτικό δράμα μπορεί να συνδυαστεί είτε ως ανεξάρτητο αισθητηριακό μάθημα τέχνης είτε ως πεδίο όπου ο εκπαιδευτικός δύναται να ανακαλύψει βιωματικές προσεγγίσεις κι εναλλακτικές πρακτικές στοχεύοντας στη μάθηση (Αυδή & Χατζηγεωργίου, 2007). Καθώς κινείται μέσα στη φυσική διαδικασία του παιδιού που είναι το παιχνίδι, η μάθηση έρχεται εκούσια. Η Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση χρησιμοποιώντας το εκπαιδευτικό περιβάλλον (τάξη), αξιοποιεί τεχνικές λόγου, κίνησης, ρυθμού για να δώσει νέες διεξόδους στην κατανόηση του πολύπλοκου κόσμου που μας περιβάλλει (Κωστή, 2016).

Η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση δημιουργεί πρόσφορο έδαφος για πειραματισμό και ανακάλυψη και συνδυάζει τη θεωρία και την εφαρμογή της μέσω της πράξης και του αναστοχασμού (Κοντογιάννη, 2012).

A.1.2 Τεχνικές Θεάτρου και δράματος στην Εκπαίδευση

Για τη διερεύνηση των έμφυλων διακρίσεων σε νέους και νέες επιλέχθηκαν διάφορες τεχνικές της Δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση. Ο λόγος ήταν ότι με αυτή τη μέθοδο μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν περισσότερα εργαλεία από διάφορα πεδία του θεάτρου και του δράματος στην εκπαίδευση. Συγκεκριμένα, για τη δημιουργία των θεατρικών εργαστηρίων χρησιμοποιήθηκαν τεχνικές από το αναλυτικό πρόγραμμα του Ι.Ε.Π., από τη δραματική τέχνη στην εκπαίδευση, από το θέατρο του καταπιεσμένου, καθώς και άλλες ασκήσεις υποκριτικής από το ρεαλιστικό θέατρο του Στανισλάφσκι. Παρακάτω θα περιγράψουμε αναλυτικά τις εν λόγω φόρμες εργασίας και τους λόγους για τους οποίους χρησιμοποιήθηκαν οι συγκεκριμένες τεχνικές.

Σύμφωνα με τον Lois Adamson (2011): *«Τα δραματικά παιχνίδια παραμένουν σημαντικά στοιχεία της θεατρικής εκπαίδευσης, αλλά βρίσκονται δίπλα και μέσα σε πολλά άλλα μοντέλα ή τρόπους διδασκαλίας (μέσω) δράματος»* (Adamson, 2011, σελ.31)

A.1.2.1 Δραματική τέχνη στην εκπαίδευση: Η μέθοδος και οι τεχνικές.

Κάποιες από τις τεχνικές της ΔΤΕ που μπορούν να αξιοποιηθούν στην άμβλυνση των διαχωρισμών φύλου, προέρχονται από τη μελέτη της θεατρικής αγωγής, εστιασμένης σε αυτοσχεδιασμούς και παιχνίδια ρόλου.

Ένα σύνολο θεατρικών εργαστηρίων σε μια ολομέλεια η οποία είτε στοχεύει είτε όχι στην παράσταση κάποιου έργου, οδεύει μέσω κάποιων σταδίων μεθοδευμένα στην ωριμότητα (Γραμματάς, 2001). Αρχικά, εισάγουμε την ομάδα σε δραστηριότητες που αφυπνίζουν τις αισθήσεις, τη συγκέντρωση, την παρατήρηση και κινούνται σε ένα φανταστικό σύμπαν με ελεύθερη κινησιολογία, με ή χωρίς τη χρήση λόγου. Πρόκειται για διαδικασία νοητική και συναισθηματική, καθώς ο θεατροπαιδαγωγός- εμψυχωτής στοχεύει στο να εμψυχήσει στο άτομο μια ουσιαστική εμπειρία (Neelands, 1984).

Αφότου θα έχουμε επικεντρωθεί κι εμβαθύνει στο άτομο, περνάμε στην ενίσχυση της εμπιστοσύνης, με ομαδοσυνεργατικές δράσεις και ασκήσεις έκθεσης σε ένα σύνολο ατόμων. Με ένα σύνολο στοχευμένων δραστηριοτήτων τα μέλη της ομάδας γνωρίζονται κι έχουν ουσιαστική επαφή, συναισθηματική, νοητική, κιναισθητική, αποκτούν συλλογική μνήμη και λειτουργούν σαν ένα. Έτσι, προσφέρεται πεδίο δημιουργίας και εξερεύνησης σε πληθώρα επιλογών θεατρικότητας όπως είναι η μίμηση, ο αυτοσχεδιασμός, η υπεράσπιση ρόλων, η δημιουργική γραφή. Εκεί αρχίζει ένα παράλληλο φανταστικό σύμπαν, που με όχημα ρεαλιστικές ή μη καταστάσεις τα μέλη που συμμετέχουν καλούνται να βιώσουν πρωτόγνωρες εμπειρίες (Byron, 1986).

Με τη δραματική τέχνη, η οποία αποτελεί καλλιτεχνική αγωγή, τροφοδοτείται η σύνδεση και με άλλες μορφές τέχνης. Το κάθε μέλος μιας θεατρικής συντροφιάς καλείται επίσης να καταπιαστεί με τη γλυπτική, τη μουσική, τη χωροταξία, τη σκηνογραφία ή το κολάζ. Συχνά, το άτομο βγαίνει από τη σφαίρα της ατομικότητάς του δοκιμάζοντας κάτι που δεν είχε πράξει ποτέ στο παρελθόν, γίνεται ποιητής του χρόνου από το μηδέν και μετουσιώνει τη δική του προσωπική εμπειρία σε πανανθρώπινη γνώση (Slade, 1954).

Στις τελευταίες συναντήσεις των θεατρικών παρεμβάσεων συνηθίζεται η ομάδα να προετοιμάζει μια πράξη θεατρικής επιτέλεσης (performance). Είναι συχνό φαινόμενο οι ομάδες να διακατέχονται από καλλιτεχνική ανησυχία, να περνούν όλα τα μέλη από όλα τα πόστα (ηθοποιού, σκηνοθέτη, σκηνογράφου ή δραματουργού) και να προετοιμάζονται όπως κάθε επαγγελματικός θεατρικός θίασος. Μάλιστα, συχνά αξιοποιείται επικουρικά η χρήση άλλων τεχνών, όπως του χορογραφημένου αυτοσχεδιασμού, του θεάτρου κούκλας ή σκιών, ή του θεάτρου δρόμου (happening) (Γραμματάς, 2001).

Και οι Mallory Elver και Michael Wilkerson (2014) ανέφεραν: *«είναι σημαντικό να κατανοήσουμε γιατί τα σχολεία πρέπει να εφαρμόσουν την εκπαίδευση τέχνης κατά πρώτο λόγο. Ποιες είναι οι σχέσεις μεταξύ της έκθεσης των παιδιών στις τέχνες του*

θεάματος και της πνευματικής και κοινωνικής τους ανάπτυξης; Σύμφωνα με πολυάριθμες μελέτες, οι τέχνες του θεάματος δημιουργούν με πολλούς τρόπους ισχυρό θετικό αντίκτυπο στα παιδιά.» (Elver & Wilkerson, 2014, σελ. 12)

A.1.2.2 Το θέατρο του Καταπιεσμένου

Μία από τις τεχνικές του κοινωνικού θεάτρου, είναι αυτή του θεάτρου του Καταπιεσμένου. Επινοήθηκε περίπου στο 1960, από τον βραζιλιάνο άνθρωπο του θεάτρου Augusto Boal. Πρόκειται για ένα είδος θεάτρου που στόχο του έχει να αναδείξει τις καταπιέσεις των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων και εμπλέκοντας το θεατή στη σκηνική δράση, να τον ευαισθητοποιήσει και ενεργοποιήσει, ώστε να βρει λύσεις στο συγκεκριμένο πρόβλημα που έχει (Ζώνιου, 2013). Όπως έχει αναφερθεί παραπάνω, η τέχνη του θεάτρου βασίζεται στην παρατήρηση της ανθρώπινης δράσης και αναπαραγωγή της. Δίνει τη δυνατότητα στο άτομο να πειραματιστεί, ξεπερνώντας με ασφάλεια τα όρια του. Όμοια και ο θεατής παρατηρώντας το δράν υποκείμενο γίνεται κοινωνός της δράσης του ηθοποιού. Παντρεύοντας αυτές τις δύο ιδιότητες, ο Boal, κάνει λόγο για τη μεικτή φιγούρα του spect-actor (θεατή και ηθοποιού) που μπορεί να κινείται ταυτόχρονα στον χώρο του φανταστικού και πραγματικού και να σκέφτεται εναλλακτικές μορφές δράσης (Boal, 2013).

Η μετάβαση του θεατή σε μία μυθοπλαστική ιστορία, που παίζεται στη σκηνή ή κάπου αλλού, γίνεται με διακοπή της πλοκής και παρέμβαση. Αντικαθιστούν το πρόσωπο που «καταπιέζεται», προτείνοντας λύσεις για τη θετική εξέλιξη της ιστορίας. Την όλη δράση συντονίζει ο εμπυχωτής- Τζόκερ, που με στοχευμένες ενέργειες καθοδηγεί τους θεατές- ηθοποιούς (Ζώνιου, 2013).

Οι μεθοδευμένες ενέργειες που λειτουργούν στο θέατρο του καταπιεσμένου δημιουργούν ένα κοινό χώρο ώστε να ενεργοποιηθεί το σώμα και ο νους και να πάρουν μορφή οι ιδέες και ο ψυχισμός των δράντων προσώπων και των θεατών (Μποέμη, 2012). Ο Boal επισημαίνει ότι κάθε καταπίεση εμπεριέχει ψυχική και σωματική ακαμψία και άρα οι συγκρούσεις που δημιουργούνται πρέπει να αντιμετωπιστούν συλλογικά, ώστε να αρθούν στο τελικό στάδιο (Μποέμη, 2012).

Επίσης, βασική μας επιδίωξη είναι η ομάδα να εντάξει κάποιο θέμα καταπίεσης όπως τη διαπραγμάτευση των στερεοτύπων φύλου, και να εξετάσει το ζήτημα σφαιρικά. Η μεθοδολογία του θεάτρου του καταπιεσμένου ενδείκνυται για να λειτουργήσει επικουρικά στη δημιουργία μιας θεατροπαιδαγωγικής παρέμβασης, αφού προσφέρει χρήσιμα εργαλεία, στη φαρέτρα του συντονιστή. Η επιτέλεση μιας

θεατρικής πράξης με τις αρχές του θεάτρου του καταπιεσμένου, δεν ανήκει απαραίτητα στα σχέδια της ομάδας, ωστόσο δεν αποκλείεται.

Κάποιες από τις τεχνικές του Boal που αξιοποιούνται στη δραματική τέχνη στην εκπαίδευση είναι το θέατρο της αγοράς, της εικόνας και το θέατρο ντοκουμέντο (Boal, 2013). Επίσης, για τον ολοκληρωμένο σχεδιασμό ενός θεατροπαιδγωγικού προγράμματος για τα έμφυλα στερεότυπα, μπορούμε να αντλήσουμε τεχνικές για την πρωταρχική συγκίνηση, την ενεργοποίηση των αισθήσεων, τις εξουσιαστικές δομές στο χώρο και τη μνήμη των αισθήσεων (Boal, 2013).

A.1.2.3 Επινόησης θέατρο

Σε αντίθεση με το κειμενοκεντρικό θέατρο, που το έργο ορίζει τα επί μέρους στοιχεία της παράστασης, το θέατρο της επινόησης έχει κάποιες προϋποθέσεις, για το πώς θα ξεκινήσει και το χώρο-περιβάλλον στον οποίο θα διεξαχθεί. Οι αποφάσεις που παίρνονται σχετίζονται με την πρόοδο και τη λειτουργία του θιάσου, τη διαχείριση του χρόνου, του χώρου, των οικονομικών πόρων, τις μεθόδους εργασίας, τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, προκειμένου να επιτευχθεί ο τελικός στόχος (Oddey, 1994).

Καταργείται η σύμβαση σκηνής – πλατείας, οι αποστάσεις μειώνονται, οι ρόλοι αλλάζουν εν ώρα παράστασης. Η δράση επιτελείται και σε μη θεατρικούς χώρους, όπου το κοινό διαδρά ή μοιράζεται τον ίδιο πεδίο έκτασης με τον θίασο (Τσίχλη 2008).

Ο ρόλος της συγγραφής σε μια διαδικασία επινόησης, μπορεί να σημαίνει επανάληψη, επανεγγραφή κειμένου και χρήση του γραπτού υλικού, που έχει συλλέξει η ομάδα κατά την έκταση όλου του χρονικού διαστήματος της καλλιτεχνικής διαδικασίας (αποκόμματα από εφημερίδες, άρθρα περιοδικών, προκηρύξεις, ποιήματα, στίχοι, διάλογοι από ταινίες και ότι μπορεί να υπάρξει σε γραπτή μορφή) (Oddey, 1994).

Για τη δημιουργία λυρικών αναπαραστάσεων, το θέατρο της επινόησης χρησιμοποιεί κάποιες συγκεκριμένες τεχνικές, όπως μουσικές επαναλήψεις, επιμονή στους αριθμούς, καταλόγους με απαρίθμηση αντικειμένων, ψυχικών καταστάσεων ή γεγονότων, που πυκνώνουν την προσοχή του θεατή και προκαλούν τη συγκίνηση (Τσίχλη, 2008).

Έμφαση δίνεται στη σχέση και την αλληλεπίδραση μεταξύ του ηθοποιού και του ακροατηρίου. Η ύπαρξη του ακροατηρίου είναι ένα από τα σημαντικότερα κεφάλαια της δημιουργικής διαδικασίας. Καθώς το κοινό παρακολουθεί την παράσταση, μεταβάλλονται τα συναισθήματά του, οι αντιδράσεις του και η κατανόησή του γεγονός, που αποτελεί ανατροφοδότηση για τους ηθοποιούς (Oddey, 1994).

Αν την ώρα της παράστασης οι ηθοποιοί αντιληφθούν ότι το κοινό δε συνδέεται με το θέαμα που παρακολουθεί, τότε πρέπει να κάνει τις απαραίτητες αλλαγές ώστε να δημιουργηθούν ευκαιρίες σύνδεσης και διάδρασης. Στόχος είναι να εμπλακεί συνειδησιακά ο κόσμος που παρακολουθεί, ώστε να ευοδωθεί ο επικοινωνιακός σχολιασμός (Perry, 2011).

A.1.2.3.δ Ιστορική αναδρομή

Το θέατρο της επινόησης είναι μια σχετικά πρόσφατη καλλιτεχνική πρόταση που γεννήθηκε στη Δύση τη δεκαετία του 1960. Λειτουργήσε αντιστικτικά απέναντι στη βιαιότητα του πολέμου, τον φόβο των πυρηνικών όπλων, την ψυχροπολεμική πολιτική των κυβερνήσεων, «γεννώντας» την ανάγκη προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Στέφα, 2012). Τα χρόνια που ακολούθησαν, οι θίασοι του θεάτρου της επινόησης οργανώθηκαν καλλιτεχνικά και λειτουργικά, και ενέταξαν τον καταμερισμό των εργασιών και τον δημοκρατικότερο τρόπο λήψης αποφάσεων (Oddey, 1994).

Έτσι, εφαρμόστηκε η λεγόμενη «συμμετοχική δημοκρατία». Τα πολιτικά κινήματα της εποχής έφεραν στην επιφάνεια όρους από τις διεκδικήσεις τους, οι οποίες έγιναν ιδανικά πρότυπα για το θέατρο της επινόησης και επηρέασαν τη θεματολογία του, τις έννοιες και τις τεχνικές του. Παράλληλα, ο φιλελεύθερος χαρακτήρας του, έκανε το θέατρο της επινόησης μέσω έκφρασης των πολιτικών κινήματων της εποχής (Τσίγλη, 2008).

Η σωματική και ψυχοκινητική έκφραση απελευθερώνει το σώμα και απαιτεί ευχάριστο περιβάλλον και ομαδοκεντρική διδασκαλία. Το σώμα καθίσταται πιο εκφραστικό και επικοινωνιακό, με την απελευθέρωση της φαντασίας και την όξυνση των αισθήσεων (Μουγιακάκος et al., 2008). Επίσης, οι τεχνικές του θεάτρου αυτού αποτελούν σπουδαίο εφόδιο στην εργαλειοθήκη του εκπαιδευτικού, καθώς ενισχύουν τις εκφραστικές δεξιότητες των μαθητών και ενθαρρύνουν την ομαδικότητα (Τσεφαλά, 2012).

A.1.2.4 Αυτοσχεδιαστικό θέατρο

Στο αυτοσχεδιαστικό θέατρο, ο παίχτης μαθαίνει, ότι κάθε σκηνική δράση πρέπει να έχει μια φυσική πραγματικότητα και χρειάζεται ελάχιστα ή καθόλου υλικά. Ο παίχτης μπορεί να μας παρουσιάσει μόνο ιδέες, σκέψεις και σύμβολα (Abbott, 2007). Η ψυχική και πνευματική εμπειρία της παραγωγής ενός αυτοσχεδιασμού ομοιάζει με το παιχνίδι, γεγονός που επιτρέπει στα παιδιά να κατασκευάζουν ιστορίες και χαρακτήρες,

εξελίσσοντας την ευστροφία τους, τα γλωσσικά τους εργαλεία, την αντιληπτική τους ικανότητα και τη φαντασία τους (Τσιάρας, 2016).

Η βάση του θεατρικού αυτοσχεδιασμού είναι, ότι κάθε άνθρωπος μπορεί να δράσει και να αυτοσχεδιάσει, προσαρμόζοντας και προετοιμάζοντας κατάλληλα το σώμα και τη φωνή του. Μέσα από τη βιωματική εμπειρία όλα τα άτομα μαθαίνουν και κανένας δε διδάσκει τίποτα σε κανέναν, γεγονός που επιβεβαιώνεται σε κάθε ηλικία (Τσιάρας, 2016).

A.1.3 Εκπαιδευτικό Δράμα για νέες και νέους

Η βιβλιογραφική ανασκόπηση και η συλλογική πείρα, δεν περιορίζουν ηλικιακά το σύνολο στο οποίο απευθύνεται η Δραματική τέχνη στην εκπαίδευση. Αυτό που μεταβάλλεται είναι η συνθήκη (το concept) που θα πλαισιώσει την παρέμβαση και θα ορίσει το περιεχόμενό της. Σημαντικό είναι να προκαλέσει το ενδιαφέρον στην ομάδα που θα εφαρμοστεί και το κίνητρο για να εμπλακεί (Landy, 1982). Η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση αξιοποιώντας τον μορφοπαιδευτικό της ρόλο, μπορεί να αξιοποιηθεί με δύο τρόπους στις ηλικίες που εξετάζουμε. Αφενός ως επικουρική μέθοδος για την παράδοση των σχολικών μαθημάτων (κυρίως των θεωρητικών αλλά όχι κατ' αποκλειστικότητα). Αφετέρου, ως το μέσο για να θιγούν ευαίσθητα κοινωνικά/ ψυχικά/ ανθρωπιστικά ζητήματα που αφορούν το άτομο σε προσωπικό ή πολιτειακό επίπεδο (Landy, 1982).

Λόγω του βιωματικού χαρακτήρα της εκπαιδευτικής διαδικασίας προτείνεται η χρήση της για την εμβάθυνση σε ευαίσθητα ατομικά και συλλογικά ζητήματα και η ανάπτυξη κριτικής άποψης, στις γκρίζες ζώνες που τα χαρακτηρίζουν. Στο τέλος κάθε εργαστηρίου υπάρχει η διαδικασία της από-ρολοποίησης και του αναστοχασμού, στην οποία σταχυολογούνται οι απόψεις και προκύπτουν τα συμπεράσματα. Στόχος, επομένως, είναι να δημιουργηθούν περιβάλλοντα γόνιμης επικοινωνίας που είναι δυνατόν να ευαισθητοποιήσουν, να στηλιτεύσουν την απουσία συμμετοχής και πρωτοβουλίας και να δημιουργήσουν ρωγμές στο κέλυφος της ατομικότητας (Landy, 1982· Άλκηστις, 2008). Η Δ.Τ.Ε. προτείνει μια ολιστική προσέγγιση μάθησης, καθώς το άτομο συμμετέχει νοητικά, ψυχικά και σωματικά. Το βίωμα οδηγεί στη μάθηση μέσα από τη διαδικασία της δράσης – αντίδρασης. Δηλαδή, το άτομο ταυτόχρονα διερευνά και μοιράζεται τον εαυτό του με το σύνολο. Όταν τα άτομα δρουν μπροστά σε κοινό, διερευνούν τις πιθανές λύσεις που μπορεί να πάρει μια προβληματική

κατάσταση. Συνάμα, ερευνώνται οι ποικίλες εκδοχές που μπορεί να πάρει ο εαυτός μας υποστηρίζοντας διαφορετικούς εναλλακτικούς ρόλους και ακούγοντας τις διαφορετικές εσωτερικές παρορμήσεις να συνδιαλέγονται (Hermans, 2001· Perry, 2011).

Κατά την περίοδο της μετεφηβικής ανάπτυξης, τα νέα άτομα καλούνται να πάρουν πρωτόγνωρες αποφάσεις, καθοριστικές για τη ζωή και την προσωπικότητα τους. Η σύγχυση ταυτότητας και η αμφισβήτηση παραδοσιακών μοντέλων είναι συχνό φαινόμενο σε αυτή την περίοδο (Erikson, 1950). Η αυτοεικόνα των ατόμων, θεμελιώνεται πάνω στον υποκειμενικό (subjective), τον αποδιδόμενο (attributed) και τον προσδοκώμενο (optative) εαυτό. Συχνά αυτές οι υπό διαμόρφωση προσωπικότητες συγκρούονται μεταξύ τους και δημιουργούν κρίση ταυτότητας και σύγχυση στο νεαρό άτομο. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από μια διαρκή προσπάθεια για τα άτομα να συγκεράσουν τις προσδοκίες των άλλων χωρίς να χάσουν το προσωπικό τους στίγμα και να μπορέσουν, παρά την ανορίωτη ύπαρξη των προσωπικοτήτων τους, να ενταχθούν στην ομάδα (Μπάκα, 2011· Pilutik, 2010).

Επίσης, σημαντική θέση λαμβάνουν οι σωματικές μεταβολές που συντελούνται κατά την ηλικιακή αυτή περίοδο. Η φυσική κατανομή και οι διαστάσεις αλλάζουν, εμφανίζεται η τριχοφυΐα και η αυτοεικόνα μεταβάλλεται κάθε μέρα (Zanden, 1990). Οι έφηβοι προκειμένου να ενταχθούν, ακολουθούν τα κοινωνικά επιβεβλημένα, πειραματίζονται με την εξωτερική τους εικόνα και τη συγκρίνουν με τα διαφημιστικά πρότυπα και την εικόνα των συνομήλικων. Στη μετεφηβική φάση το άτομο μέσα από το σώμα του αναζητά να ορίσει και να εκφράσει την έμφυλη ταυτότητά του, να εκφράσει το ερωτικό του ενδιαφέρον και να εισπράξει την επιβράβευση ή την αποδοκιμασία μέσα από την αναμέτρηση με τον εαυτό (Κουρκούτας, 2001).

Ο Jones (2003) αναφέρει ότι για τη βιωματική μάθηση μέσω του Δράματος προτάσσονται τρεις βασικές εκφάνσεις που παίρνει από σκηνης το σώμα που δρα. Πρώτα απ' όλα, το άτομο αντιλαμβάνεται το σώμα στη φυσική του έκταση, άρα βελτιώνεται η μη λεκτική επαφή και η αποτελεσματική προσέγγιση των άλλων. Έπειτα, η υπεράσπιση ενός ρόλου, οδηγεί σε μία νέα πραγματικότητα όπου το άτομο μπορεί να βιώσει εμπειρίες πολλαπλών χαρακτήρων. Αυτή η μετουσίωση δείχνει να έχει ιαματικές ιδιότητες στην ψυχή του ατόμου, καθώς οδηγεί σε μετατόπιση του «εγώ» και αποδέσμευση του ατόμου. Τέλος, η ίδια η δραματική πράξη ενθαρρύνει την αναζήτηση του εαυτού σωματικά και ψυχικά ενισχύοντας τη συνειδητότητα του ατόμου για τον κόσμο που τον περιβάλλει (Jones, 2003).

A.2 Έμφυλα στερεότυπα

Προκειμένου να αντιληφθούμε εις βάθος την έννοια των στερεοτύπων του φύλου θα αναζητήσουμε τις αιτίες από την αρχή της κοινωνικοποίησης, δηλαδή από τη βρεφική ηλικία του ατόμου (Παπαταξιάρχης, 1998). Η διακόσμηση και οι δραστηριότητες προσανατολίζονται διαφορετικά ανάλογα με το προσδοκώμενο φύλο του παιδιού. Έτσι ορίζεται η κοινωνικοποίηση του φύλου, καθώς συχνά περιμένουμε από τα θηλυκά να είναι ωραία κι από τα αρσενικά να είναι ισχυρά (Connell, 2006 ·Κογκίδου, 2015). Άρα, στοιχεία έμφυλης κοινωνικοποίησης αποκτά το άτομο, πολύ πριν γεννηθεί. Αυτό συμβαίνει γιατί το ενήλικο περιβάλλον και ιδιαίτερα οι λεγόμενοι «σημαντικοί άλλοι» είναι διαμορφωτές πολιτιστικά και κοινωνικά του κόσμου που θα υποδεχτεί το νέο άνθρωπο (Παπαγεωργίου, 1998).

Όλες οι ιστορικές φάσεις του πολιτισμού είναι φορείς ισχυρά παγιωμένων προτύπων για την έννοια γύρω από τον άνδρα και τη γυναίκα (Butler, 2008). Η ταυτότητα και έκφραση φύλου, ωστόσο, αποτελεί στις σύγχρονες κοινωνίες μια υπό διαπραγμάτευση σχέση του ατόμου με τον εαυτό του. Το πρότυπο της δυαδικής έκφρασης φύλου αίρεται σταδιακά, καθώς αφομοιώνονται κοινωνικά και πολιτειακά ταυτότητες από όλο το φάσμα της διεμφυλικής έκφρασης (Butler, 2008).

A.2.1 Κοινωνικά στερεότυπα

Κατά κύριο λόγο, η κοινωνία συγκροτείται από αυτόνομα άτομα και ομάδες ατόμων. Όταν τα άτομα σχηματίζουν ομάδες το κάνουν ανάλογα με τον τρόπο που αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους, με το αν μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά, αξίες, βιώματα ή «πιστεύω». Ενδεχομένως η κοινωνική ευταξία να κινδύνευε αν δεν τη συγκροτούσαν οι ομάδες αυτές. Η αντίληψη που έχουμε για την κάθε κοινωνική ομάδα, ονομάζεται στερεότυπο (McGarty Craig, 2002). Η κατανόηση των στερεοτύπων δείχνει να απασχολεί την επιστημονική κοινότητα τα τελευταία χρόνια, καθώς μας βοηθάει να κατανοήσουμε τα πολύπλοκα γνωστικά δίκτυα που δημιουργούνται.

Η Warren (2013) υποστηρίζει ότι τα κορίτσια στην εφηβεία έλκονται από το δράμα επειδή τους προσφέρει την ικανότητα, τον αισθητικό και διαλογικό χώρο να παίζουν με τις εντυπώσεις και τους αντικατοπτρισμούς του «εγώ», του γένους και του πολιτισμού τους. Μέσα από την ενσάρκωση διαφορετικών χαρακτήρων τα κορίτσια «φοράνε» διαφορετικές κατασκευές της θηλυκότητας.

Όπως αναφέρει η Ridgeway (2011), *«ερχόμαστε στον κόσμο σε μία συνθήκη όπου ο κοινωνικός κόσμος είναι ήδη εκεί θέτοντας τις βάσεις για εμάς. Αυτό υποδηλώνει ότι*

κάποιο άτομο δεν μπορεί να επιμείνει χωρίς τους κώδικες αναγνώρισης που υποστηρίζουν τη διατήρησή του: η οποιαδήποτε έννοια της δυναμικής που σχετίζεται με το άτομο πρέπει πρώτα να ιδωθεί σε ένα πλαίσιο έξω από αυτό, πριν ξεκινήσει να φαντάζεται τον εαυτό του. Τα αντανακλαστικά του δεν είναι απλώς κοινωνικά διαμεσολαβημένα αλλά και κοινωνικά κατασκευασμένα. Δεν μπορεί να γίνει ο εαυτός του, χωρίς να συνταχθεί με τις κοινωνικές νόρμες που προηγούνται και υπερβαίνουν τον εαυτό του» (Ridgeway, 2011: 65).

Στις ανεπτυγμένες χώρες της δύσης έχει ενδυναμωθεί η σχέση μεταξύ εκπαίδευσης και οικονομικής παραγωγής. Η οπτική των μαθητών ως μέσο κερδοφορίας έχει δημιουργήσει την άποψη που η καλή εκπαίδευση συγκρίνεται με τους καλούς βαθμούς. Μια τέτοιου είδους μονομέρεια στα σχολεία οδηγεί στη στείρα απομνημόνευση, την κατάκτηση του βασικού γραμματισμού και μαθηματικών γνώσεων και απομακρύνει από την αγωγή των μαθητών και την εστίαση στο να μάθουν να μαθαίνουν.

Όπως και έχει επισημανθεί, *«Αν δώσουμε στα παιδιά αυτή την ευκαιρία όχι μόνο να απολαμβάνουν τη μάθηση, αλλά και να έχουν κίνητρα για μάθηση, τότε τα εκπαιδευτικά συστήματα θα έχουν την ευθύνη να διερευνήσουν την ανάγκη εφαρμογής προγραμμάτων τέχνης στα δημοτικά σχολεία. Οι μαθητές που συμμετέχουν σε ένα πρόγραμμα τέχνης μπορούν μάθουν ότι έχουν τον έλεγχο του τρόπου που αισθάνονται» (Crowe, 2006, σ. 115).*

A.2.2 Βιολογικό και κοινωνικό φύλο

Κάποιες φορές ακόμα και στις σύγχρονες κοινωνίες, δημιουργείται σύγχυση ανάμεσα στο βιολογικό και το κοινωνικό φύλο. Ωστόσο, οι κοινωνικές μας δράσεις δεν προκαλούνται από τη βιολογία ούτε καθορίζονται από τις ορμόνες. Η σύγχυση αυτή, οδηγεί στις προσδοκίες του φύλου που καθορίζουν μέρη της συμπεριφοράς ή της εξέλιξης του ατόμου, όπως το επάγγελμα: δεν περιμένουμε από μια γυναίκα να είναι οδηγός τραίνου, ούτε από έναν άνδρα να είναι νηπιαγωγός (Donnell, 1997 · Jeckins, 2007).

A.2.3 Ταυτότητες φύλου και σεξουαλικός προσανατολισμός

Για να κατανοήσουμε την έννοια της έμφυλης ταυτότητας, πρέπει να δεχθούμε ότι πρόκειται για μια αυστηρά προσωπική, ψυχική, μοναδική εντύπωση που έχει το κάθε άτομο για το φύλο του. Έχουν διατυπωθεί διάφορες θεωρίες για τη θεμελίωση της

ταυτότητας φύλου.¹ Καθώς οι σύγχρονες κοινωνίες διέπονται από διαφορετικές εκφάνσεις της έμφυλης ταυτότητας η έρευνα πια δεν επικεντρώνεται σε μονομερή αποτελέσματα και ντετερμινιστικές εκδοχές για την απόκτηση της ταυτότητας φύλου. Πρόκειται για ένα πολυπαραγοντικό ζήτημα που εμπίπτει σε εξαρτημένες μεταβλητές, όπως είναι η ιστορική, πολιτική και οικονομική συγκυρία, η οικογένεια, το θρήσκευμα, οι εμπειρίες και το περιβάλλον στο οποίο το άτομο ζει και αναπτύσσεται (Zanden, 1990 · Connell, 2006). Άρα καταλήγουμε ότι για τη μελέτη της ταυτότητας κι έκφρασης φύλου, χρειάζεται συνδυαστική προσέγγιση, προκειμένου να έχουμε ολοκληρωμένη οπτική (Δεληγιάννη- Κουϊμτζή et al., 2010).

Από την άλλη, η έλξη που αισθάνεται το άτομο απέναντι σε άτομα του άλλου φύλου, ή του ίδιου φύλου είναι ο σεξουαλικός προσανατολισμός. Είναι πιθανό επίσης η έλξη να υπάρχει ταυτόχρονα και για τα δύο φύλα ή για κανένα από αυτά (Κογκίδου, 2015).

A.2.4 Έμφυλος διαχωρισμός σε προσχολική ή σχολική ηλικία – Ο ρόλος του παιχνιδιού

Το παιχνίδι στην παιδική ηλικία αποτελεί σημαντικό και αναπόσπαστο μέρος στην ανάπτυξη του ατόμου. Με το παιχνίδι το παιδί καλλιεργεί τη φαντασία του, χαίρεται, γνωρίζει τον εαυτό του και τον κόσμο, μαθαίνει και παρατηρεί και κάνει τις πρώτες κοινωνικές και πολιτισμικές εγγραφές. Βρίσκει πρόσφορο έδαφος για να αναπτύξει αισθητικές φόρμες, έρχεται αντιμέτωπο με το αναπάντεχο, το τυχαίο και αναγκάζεται να βρει εποικοδομητικές λύσεις σε καίρια προβλήματα (Λενακάκης, 2012).

Δεν είναι λίγα τα παιχνίδια τα οποία προωθούν διαφορετικά πρότυπα για αγόρια και για κορίτσια. Συνήθως, τα «αγορίστικα» παιχνίδια προωθούν τον ανταγωνισμό, την επίλυση προβλημάτων και την ανάληψη ευθυνών, ενώ αυτά που προορίζονται για κορίτσια προάγουν τη φροντίδα και τη συνεργασία. Σε ένα μακροεπίπεδο, τέτοιου είδους παιχνίδια δημιουργούν τις προκαταλήψεις σχετικά με την ανάληψη ενεργού ρόλου στον επαγγελματικό χώρο για τις γυναίκες και τη φροντίδα του νοικοκυριού ή των παιδιών για τους άνδρες. Αυτές ακριβώς οι προσδοκίες για το φύλο είναι αυτές που καθιστούν δύσκολο τον αποχωρισμό από τα στερεότυπα. Τα πρότυπα σε κάποιες κοινωνίες έχουν αποδομηθεί, στην Ελλάδα ωστόσο είναι σε μεγάλο βαθμό ακόμα αναγνωρίσιμα (Κογκίδου, 2015).

Στον χώρο δράσης της θεατρικής αγωγής το παιχνίδι δραστηριοποιεί εσωτερικά νοητικά σχήματα, προάγοντας τη μάθηση αξιών και ιδεών. Αρκετοί μελετητές υποστηρίζουν ότι τα παιδιά διευρύνουν την ποιότητα και ποσότητα του λεξιλογίου

¹ Κυριότερες θεωρούνται η ψυχαναλυτική του S.Freud, η γνωστική εξελικτική του Kohlberg και αυτή της κοινωνικής μάθησης (Καντά, 2015)

τους, απομνημονεύουν και κατανοούν καλύτερα τις γνώσεις που τους παρέχονται (Τσιάρας, 2003). Γενικά, ως προς τις λειτουργίες του παιχνιδιού μπορούμε να διακρίνουμε τέσσερις γενικές κατηγορίες. Το κινητικό/ φυσικό παιχνίδι ενδυναμώνει την ανάπτυξη του μυοσκελετικού και νευρικού συστήματος, καθώς η σωματική δραστηριότητα βοηθά στον έλεγχο του βάρους. Το κοινωνικό παιχνίδι είναι αυτό που διδάσκει τους κοινωνικούς κανόνες και αξίες, σφυρηλατεί ηθικές συμπεριφορές και ενθαρρύνει τη φαντασία. Το κατασκευαστικό/μηχανικό παιχνίδι προωθεί τη δημιουργικότητα, τον χωροταξικό έλεγχο του περιβάλλοντος και αναπτύσσει δεξιότητες σχετικά με τον χειρισμό αντικειμένων, λέξεων και εννοιών. Τέλος, το φανταστικό παιχνίδι ενισχύει τον πειραματισμό με ιδέες, συναισθήματα και καλλιέργει τη γλωσσική ευχέρεια (Κογκίδου, 2004).

A.2.5 Ο ρόλος των MME στην κατασκευή του φύλου

Στο εμπόριο και τη διαφήμιση είναι γεγονός ότι ο επιμερισμός των προϊόντων σε κατηγορίες χρησιμοποιείται για την αύξηση του κέρδους. Στη βιομηχανία παιδικών παιχνιδιών το φαινόμενο «παιχνίδια για αγόρια» ή «για κορίτσια» δείχνει τις τελευταίες δεκαετίες να μειώνεται, επιτυχία των αγώνων για την ισοτιμία των δυο φύλων (Cherney et al., 2006).

Εντούτοις, ο ανδρικός ηγεμονισμός είναι έκδηλος σήμερα σε όλες τις εκφάνσεις του έμφυλου διαχωρισμού των παιχνιδιών: εκφράζεται στο ανάλογο μάρκετινγκ, στις παιδικές διαφημίσεις, στις συσκευασίες και στις αποχρώσεις αυτών, στην ονομασία τους, στον τρόπο τοποθέτησής τους στα ράφια (Κογκίδου, 2015).

Συνεπώς, δεχόμαστε ότι τα πρότυπα που προβάλλονται στη διαφήμιση εξυπηρετούν εμπορικούς σκοπούς με συγκεκριμένα πρότυπα που αλλάζουν σύμφωνα με τις ανάγκες της αγοράς. Η μόδα και οι τάσεις της καθορίζουν τα πρότυπα τόσο για τους άνδρες όσο και τις γυναίκες, με την πλάστιγγα να γέρνει ανάλογα με τα συμφέροντα της κάθε βιομηχανικής εποχής. Το μοντέλο της πρωτοκαθεδρίας, ή μη, του άνδρα, έχει ως συνακόλουθο την εξωστρέφεια, την έκφραση επιθετικότητας, τον ανταγωνισμό, τη λογική, τον κατευνασμό των συναισθημάτων και την επιδίωξη του ελέγχου, υπάρχει και συστηματικά τροφοδοτείται. Στον αντίποδα, οι γυναίκες προβάλλονται με μειωτικές προς αυτές αντιλήψεις με μία αίσθηση υποτέλειας που οφείλουν να έχουν προς τον άνδρα. (Κογκίδου, 2015).

A.2.6 Το φύλο και η εκπαιδευτική διαδικασία

Η επιστημονική μελέτη για τη διαχείριση του φύλου στην εκπαιδευτική διαδικασία ανοίγει το διάλογο για διαπραγμάτευση των έμφυλων στάσεων, αντιλήψεων και συμπεριφορών (Δεληγιάννη- Κουϊμτζή & Σακκά, 2007). Τα στερεότυπα ορίζονται ως ένας τρόπος οργάνωσης της γνώσης μας για την πραγματικότητα και τον κόσμο. Η θέαση, όμως, αυτή του κόσμου παρουσιάζει έλλειψη δεδομένων, και την απλουστεύει συχνά λόγω της ανάγκης του εαυτού για προστασία (Αζίζι-Καλαντζή, et al. 2011).

Σύμφωνα με την κα Κογκίδου, τα στερεότυπα φύλου στην εκπαίδευση προάγουν ένα μειωτικό προς τις γυναίκες ρόλο, αποκλείοντας την ευκαιρία ολιστικής μάθησης και ολοπλευρης ανάπτυξης του παιδιού (Κογκίδου, 2004). Άλλωστε, το σχολείο ως το φυσικό περιβάλλον του παιδιού έχει σημαντική θέση στην κατάργηση των στερεοτύπων και εξάλειψη των ανισοτήτων (Μαραγκουδάκη, 2008).

Τις τελευταίες δεκαετίες η έρευνα έχει αναδείξει τα έμφυλα στερεότυπα ως σημαντικό φορέα ανισοτήτων που διαπερνά την εκπαίδευση και χρήζει διαχείρισης. Έχουν μελετηθεί τόσο οι αιτίες των στερεοτύπων (διαδικασία κοινωνικοποίησης, προσδοκίες φύλου, έμφυλος διαχωρισμός στην επιλογή μαθημάτων και επαγγέλματος²) όσο και τρόποι για την ανατροπή τους (Αγγέλη, 2018).

Τέλος, σημαντικό στοιχείο που λείπει από το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα είναι το μάθημα της σεξουαλικής αγωγής. Στη χώρα μας σε αντίθεση με το εξωτερικό το μάθημα επικεντρώνεται στη γνώση γύρω από τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα κι όχι με την ερωτική έλξη, το ορμονικό σύστημα ή τις διαφορετικές εκφράσεις φύλου (Κογκίδου, 2015).

A.2.7 Η φεμινιστική θεωρία στην εκπαίδευση

«Η φυσικότητα ενός σώματος είναι προϊόν επιτελεστικών δράσεων που καθορίζονται από τις λέξεις και που αθροιστικά οδηγούνται στη δημιουργία του ίδιου του υλικού σώματος». (Butler, 2009: 26).

Τα προτάγματα του σύγχρονου φεμινισμού που άπτονται ευαισθησίας και προβληματισμού, έχουν διαδοθεί τα τελευταία χρόνια στην εκπαίδευση και την τέχνη. Η τελευταία, χρησιμοποιεί τις διαφορές των φύλων, προκειμένου να τονίσει την ανάγκη για ανατροπή των ανισοτήτων. Επίσης, οι διαρκείς και ταχύτατες αλλαγές που

² Η έρευνα επισημαίνει ότι στην εφηβεία όπου η ανάγκη αποδοχής είναι μεγάλη τα άτομα επιλέγουν μαθήματα σύμφωνα με τα κοινωνικά πρότυπα. Επίσης, τα Ευρωπαϊκά στατιστικά στοιχεία παρουσιάζουν έμφυλη διαφοροποίηση στην επιλογή σπουδών, απουσία των γυναικών από θέσεις ευθύνης και σημαντική μισθολογική διαφοροποίηση (Ridgeway & Correll, 2004· (European Commission, 2016)

χαρακτηρίζουν τα σημερινά καλλιτεχνικά ρεύματα, αδυνατούν να φτάσουν στο βάθος των έμφυλων ανισοτήτων, λόγω του πρόσκαιρου χαρακτήρα τους (Butler, 2009).

Η εκπαιδευτική διαδικασία, επομένως, χρειάζεται πολυδιάστατη και εις βάθος καταγραφή των βιολογικών και ορμονικών αντιθέσεων των φύλων. Έτσι, οι αντιθέσεις αυτές θα δώσουν το έναυσμα για σύμπραξη ανάμεσά τους, γεφύρωμα των διαφορών μέσω της παιδείας, υιοθέτηση κοινών αξιών και πολιτιστικών εμπειριών (Collins, 1981).

Η οπτική του φεμινισμού για την επιτέλεση του φύλου παραστασιακά εκφράστηκε στο μανιφέστο της φιλοσόφου Judith Butler “Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity” (Butler 2009). Η Butler υποστηρίζει ότι στις οργανωμένες κοινωνίες, έμφυλο και υλικό σώμα, βρίσκουν έναν παραστασιακό τρόπο έκφρασης. Έτσι, η εσωτερικότητα και η πραγματικότητα του σώματος είναι προϊόντα κατασκευής (Butler, 2009). Η ουσία του φιλοσοφικού στοχασμού πάνω στο φύλο έγκειται στην ιδέα ότι το φύλο είναι προϊόν λόγου και πράξης, που μέσα από τη συνήθεια και την επανάληψη παγιώνει την ιδέα που έχουμε για το θηλυκό και το αρσενικό (Butler, 2009).

A.2.8. Το νομοθετικό πλαίσιο

Η αντιμετώπιση των έμφυλων στερεοτύπων αποτελεί το αντικείμενο πολλών νομοθετικών και θεσμικών παρεμβάσεων οι οποίες κινούνται σε ένα πλαίσιο αναφοράς που στοχεύει στην αντιμετώπιση αυτού του ζητήματος. Κάποια από τα βασικά σημεία που επικεντρώνονται, σύμφωνα με την MacClintock (2010), είναι στην ισορροπημένη-δηλαδή την απαλλαγμένη από στερεότυπα απεικόνιση των δύο φύλων στα ΜΜΕ και την προβολή των πολλών διαφορετικών ρόλων που κατέχουν τα δύο φύλα. Επίσης, την εξάλειψη του γλωσσικού σεξισμού, τη θέσπιση νόμων και διατάξεων, όπως επίσης και συμπερίληψη των άγραφων ηθικών νόμων και ιδεολογίας οι οποίες να καταγγέλλουν την αναπαραγωγή υλικού που προσβάλλει το θηλυκό γένος και κατά βάση θεωρείται παράνομη. Παράλληλα προβλέπονται τιμωρίες και πρόστιμα για τους ιθύνοντες των ΜΜΕ.

Ακόμα, οι δράσεις αυτές επικεντρώνονται στην ενδεδειγμένη πληροφόρηση και κατάρτιση των εργαζομένων και του κοινού των ΜΜΕ, σχετικά με τις όποιες αρνητικές επιδράσεις και επιπτώσεις έχουν τα έμφυλα στερεότυπα. Επίσης, η εμπλοκή και ενασχόληση και των δύο φύλων σε όλο το φάσμα της κοινωνικής και πολιτικής ζωής

μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσα από την ενθάρρυνση και την καλλιέργεια θετικών προτύπων (MacClintock, 2010).

Ωστόσο, το υπάρχον νομοθετικό και θεσμικό πλαίσιο των μελών κρατών της ΕΕ δεν είναι απόλυτα διάτρητο ως προς την αντιμετώπιση των συγκεκριμένων ζητημάτων. Επομένως, είναι φυσικό να ελλοχεύουν δυσκολίες, αδυναμίες και ελλείμματα έτσι ώστε να προωθηθεί η ισότητα των δύο φύλων, και αν και οι εκπαιδευτικές τεχνικές και ειδικά η θεατρική αγωγή ή το εκπαιδευτικό δράμα αποτελούν αξιόλογο μέσο για να παραμεριστούν σε κάποιο βαθμό οι όποιες διαφορές, ωστόσο, η προώθηση της ισότητας των φύλων δεν είναι πάντα εύκολη υπόθεση. Κάποιοι θεσμικοί και νομοθετικοί περιορισμοί μπορούν να είναι οι ακόλουθοι (MacClintock, 2010): οι κώδικες δεοντολογίας δεν έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα, καθώς πρόκειται για προτεινόμενα μέτρα τα οποία δεν μπορούν να επιβληθούν. Επίσης, Παρατηρείται έλλειψη σε περιεκτικές και εξειδικευμένες διατάξεις σχετικά με το περιεχόμενο των έμφυλων διακρίσεων στη νομοθεσία που έχει υιοθετηθεί από τα κράτη, δηλαδή οι σχετικές διατάξεις χαρακτηρίζονται από έλλειψη επικοινωνίας και διαφάνειας. Τέλος, η αντιμετώπιση του ζητήματος των έμφυλων διακρίσεων σε ΜΜΕ και σε άλλες μορφές εκπαίδευσης, δεν αποτελεί από μόνη της ξεχωριστή περίπτωση διάκρισης, αλλά είναι ένας συνδυασμός πολλαπλών διακρίσεων.

A.3 Διερεύνηση προηγούμενων ερευνών

A.3.1 το φύλο στη μετεφηβική περίοδο- Η οπτική των θετικών επιστημόνων.

Οι έρευνες των θετικών επιστημών παρουσιάζουν τις αλλαγές που συμβαίνουν βιολογικά στο άτομο στη φάση της εφηβείας ως την ανάπτυξη των γονάδων που συντελούν στη διαμόρφωση του ενήλικου αγοριού και κοριτσιού (Marshall & Tanner, 1986). Η ανάπτυξη διαφέρει στο κάθε άτομο χρονικά και μορφολογικά κι επηρεάζει τα εσωτερικά κι εξωτερικά ζωτικά όργανα. Η αλλαγή αυτή ολοκληρώνεται κατά τη μετεφηβική περίοδο όπου το άτομο είναι σε θέση να συλλάβει βιολογικά και να φέρει με επιτυχία εις πέρας την ανατροφή νέων τέκνων (Hruz et al., 2017).

Οι παραπάνω συγγραφείς συνεχίζουν ιεραρχώντας τα βασικά στάδια της ανάπτυξης. Πρόκειται για μια επιτάχυνση της ανάπτυξης του μυοσκελετικού συστήματος και των εσωτερικών γεννητικών οργάνων: αναπτύσσονται οι γονάδες σε συνδυασμό με τα δευτερογενή αναπαραγωγικά όργανα και τα δευτερογενή χαρακτηριστικά του φύλου. Άκομη, μία από τις μεταβολές γίνεται στη σύνθεση του σώματος, δηλαδή στην

ποσότητα και κατανομή του σωματικού βάρους και λίπους σε συνδυασμό με την ανάπτυξη του κυκλοφορικού και αναπνευστικού συστήματος που οδηγεί ιδιαίτερα στα αγόρια στην αύξηση της δύναμης και της αντοχής (Arnold, 2009).

Η μεταβατική περίοδος από την παιδική στην ενήλικη ζωή του ατόμου είναι γεμάτη από αλληλοεξαρτώμενες ορμονικές αλλαγές. Το άτομο ωριμάζει σε διαφορετικό χρόνο, οι γονάδες αναπτύσσονται και τα όργανα περνούν από διάφορες διεργασίες (Hruz et al., 2017). Ως συνέπεια, ακολουθούν οι συναισθηματικές και εγκεφαλικές μεταβολές (αντίδραση, αμφισβήτηση, ανάπτυξη προσωπικής ιδεολογίας) που δεν είναι τόσο κατανοητές όσο οι σωματικές. Ωστόσο, είναι αμφίβολο το κατά πόσο οι νευρολογικές μεταβολές στα αγόρια και κορίτσια καθορίζουν και τη συμπεριφορά αυτών. Συγκεκριμένα, είναι μάλλον πιο πιθανό η συμπεριφορά να ρυθμίζεται από τον οικογενειακό και κοινωνικό περίγυρο παρά από ανεξάρτητους βιολογικούς παράγοντες (Ruigrok et al., 2014)

A.3.2 Η πρόκληση είναι τα αφανή να γίνουν εμφανή, μέσω της πράξης. Διερεύνηση μελετών- Η οπτική των ανθρωπιστικών επιστημών.

Από τη δεκαετία του 1990 όπου η Butler εισάγει την επιτελεστικότητα του φύλου (Butler, 1993) έχουν γίνει πολλές έρευνες που μελετούν τις πολιτισμικές και κοινωνιοψυχολογικές προεκτάσεις του φύλου υπό αυτό το πρίσμα. Αν δεχθούμε αξιωματικά ότι το φύλο είναι επιτελέσιμο, τότε προκύπτει ότι και το φύλο παράγεται ως αποτέλεσμα της επιτέλεσης. Ωστόσο, τώρα που η επιτελεστικότητα του φύλου ως πράξη καθεαυτή διεκδικεί αναφορές, οι υπάρχουσες νόρμες που ορίζουν το τι είναι ή όχι αληθινό αναγκαστικά πρέπει να τεθούν υπό ερώτηση και να εξεταστούν εκ νέου.

Το θέατρο και οι τεχνικές που μεταχειρίζεται αποτελεί αφορμή για να έρθουν σε επαφή και να αλληλεπιδράσουν άνθρωποι με διαφορετική κοινωνική προέλευση και αναφορές (Κοντογιάννη, 2012). Για παράδειγμα, κάτι αντίστοιχο συνέβη και στη Νέα Υόρκη όπου οι ερευνητές (Houseal et al., 2013) χρησιμοποιώντας την τεχνική «ρόλος στον τοίχο» διεξήχθη έρευνα με σκοπό να «γεφυρώσει το χάσμα» μεταξύ των νεαρών και ηλικιωμένων ανθρώπων της κοινότητας των ομοφυλοφίλων. Ένα από τα ενδιαφέροντα ευρήματα ήταν ότι οι μεν μεγαλύτεροι κατανόησαν εις βάθος την επαφή των σύγχρονων νέων με την τεχνολογία, οι δε νεαρότεροι συναισθάνθηκαν τις διεκδικήσεις των παλαιότερων και τον αντίκτυπο που έχουν στη δική τους πραγματικότητα (Houseal et al., 2013).

Η δυναμική των σχέσεων συνδέεται τόσο με το ένστικτο όσο και με τη συλλογή εξωτερικών κοινωνικών φαινομένων, οπότε αν θέλουμε να χαρτογραφήσουμε την έμφυλη συμπεριφορά, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας αυτά τα δεδομένα. Η δυναμική του θεάτρου ως μέσου διαπραγμάτευσης των εξουσιαστικών δομών σε πολιτικό επίπεδο έχει συζητηθεί έντονα στα έργα των Boal (Boal, 1979) και Freire (Freire, 2000). Παρόλο που οι ηθικές νόρμες για τα φύλα επαναπροσδιορίζονται μέσα από την εκ νέου ανάγνωση και ερμηνεία των θεατρικών κειμένων, η ροή της επιθυμίας τοποθετημένη σε ένα καπιταλιστικό καθεστώς παραγωγικότητας, συχνά διοχετεύεται μέσω μιας πιο εμπορευματοποιημένης εκδοχής της έμφυλης υποκειμενικότητας.

Ένας από τους βασικούς προβληματισμούς που αναδύεται από την έρευνα των Oliveira, Monteiro και Ferreira (2019) είναι η κλίμακα της αναπαράστασης που συνοδεύει το μετασχηματισμό της υποκειμενικότητας σε κοινωνική, πολιτιστική και πολιτική σφαίρα της σύγχρονης καπιταλιστικής και νεοφιλελεύθερης κουλτούρας. Στο δυτικό πολιτισμό τα κορίτσια και οι νέες γυναίκες παρουσιάζονται ως «success stories» του σύγχρονου καπιταλισμού, όπου η συζήτηση για την επιλογή, την ελευθερία και την αυτονομία, συνυπάρχουν με τις συζητήσεις για υπερτονισμένη θηλυκή σεξουαλικότητα (Oliveira et al., 2019)

Ωστόσο, το θέατρο προσφέρει μία εξαιρετική διέξοδο όπου οι φεμινιστικές θεωρίες μπορούν να ενωθούν και να αμφισβητήσουν τους υπάρχοντες ρόλους της πατριαρχικής δομής. Η παγκόσμια δραματουργία παρουσιάζει τις γυναίκες να ετεροκαθορίζονται σε σχέση με τον κεντρικό, ηγετικό ρόλο του άνδρα και να διεκδικούν υποδεέστερους ρόλους που δεν συνάδουν με τα σύγχρονα κριτήρια της ανθρώπινης εξέλιξης (Thomas, 2017). Συνεπώς, τα θεατρικά έργα που χρησιμοποιούμε κατά την περάτωση των θεατροπαιδαγωγικών μας προγραμμάτων, οφείλουν να υπόκεινται σε κριτική ανάλυση με βάση τη φεμινιστική εκπαίδευση. Οι θεωρητικοί του φεμινισμού υποστηρίζουν ότι στον δυτικό εκβιομηχανισμένο, καταναλωτικό πολιτισμό η εξιδανικευμένη γυναικεία ομορφιά, η ετεροκανονικότητα και η κοινωνική πίεση να αποκτηθεί και να διατηρηθεί το «τέλειο σώμα», πραγματώνει και διαιωνίζει τον ηγεμονικό δυισμό των έμφυλων δομών. Οι κανονιστικές έμφυλες ταυτότητες για τα αγόρια και τα κορίτσια είναι αναπόσπαστα ριζωμένες και κατασκευασμένες μέσα στις ηγεμονικές αναπαραστάσεις της ετεροσεξουαλικότητας (Sales et al., 2018).

Σε έρευνα που διεξήχθη στις σχολικές αίθουσες των Λυκείων στην Αυστραλία διερευνήθηκε το κατά πόσο η σύγχρονη νεοφιλελεύθερη κουλτούρα επιδρά στη

διαμόρφωση της ταυτότητας φύλου μέσω του δράματος³ (Lambert et al., 2019). Η διαδικασία του «να γίνεις» απαιτεί από τους μαθητές να διαπραγματευτούν με τον εαυτό τους καθώς επίσης και με τις πολιτιστικές φόρμες αναπαράστασης που συγκροτούν την πραγματικότητά τους. Στην ίδια μελέτη σχετικά με το πώς παρουσιάζονται οι γυναικείοι χαρακτήρες στην παγκόσμια δραματολογία αποδεικνύεται ότι τα κλασσικά έργα δίνουν μία μάλλον άναρχη προοπτική για την ενσάρκωση των γυναικείων χαρακτήρων. Ωστόσο, η επαφή των νεαρών κοριτσιών με τα κείμενα του Σαίξπηρ όπως ο Μάκβεθ προσφέρει μέσω της υπεράσπισης της λαίδης Μάκβεθ ή των μαγισσών του έργου μία προοπτική ενδυνάμωσης και διαπραγμάτευσης με την έκφραση του φύλου.

Όπως υπογραμμίζεται στην εν λόγω μελέτη, η διδασκαλία του δράματος μπορεί να προσδώσει τον εν δυνάμει χώρο που μπορεί να ενδυναμώσει και να πραγματώσει τέτοιες συζητήσεις. Παρά τις περιοριστικές έμφυλες νόρμες κάτω από τις οδηγίες ενός κριτικά ενσυνείδητου δασκάλου, οι μαθητές βρίσκουν χαρακτήρες όπως η Λαίδη Μάκβεθ ή οι μάγισσες για να ενδυναμώσουν τον συνολικό επαναπροσδιορισμό όταν ενσαρκώνουν στην ασφάλεια της διδασκαλίας του δράματος, ακόμα κι αν με κάποιο τρόπο προσανατολίζονται από τις νεοφιλελεύθερες δομές της θηλυκότητας και της καπιταλιστικής πραγματικότητας (Lambert et al., 2019).

Κάτι τέτοιο ίσως είναι ιδιαίτερα σημαντικό και σε σχέση με τους ηθοποιούς, γιατί σύμφωνα και με τους Karlen, Stordal και Vinthagen (2008), «*το σώμα είναι το σημαντικότερο εργαλείο του ηθοποιού*» (Karlen et al., 2008, σ. 6). Τα τελευταία χρόνια στη Σουηδία ένα από τα προγράμματα υποκριτικής στα σχολεία έχει επικεντρωθεί στο να αυξήσει την αντίληψη για το φύλο σε μαθητές και δασκάλους, μέσα από ένα πρόγραμμα που ονομάζεται «acting gender». Το πρόγραμμα επιθυμεί να βελτιώσει την ικανότητα των συμμετεχόντων να αντανακλούν και να συλλογίζονται τις έμφυλες συμβάσεις στο θεατρικό περιβάλλον αλλά και στην κοινωνική ζωή και να διευρύνουν τις πρακτικές γνώσεις των μαθητών και των δασκάλων (Lund, 2013).

Σε έρευνα που διενεργήθηκε στη Νότιο Αφρική, αναζητήθηκε το κατά πόσο η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση συμβάλλει στην καταπολέμηση των έμφυλων στερεοτύπων σε μαθητές σχολικής ηλικίας. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η

³ Ο Μισέλ Φουκώ το 1978 και 1979 στις διαλέξεις του για τη Βιοπολιτική χρησιμοποιεί τον όρο νεοφιλελευθερισμός ως έναν ενδιάμεσο δρόμο μεταξύ καπιταλισμού και σοσιαλισμού (Foucault, 2008).

ερευνήτρια: «σε μία κοινωνία όπου ακόμα λειτουργεί σε μεγάλο βαθμό υπό τις πατριαρχικές δομές δεν μπορούμε να συζητάμε για σχολικό προσανατολισμό χωρίς να αμφισβητήσουμε τις ήδη υπάρχουσες κυριαρχικές δομές των ρόλων των φύλων» (Wyk, 2014: 45).

Τέλος, η εγχώρια επιστημονική μελέτη παρουσιάζει έρευνα με θέμα τη δραματική τέχνη στην εκπαίδευση σε μαθητές δημοτικού, που διενεργήθηκε από το πανεπιστήμιο Πελοποννήσου το 2017. Η έρευνα, αναζήτησε το βαθμό κατά τον οποίο η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση βοηθά στη διαπραγμάτευση των έμφυλων στερεοτύπων σε μαθητές/τριες ΣΤ δημοτικού σχολείου. Η έρευνα κινήθηκε στον άξονα της αύξησης της ενσυναίσθησης και η διαπραγμάτευση των αντιφάσεων μέσα από το εκπαιδευτικό δράμα και παρουσίασε ενδιαφέροντα αποτελέσματα (Κούση, 2017· Lenakakis et al., 2019).

Σύμφωνα με τη μελέτη των παραπάνω ερευνών μπορούμε να κατανοήσουμε την άρρηκτη σχέση που παρουσιάζεται μεταξύ της τέχνης, του σώματος και της έμφυλης αντίληψης. Σύμφωνα με τη θεωρία του Polanyi «γνωρίζουμε περισσότερα από όσα μπορούμε να πούμε», συνεπώς η δική μας στοχοπόρευση είναι η κατανόηση του εαυτού και του κόσμου γύρω μας μέσω της πράξης (Hann, 2019, σ. 214). Στην καθημερινή ζωή, η επαναλαμβανόμενη, τετριμμένη αναπαραγωγή του φύλου δημιουργεί μία διμερή κωδικοποίηση μεταξύ του άνδρα και της γυναίκας ως τα μοναδικά αναγνωρίσιμα επιτελέσιμα φύλα, με προφανή χαρακτηριστικά. Μέσω του σώματος ο μαθητής φτάνει στο σημείο να προσεγγίσει την προοπτική της έμφυλης επιτέλεσης όπως την προτείνουν αμφότερες η Butler και η Beauvoir (Beauvoir, 1979· Butler, 1993).

B - Πρακτικό Μέρος

B.1 Το πλαίσιο της έρευνας

Όλα τα θεατρικά εργαστήρια (δώδεκα στο σύνολο) διενεργήθηκαν σε ανοιχτό, φιλελεύθερο κλίμα, ενώ επικεντρωθήκαμε τόσο στον χαρακτήρα του καθενός από τους συμμετέχοντες, όσο και στη δυναμική της ομάδας. Η δομή του κάθε εργαστηρίου ήταν διαιρεμένη σε δύο βασικούς άξονες: το θεωρητικό και το θεατρικό. Το θεωρητικό κομμάτι του εργαστηρίου βασιζόταν στη μη τυπική μάθηση, μέσα από συζητήσεις, επιστημονικά δεδομένα και ντοκουμέντα της καθημερινότητας. Το πρακτικό/ θεατρικό

περιεχόμενο της κάθε παρέμβασης στηρίχθηκε στις αρχές της δημιουργίας εργαστηρίων δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση, με ένα διευρυμένο και προσεγμένο πρόγραμμα. Όλοι οι συμμετέχοντες λάμβαναν μέρος κανονικά σε κάθε παρέμβαση. Το κάθε εργαστήριο νοούνταν ως ένα πλαίσιο δημιουργίας και εκπαίδευσης, ενώ τα άτομα λειτουργούσαν ως εκκολλητόμενοι φορείς της κοινωνικής αλλαγής.

Η κοινωνική διαστρωμάτωση των φοιτητών ποικίλε, καθώς προέρχονταν από διαφορετικές περιοχές της χώρας και από διαφορετικά οικονομικά και μορφωτικά περιβάλλοντα. Ο χώρος διεξαγωγής των εργαστηρίων για την ομάδα παρέμβασης ήταν αίθουσες που μας παραχώρησε η κοσμητεία του πανεπιστημίου, καθώς και το ανοιχτό θεατράκι του Ναυπλίου και η ώρα συνάντησης ήταν συνήθως εννέα με έντεκα το βράδυ, ώστε οι φοιτητές να είχαν ολοκληρώσει τις υποχρεώσεις τους.

Μέσα στο διάστημα των τριών μηνών κάποιοι από τους συμμετέχοντες επεσήμαναν πως κάποιες από τις συμπεριφορές τους είχαν επηρεαστεί από τα έμφυλα στερεότυπα. Για να φτάσουν σε αυτό το σημείο, οι παρεμβάσεις είχαν χωριστεί σε ενότητες που θα οδηγούσαν σταδιακά τους συμμετέχοντες στην ευαισθητοποίηση και ενσυναίσθηση μέσα από την θεατρική διαδικασία. Οι ενότητες ήταν: διασαφήνιση των εννοιών «κοινωνικό» και «βιολογικό» φύλο, αναγνώριση των έμφυλων κοινωνικών στερεοτύπων στις διαπροσωπικές σχέσεις, στην εκπαίδευση, στο εμπόριο, στη διαφήμιση, στα ΜΜΕ, στη γλώσσα. Στην προτελευταία συνάντηση δημιουργήθηκε ομαδική εικαστική εγκατάσταση με θέμα το σεξισμό, ενώ στην τελευταία, εκτός από ομαδική συζήτηση και ανασκόπηση, προβλήθηκαν κάποια επιμορφωτικά φιλμ από το διαδίκτυο.

B.1.1 Ερευνητικά Ερωτήματα και Υποθέσεις

Το κύριο ερώτημα στο οποίο κινήθηκε η έρευνα δράσης ήταν η ποσοτική και ποιοτική επιρροή της Δ.Τ.Ε. σε νέους και νέες ως προς τα έμφυλα στερεότυπα. Οι ερευνητικές υποθέσεις διαμορφώθηκαν ως εξής:

- α) η χρήση της Δ.Τ.Ε. συντελεί στην πρόληψη στερεοτύπων του φύλου;
- β) η μέθοδος της Δ.Τ.Ε. επιδρά θετικά στη στάση των ατόμων για τα έμφυλα στερεότυπα;
- γ) οι τεχνικές της Δ.Τ.Ε. δημιουργούν αλληλεπίδραση μεταξύ των ατόμων που επιδρούν θετικά στην ομαδοσυνεργατικότητα και την ενσυναίσθηση;

B.1.2 Ερευνητικά εργαλεία

Τα ερευνητικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν βασίστηκαν σε ποσοτικές και ποιοτικές μεθόδους. Για την ποσοτική συλλογή αποτελεσμάτων χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο, ενώ για την ποιοτική καταγραφή, το ερευνητικό ημερολόγιο και η παρουσία κριτικού φίλου. Αξίζει να σημειωθεί, ότι όλη η παρεμβατική διαδικασία μαγνητοσκοπήθηκε, μετά από συναίνεση των συμμετεχόντων.

B.1.3 Σχεδιασμός έρευνας

Ο σχεδιασμός της έρευνας βασίστηκε σε προηγούμενες μελέτες, εγχώριες και διεθνείς. Πιο συγκεκριμένα, η βιβλιογραφική αναδίφηση έγινε στον οδηγό για τον εκπαιδευτικό της θεματικής εβδομάδας του Ινστιτούτου εκπαιδευτικής πολιτικής που αφορούσε στην εκπαίδευση για το φύλο, στην ιστοσελίδα <https://www.demopaideia.gr/> και σε έρευνες εκπαιδευτικών που είχαν γίνει σχετικά πρόσφατα στην Ελλάδα. Αξιοποιήθηκαν μοντέλα αντίστοιχων ερευνών του εξωτερικού- Σουηδία, Μεγάλη Βρετανία, Αυστραλία, όπου προγράμματα για την ευαισθητοποίηση και ενημέρωση με βάση το φύλο είναι ήδη αρκετά διαδεδομένα.⁴

B.1.4 Ερευνητικός πληθυσμός

Ο ερευνητικός πληθυσμός συγκροτήθηκε από φοιτητές και φοιτήτριες του τμήματος θεατρικών σπουδών του πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Συγκεκριμένα, οι ομάδες παρέμβασης και ελέγχου απαρτίστηκαν από 16 νέους και νέες ηλικίας 18-20 ετών, που εθελοντικά συμμετείχαν στο πείραμα. Οι συμμετέχοντες αρχικά εντοπίστηκαν μέσα από τα μαθήματα στο πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, τα οποία απευθυνόταν σε πρωτοετείς και δευτεροετείς. Με τη βοήθεια της κριτικής φίλης ενημερώθηκαν για τη διαδικασία της έρευνας, τη συνέπεια που πρέπει να δείξουν, τις θεματικές και τη μέθοδο εργασίας. Συγκεντρώθηκαν τα άτομα που ήταν πρόθυμα να συμμετάσχουν στην έρευνα, καταγράφηκαν τα στοιχεία τους και αφού πάρθηκε η αδεια από τον καθηγητή τους (κ. Τσιάρα), χωρίστηκαν οι ομάδες ελέγχου και παρέμβασης. Στη συνέχεια, διανεμήθηκαν τα ερωτηματολόγια, συμπληρώθηκαν, καταχωρήθηκαν και μετά το πέρας το τριών μηνών, συμπληρώθηκαν εκ νέου από την ομάδα ελέγχου. Συνεπώς, το δείγμα ήταν σκοπιμότητας και όχι τυχαίο και άρα τα αποτελέσματα δεν μπορούν να γενικευτούν.

⁴ Βλ. θεωρητικό μέρος.

B.1.5 Παρεμβάσεις

Ο χώρος διεξαγωγής των παρεμβάσεων ποίκιλε, είτε ήταν κάποια αίθουσα πρόβας του πανεπιστημίου, είτε το ανοιχτό θέατρο, είτε κάποια αίθουσα που μας παραχωρούσε το πολιτιστικό κέντρο Ναυπλίου. Οι συναντήσεις γίνονταν μία φορά την εβδομάδα-συνήθως Δευτέρα βράδυ, και είχαν διάρκεια μιάμιση έως δύο ώρες, χωρίς ενδιάμεση διακοπή. Η αρχική σκέψη ήταν το κάθε εργαστήριο να διαρκέσει μία ώρα. Ωστόσο, αυτός ο προγραμματισμός απορρίφθηκε εξ αρχής, καθώς είδαμε ότι με την αναστοχαστική κουβέντα να τραβάει εις μάκρος, αν κρατούσαμε αυστηρό προγραμματισμό δεν θα είχαν όλα τα άτομα την ευχέρεια να εκφραστούν.

Τα εργαστήρια⁵ είχαν βιωματικό χαρακτήρα, που προσαρμοζόταν κάθε φορά στην εκάστοτε θεματική που θέλαμε να θίξουμε. Προηγούνταν το πρακτικό μέρος, ακολουθούσε το θεωρητικό και ολοκληρώναμε με αναστοχασμό ανακεφαλαιωτικού χαρακτήρα. Οι βασικοί άξονες στους οποίους κινηθήκαμε ήταν δύο, αφενός η ταυτότητα του φύλου και αφετέρου η κακοποίηση εις βάρος των γυναικών.

Οι πρώτες δύο παρεμβάσεις είχαν καθαρά εισαγωγικό και επιμορφωτικό χαρακτήρα. Αναφερθήκαμε στην έννοια του κοινωνικού φύλου και πως συχνά συγχέεται με το βιολογικό. Εξηγήσαμε ότι οι λέξεις «άνδρας» και «γυναίκα» αναφέρονται στο κοινωνικό φύλο. Στη συνέχεια, δείξαμε ότι το βιολογικό φύλο σχετίζεται με τους βιολογικούς και γενετικούς παράγοντες ενώ το κοινωνικό φύλο αναφέρεται σε κοινωνικο-πολιτισμικές καταγραφές και τους προσδοκώμενους κοινωνικούς ρόλους. Λογικό είναι, λοιπόν, η έκφραση του κοινωνικού φύλου να διαφέρει ανάμεσα σε κουλτούρες και κοινωνίες και εποχές.

Από την τρίτη έως και την έκτη παρέμβαση οι θεματικές κινήθηκαν γύρω από την έμφυλη βία και τα περιβάλλοντα που μπορεί να αναπτυχθεί (οικογενειακό, σχολικό, επαγγελματικό). Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στον εντοπισμό του σεξισμού στο εμπόριο, τη διαφήμιση και τα ΜΜΕ εν γένει. Στο θεατροπαιδαγωγικό μέρος των παρεμβάσεων αυτών, αναπτύχθηκαν ασκήσεις εμπιστοσύνης για το δέσιμο της ομάδας, παγωμένες εικόνες και σωματικοί αυτοσχεδιασμοί.

Από την έβδομη συνάντηση όπου ήδη βρισκόμασταν στη μέση της διαδικασίας, η ομάδα έμοιαζε να έχει αποκτήσει δεσμούς εμπιστοσύνης και κοινό κώδικα επικοινωνίας. Αυτό έγινε αντιληπτό από το γεγονός ότι τα άτομα συνεννοούνταν μεταξύ τους για να οριστεί η επόμενη συνάντηση, ήταν συγκεντρωμένοι κατά τη

⁵ Βλ. παραρτημα.

διαδικασία του προγράμματος, και οι αρχικές αντιστάσεις είχαν μειωθεί. Αυτό μας οδήγησε στο να εμβαθύνουμε με ασφάλεια σε θέματα ταυτότητας φύλου, αυτοαντίληψης του σώματος και καλλιέργεια συμπεριληπτικής παιδείας. Από την έβδομη συνάντηση και έπειτα κινηθήκαμε στον άξονα της σεξουαλικότητας, των έμφυλων καταπιέσεων και των ομοφοβικών συμπεριφορών.

Το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες ήταν νέοι και νέες με ανησυχίες πάνω στο σώμα και το φύλο τους, έδωσε στα εργαστήρια εξομολογητική χροιά και δημιούργησε κλίμα εμπιστοσύνης και οικειότητας. Οι τελευταίες δύο συναντήσεις είχαν ανακεφαλαιωτικό χαρακτήρα και περιεχόμενο. Ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να φέρουν τις δικές τους εμπειρίες και να δημιουργήσουν ένα ομαδικό εικαστικό έργο.

B.2 Ποσοτική έρευνα

B.2.1 Μεθοδολογία ποσοτικής έρευνας

Για τη διενέργεια της ποσοτικής έρευνας χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο για να μετρήσουμε τα στατιστικά μεγέθη των μεταβολών πριν και μετά την παρέμβαση. Η ελληνική εκδοχή του ερωτηματολογίου ήταν η έρευνα «*Στάσεις των Νέων απέναντι στα Έμφυλα Στερεότυπα και την Έμφυλη Βία*» που πραγματοποιήθηκε από το «Ευρωπαϊκό δίκτυο κατά της βίας» τον Αύγουστο του 2012. Καθώς ήταν πολύ κοντά στη δική μας εργασία, χρησιμοποιήθηκε αυτούσιο.⁶

Το ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε από την ερευνητική ομάδα για να συνδυάσει τη στάση απέναντι στις γυναίκες (πρώτο μέρος) και τη στάση απέναντι στην έμφυλη βία (δεύτερο, τρίτο, τέταρτο μέρος). Στο πρώτο μέρος οι ομάδες απάντησαν σε 16 ερωτήσεις μιας τετραβάθμια κλίμακας, όπου 1= διαφωνώ απόλυτα και 4=συμφωνώ απόλυτα. Οι ερωτήσεις για τη στάση απέναντι στις γυναίκες προήλθαν από την κλίμακα των «*Στάσεων απέναντι στις Γυναίκες για Εφήβους/-ες*» (Galambos, et. Al., 1985) από την κλίμακα των «*Έμφυλων στερεοτύπων*» (Foshee & Bauman, 1992) και από το ερωτηματολόγιο της έρευνας που είχε διενεργηθεί στο πλαίσιο του προγράμματος «*Perspective: Δραστηριότητες Αλληλοδιδασκτικής με στόχο την Ευαισθητοποίηση Μαθητών και Μαθητριών για την Αντιμετώπιση της Βίας κατά των Γυναικών στην Ευρώπη*».

Το δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου δημιουργήθηκε για να εκτιμήσει τις στάσεις ως προς την κακοποίηση λόγω φύλου. Αρχικά, ήθελε να υποδείξει το βαθμό ανοχής

⁶ Για την πλήρη έκδοση του ερωτηματολογίου που χρησιμοποιήθηκε βλ. παράρτημα

των εφήβων απέναντι στην έμφυλη βία. Η μέτρηση γινόταν μέσω των απαντήσεων σε τετραβάθμια κλίμακα όπου 1= διαφωνώ απόλυτα, 4= συμφωνώ απόλυτα. Οι 25 ερωτήσεις που συγκρότησαν το ερωτηματολόγιο ανασύρθηκαν από το εργαλείο «Αντιλήψεις των Νέων Ανθρώπων για τις Σχέσεις» («*Young people's views on relationships*») που έφτιαξε η εταιρεία «Zero Tolerance» στο πλαίσιο εθνικής έρευνας στην Αγγλία και τη Σκοτία (Burton, et. Al., 1998).

Η δεύτερη υποκλίμακα με τίτλο «Αιτιολογήσεις της Βίας» (21 ερωτήσεις), περιείχε προτάσεις – αιτιολογήσεις που αναφέρονται για να δικαιολογηθεί η βία απέναντι στις γυναίκες. Οι προτάσεις κατασκευάστηκαν από το «Κέντρο Ελέγχου και πρόληψης νοσημάτων των Η.Π.Α» (Dahlberg, et. al., 2005) και χρησιμοποιήθηκαν επίσης από τη Zero Tolerance, υπό τον τίτλο «Αποδοχή της Βίας στα Ζευγάρια» («*Acceptance of Couple & Violence*») για να μετρήσει την ανοχή των βίαιων συμπεριφορών στις ρομαντικές σχέσεις. Οι απαντήσεις δίνονταν σε μία τετραβάθμια κλίμακα που κυμαινόταν από το 1 = Ποτέ έως το 4 = Πάντα.

Τέλος, η τρίτη υποκλίμακα που υπό τον τίτλο «Γνώση και μύθοι», αποτελείτο από δεκαεννέα ερωτήσεις, κι αντλήθηκε από την ίδια πηγή αλλά και από ένα ερωτηματολόγιο που φτιάχτηκε από το πρόγραμμα «*Perspective*»⁷ και στόχο του είχε τη διερεύνηση του βαθμού συμφωνίας των μαθητών/-ριών με διάφορους μύθους σχετικά με την έμφυλη βία. Η κλίμακα των απαντήσεων ήταν τετραβάθμια όπου 1= διαφωνώ απόλυτα και 4= συμφωνώ απόλυτα.

B.2.2 Περιγραφικά αποτελέσματα

Όπως έχει προαναφερθεί το δείγμα αποτελούνταν από τυχαίο πληθυσμό φοιτητών, η καταγωγή των οποίων ήταν από διάφορες πόλεις της Ελλάδας, ενώ δύο κατάγονταν από το εξωτερικό, αλλά είχαν μεγαλώσει και μορφωθεί στην ελληνική επικράτεια. Επίσης, η ομάδα παρέμβασης αποτελούνταν από 8 κορίτσια και 3 αγόρια και ένα άτομο που αναπροσδιοριζόταν ως ουδέτερο γένος. Το μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας δεν κατεγράφη, καθώς τα άτομα ήταν άνω των δεκαοχτώ.

B.2.3 Στατιστική ανάλυση

Αρχικά προτού διανεμηθεί το ερωτηματολόγιο, είχε διερευνηθεί από τους δημιουργούς η εσωτερική αξιοπιστία του ερωτηματολογίου με χρήση του Chronbach's alpha (Cronbach, 1951) το οποίο βρέθηκε πολύ ικανοποιητικό τόσο για το σύνολο του

⁷ Πηγή http://www.antiviolence-net.eu/projects_perspective_gr.htm

ερωτηματολογίου ($\alpha=0.91$) όσο και για τις υποκλίμακες ($\alpha=0.84, 0.79, 0.70$ και 0.80) γεγονός που υποδηλώνει την υψηλή αξιοπιστία του.

Στη συνέχεια, επανακωδικοποιήθηκαν οι μεταβλητές που είχαν αξιολογηθεί σε τετραβάθμια κλίμακα Likert, όπου ο ερωτώμενος απαντάει για τον βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας του με ορισμένες προτάσεις-δηλώσεις, ώστε να γίνουν δίτιμες ως εξής: οι τιμές «Διαφωνώ απόλυτα» και «Διαφωνώ» ενοποιήθηκαν σε μια κατηγορία ομοίως και οι απαντήσεις «Συμφωνώ απόλυτα» και «Συμφωνώ». Αντίστοιχα, οι απαντήσεις «Ποτέ» και «Μερικές φορές», όπως κι οι απαντήσεις «Συχνά» και «Πάντα». Αυτό αποφασίστηκε μετά από έλεγχο των κατανομών καθώς αρκετές κατηγορίες είχαν χαμηλές συχνότητες και έτσι είναι πιθανό να μειωθεί η στατιστική ισχύς. Ωστόσο οι τετραβάθμιες μεταβλητές (τιμές 1-4) διατηρήθηκαν στην ανάλυση αλλά αντιμετωπίστηκαν ως συνεχείς.

Επιπλέον, δημιουργήθηκαν συνεχείς υποκλίμακες ως άθροισμα όλων των σχετικών ερωτήσεων, οι οποίες επανασταθμίστηκαν, ώστε να έχουν εύρος τιμών 1-4 για λόγους συγκρισιμότητας. Η άθροιση έγινε ύστερα από αντιστροφή ορισμένων ερωτήσεων, όπου αυτό ήταν απαραίτητο. Για τις κατηγορικές μεταβλητές υπολογίστηκαν οι απόλυτες και σχετικές συχνότητες (N, (%)) και για τις συνεχείς οι διάμεσες τιμές και τα αντίστοιχα ενδοτεταρτημοριακά εύρη (ΕΔΕ: 25^η εκατοστιαία θέση και 75^η εκατοστιαία θέση).

Προκειμένου να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα πραγματοποιήθηκε για κάθε ένα στατιστική ανάλυση σε τέσσερα βήματα:

A) Πρώτα ελέγχθηκαν οι διαφορές στις απόψεις των συμμετεχόντων μεταξύ των ομάδων ελέγχου και παρέμβασης πριν την παρέμβαση.

B) Σαν δεύτερο βήμα επαναλήφθηκαν οι ίδιες συγκρίσεις μετά την παρέμβαση.

Στα δύο πρώτα στάδια χρησιμοποιήθηκε ο έλεγχος Fisher's exact test, για τις κατηγορικές μεταβλητές και ο έλεγχος Mann-Whitney για τις συνεχείς (Κατσή, Εμβαλωτής, & Σιδέρης, 2010).

Γ) Σε τρίτο στάδιο, ελέγχθηκαν τυχόν διαφορές στην ομάδα παρέμβασης ανάμεσα σε δύο χρονικά σημεία, πριν και μετά την παρέμβαση.

Δ) Τέλος οι ίδιες διαφορές εξετάστηκαν και στην ομάδα ελέγχου.

Στο τρίτο και τέταρτο βήμα εφαρμόστηκαν οι έλεγχοι McNemar's για τις κατηγορικές μεταβλητές και Wilcoxon signed rank test για τις συνεχείς (Κατσή, Εμβαλωτής, & Σιδέρης, 2010).

Για όλους τους ελέγχους υπολογίστηκε το p-value του δίπλευρου ελέγχου και ως επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας θεωρήθηκε το 5%. Όλες οι αναλύσεις πραγματοποιήθηκαν στο στατιστικό πακέτο SPSS (IBM SPSS Statistics 21).

B.2.3.α Στάσεις απέναντι στις γυναίκες

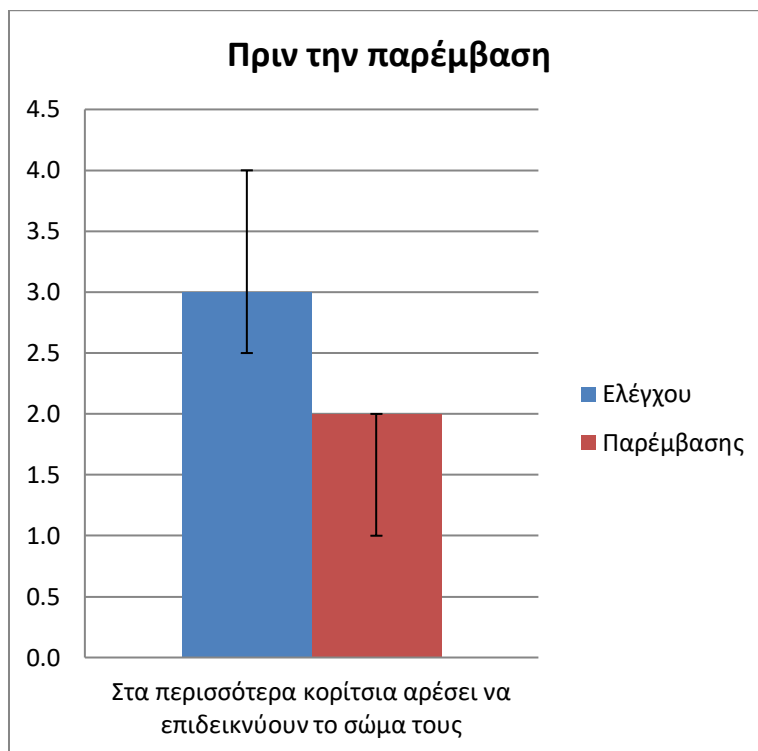
Προκειμένου να αξιολογηθεί η στάση των ομάδων προς τις γυναίκες, αξιοποιήθηκαν 17 ερωτήσεις και μια συνολική κλίμακα.

Πριν την παρέμβαση, οι δηλώσεις με τις οποίες το μεγαλύτερο ποσοστό των συμμετεχόντων διαφώνησε ήταν οι εξής: «Ακούγεται πιο άσχημο όταν βρίζει ένα κορίτσι παρά όταν βρίζει ένα αγόρι» (63%), «Σε ένα ραντεβού το αγόρι θα πρέπει να πληρώνει όλα τα έξοδα» (90%), «Τα περισσότερα κορίτσια δεν μπορείς να τα εμπιστευθείς» (76.7%), «Τα αγόρια είναι καλύτεροι αρχηγοί από τα κορίτσια» (80%), «Είναι πιο αποδεκτό για ένα αγόρι να έχει πολλές ερωτικές συντρόφους από ότι είναι για ένα κορίτσι» (83.3%), «Σε γενικές γραμμές, ο πατέρας θα πρέπει να έχει μεγαλύτερη εξουσία από τη μητέρα στη λήψη των αποφάσεων που αφορούν στην οικογένεια» (93.3%), «Τα κορίτσια πρέπει να νοιάζονται περισσότερο να γίνουν καλές σύζυγοι και μητέρες» (96.7%), «Τα περισσότερα αγόρια βγαίνουν με κορίτσια μόνο για την ερωτική επαφή» (52.2%), «Η οικογένεια θα πρέπει να ενθαρρύνει περισσότερο τα αγόρια να σπουδάσουν από ότι τα κορίτσια» (96.7%) και «Είναι πιο σημαντικό να τα πάνε καλά στο σχολείο τα αγόρια παρά τα κορίτσια» (100%) (βλ. Πίνακα 1).

Αντίστοιχα, πριν την παρέμβαση το μεγαλύτερο ποσοστό των συμμετεχόντων συμφώνησε με τις παρακάτω δηλώσεις: «Στα περισσότερα κορίτσια αρέσει να επιδεικνύουν το σώμα τους» (60%), «Τα κορίτσια πρέπει να έχουν τις ίδιες ελευθερίες με τα αγόρια» (93.3%), «Δεν υπάρχει πρόβλημα για ένα κορίτσι να θέλει να συμμετέχει σε σκληρά αθλήματα όπως το ποδόσφαιρο» (96.7%), «Κατά μέσο όρο, τα κορίτσια είναι το ίδιο έξυπνα με τα αγόρια» (83.3%), «Δεν υπάρχει πρόβλημα για ένα κορίτσι να ζητήσει από ένα αγόρι να βγουν ραντεβού» (96.7%) και «Εάν δουλεύουν και οι δύο σύζυγοι, ο άνδρας θα πρέπει να αναλαμβάνει κάποιες από τις δουλειές του σπιτιού, όπως το πλύσιμο των πιάτων και των ρούχων» (100%) (Πίνακας 1).

Η συνολική κλίμακα «Στάσεις απέναντι στις γυναίκες» είχε διάμεση τιμή (ΕΔΕ): 1.6 (1.3, 1.8) γεγονός που υποδεικνύει πως οι συμμετέχοντες πριν την παρέμβαση έτειναν να διαφωνούν παρά να συμφωνούν με τις δηλώσεις σχετικά με τις στάσεις απέναντι στις γυναίκες (βλ. Πίνακα 1).

Η μόνη ερώτηση στην οποία παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων πριν την παρέμβαση είναι η «Στα περισσότερα κορίτσια αρέσει να επιδεικνύουν το σώμα τους» στην οποία οι συμμετέχοντες στην ομάδα ελέγχου συμφώνησαν περισσότερο (Διάμεσος (ΕΔΕ): 2.5 (2.0, 3.0) έναντι 2.0 (1.0, 2.0) στην ομάδα παρέμβασης p -value=0.044) (Διάγραμμα 1, Πίνακας 1).



Διάγραμμα 1. Ερώτηση «Στα περισσότερα κορίτσια αρέσει να επιδεικνύουν το σώμα τους», Πριν την παρέμβαση

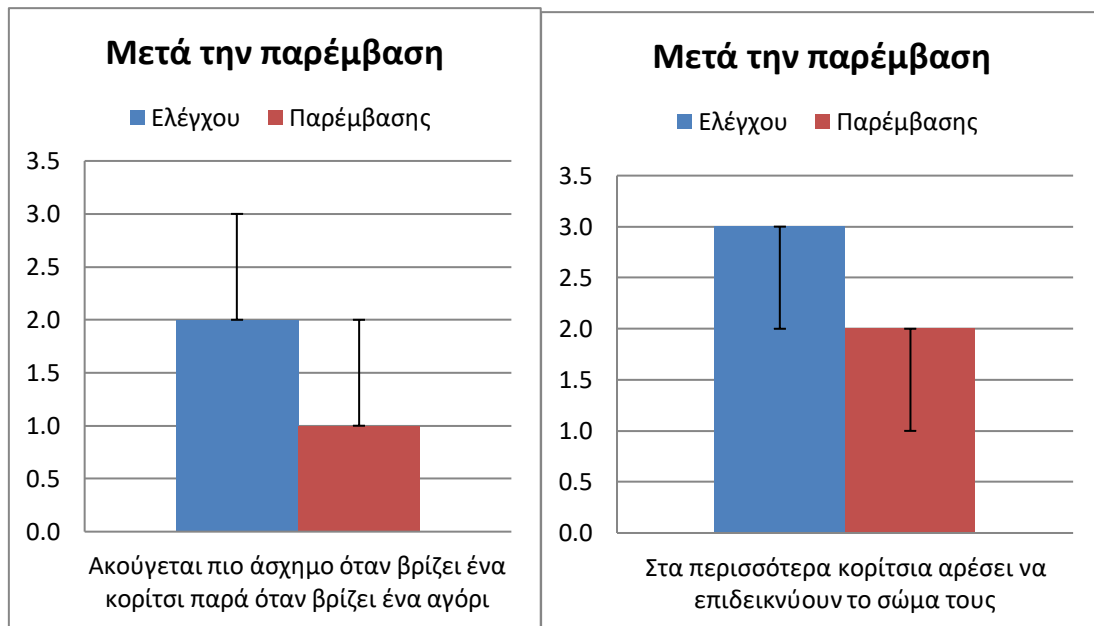
Ελαφρώς διαφορετικά αποτελέσματα παρατηρήθηκαν και μετά την παρέμβαση όπου οι δηλώσεις με τις οποίες το μεγαλύτερο ποσοστό των συμμετεχόντων διαφώνησε ήταν οι εξής: «Ακούγεται πιο άσχημο όταν βρίζει ένα κορίτσι παρά όταν βρίζει ένα αγόρι» (73.3%), «Στα περισσότερα κορίτσια αρέσει να επιδεικνύουν το σώμα τους» (56.7%), «Σε ένα ραντεβού το αγόρι θα πρέπει να πληρώνει όλα τα έξοδα» (93.3%), «Τα περισσότερα κορίτσια δεν μπορείς να τα εμπιστευθείς» (83.3%), «Τα αγόρια είναι καλύτεροι αρχηγοί από τα κορίτσια» (93.3%), «Είναι πιο αποδεκτό για ένα αγόρι να έχει πολλές ερωτικές συντρόφους από ότι είναι για ένα κορίτσι» (96.7%), «Σε γενικές γραμμές, ο πατέρας θα πρέπει να έχει μεγαλύτερη εξουσία από τη μητέρα στη λήψη των αποφάσεων που αφορούν στην οικογένεια» (100%), «Τα κορίτσια πρέπει να νοιάζονται περισσότερο να γίνουν καλές σύζυγοι και μητέρες» (100%), «Τα περισσότερα αγόρια βγαίνουν με κορίτσια μόνο για την ερωτική επαφή» (76.7%), «Η οικογένεια θα πρέπει να ενθαρρύνει περισσότερο τα αγόρια να σπουδάσουν από ότι τα κορίτσια» (100%) και

«Είναι πιο σημαντικό να τα πάνε καλά στο σχολείο τα αγόρια παρά τα κορίτσια» (100%) (Πίνακας 2).

Αντίστοιχα, μετά την παρέμβαση το μεγαλύτερο ποσοστό των συμμετεχόντων συμφώνησε με τις παρακάτω δηλώσεις: «Δεν υπάρχει πρόβλημα για ένα κορίτσι να θέλει να συμμετέχει σε σκληρά αθλήματα όπως το ποδόσφαιρο» (100%), «Κατά μέσο όρο, τα κορίτσια είναι το ίδιο έξυπνα με τα αγόρια» (90%), «Δεν υπάρχει πρόβλημα για ένα κορίτσι να ζητήσει από ένα αγόρι να βγουν ραντεβού» (100%) και «Εάν δουλεύουν και οι δύο σύζυγοι, ο άνδρας θα πρέπει να αναλαμβάνει κάποιες από τις δουλειές του σπιτιού, όπως το πλύσιμο των πιάτων και των ρούχων» (100%) (Πίνακας 2).

Τέλος η συνολική κλίμακα «Στάσεις απέναντι στις γυναίκες» είχε διάμεση τιμή (ΕΔΕ): 1.4 (1.3, 1.6) γεγονός που υποδεικνύει πως οι συμμετέχοντες μετά την παρέμβαση έτειναν να διαφωνούν συχνότερα με τις δηλώσεις σχετικά με τις στάσεις απέναντι στις γυναίκες (Πίνακας 2).

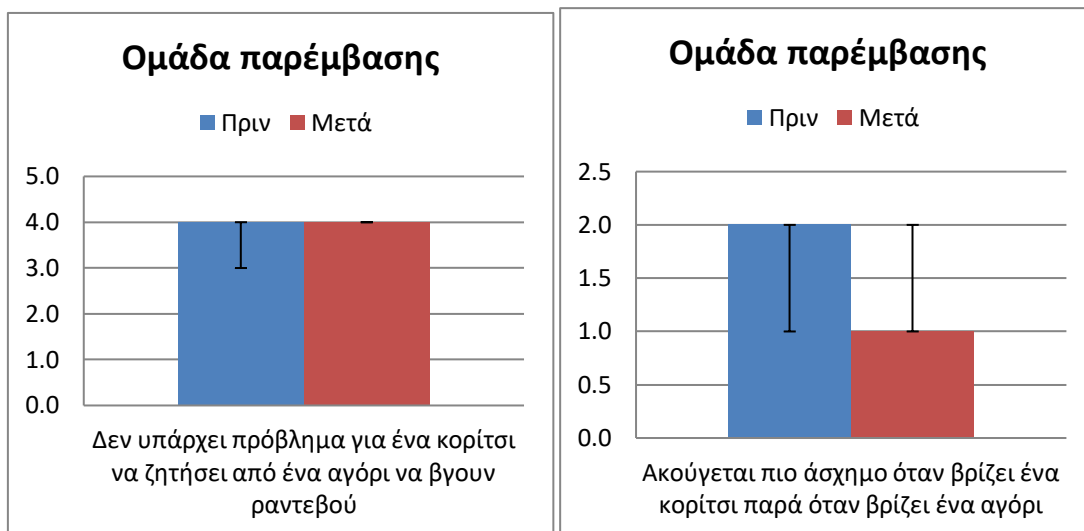
Στην ερώτηση στην «Ακούγεται πιο άσχημο όταν βρίζει ένα κορίτσι παρά όταν βρίζει ένα αγόρι» (Διάγραμμα 2) παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων μετά την παρέμβαση με τους συμμετέχοντες στην ομάδα παρέμβασης να διαφωνούν συχνότερα (N (%): 13 (92.2%) έναντι 9 (56.3%) στην ομάδα ελέγχου, p-value=0.039 και Διάμεσος (ΕΔΕ): 1.0 (1.0, 2.0) έναντι 2.0 (2.0, 3.0) στην ομάδα ελέγχου p-value=0.002). Επίσης παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική στην ερώτηση «Στα περισσότερα κορίτσια αρέσει να επιδεικνύουν το σώμα τους» (Διάγραμμα 2) με τους συμμετέχοντες στην ομάδα παρέμβασης να διαφωνούν συχνότερα (N (%): 11 (78.6%) έναντι 6 (78.6%) στην ομάδα ελέγχου, p-value=0.033 και Διάμεσος (ΕΔΕ): 2.0 (1.0, 2.0) έναντι 3.0 (2.0, 3.0) στην ομάδα ελέγχου p-value=0.026) (Πίνακας 2).



Διάγραμμα 2. Ερωτήσεις «Ακούγεται πιο άσχημο όταν βρίζει ένα κορίτσι παρά όταν βρίζει ένα αγόρι» και «Στα περισσότερα κορίτσια αρέσει να επιδεικνύουν το σώμα τους», Μετά την παρέμβαση.

Όταν συγκρίναμε τις διαφορές στην ομάδα παρέμβασης πριν και μετά την παρέμβαση σχετικά με τις στάσεις απέναντι στις γυναίκες παρατηρήσαμε στατιστικά σημαντική διαφορά στην ερώτηση «Ακούγεται πιο άσχημο όταν βρίζει ένα κορίτσι παρά όταν βρίζει ένα αγόρι» (Διάγραμμα 3) παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μετά την παρέμβαση με τους συμμετέχοντες στην ομάδα παρέμβασης να διαφωνούν περισσότερο μετά την παρέμβαση (Διάμεσος (ΕΔΕ): 2.0 (1.0, 2.0) έναντι 2.0 (2.0, 2.0) πριν την παρέμβαση, $p\text{-value}=0.015$) (Πίνακας 3). Επιπλέον παρατηρήσαμε διαφορά στην ερώτηση «Δεν υπάρχει πρόβλημα για ένα κορίτσι να ζητήσει από ένα αγόρι να βγουν ραντεβού» (Διάγραμμα 3) με τους συμμετέχοντες στην ομάδα παρέμβασης να συμφωνούν περισσότερο μετά την παρέμβαση (Διάμεσος (ΕΔΕ): 4.0 (3.0, 4.0) έναντι 4.0 (4.0, 4.0) πριν την παρέμβαση, $p\text{-value}=0.025$) (Πίνακας 3).

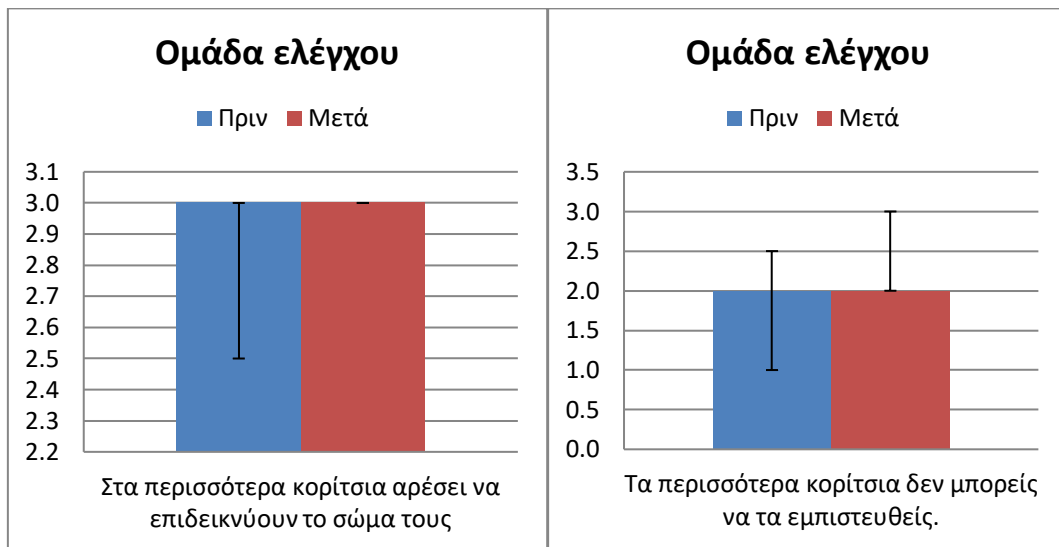
Δεν παρατηρήθηκε καμία άλλη στατιστικά σημαντική διαφορά στις απόψεις των συμμετεχόντων στην ομάδα παρέμβασης πριν και μετά την παρέμβαση. Αν και η συνολική κλίμακα «Στάσεις απέναντι στις γυναίκες» ήταν μειωμένη μετά την παρέμβαση (Διάμεσος (ΕΔΕ): 1.3 (1.2, 1.4) έναντι 1.5 (1.2, 1.8 πριν την παρέμβαση) η διαφορά αυτή δεν ήταν στατιστικά σημαντική ($p\text{-value}=0.117$) (Πίνακας 3).



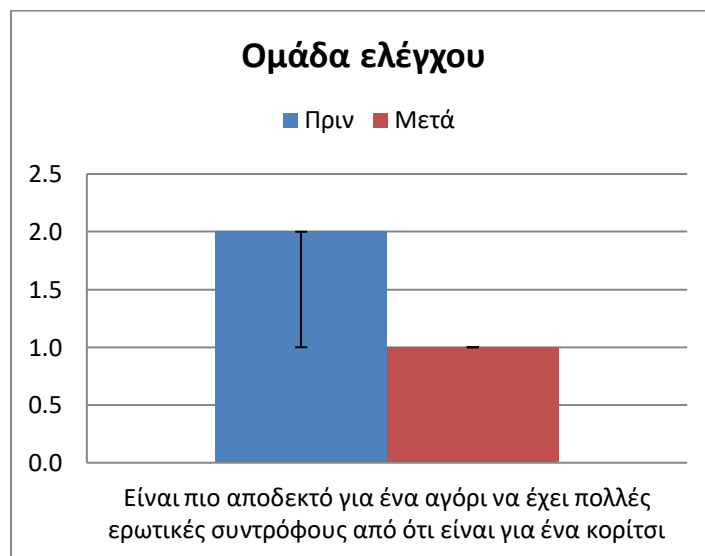
Διάγραμμα 3. Ερωτήσεις «Ακούγεται πιο άσχημο όταν βρίζει ένα κορίτσι παρά όταν βρίζει ένα αγόρι» και «Δεν υπάρχει πρόβλημα για ένα κορίτσι να ζητήσει από ένα αγόρι να βγουν ραντεβού», Ομάδα Παρέμβασης

Οι ίδιες διαφορές μελετήθηκαν και στους συμμετέχοντες της ομάδας ελέγχου, όπου επίσης παρατηρήθηκαν ορισμένες σημαντικές διαφορές. Συγκεκριμένα στις δηλώσεις «Στα περισσότερα κορίτσια αρέσει να επιδεικνύουν το σώμα τους» (Διάγραμμα 4), «Τα περισσότερα κορίτσια δεν μπορείς να τα εμπιστευθείς» (Διάγραμμα 4) και «Είναι πιο αποδεκτό για ένα αγόρι να έχει πολλές ερωτικές συντρόφους από ότι είναι για ένα κορίτσι» (Διάγραμμα 5) οι συμμετέχοντες στην ομάδα παρέμβασης διαφώνησαν περισσότερο μετά την παρέμβαση (Διάμεσος (ΕΔΕ): 3.0 (2.5, 3.0) έναντι 3.0 (2.0, 3.0) πριν την παρέμβαση, $p\text{-value}=0.025$, Διάμεσος (ΕΔΕ): 2.0 (1.0, 2.5)) έναντι 1.0 (1.0, 2.0) πριν την παρέμβαση, $p\text{-value}=0.053$ και Διάμεσος (ΕΔΕ): 2.0 (1.0, 2.0) έναντι 1.0 (1.0, 1.0) πριν την παρέμβαση, $p\text{-value}=0.029$, αντίστοιχα) (Πίνακας 4).

Δεν παρατηρήθηκε καμία άλλη στατιστικά σημαντική διαφορά στις απόψεις των συμμετεχόντων στην ομάδα ελέγχου πριν και μετά την παρέμβαση. Παρομοίως, η συνολική κλίμακα «Στάσεις απέναντι στις γυναίκες» ήταν μειωμένη μετά την παρέμβαση (Διάμεσος (ΕΔΕ): 1.4 (1.3, 1.6) έναντι 1.6 (1.4, 2.1) πριν την παρέμβαση) αλλά ξανά η διαφορά αυτή δεν ήταν στατιστικά σημαντική ($p\text{-value}=0.171$) (Πίνακας 4).



Διάγραμμα 4. Ερωτήσεις «Στα περισσότερα κορίτσια αρέσει να επιδεικνύουν το σώμα τους» και «Τα περισσότερα κορίτσια δεν μπορείς να τα εμπιστευθείς», Ομάδα Ελέγχου



Διάγραμμα 5. Ερώτηση "Είναι πιο αποδεκτό από ένα αγόρι να έχει πολλές ερωτικές συντρόφους από ότι είναι για ένα κορίτσι", Ομάδα Ελέγχου

B.2.3.β Στάσεις απέναντι στη βία

Προκειμένου να διερευνηθούν οι στάσεις των συμμετεχόντων απέναντι στη βία, αξιολογήθηκαν 23 ερωτήσεις σε μια συνολική κλίμακα.

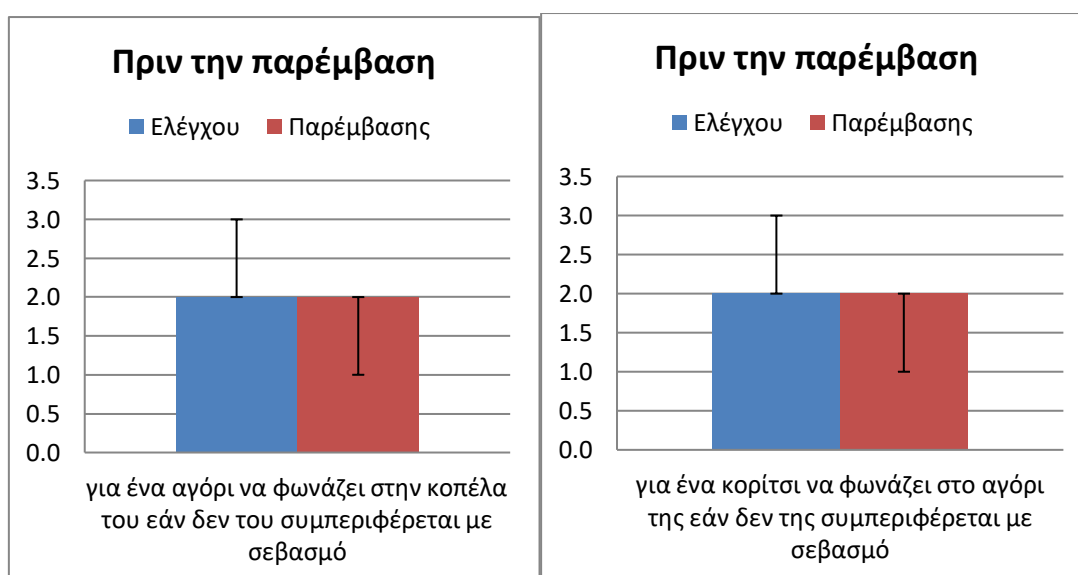
Πριν την παρέμβαση, μεγαλύτερο ποσοστό των συμμετεχόντων απάντησε «Ποτέ» στις εξής δηλώσεις: «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να θέτει περιορισμούς στην κοπέλα του για το τι θα φορέσει» (80%), «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να θέτει περιορισμούς στην κοπέλα του για το πού θα πάει» (73.3%), «Είναι εντάξει για ένα κορίτσι να θέτει περιορισμούς στο αγόρι της για το πού θα πάει» (76.7%), «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να πιέσει ένα κορίτσι να έχουν ερωτική επαφή εάν βγαίνουν μαζί» (100%), «Είναι εντάξει για ένα κορίτσι να χτυπάει το αγόρι της εάν αυτός την απατά» (86.7%), «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να πιέσει ένα κορίτσι να έχουν ερωτική επαφή εάν αυτή φλέρταρε μαζί του όλο το βράδυ» (90%), «Είναι εντάξει για ένα κορίτσι να ψάχνει κρυφά το κινητό του αγοριού της» (79.3%), «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να ψάχνει κρυφά το κινητό της κοπέλας του» (76.7%), «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να χτυπάει την κοπέλα του εάν αυτή τον απατά» (90%), «Είναι εντάξει για ένα κορίτσι να θέτει περιορισμούς στο αγόρι της για το τι θα φορέσει» (90%), «Είναι εντάξει να απειλείς τον/ την σύντροφό σου ότι θα τον/ την χωρίσεις προκειμένου να πετύχεις κάτι που θέλεις» (80%), «Είναι εντάξει να απειλείς τον/ την σύντροφό σου ότι θα τον/ την χτυπήσεις, αρκεί να μην το κάνεις στ' αλήθεια» (93.3%), «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να πιέσει ένα κορίτσι να έχουν ερωτική επαφή εάν έχει ξοδέψει πολλά χρήματα γι' αυτήν» (100%), «Είναι εντάξει για ένα κορίτσι να χτυπάει το αγόρι της εάν δεν της συμπεριφέρεται με σεβασμό» (90%), «Είναι εντάξει για ένα κορίτσι να χτυπάει το αγόρι της εάν αυτός συνεχώς γκρινιάζει/διαφωνεί» (93.3%), «Είναι εντάξει για ένα κορίτσι να προσβάλει το αγόρι της μπροστά σε άλλα άτομα» (96.7%), «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να χτυπάει την κοπέλα του εάν δεν του συμπεριφέρεται με σεβασμό» (100%), «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να προσβάλει την κοπέλα του μπροστά σε άλλα άτομα» (96.7%), «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να χτυπάει την κοπέλα του εάν αυτή συνεχώς γκρινιάζει/διαφωνεί» (100%) (Πίνακας 5).

Επιπλέον, πριν την παρέμβαση, το μεγαλύτερο ποσοστό απάντησε «Μερικές φορές/ Συχνά/ Πάντα» στις παρακάτω δηλώσεις: «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν δεν του συμπεριφέρεται με σεβασμό» (73.3%), «Είναι εντάξει για ένα κορίτσι να φωνάζει στο αγόρι της εάν δεν της συμπεριφέρεται με σεβασμό» (73.3%), «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν αυτή συνεχώς γκρινιάζει»

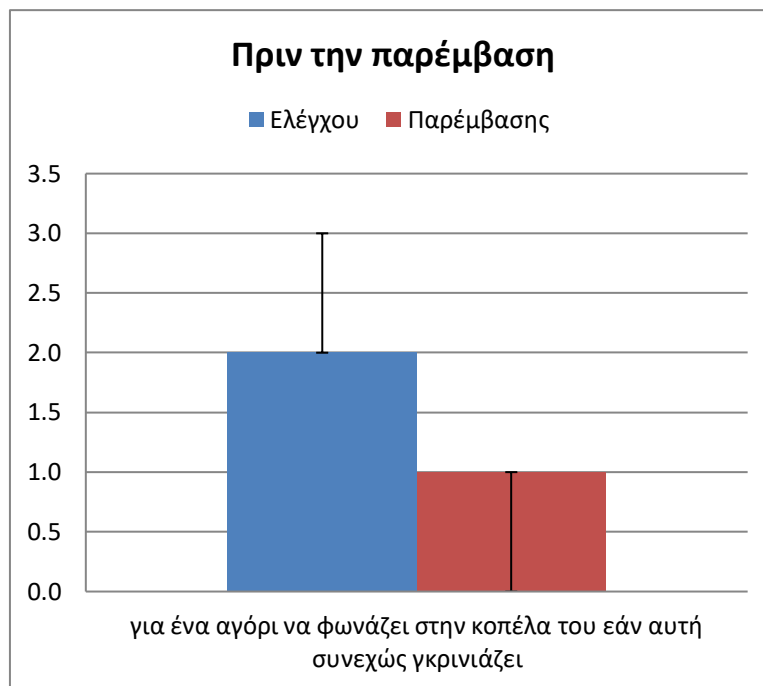
(56.7%), «Είναι εντάξει για ένα κορίτσι να φωνάζει στο αγόρι της εάν αυτός συνεχώς γκρινιάζει» (56.7%) (Πίνακας 5).

Η συνολική κλίμακα «Στάσεις απέναντι στη βία» είχε διάμεση τιμή (ΕΔΕ): 1.2 (1.1, 1.3) γεγονός που δείχνει ότι οι συμμετέχοντες πριν την παρέμβαση συχνότερα απαντούσαν Ποτέ στις δηλώσεις σχετικά με τη βία (Πίνακας 5).

Παρατηρήθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο ομάδων πριν την παρέμβαση στις εξής δηλώσεις με την ομάδα παρέμβασης να απαντάει συχνότερα «Ποτέ» σε σχέση με την ομάδα ελέγχου: «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν δεν του συμπεριφέρεται με σεβασμό» (Διάγραμμα 6) (Διάμεσος (ΕΔΕ): 2.0 (1.0, 2.0) έναντι 2.0 (2.0, 3.0) στην ομάδα ελέγχου p -value=0.036), «Είναι εντάξει για ένα κορίτσι να φωνάζει στο αγόρι της εάν δεν της συμπεριφέρεται με σεβασμό» (Διάγραμμα 6) (Διάμεσος (ΕΔΕ): 2.0 (1.0, 2.0) έναντι 2.0 (2.0, 3.0) στην ομάδα ελέγχου p -value=0.054), «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν αυτή συνεχώς γκρινιάζει» (Διάγραμμα 7) (Διάμεσος (ΕΔΕ): 1.0 (1.0, 2.0) έναντι 2.0 (1.5, 2.0) στην ομάδα ελέγχου p -value=0.018) και «Είναι εντάξει για ένα κορίτσι να φωνάζει στο αγόρι της εάν αυτός συνεχώς γκρινιάζει» (Διάμεσος (ΕΔΕ): 1.0 (1.0, 2.0) έναντι 2.0 (1.5, 2.0) στην ομάδα ελέγχου p -value=0.022) (Πίνακας 5).



Διάγραμμα 6. Ερωτήσεις «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν δεν του συμπεριφέρεται με σεβασμό» και «Είναι εντάξει για ένα κορίτσι να φωνάζει στο αγόρι της εάν δεν της συμπεριφέρεται με σεβασμό», Πριν την παρέμβαση



Διάγραμμα 7. "Είναι εντάξει για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν αυτή συνεχώς γκρινιάζει", Πριν την παρέμβαση

Μετά την παρέμβαση, τα αποτελέσματα ήταν παρόμοια σχετικά με τις στάσεις απέναντι στη βία, όπου το μεγαλύτερο ποσοστό των συμμετεχόντων απάντησε «Ποτέ» στις εξής δηλώσεις: «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να θέτει περιορισμούς στην κοπέλα του για το τι θα φορέσει» (80%), «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να θέτει περιορισμούς στην κοπέλα του για το πού θα πάει» (80%), «Είναι εντάξει για ένα κορίτσι να θέτει περιορισμούς στο αγόρι της για το πού θα πάει» (70%), «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να πιέσει ένα κορίτσι να έχουν ερωτική επαφή εάν βγαίνουν μαζί» (96.7%), «Είναι εντάξει για ένα κορίτσι να χτυπάει το αγόρι της εάν αυτός την απατά» (93.3%), «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να πιέσει ένα κορίτσι να έχουν ερωτική επαφή εάν αυτή φλέρταρε μαζί του όλο το βράδυ» (93.3%), «Είναι εντάξει για ένα κορίτσι να ψάχνει κρυφά το κινητό του αγοριού της» (83.3%), «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να ψάχνει κρυφά το κινητό της κοπέλας του» (86.7%), «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να χτυπάει την κοπέλα του εάν αυτή τον απατά» (83.3%), «Είναι εντάξει για ένα κορίτσι να θέτει περιορισμούς στο αγόρι της για το τι θα φορέσει» (100%), «Είναι εντάξει να απειλείς τον/ την σύντροφό σου ότι θα τον/ την χωρίσεις προκειμένου να πετύχεις κάτι που θέλεις» (83.3%), «Είναι εντάξει να απειλείς τον/ την σύντροφό σου ότι θα τον/ την χτυπήσεις, αρκεί να μην το κάνεις στ' αλήθεια» (93.3%), «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να πιέσει ένα κορίτσι να έχουν ερωτική επαφή εάν έχει ξοδέψει πολλά χρήματα γι' αυτήν» (100%), «Είναι εντάξει για ένα κορίτσι να χτυπάει το αγόρι της εάν δεν της συμπεριφέρεται με σεβασμό» (96.7%), «Είναι εντάξει

για ένα κορίτσι να χτυπάει το αγόρι της εάν αυτός συνεχώς γκρινιάζει/διαφωνεί» (96.7%), «Είναι εντάξει για ένα κορίτσι να προσβάλει το αγόρι της μπροστά σε άλλα άτομα» (100%), «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να χτυπάει την κοπέλα του εάν δεν του συμπεριφέρεται με σεβασμό» (100%), «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να προσβάλει την κοπέλα του μπροστά σε άλλα άτομα» (100%) και «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να χτυπάει την κοπέλα του εάν αυτή συνεχώς γκρινιάζει/διαφωνεί» (100%) (Πίνακας 6).

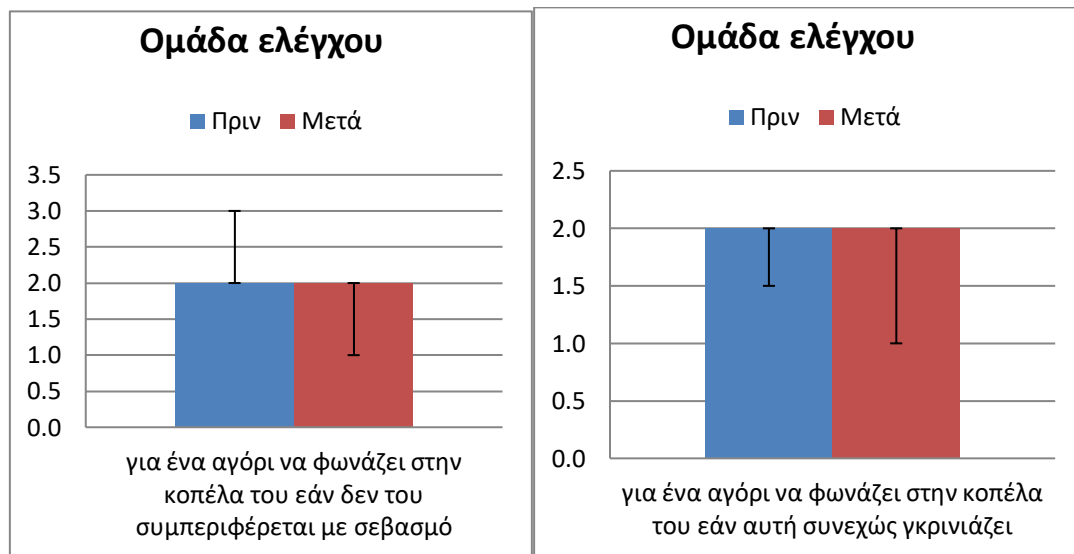
Αντίστοιχα, μετά την παρέμβαση, το μεγαλύτερο ποσοστό απάντησε Μερικές φορές/ Συχνά/ Πάντα στις παρακάτω δηλώσεις: «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν δεν του συμπεριφέρεται με σεβασμό» (60%), «Είναι εντάξει για ένα κορίτσι να φωνάζει στο αγόρι της εάν δεν της συμπεριφέρεται με σεβασμό» (66.7%), «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν αυτή συνεχώς γκρινιάζει» (50%) και «Είναι εντάξει για ένα κορίτσι να φωνάζει στο αγόρι της εάν αυτός συνεχώς γκρινιάζει» (50%) (Πίνακας 6).

Τέλος, όπως και πριν την παρέμβαση, η συνολική κλίμακα «Στάσεις απέναντι στη βία» είχε διάμεση τιμή (ΕΔΕ): 1.2 (1.0, 1.3) γεγονός που δείχνει ότι οι συμμετέχοντες και μετά την παρέμβαση συχνότερα απαντούσαν «Ποτέ» στις δηλώσεις σχετικά με τη βία.

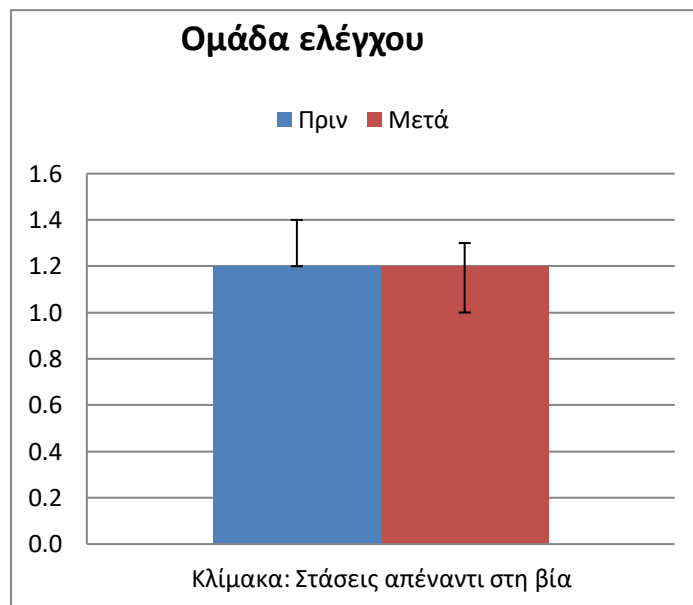
Δεν παρατηρήθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο ομάδων μετά την παρέμβαση σε καμία από τις δηλώσεις σχετικά με τις στάσεις απέναντι στη βία (όλα τα p -value>0.05) (Πίνακας 6).

Όταν συγκρίναμε τις διαφορές στην ομάδα παρέμβασης πριν και μετά την παρέμβαση σχετικά με τις στάσεις απέναντι στη βία δεν παρατηρήθηκε καμία στατιστικά σημαντική διαφορά στις απόψεις των συμμετεχόντων στην ομάδα παρέμβασης (όλα τα p -value>0.05) και η συνολική κλίμακα «Στάσεις απέναντι στη βία» παρέμεινε ίδια μετά την παρέμβαση (Διάμεσος (ΕΔΕ): 1.2 (1.0, 1.3)) (Πίνακας 7).

Ωστόσο, όταν συγκρίναμε τις ίδιες διαφορές στην ομάδα ελέγχου πριν και μετά την παρέμβαση σχετικά με τις στάσεις απέναντι στη βία παρατηρήθηκαν ορισμένες στατιστικά σημαντικές διαφορές στις απόψεις των συμμετεχόντων στην ομάδα ελέγχου. Συγκεκριμένα υπήρχαν διαφορές πριν και μετά την παρέμβαση με τους συμμετέχοντες στην ομάδα ελέγχου να συμφωνούν λιγότερο μετά την παρέμβαση με τις δηλώσεις «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν δεν του συμπεριφέρεται με σεβασμό» (Διάγραμμα 8) (Διάμεσος (ΕΔΕ): 2.0 (2.0, 3.0) πριν την παρέμβαση έναντι 2.0 (1.0, 2.0) μετά την παρέμβαση p -value=0.029) και «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν αυτή συνεχώς γκρινιάζει» (Διάγραμμα 8) (Διάμεσος (ΕΔΕ): 2.0 (1.5, 2.0) πριν την παρέμβαση έναντι 2.0 (1.0, 2.0) μετά την παρέμβαση p -value=0.053). Επίσης υπήρξε στατιστικά σημαντική διαφορά και στη συνολική κλίμακα «Στάσεις απέναντι στη βία» (Διάγραμμα 9) όπου παρατηρήθηκε μια μείωση τις κλίμακας μετά την παρέμβαση (Διάμεσος (ΕΔΕ): 1.2 (1.2, 1.4) πριν την παρέμβαση έναντι 1.2 (1.0, 1.3) μετά την παρέμβαση p -value=0.030) (Πίνακας 8).



Διάγραμμα 8. Ερωτήσεις «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν δεν του συμπεριφέρεται με σεβασμό» και «Είναι εντάξει για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν αυτή συνεχώς γκρινιάζει», Ομάδα Ελέγχου



Διάγραμμα 9. «Στάσεις απέναντι στη βία», Ομάδα Ελέγχου

B.2.3.γ Κοινές αιτιολογήσεις των βίαιων συμπεριφορών

Προκειμένου να αξιολογηθούν οι κοινές αιτιολογήσεις των βίαιων συμπεριφορών των ανδρών απέναντι στις γυναίκες, ερευνήθηκαν 18 ερωτήσεις και μια συνολική κλίμακα.

Πριν την παρέμβαση, οι δηλώσεις στις οποίες η πλειοψηφία των συμμετεχόντων έδωσε θετική απάντηση ήταν οι παρακάτω: «δεν μπορούν να ελέγξουν το θυμό τους» (86.7%), «Ζηλεύουν» (73.3%), «θεωρούν τους εαυτούς τους ανώτερους από τις γυναίκες» (76.7%), «θέλουν να ελέγχουν τις γυναίκες» (73.3%), «κάνουν χρήση αλκοόλ ή ναρκωτικών» (83.3%), «έχουν ψυχολογικά προβλήματα» (63.3%) και «είχαν κακοποιηθεί ως παιδιά» (83.3%).

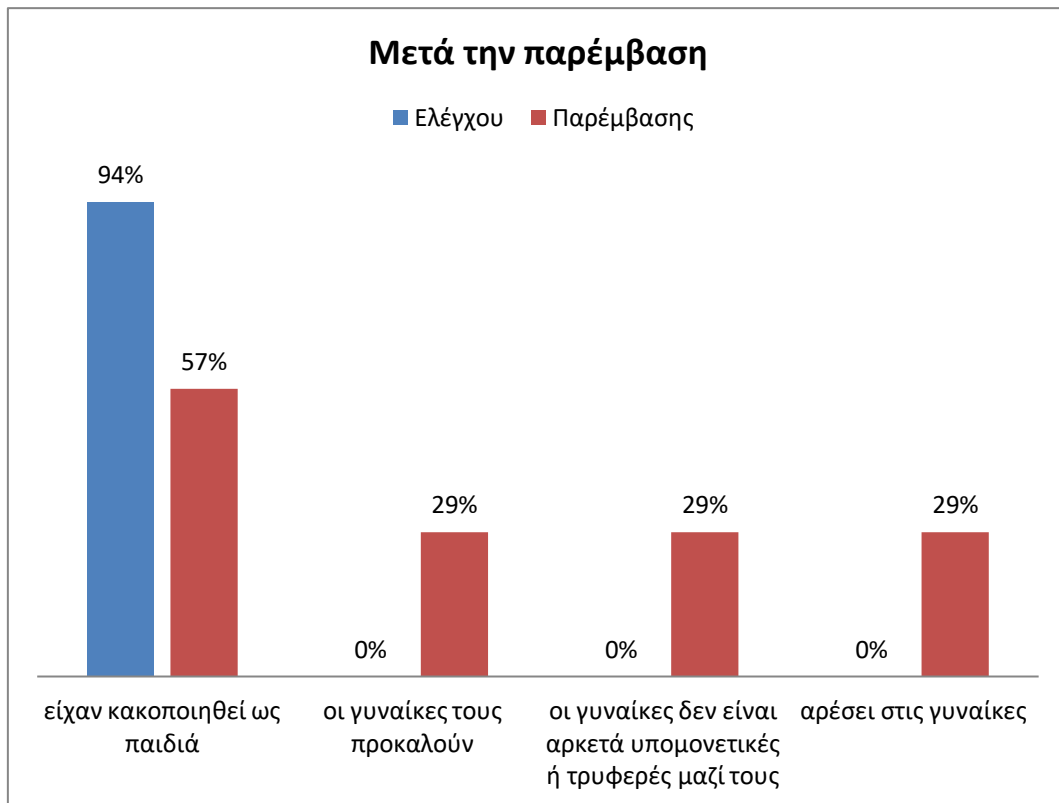
Αντίθετα πλειοψηφία των συμμετεχόντων έδωσε αρνητική απάντηση στις παρακάτω δηλώσεις: «είναι σωματικά δυνατότεροι» (63.3%), «δεν μπορούν να ελέγξουν τις σεξουαλικές τους ορμές» (63.3%), «δεν μπορούν να δεχτούν το «όχι» ως απάντηση» (53.3%), «οι γυναίκες τους προκαλούν» (80%), «είναι επιθετικοί από τη φύση τους» (86.7%), «κανείς δεν τους σταματά» (73.3%), «δεν καταλαβαίνουν τις γυναίκες» (76.7%), «οι γυναίκες δεν είναι αρκετά υπομονετικές ή τρυφερές μαζί τους» (96.7%), «έχουν στρες» (70%), «αρέσει στις γυναίκες» (93.3%), «αυτό περιμένουν οι άλλοι από εκείνους» (80%), «αυτό τους κάνει πιο ελκυστικούς στις γυναίκες» (90%) και «είναι απαραίτητο» (96.7%). Δεν παρατηρήθηκε καμία στατιστικά σημαντική διαφορά στις

κοινές αιτιολογήσεις των βίαιων συμπεριφορών μεταξύ των ομάδων ελέγχου και παρέμβασης πριν την παρέμβαση (όλα τα p -value>0.05) (Πίνακας 9).

Αντίστοιχα, μετά την παρέμβαση, οι δηλώσεις στις οποίες η πλειοψηφία των συμμετεχόντων έδωσε θετική απάντηση ήταν οι παρακάτω: «δεν μπορούν να ελέγξουν το θυμό τους» (73.3%), «Ζηλεύουν» (70%), «θεωρούν τους εαυτούς τους ανώτερους από τις γυναίκες» (73.3%), «θέλουν να ελέγχουν τις γυναίκες» (63.3%), «κάνουν χρήση αλκοόλ ή ναρκωτικών» (70%), «έχουν ψυχολογικά προβλήματα» (66.7%), «είχαν κακοποιηθεί ως παιδιά» (76.7%), «δεν μπορούν να ελέγξουν τις σεξουαλικές τους ορμές» (53.3%) και «δεν μπορούν να δεχτούν το “όχι” ως απάντηση» (63.3%) (Πίνακας 10).

Επιπλέον, μετά την παρέμβαση, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων έδωσε αρνητική απάντηση στις παρακάτω δηλώσεις: «είναι σωματικά δυνατότεροι» (76.7%), «οι γυναίκες τους προκαλούν» (86.7%), «είναι επιθετικοί από τη φύση τους» (83.3%), «κανείς δεν τους σταματά» (73.3%), «δεν καταλαβαίνουν τις γυναίκες» (83.3%), «οι γυναίκες δεν είναι αρκετά υπομονετικές ή τρυφερές μαζί τους» (86.7%), «έχουν στρες» (50%), «αρέσει στις γυναίκες» (86.7%), «αυτό περιμένουν οι άλλοι από εκείνους» (76.7%), «αυτό τους κάνει πιο ελκυστικούς στις γυναίκες» (90%) και «είναι απαραίτητο» (96.7%) (Πίνακας 10).

Μετά την παρέμβαση παρατηρήθηκαν κάποιες στατιστικά σημαντικές διαφορές στις κοινές αιτιολογήσεις των βίαιων συμπεριφορών μεταξύ των ομάδων ελέγχου και παρέμβασης. Συγκεκριμένα, στη δήλωση «είχαν κακοποιηθεί ως παιδιά» η ομάδα ελέγχου έδωσε περισσότερο θετική απάντηση σε σχέση με την ομάδα παρέμβασης (N (%) 15 (93.8%) σε σύγκριση με 8 (57.1%) στην ομάδα παρέμβασης, p -value=0.031). Επίσης στις δηλώσεις «οι γυναίκες τους προκαλούν», «οι γυναίκες δεν είναι αρκετά υπομονετικές ή τρυφερές μαζί τους» και «αρέσει στις γυναίκες» η ομάδα ελέγχου έδωσε περισσότερο αρνητική απάντηση σε σχέση με την ομάδα παρέμβασης (N (%) 16 (100%) σε σύγκριση με 10 (71.4%) στην ομάδα παρέμβασης, p -value=0.037) (Διάγραμμα 10, Πίνακας 10).



Διάγραμμα 10. Κοινές αιτιολογήσεις των βίαιων συμπεριφορών, Μετά την παρέμβαση.

Όταν συγκρίναμε τις πριν και μετά την παρέμβαση σχετικά με κοινές αιτιολογήσεις των βίαιων συμπεριφορών δεν παρατηρήθηκε καμία στατιστικά σημαντική διαφορά στις απόψεις των συμμετεχόντων τόσο στην ομάδα παρέμβασης όσο και στην ομάδα ελέγχου (όλα τα $p\text{-value} > 0.05$) (Πίνακας 11, Πίνακας 12). Η συνολική κλίμακα «Αιτιολογήσεις βίαιων συμπεριφορών» αυξήθηκε ελαφρώς μετά την παρέμβαση (Διάμεσος (ΕΔΕ) 1.6 (1.0, 2.0) πριν και 1.8 (1.2, 2.0) μετά στην ομάδα παρέμβασης και 1.8 (1.2, 2.4) πριν και 1.6 (1.2, 2.6) μετά στην ομάδα ελέγχου) ωστόσο η εν λόγω αύξηση δεν ήταν στατιστικά σημαντική ($p\text{-value} = 0.677$ και 0.379 αντίστοιχα).

B.2.3.δ Διαδεδομένοι μύθοι

Προκειμένου να διερευνηθούν οι απόψεις των συμμετεχόντων με διαδεδομένους μύθους που αφορούν έμφυλα στερεότυπα και συμπεριφορές στο πλαίσιο των ρομαντικών σχέσεων αξιολογήθηκαν 19 ερωτήσεις και μια συνολική κλίμακα.

Πριν την παρέμβαση, οι δηλώσεις με τις οποίες το μεγαλύτερο ποσοστό των συμμετεχόντων συμφώνησε ήταν οι εξής: «Οι περισσότερες γυναίκες ανησυχούν για το αν αρέσουν στους άνδρες» (93.3%) και «Εάν ένα άτομο κακοποιείται σε μια σχέση, μπορεί πολύ απλά να φύγει από τη σχέση» (86.7%) (Πίνακας 13).

Αντίστοιχα, πριν την παρέμβαση το μεγαλύτερο ποσοστό των συμμετεχόντων διαφώνησε με τις παρακάτω δηλώσεις: «Μερικές φορές με τον τρόπο που ντύνονται τα κορίτσια προκαλούν τη σεξουαλική επιθετικότητα των αγοριών» (63.3%), «Όταν ένα αγόρι ζηλεύει πολύ την κοπέλα του, αυτό αποδεικνύει ότι ενδιαφέρεται πραγματικά για αυτήν» (82.8%), «Οι γυναίκες είναι πιο πιθανό να κακοποιηθούν σεξουαλικά από έναν άγνωστο παρά από κάποιον που γνωρίζουν» (66.7%), «Οι οικονομικές δυσκολίες είναι η πιο συχνή αιτία για την εμφάνιση βίας στις σχέσεις» (66.7%), «Μερικές φορές κάνει καλό στη σχέση αν οι δύο σύντροφοι κάνουν επίτηδες ο ένας τον άλλο να ζηλέψει» (66.7%), «Οι γυναίκες είναι εξίσου πιθανό με τους άνδρες, να ασκούν βία στο σύντροφό τους» (53.3%), «Μερικές φορές φταίνε τα κορίτσια όταν τις χτυπούν οι σύντροφοί τους» (93.3%), «Το ζύλο και οι φωνές συμβαίνουν συνήθως στις σχέσεις των ενηλίκων και σπάνια στις σχέσεις των εφήβων» (70%), «Οι γυναίκες αποκαλούν σεξουαλική παρενόχληση πράγματα που είναι απλώς αστεία» (83.3%), «Όταν ένα κορίτσι λέει «όχι» στις σεξουαλικές απαιτήσεις του συντρόφου της, συχνά εννοεί «ναι»» (93.3%), «Η βία στις σχέσεις (π.χ. χτυπήματα, σπρωξιές και συνεχείς φωνές) σπάνια συμβαίνει ανάμεσα σε άτομα με υψηλή μόρφωση» (76.7%), «Ένα απλό χαστούκι ή μια σπρωξιά στο/ στη σύντροφό σου δεν είναι βία» (90%), «Η βία στις σχέσεις (π.χ. χτυπήματα, σπρωξιές και συνεχείς φωνές) συνήθως συμβαίνει σε κοινότητες μεταναστών» (96.6%), «Σε ένα κορίτσι που είχε πολλούς σεξουαλικούς συντρόφους, του αξίζει να το κουτσομπολεύουν» (100%), «Οτιδήποτε συμβαίνει ανάμεσα σε παντρεμένα ζευγάρια είναι προσωπικό ζήτημα και δεν πρέπει οι άλλοι να παρεμβαίνουν, ακόμα και αν υπάρχει σωματική βία ή απειλή σωματικής βίας» (100%), «Οτιδήποτε συμβαίνει ανάμεσα στα μέλη ενός ζευγαριού είναι προσωπικό ζήτημα και δεν πρέπει οι άλλοι να παρεμβαίνουν, ακόμα και αν υπάρχει σωματική βία ή απειλή σωματικής βίας» (96.7%) και «Οι άνδρες χτυπούν τις γυναίκες απλώς γιατί τις αγαπάνε» (100%) (Πίνακας 13).

Η συνολική κλίμακα «Δηλώσεις σχετικές με διαδεδομένους μύθους» είχε διάμεση τιμή (ΕΔΕ): 1.8 (1.7, 2.1) γεγονός που υποδεικνύει πως οι συμμετέχοντες πριν την παρέμβαση έτειναν να διαφωνούν παρά να συμφωνούν με τις δηλώσεις σχετικά με διαδεδομένους μύθους που αφορούν έμφυλα στερεότυπα και συμπεριφορές στο πλαίσιο των ρομαντικών σχέσεων (Πίνακας 13).

Η συνολική κλίμακα «Δηλώσεις σχετικές με διαδεδομένους μύθους» είχε διάμεση τιμή (ΕΔΕ): 1.8 (1.7, 2.1) γεγονός που υποδηλώνει πως οι συμμετέχοντες πριν την παρέμβαση έτειναν να διαφωνούν παρά να συμφωνούν με τις δηλώσεις σχετικές με διαδεδομένους μύθους που αφορούν έμφυλα στερεότυπα και συμπεριφορές στο πλαίσιο των ρομαντικών σχέσεων (Πίνακας 13).

Δεν παρατηρήθηκε καμία στατιστικά σημαντική διαφορά στις δηλώσεις σχετικές με διαδεδομένους μύθους που αφορούν έμφυλα στερεότυπα και συμπεριφορές στο πλαίσιο των ρομαντικών σχέσεων μεταξύ των ομάδων ελέγχου και παρέμβασης πριν την παρέμβαση (όλα τα p -value > 0.05) (Πίνακας 13).

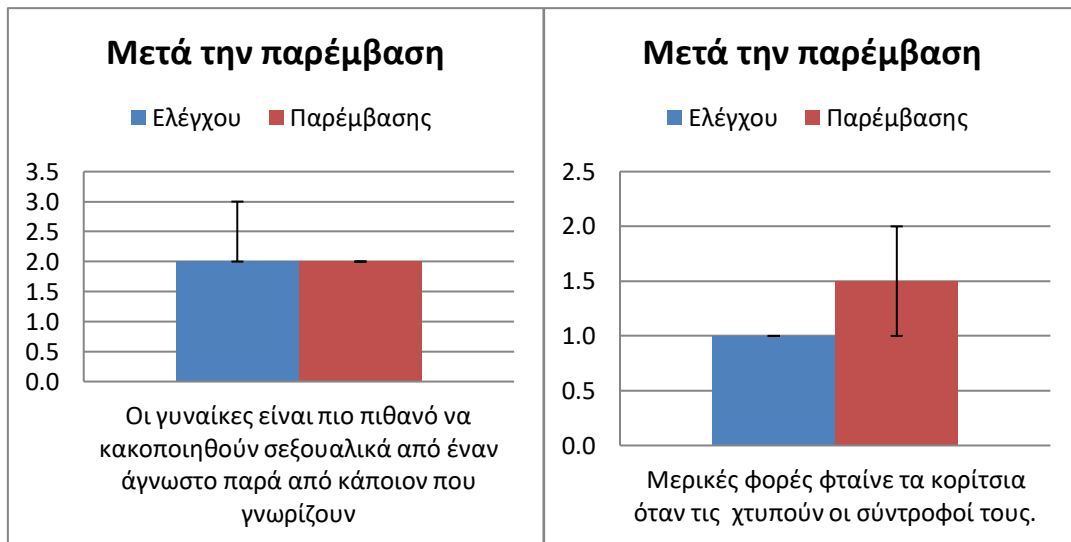
Μετά την παρέμβαση, οι δηλώσεις με τις οποίες το μεγαλύτερο ποσοστό των συμμετεχόντων συμφώνησε ήταν οι εξής: «Οι περισσότερες γυναίκες ανησυχούν για το αν αρέσουν στους άνδρες» (73.3%) και «Εάν ένα άτομο κακοποιείται σε μια σχέση, μπορεί πολύ απλά να φύγει από τη σχέση» (90%) (Πίνακας 14).

Αντίστοιχα, μετά την παρέμβαση το μεγαλύτερο ποσοστό των συμμετεχόντων διαφώνησε με τις παρακάτω δηλώσεις: «Μερικές φορές με τον τρόπο που ντύνονται τα κορίτσια προκαλούν τη σεξουαλική επιθετικότητα των αγοριών» (73.3%), «Όταν ένα αγόρι ζηλεύει πολύ την κοπέλα του, αυτό αποδεικνύει ότι ενδιαφέρεται πραγματικά για αυτήν» (86.7%), «Οι γυναίκες είναι πιο πιθανό να κακοποιηθούν σεξουαλικά από έναν άγνωστο παρά από κάποιον που γνωρίζουν» (80.0%), «Οι οικονομικές δυσκολίες είναι η πιο συχνή αιτία για την εμφάνιση βίας στις σχέσεις» (63.3%), «Μερικές φορές κάνει καλό στη σχέση αν οι δύο σύντροφοι κάνουν επίτηδες ο ένας τον άλλο να ζηλέψει» (90%), «Οι γυναίκες είναι εξίσου πιθανό με τους άνδρες, να ασκούν βία στο σύντροφό τους» (50%), «Μερικές φορές φταίνε τα κορίτσια όταν τις χτυπούν οι σύντροφοί τους» (93.3%), «Το ζύλο και οι φωνές συμβαίνουν συνήθως στις σχέσεις των ενηλίκων και σπάνια στις σχέσεις των εφήβων» (96.7%), «Οι γυναίκες αποκαλούν σεξουαλική παρενόχληση πράγματα που είναι απλώς αστεία» (86.7%), «Όταν ένα κορίτσι λέει «όχι» στις σεξουαλικές απαιτήσεις του συντρόφου της, συχνά εννοεί «ναι»» (100.0%), «Η βία στις σχέσεις (π.χ. χτυπήματα, σπρωξιές και συνεχείς φωνές) σπάνια συμβαίνει ανάμεσα σε άτομα με υψηλή μόρφωση» (76.7%), «Ένα απλό χαστούκι ή μια σπρωξιά στο/ στη

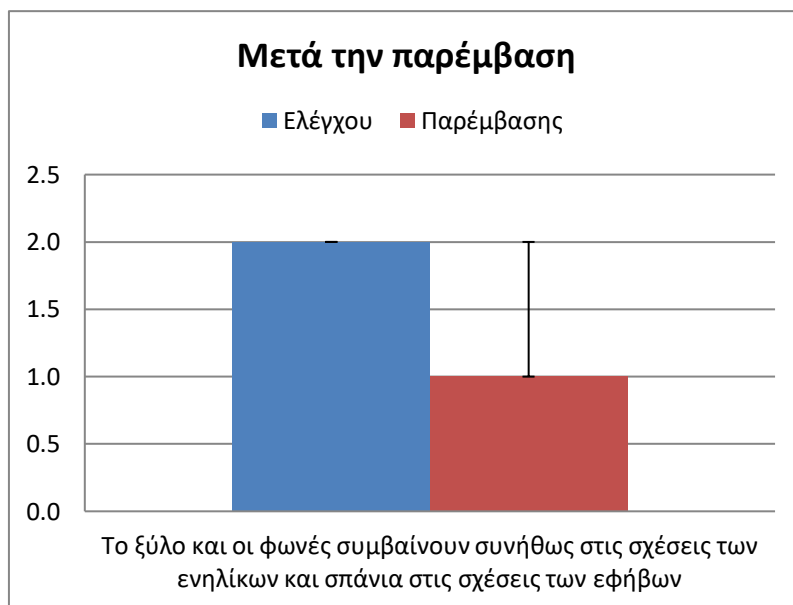
σύντροφό σου δεν είναι βία» (96.7%), «Η βία στις σχέσεις (π.χ. χτυπήματα, σπρωξιές και συνεχείς φωνές) συνήθως συμβαίνει σε κοινότητες μεταναστών» (93.3%), «Σε ένα κορίτσι που είχε πολλούς σεξουαλικούς συντρόφους, του αξίζει να το κουτσομπολεύουν» (100%), «Οτιδήποτε συμβαίνει ανάμεσα σε παντρεμένα ζευγάρια είναι προσωπικό ζήτημα και δεν πρέπει οι άλλοι να παρεμβαίνουν, ακόμα και αν υπάρχει σωματική βία ή απειλή σωματικής βίας» (100%), «Οτιδήποτε συμβαίνει ανάμεσα στα μέλη ενός ζευγαριού είναι προσωπικό ζήτημα και δεν πρέπει οι άλλοι να παρεμβαίνουν, ακόμα και αν υπάρχει σωματική βία ή απειλή σωματικής βίας» (100%) και «Οι άνδρες χτυπούν τις γυναίκες απλώς γιατί τις αγαπάνε» (100%) (Πίνακας 14).

Η συνολική κλίμακα «Δηλώσεις σχετικές με διαδεδομένους μύθους» είχε διάμεση τιμή (ΕΔΕ): 1.7 (1.6, 1.9) γεγονός που υποδηλώνει πως οι συμμετέχοντες μετά την παρέμβαση έτειναν να διαφωνούν παρά να συμφωνούν με τις δηλώσεις σχετικές με διαδεδομένους μύθους που αφορούν έμφυλα στερεότυπα και συμπεριφορές στο πλαίσιο των ρομαντικών σχέσεων (Πίνακας 14).

Μετά την παρέμβαση παρατηρήθηκαν ορισμένες σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις δύο ομάδες στις δηλώσεις σχετικές με διαδεδομένους μύθους που αφορούν έμφυλα στερεότυπα και συμπεριφορές στο πλαίσιο των ρομαντικών σχέσεων. Συγκεκριμένα, στη δήλωση «Οι γυναίκες είναι πιο πιθανό να κακοποιηθούν σεξουαλικά από έναν άγνωστο παρά από κάποιον που γνωρίζουν» (Διάγραμμα 11) οι συμμετέχοντες στην ομάδα παρέμβασης διαφώνησαν περισσότερο συγκριτικά με την ομάδα ελέγχου (N (%):14 (100%) έναντι 10 (62.5%) στην ομάδα ελέγχου, p-value=0.019 και Διάμεσος (ΕΔΕ): 2.0 (2.0, 2.0) έναντι 2.0 (2.0, 3.0) στην ομάδα ελέγχου, p-value=0.037). Επιπλέον στη δήλωση «Μερικές φορές φταίνε τα κορίτσια όταν τις χτυπούν οι σύντροφοί τους» οι συμμετέχοντες στην ομάδα παρέμβασης συμφώνησαν περισσότερο συγκριτικά με την ομάδα ελέγχου (Διάγραμμα 11) (Διάμεσος (ΕΔΕ): 1.5 (1.0, 2.0) έναντι 1.0 (1.0, 1.0) στην ομάδα ελέγχου, p-value=0.007) ενώ στη δήλωση «Το ξύλο και οι φωνές συμβαίνουν συνήθως στις σχέσεις των ενηλίκων και σπάνια στις σχέσεις των εφήβων» (Διάγραμμα 12) οι συμμετέχοντες στην ομάδα παρέμβασης διαφώνησαν περισσότερο συγκριτικά με την ομάδα ελέγχου (Διάμεσος (ΕΔΕ): 1.0 (1.0, 2.0) έναντι 2.0 (2.0, 2.0) στην ομάδα ελέγχου, p-value=0.003) (Πίνακας 14).



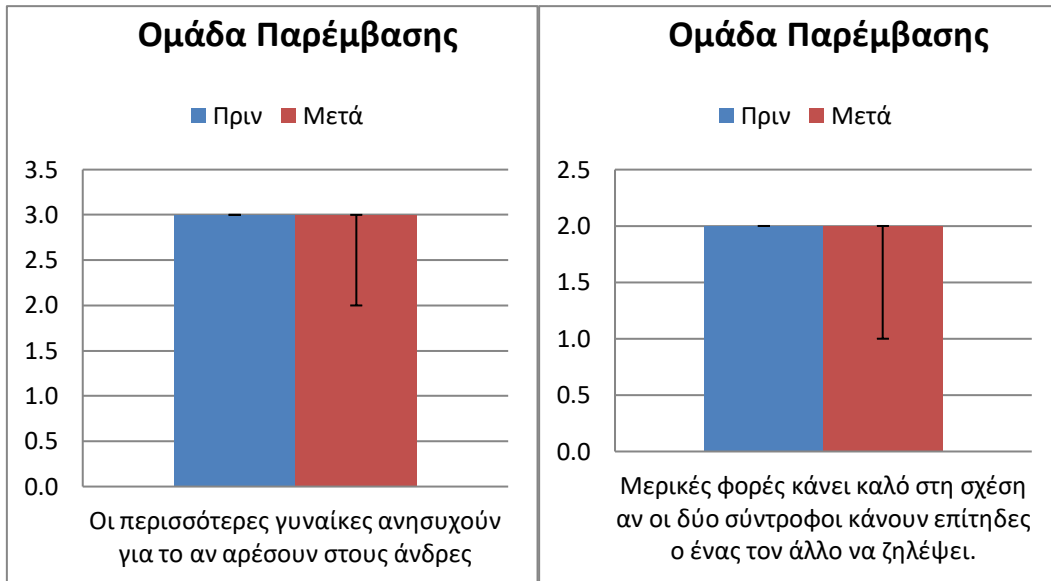
Διάγραμμα 11. Δήλώσεις «Οι γυναίκες είναι πιο πιθανό να κακοποιηθούν σεξουαλικά από έναν άγνωστο παρά από κάποιον που γνωρίζουν» και «Μερικές φορές φταίνε τα κορίτσια που τις χτυπούν οι σύντροφοί τους», Μετά την παρέμβαση



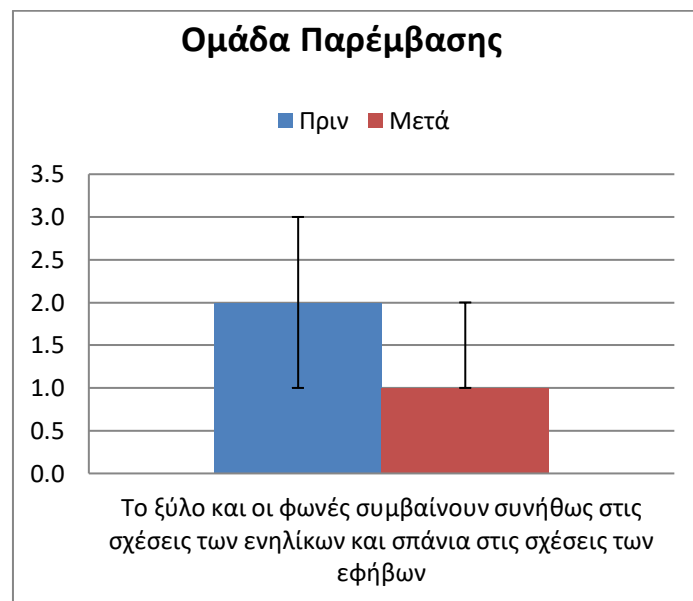
Διάγραμμα 12. Δήλωση «Το ξύλο και οι φωνές συμβαίνουν συνήθως στις σχέσεις των ενηλίκων και σπάνια στις σχέσεις των εφήβων», Μετά την παρέμβαση

Όταν συγκρίναμε τις διαφορές στην ομάδα παρέμβασης πριν και μετά την παρέμβαση σχετικά με διαδεδομένους μύθους που αφορούν έμφυλα στερεότυπα και συμπεριφορές στο πλαίσιο των ρομαντικών σχέσεων παρατηρήσαμε στατιστικά σημαντικές διαφορές με τους συμμετέχοντες στην ομάδα παρέμβασης να συμφωνούν λιγότερο μετά την παρέμβαση στις δηλώσεις «*Οι περισσότερες γυναίκες ανησυχούν για το αν αρέσουν στους άνδρες*» (Διάγραμμα 13) (Διάμεσος (ΕΔΕ): 3.0 (2.0, 3.0) έναντι 3.0 (3.0, 3.0) πριν την παρέμβαση, p -value=0.008), «*Μερικές φορές κάνει καλό στη σχέση αν οι δύο σύντροφοι κάνουν επίτηδες ο ένας τον άλλο να ζηλέψει*» (Διάγραμμα 13) (Διάμεσος (ΕΔΕ): 2.0 (1.0, 2.0) έναντι 2.0 (2.0, 3.0) πριν την παρέμβαση, p -value=0.020) και «*Το ζύλο και οι φωνές συμβαίνουν συνήθως στις σχέσεις των ενηλίκων και σπάνια στις σχέσεις των εφήβων*» (Διάγραμμα 14) (Διάμεσος (ΕΔΕ): 1.0 (1.0, 2.0) έναντι 2.0 (1.0, 3.0) πριν την παρέμβαση, p -value=0.026) Η συνολική κλίμακα «*Δηλώσεις σχετικές με διαδεδομένους μύθους*» μειώθηκε μετά την παρέμβαση (Διάμεσος (ΕΔΕ): 1.9 (1.7, 2.3) πριν έναντι 1.7 (1.4, 2.0) μετά την παρέμβαση) διαφορά που όμως δεν έφτασε στατιστική σημαντικότητα (p -value=0.117) (Πίνακας 15).

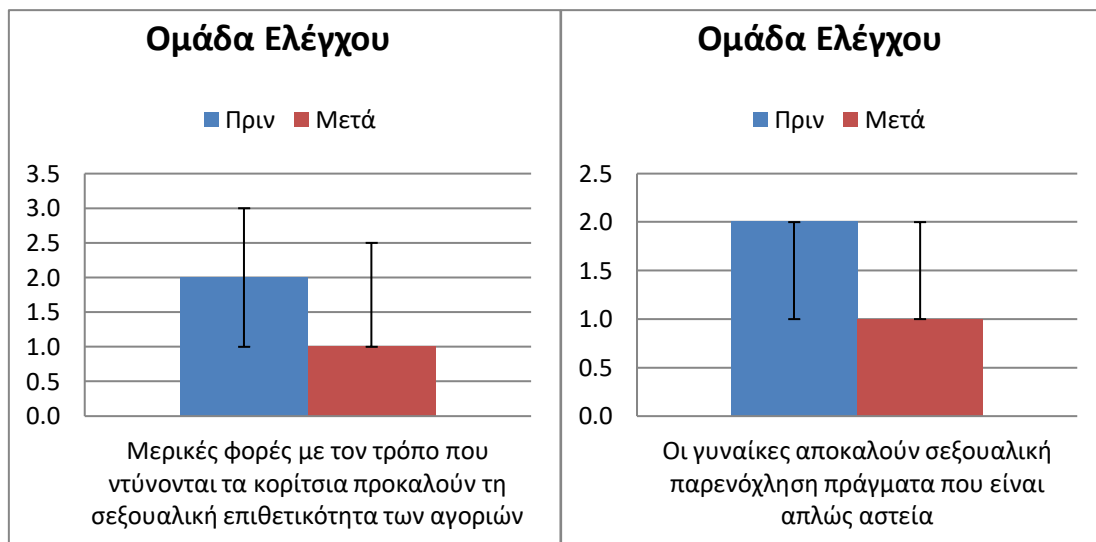
Αντίστοιχα, παρατηρήσαμε στατιστικά σημαντικές διαφορές με τους συμμετέχοντες στην ομάδα ελέγχου να συμφωνούν λιγότερο μετά την παρέμβαση στις δηλώσεις «*Μερικές φορές με τον τρόπο που ντύνονται τα κορίτσια προκαλούν τη σεξουαλική επιθετικότητα των αγοριών*» (Διάγραμμα 15) (Διάμεσος (ΕΔΕ): 1.0 (1.0, 2.5) έναντι 2.0 (1.0, 3.0) πριν την παρέμβαση, p -value=0.056) και «*Οι γυναίκες αποκαλούν σεξουαλική παρενόχληση πράγματα που είναι απλώς αστεία*» (Διάγραμμα 15) (Διάμεσος (ΕΔΕ): 1.0 (1.0, 2.0) έναντι 2.0 (1.0, 2.0) πριν την παρέμβαση, p -value=0.056). Και στην ομάδα ελέγχου η συνολική κλίμακα «*Δηλώσεις σχετικές με διαδεδομένους μύθους*» μειώθηκε μετά την παρέμβαση [Διάμεσος (ΕΔΕ): 1.8 (1.7, 2.0) πριν έναντι 1.7 (1.6, 1.9) μετά την παρέμβαση] όμως επίσης η διαφορά αυτή δεν έφτασε τη στατιστική σημαντικότητα (p -value=0.171) (Πίνακας 16).



Διάγραμμα 13. Δηλώσεις «Οι περισσότερες γυναίκες ανησυχούν για το αν αρέσουν στους άνδρες» και «Μερικές φορές κάνει καλό στη σχέση αν οι δυο σύντροφοι κάνουν επίτηδες ο ένας τον άλλο να ζηλέψει», Ομάδα Παρέμβασης



Διάγραμμα 14. Δήλωση «Το ξύλο και οι φωνές συμβαίνουν συνήθως στις σχέσεις των ενηλίκων και σπάνια στις σχέσεις των εφήβων», Ομάδα Παρέμβασης



Διάγραμμα 15. Δηλώσεις «Μερικές φορές με τον τρόπο που ντύνονται τα κορίτσια προκαλούν τη σεξουαλική επιθετικότητα των αγοριών» και «Οι γυναίκες αποκαλούν σεξουαλική παρενόχληση πράγματα που είναι απλώς αστεία», Ομάδα Ελέγχου

B.3 Ποιοτική Ανάλυση

B.3.1 Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας – Περιορισμοί

Το πλαίσιο εργασίας των εργαστηρίων σχεδιάστηκε με βάση τις αρχές της δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση και πάντα σε συνάρτηση με τον επικείμενο εκπαιδευτικό στόχο. Τα δύο πρώτα σκοπó είχαν τη γνωριμία των συμμετεχόντων με τις έννοιες που θα ασχοληθούμε και τη θέσπιση των κανόνων της ομάδας. Ο κύριος κορμός των εργαστηρίων (8 συναντήσεις) βασίστηκε στους δύο θεματικούς άξονες που μας απασχόλησαν: στάσεις απέναντι στις γυναίκες και στάσεις απέναντι στην έκφραση φύλου. Τα δύο τελευταία εργαστήρια λειτούργησαν αναστοχαστικά: με τη δημιουργία ομαδικής εικαστικής εγκατάστασης και την προβολή εκπαιδευτικού βίντεο με ακόλουθη κουβέντα.

Ακόμα, ορίστηκε η συχνότητα, ο αριθμός (δώδεκα) και η διάρκεια των συναντήσεων (δύο ώρες). Στη συνέχεια, διασαφηνίστηκε στους συμμετέχοντες η μέθοδος που θα ακολουθούνταν, η άδεια για βιντεοσκόπηση και η παρουσία του κριτικού φίλου.

Ως κριτικός φίλος και σύμβουλος στην διεξαγωγή της έρευνας επιλέχθηκε συνάδελφος θεατρολόγος και θεατροπαιδαγωγός με εμπειρία και ακαδημαϊκές γνώσεις. Σημαντικό ρόλο διατέλεσε το γεγονός ότι γνώριζε εκ των προτέρων τα άτομα που θα συμμετείχαν στην έρευνα με αποτέλεσμα να μην διαταράσσεται η ισορροπία με την παρουσία ή απουσία του. Σε γενικές γραμμές, η γνωριμία των κριτικών φίλων και των συμμετεχόντων σε μια οποιαδήποτε συνάντηση ενδείκνυται, καθώς προσδίδει στην συνάντηση φιλικό και οικείο κλίμα.

Οι δυσκολίες που ανέκυψαν ήταν κυρίως σε σχέση με την προσέλευση των ατόμων σε όλα τα εργαστήρια. Λόγω του ότι ήταν φοιτητές θεατρικών σπουδών συχνά το πρόγραμμά τους ήταν φορτωμένο με πρόβες και με άλλες υποχρεώσεις της σχολής. Επίσης, κάποιες φορές τύχαινε να μην ειδοποιούν για την απουσία τους, με αποτέλεσμα να μην συγκεντρώνεται ο απαραίτητος αριθμός ατόμων για την περάτωση του εργαστηρίου.

Επίσης, ένα ακόμα σημαντικό ζήτημα που δεν είχε ληφθεί υπ' όψιν ήταν ότι κάποιοι από τους συμμετέχοντες είχαν αναπτύξει ρομαντικές σχέσεις, με αποτέλεσμα το δίκτυο σχέσεων να χάνει την ισορροπία του, ανάλογα με την θεματική την οποία θίγαμε. Πιο συγκεκριμένα, το ένα από τα αγόρια που συμμετείχαν στην πειραματική ομάδα είχε σχέση διαδοχικά με δύο από τα κορίτσια του δείγματος. Το γεγονός αυτό επηρέαζε τη

διάθεση της ομάδας ανάλογα με το θέμα που θίγαμε, π.χ. αν το αγόρι υποστήριζε ότι μία κοπέλα χαρακτηρίζεται ηθικά από τα ρούχα που φοράει, δημιουργούνταν θύελλα αντιδράσεων από την κοπέλα που είχε ερωτικό δεσμό πριν. Αξίζει να αναφέρουμε ότι κατά τη διάρκεια των παρεμβάσεων η σχέση με την νυν κοπέλα έληξε και οι δύο πρώην σύντροφοι δημιούργησαν σχέση εκ νέου. Επίσης, η κοπέλα χαρακτηρίστηκε ανέφερε στον αναστοχασμό «κατάφερα να αλλάξω την άποψη σε κάποια άτομα εδώ μέσα και αυτό δεν το περίμενα».

Τέλος, δόθηκε στους συμμετέχοντες κωδικός με το γράμμα Π και τον αύξοντα αριθμό που αντιστοιχούσε στον καθένα/ καθεμιά, ώστε για να διαφυλαχθεί η ανωνυμία τους. Εκεί που κρίνεται σκόπιμο αναφέρεται το φύλο του ατόμου που εξέφρασε μια άποψη, αλλά μόνο σε σχέση με τις διαπροσωπικές σχέσεις που μπορεί να είχε με άλλα άτομα από την ομάδα.

B.3.2 Παρουσίαση αποτελεσμάτων - Θεματικών B.3.2.i Βιολογικό και κοινωνικό φύλο

Η επαφή κάποιων ατόμων για πρώτη φορά με τους όρους «βιολογικό» και «κοινωνικό» φύλο ήταν κάτι που προκάλεσε αμηχανία στην ολομέλεια κατά τις πρώτες συναντήσεις. Στη συγκεκριμένη παρέμβαση δεχθήκαμε αξιωματικά την ανάλυση όπως προκύπτει από τους θεωρητικούς σχετικά με την επιτελεστικότητα του φύλου. Συνεπώς, ο διαχωρισμός των εννοιών ήταν η απαραίτητη οδός την οποία θα ακολουθούσαμε.

Όπως είναι φυσικό ένα τόσο εσωτερικό ζήτημα όπως αυτό της έμφυλης ταυτότητας είναι λογικό να εγείρει αντιδράσεις και να ενοχλήσει την πρώτη φορά που κάποιος θα αποφασίσει να το θίξει. Ακόμα, δημιουργήθηκε σύγχυση μεταξύ του βιολογικού φύλου και του σεξουαλικού προσανατολισμού με ορισμένα άτομα να αντιδρούν έντονα.

Δεν είναι τυχαίο που κάποιες από τις δηλώσεις- ανάγκες των συμμετεχόντων ήταν η εχεμύθεια, η ισόποση κατανομή του χρόνου ομιλίας στον κύκλο που αναλογούσε στον καθένα, ο σεβασμός του ενός στον άλλο, η εμπιστοσύνη και η απουσία επίκρισης. Όλες αυτές οι προτάσεις ειπώθηκαν κατά τη δημιουργία του «Δραματικού συμβολαίου», της τεχνικής όπου θεσπίζονται οι κανόνες που αφορούν το συγκεκριμένο σύνολο.

B.3.2.ii «Αν μία γυναίκα εκθέτει το σώμα της σε μεγάλο βαθμό, αυτό δείχνει ότι το κάνει για να προκαλέσει»

Πρόκειται για μία άποψη που ακούστηκε από τα αρσενικά μέλη της ομάδας και η οποία δημιούργησε έντονη αντίδραση από όσους και όσες διαφωνούσαν. Ήδη από τις

πρώτες συναντήσεις έγινε φανερό ότι τα αγόρια είχαν περισσότερες άμυνες σε σχέση με τα καλά δομημένα έμφυλα κοινωνικά στερεότυπα. Εδώ έχουμε ένα τέτοιο παράδειγμα το οποίο προέκυψε έπειτα από αυτοσχεδιασμό σαν επιμύθιο της σωματικής δράσης. Το δρών πρόσωπο προέβαλε άκριτα τον διαδεδομένο μύθο του γυναικείου σώματος που σεξουαλικοποιείται και λειτουργεί ως αντικείμενο προβολής της ανδρικής επιθυμίας.⁸

Σύμφωνα με το γεγονός αυτό, η συγκεκριμένη αψιμαχία ξεκίνησε έπειτα από κάποια άσχετη παρατήρηση που δεν είχε καμία σχέση με το αντικείμενο της συγκεκριμένης συζήτησης και το οποίο αποτελούσε μια προκλητική δήλωση από την πλευρά των αγοριών προς τα κορίτσια. Όπως ήταν φυσικό πυροδότησε μια μικρή θύελλα αντιδράσεων, η οποία ενδυναμώθηκε εξαιτίας της παρελθοντικής κατάστασης των μελών που συμμετείχαν στην συζήτηση, καθώς τα δύο άτομα (Π2 και Π6) είχαν ερωτικό δεσμό τον οποίο είχαν πρόσφατα διαλύσει. Οπότε, η ένταση που δημιουργήθηκε ήταν κάπως μεγαλύτερη από την αναμενόμενη. Ωστόσο, εξαιτίας της ύπαρξης αμοιβαιότητας, εμπιστοσύνης, σεβασμού και κατανόησης μεταξύ των δύο πλευρών, μετά από δύο περίπου συναντήσεις η ένταση εκτονώθηκε. Το συμβάν αυτό θα πρέπει να θεωρείται μεμονωμένο και δεν επηρεάζει περαιτέρω την διεξαγωγή των επόμενων συναντήσεων.

B.3.2.iii «Αν ένας άνδρας κλάψει αυτό δείχνει ότι είναι αδύναμος» & «Το ανδρικό φύλο είναι αυτό που ασκεί βία συνήθως».

Και οι δύο αυτές φράσεις προέκυψαν ως αίτημα για συζήτηση από τα μέλη της ομάδας. Συγκεκριμένα, στη τρίτη παρέμβαση, (5.3.2018) που είχε ως θέμα την εισαγωγή στα έμφυλα στερεότυπα, ένας από τους συμμετέχοντες (Π2) εξέφρασε την άποψη ότι οι άνδρες είναι εκείνοι που δέχονται βία, αντιστρέφοντας το στερεότυπο που θέλει τους άνδρες να είναι συνήθως βίαιοι. Στη συνέχεια ζήτησε να αυτενεργήσει ώστε να παρουσιάσει το θέμα που τον προβληματίζε. Η εμπυχώτρια οδήγησε την ομάδα να δημιουργήσει μικρούς αυτοσχεδιασμούς με αφορμή τη συγκεκριμένη θεματική για να διερευνηθεί το εύρος των έμφυλων στερεοτύπων.

⁸ Από τις σημειώσεις του κριτικού φίλου (ΚΦ, 2^η παρέμβαση 26.2.2018): «Τα αγόρια δημιούργησαν αντιπαράθεση με τα κορίτσια, που ξέφυγε από τα όρια. Στον κύκλο θα πρέπει να μιλούν όλοι με τη σειρά τους και να μην επιτρέπεται να γίνεται διάλογος. Τις επόμενες ημέρες, κάποιοι από τους συμμετέχοντες επικοινωνήσαν μαζί μου και μου είπαν ότι λόγω της έντασης δεν μπορούν να έρθουν στην επόμενη συνάντηση. Ευτυχώς, κατάφερα να τους πείσω και την επόμενη φορά είχαμε και πάλι ολομέλεια».

Κατά τη διάρκεια των αυτοσχεδιασμών αναδύθηκαν ενδιαφέροντα συμπεράσματα όπως το ότι «για την ισορροπημένη συνύπαρξη στις ρομαντικές σχέσεις είναι ωφέλιμο να εκφράζονται οι άνθρωποι εξ ίσου και με σεβασμό» (Π06) κι ότι «αν ένας άνδρας μιλάει με μία κοπέλα, δεν είναι απαραίτητο να έχει υστερόβουλες σεξουαλικές προθέσεις.» (Π10) Αξίζει να σημειωθεί, ότι ο συμμετέχων (Π02) που έθεσε τον προβληματισμό κατέληξε ότι «ακούγεται το ίδιο άσχημο το να βρίζει ένας άνδρας και μία γυναίκα και ότι δεν είναι μεμπτό να απολαμβάνει ένα άτομο τους παραδοσιακούς ρόλους, αρκεί να το έχει επιλέξει.».

Η ομάδα συμφώνησε και μάλιστα αναδύθηκαν βαθύτεροι προβληματισμοί σε σχέση με τα στερεότυπα. Μία από τις υποομάδες του αυτοσχεδιασμού που αποτελούνταν μόνο από κορίτσια, ανέδειξε το θέμα της αμηχανίας των ανδρών να εκφράσουν τα συναισθήματά τους, ακόμα και σε ακραίες συναισθηματικές φάσεις της ζωής (έρωτας, θάνατος, συγκρούσεις μέσα στην οικογένεια).

Στη συζήτηση του αναστοχασμού που ακολούθησε οι συμμετέχοντες έδειξαν να είναι περισσότερο συνειδητοποιημένοι για τον λόγο που βρίσκονται εκεί. Συγκεκριμένα η συμμετέχουσα Π08 δήλωσε πως «βλέπω ότι υπάρχουν άτομα που ασχολούνται, που νοιάζονται. Αυτά που μέχρι τώρα νόμιζα ότι τα σκεφτόμουν μόνο εγώ, τα σκέφτονται και άλλοι από τη δική τους μεριά». Επίσης, ο Π03 επεσήμανε ότι: «Ζούμε σε μία εποχή μετακανονικότητας. Είναι λογικό αυτοί που ακολουθούν τις παραδοσιακές, συντηρητικές δομές να νιώθουν δυσφορία και να μην έχουν τον τρόπο να εκφράσουν την εσωτερική τους καταπίεση».

B.3.2.iv Έμφυλες διακρίσεις στο σχολικό περιβάλλον

Μολονότι η πειραματική μας ομάδα δεν απαρτιζόταν από μαθητές λυκείου, η ηλικιακή τους ομάδα δεν απείχε πολύ από τη σχολική εμπειρία (18- 20 ετών), με αποτέλεσμα περιστατικά έμφυλων διακρίσεων στο σχολείο να τους είναι σχετικά πρόσφατα. Έτσι, στην τέταρτη παρέμβαση (12/3/2018) μετά την ενεργοποίηση δόθηκαν στους συμμετέχοντες έτοιμα σενάρια για να τα παρουσιάσουν στην ολομέλεια. Αφού χωρίστηκαν οι υποομάδες και οι συμμετέχοντες/ουσες αυτοσχεδίασαν, χρησιμοποιήθηκε η τεχνική ανίχνευση σκέψης για να εμβαθύνουμε στα συναισθήματα των κεντρικών προσώπων. Μετά το τέλος κάθε αυτοσχεδιασμού, προέκυψε η ανάγκη από τους συμμετέχοντες να εκφράσουν τις δικές τους εμπειρίες πάνω στη συγκεκριμένη προβληματική. Συγκεκριμένα, μία συμμετέχουσα (Π11) που, όπως μας αποκάλυψε

υπήρξε κι η ίδια θύμα «πειραγμάτων» στη σχολική της ζωή εξ αιτίας της έκφρασης της ταυτότητας φύλου, μοιράστηκε με την ομάδα ότι «δεν είναι εύκολο να είσαι διαφορετικός στο σχολείο. Αν το βλέπεις απ' έξω είναι εύκολο αλλά τα άτομα που υφίστανται κακοποίηση στο σχολείο συνήθως απομονώνονται και σταδιακά δεν μιλάνε με κανέναν. Σου λένε ή θα αλλάξεις, θα γίνεις σαν εμάς, ή τίποτα.»

Μετά από το αίτημα των συμμετεχόντων η συζήτηση συνεχίστηκε και μετά το πέρας όλων των αυτοσχεδιασμών. Η εμπυχώτρια με συγκεκριμένες ερωτήσεις, ενθάρρυνε τους συμμετέχοντες να αναζητήσουν τη βαθύτερη προβληματική από την οποία πηγάζει ο σχολικός εκφοβισμός με βάση τις έμφυλες διακρίσεις (διαφορετικό ντύσιμο, εναλλακτικά σπορ ή καλλιτεχνικές δραστηριότητες). Σε αυτό το σημείο αναδύθηκε ότι τα στερεότυπα μπορεί να ανατραπούν και να βρεθεί στη θέση του θύματος ακόμα και κάποιος που παραδοσιακά κατέχει θέση ισχύος. Συγκεκριμένα, μετά τον αυτοσχεδιασμό που παρουσιάζει μία κοπέλα να καταπιάνεται με «ανδρικές» ενασχολήσεις, μία συμμετέχουσα (Π07) τόνισε ότι «η ισχυρή» της προσωπικότητα δεν στάθηκε ικανή να την προστατεύσει. Στο σχολείο έτσι γίνεται με όποιον διαφέρει. Όταν πηγαίνεις στο πανεπιστήμιο μετά αυτό εκτιμάται (ενν. η ενασχόληση με μη τυπικές ενασχολήσεις βάσει του φύλου).

Μετά από τη συζήτηση έγινε ξεκάθαρο, ότι ο σχολικός εκφοβισμός ενώ αλλάζει φυσιολογία και ενδύματα στη διαρκώς μεταβαλλόμενη κοινωνία του σήμερα, είναι ένα φαινόμενο που πλήττει διαχρονικά την κουλτούρα της εκπαίδευσης. Τα σχολικά χρόνια και οι σχέσεις που αναπτύσσονται σε αυτή την περίοδο έχουν ως συνακόλουθο τη διαμόρφωση μιας έντονης κοσμοθεωρίας που ακολουθεί το άτομο μέχρι την κατάρρευση ή ριζική αναδιαμόρφωσή της. Όταν αυτό συνάδει με τα έμφυλα στερεότυπα, οι προεκτάσεις μπορεί να είναι βαθιές και επικίνδυνες για την ισορροπημένη ανάπτυξη του ατόμου.

B.3.2.v Σεξισμός και MME

«Τα κορίτσια στις διαφημίσεις φαίνονται χαζά ή σέξι, ό,τι και να διαφημίζουν. Κι ενώ τα βλέπουμε και σκεφτόμαστε ότι μακάρι να ήταν έτσι, στην πραγματικότητα δε θα μας άρεσε να συμβαίνει κάτι τέτοιο» Π(09).

Στη συγκεκριμένη θεματική αφιερώσαμε δύο συνεδρίες, καθώς το θέμα των MME έχει εκτεταμένο εύρος. Στην πέμπτη παρέμβαση χρησιμοποιήθηκε η τεχνική του

«διαδικαστικού δράματος» και οι «κάρτες ρόλων». Ο κριτικός φίλος ήταν ο συντονιστής του αυτοσχεδιασμού (στο ρόλο του καφετζή) και ο κάθε συμμετέχων έμπαινε στη συνθήκη και υποστήριζε τον χαρακτήρα που υποδείκνυαν οι κάρτες ρόλων. Το διακύβευμα ήταν μία σεξιστική διαφήμιση που προβλήθηκε στην τηλεόραση και οι αντιδράσεις που προκάλεσε στους κατοίκους μιας μικρής κοινωνίας.

Κατά τη διάρκεια του αυτοσχεδιασμού οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να υποστηρίξουν την άποψη που θα παρουσίαζε ο εκάστοτε ρόλος πάνω στο θέμα του σεξισμού που προβάλλεται άμεσα ή έμμεσα στα ΜΜΕ. Ακούστηκαν έτσι κάποιες εκ δια μέτρου αντίθετες απόψεις: «οι γυναίκες έχουν χάσει τον ρόλο τους, μισούν τους άνδρες, όλο τους κατηγορούν» αλλά και «καλά έκανε η κοπέλα και αντέδρασε. Ότι μας ενοχλεί πρέπει να το αλλάζουμε».

Μετά τον ομαδικό αυτοσχεδιασμό οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να δημιουργήσουν δυναμικές εικόνες για να εμβαθύνουν περισσότερο στον τρόπο που τα ΜΜΕ και η διαφήμιση εισβάλλουν στη ζωή του σύγχρονου ατόμου. Αφού χωρίστηκαν σε υποομάδες, μετά από προτροπή της εμψυχώτριας, αξιοποίησαν τις διαφορετικές απόψεις που ακούστηκαν στον προηγούμενο αυτοσχεδιασμό για να χτίσουν τις δυναμικές εικόνες. Το ενδιαφέρον στοιχείο που συνήχθη, ήταν ότι όλες οι υποομάδες επέλεξαν να παρουσιάσουν σκηνές που να αντιδρούν στον σεξισμό, παρουσιάζοντας μία αντιπρόταση για κάθε θέσφατο που επιβάλλουν τα ΜΜΕ.

Συγκεκριμένα, η μία ομάδα παρουσίασε μία κοπέλα που ενώ από μικρή ηλικία δεχόταν την καθοδήγηση των ΜΜΕ και της οικογένειας, επέλεξε να σπουδάσει ένα παραδοσιακά ανδροκρατούμενο αντικείμενο σπουδών (μηχανικός) και στη συνέχεια να επιλέξει έναν εναλλακτικό και δυναμικό τρόπο ζωής. Αξιοσημείωτη ήταν επίσης, η αναπαράσταση της προσβλητικής σεξιστικής διαφήμισης από μία υποομάδα. Αυτό μας έδωσε το έναυσμα για περεταίρω συζήτηση και αντιστοιχία με τις τωρινές διαφημίσεις. Οι σεξιστικές διακρίσεις στις αναπαραστάσεις της καθημερινής ζωής πυροδότησαν έντονη συζήτηση με επιχειρήματα όπως «οι γυναίκες πρέπει πάντα να είναι όμορφες, κοκέτες, να καταπιέζονται με τόσα λούσα, δήθεν για να αναδείξουν τη θηλυκότητα τους, ενώ οι άνδρες όχι» (συμμετέχουσα Π08).

Ως προς την υποτιθέμενη αντίδραση της Α.Κ. στον ομαδικό αυτοσχεδιασμό ο συμμετέχων που είχε εκφράσει αντιρρήσεις σε προηγούμενες συναντήσεις (Π02) σχολίασε ότι «μας φαίνεται παράξενο ίσως και υπερβολικό να αντιδρούν οι γυναίκες με τόση ευαισθησία, αλλά από την άλλη καλά κάνουν, γιατί αλλιώς δε θα αλλάξει ποτέ

τίποτε». Από αυτή του τη φράση έγινε κατανοητό, ότι μετά τις πέντε παρεμβάσεις, το ζήτημα της καταπίεσης των γυναικών τον είχε προβληματίσει και ο ίδιος έδειχνε να έχει εμπλακεί.

Είναι κοινά αποδεκτό ότι τα MME μέσω της διαφήμισης –έντυπης και διαδικτυακής, διαμορφώνουν τα πρότυπα ομορφιάς και αυτό που εν γένει θεωρούμε «ωραίο». Η διαφήμιση από το ξεκίνημά της βασίστηκε στον διαχωρισμό των ειδών, με σκοπό ένα πιο προσοδοφόρο αποτέλεσμα. Έτσι, η διάκριση των φύλων αποτέλεσε τον ακρογωνιαίο λίθο της δημιουργίας του marketing, κατά συνέπεια και των διαχωρισμών.

Η έκτη παρέμβαση (26/03/2018) ήταν κι αυτή αφιερωμένη στα έμφυλα στερεότυπα που προβάλλονται μέσω της διαφήμισης και των MME. Οι συμμετέχοντες είχαν ερευνήσει τον περιοδικό/ διαδικτυακό τύπο και είχαν συλλέξει κομμάτια με σεξιστικό περιεχόμενο. Την ώρα της παρέμβασης μοιράστηκαν στους συμμετέχοντες περιοδικά σύγχρονα, αλλά και διαφημίσεις από τον περιοδικό τύπο περασμένων δεκαετιών. Αφού τα περιεργάστηκαν για αρκετή ώρα, έκαναν παρατηρήσεις για το πώς προβάλλεται σήμερα η γυναίκα στη διαφήμιση και τι ζητά η κοινωνία από αυτήν.

Η ερευνήτρια καθοδήγησε μέσα από ερωτήσεις την ομάδα να συγκρίνει τις παλαιότερες εποχές με τη σημερινή. Σκοπός ήταν να σκιαγραφηθεί το διαφορετικό προφίλ της «τέλειας» γυναίκας, όπως προβάλλεται διαχρονικά από τις διαφημίσεις. Κατά τη διάρκεια της συζήτησης σε κύκλο, οι συμμετέχοντες/-ουσες περιεργάστηκαν με ενδιαφέρον το υλικό και παρατήρησαν το βαθμό που αντικειμενοποιείται το γυναικείο σώμα: «από καφέ μέχρι μαρκαδόρους να διαφημίζουν, όλα σχετίζονται με το πάθος» (Π02).

Στη συνέχεια, η ολομέλεια χωρίστηκε σε πέντε υποομάδες. Τους ζητήθηκε να χρησιμοποιήσουν τα ντοκουμέντα από τις διαφημίσεις και σε κάθε υποομάδα ανατέθηκε μία δεκαετία. Έπειτα, σε κάθε υποομάδα ανατέθηκε να αναπαραστήσει σε έναν αυτοσχεδιασμό μια τηλεοπτική διαφήμιση της εποχής που προβάλλει τόσο το γυναικείο, όσο και το ανδρικό πρότυπο.

Μέσα από αυτή τη δραστηριότητα μπορέσαμε να παρατηρήσουμε τα διάφορα έμφυλα πρότυπα που προβάλλονται διαχρονικά. Οι συμμετέχοντες αναπαρέστησαν τα διαφημιστικά σποτ σε συνέχειες και έπειτα ακολούθησε συζήτηση. Συνήχθη το γενικό συμπέρασμα ότι παλαιότερα οι γυναίκες διεκδικούσαν να μπορούν να υπάρξουν εκτός σπιτιού. Σήμερα, πρέπει να ανταπεξέλθουν σε όλα αυτά που έχουν κατακτήσει..

Συγκεκριμένα, μία συμμετέχουσα (Π07) παρατήρησε ότι «στη δεκαετία του '60 η γυναίκα παρουσιάζεται ως το πρότυπο της τέλειας συζύγου. Περιποιείται, γίνεται όμορφη και ευχάριστη, για να ικανοποιήσει το κυρίαρχο αρσενικό». Στη συνέχεια, οι δεκαετίες '70 και '80 «δείχνουν ότι η γυναίκα χειραφετείται και διεκδικεί δικαίωμα στην εργασία, στην πολιτεία, στη σεξουαλική απόλαυση» (Π11). Έπειτα, στη δεκαετία του '90 η ευάλωτη πλευρά της γυναίκας αναδεικνύεται. Αλλά βλέπουμε ότι είναι η περίοδος που η γυναίκα αντικειμενοποιείται. Βλέπουμε ανορεκτικά μοντέλα, διαφημίσεις από δίαιτες και αισθητικές παρεμβάσεις και πρότυπα που ολοένα απέχουν από το φυσικό. «Η εποχή θέλει τις γυναίκες να μένουν πάντα νέες, ατσαλάκωτες, πλαστικές.» (Π12). Από τη δεκαετία του '00 και εξής, καταγράφηκε η τάση οι γυναίκες να απαρνούνται τη θηλυκότητα τους, προκειμένου να ανταπεξέλθουν σε πατριαρχικά δομημένες κοινωνίες: «για να εκτιμηθούν οι γυναίκες, άρχισαν να συμπεριφέρονται σαν άνδρες. Δεν εκφράζουν τα συναισθήματά τους, είναι κυνικές, απόλυτες. Κρύβουν την ανάγκη για τρυφερότητα και φροντίδα, με τον φόβο ότι θα φανούν αδύναμες.» (Π05).⁹

Η διαφήμιση προβάλλει τα πρότυπα της εποχής, προβλέπει και διαμορφώνει τις τάσεις που ακολουθούν και εκ φύσεως οφείλει να βρίσκεται μπροστά από την εποχή που φτιάχνεται. Όπως παρατηρήσαμε στο συγκεκριμένο εργαστήριο, παλαιότερα η διαφήμιση έτεινε να απευθύνεται εξ ολοκλήρου στον ανδρικό πληθυσμό, παρουσιάζοντας τις γυναίκες υποδεέστερες και ικανές για περιορισμένο αριθμό δραστηριοτήτων. Σήμερα που η γυναικεία χειραφέτηση θεωρείται κατοχυρωμένη, το διαφημιστικό τοπίο έχει αλλάξει, καθώς την αγοραστική δύναμη διεκδικούν πια και οι γυναίκες.

Κατά τη διάρκεια της αναστοχαστικής συζήτησης, η ολομέλεια έμοιαζε να έχει αποκρυσταλλωμένη άποψη για το σεξισμό στα ΜΜΕ και τη διαφήμιση. Μολονότι γνωρίζουμε ότι στο μάρκετινγκ, η απόκτηση του τέλειου σώματος παρουσιάζεται ως αυτοσκοπός –για τις γυναίκες, ή έπαθλο –για τους άνδρες, η διαφήμιση πλήττει ισομερώς και τα δύο φύλα. Τα πρότυπα που προβάλλονται έχουν αμυδρή σχέση με την πραγματικότητα που βιώνει ο μέσος αποδέκτης. Κατά συνέπεια, δημιουργείται ένα συνεχές έλλειμμα, μία αίσθηση του ανικανοποίητου που επιτείνει την ανάγκη για την απόκτηση περισσότερων αγαθών. Άρα, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι στην εποχή

⁹ Αξίζει να σημειωθεί ότι οι συμμετέχοντες για να κάνουν το σχολιασμό είχαν στην κατοχή τους εξώφυλλα και άρθρα περιοδικών. Το υλικό αυτό χρησιμοποιήθηκε τόσο για τη δημιουργία αυτοσχεδιασμών όσο και για τη συζήτηση που ακολούθησε.

της ελεύθερης αγοράς, του άκρατου καταναλωτισμού και του νεοφιλελευθερισμού η στερεοτυπική απόδοση των φύλων στη διαφήμιση, ίσως είναι κι αυτό, ένα πρόσκαιρο φαινόμενο. Θα μεταβληθεί ξανά, αν και όποτε χρειαστεί, για να εξυπηρετήσει τον σκοπό για τον οποίο φτιάχτηκε: την αύξηση του κέρδους.¹⁰

B.3.2.vi-Τι είναι η πατριαρχία;

-Πατριαρχία είναι να παντρεύεται η γιαγιά μου τον παππού μου με προξενιά, το οποίο έχει κανονίσει ο πατέρας της. (Π09)

Στις δύο επόμενες παρεμβάσεις χαρτογραφήσαμε τις προεκτάσεις που λαμβάνει η έννοια της πατριαρχίας. Η εισαγωγή έγινε στην 7^η παρέμβαση (2/04/2018). Η ολομέλεια κάθισε σε κύκλο και η συζήτηση ξεκίνησε με τα όσα είχαν αποκομίσει οι συμμετέχοντες στις προηγούμενες συναντήσεις. Η ερευνήτρια ενθάρρυνε τους συμμετέχοντες να εκφράσουν με δικά τους λόγια την έννοια της πατριαρχίας, σύμφωνα με τα όσα είχαν ειπωθεί, αλλά και βάσει των βιωμάτων τους. Οι περισσότεροι εξέφρασαν την άποψη ότι «πατριαρχία είναι ότι ο άνδρας θέλει να είναι πάντα ο αρχηγός» (Π08). Η άποψη εμπλουτίστηκε και με διάφορα άλλα επιχειρήματα, όπως «η πατριαρχία πλήττει και τα δύο φύλα» (Π03) ή «είναι απόρροια του καπιταλιστικού συστήματος» (Π12). Από την εισαγωγική συζήτηση έγινε φανερό, ότι οι συμμετέχοντες έχουν κατακτήσει τον γνωστικό άξονα των θεμάτων που ασχολούμαστε και από αυτόν δεν αποκλίνουν συχνά.

Μετά από τη διαδικασία της ενεργοποίησης η ολομέλεια χωρίστηκε σε 4 υποομάδες. Η κάθε υποομάδα είχε από ένα θέμα: οικογένεια, εργασία, κοινωνική ζωή, ήθη και έθιμα. Αφού συζητούσαν τα προσωπικά τους βιώματα, ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να δημιουργήσουν έναν αυτοσχεδιασμό με δύο σκέλη: σε πρώτη φάση παρουσίαζαν έναν αυτοσχεδιασμό ρεαλιστικών καταστάσεων. Η ομάδα αφού παρακολουθούσε έδινε τίτλο στον αυτοσχεδιασμό. Στη συνέχεια, η ολομέλεια πρότεινε λύσεις στην υποομάδα και η σκηνή επαναλαμβανόταν, παρουσιάζοντας μία αντιπρόταση που να μην αναπαράγει στερεοτυπικό ή σεξιστικό λόγο.

¹⁰ Από το ημερολόγιο του κριτικού φίλου, για την ομάδα εργασίας: (ΚΦ, Συνάντηση 06– 26/03/2018) : «Από τους συμμετέχοντες, τις μεγαλύτερες αγκυλώσεις φαίνεται να τις έχουν τα αγόρια. Τις περισσότερες φορές που εκφέρεται στερεοτυπικός λόγος, είναι από τα αγόρια που συμμετέχουν. Δυσκολεύονται πολύ να δεχθούν ότι έχουν εγκοπώσει κοινωνικά στερεότυπα που δεν αφορούν μια δημοκρατική και ισότιμη πραγματικότητα. Μοιάζει σαν οι σεξιστικές αντιλήψεις να είναι ριζωμένες μέσα τους, σε τέτοιο βαθμό, που σε οτιδήποτε διαφορετικό θα αντιδράσουν είτε επιθετικά είτε αμυνόμενοι. Οι αμυνόμενοι χρησιμοποιούν επιχειρήματα που προβάλλουν τη δική τους αδικημένη οπτική, ενώ όσοι επιτίθενται θεωρούν πως ότι γίνεται, είναι για καλό, τα πράγματα είναι μια χαρά όπως είναι και τίποτα δεν χρειάζεται να αλλάξει».

Πρόκειται για την τεχνική θεάτρου φόρουμ, όπου ο «καταπιεσμένος» αντικαθίσταται από κάποιον από τους θεατές, προτείνοντάς του κάποια λύση. Η εμπυχωτρία σε ρόλο Τζόκερ (τεχνική Δάσκαλος σε ρόλο) καθοδήγησε την ολομέλεια με ερωτήσεις κλειδιά.

Ο πρώτος αυτοσχεδιασμός με θέμα την εργασία, παρουσίασε την εύνοια που απολαμβάνουν οι γυναίκες στον εργασιακό στίβο. Συγκεκριμένα, οι συμμετέχοντες έδειξαν την κατάσταση όπου η γυναίκα -παρά την έλλειψη προσόντων, κερδίζει τη θέση εργασίας έναντι του άνδρα συνυποψήφιού της, λόγω του ότι άρεσε στον εργοδότη. Η σκηνή αντιπρόταξης ήταν ότι και οι δύο υποψήφιοι για τη θέση είχαν παρόμοια προσόντα, γεγονός που καθιστούσε δύσκολη την επιλογή, με αποτέλεσμα ο εργοδότης να επιλέξει και τους δύο.

Αξίζει να σημειωθεί, ότι η συγκεκριμένη υποομάδα απαρτιζόταν κυρίως από αγόρια, τα οποία ξανά θέλησαν να προβάλλουν την αδικημένη οπτική του ανδρικού φύλου. Μετά από τη συζήτηση, ειπώθηκε ότι η πατριαρχία πλήττει αμφότερα τα φύλα και ότι το στερεότυπο της γυναίκας που επωφελείται από την εύνοια του ισχυρού αρσενικού είναι προσβλητικό και υποτιμητικό (Π02, Π08, Π09).

Ο επόμενος αυτοσχεδιασμός είχε θέμα την κοινωνική ζωή. Παρουσίασαν το στερεοτυπικό φαινόμενο της γυναίκας που οδηγεί αυτοκίνητο προκαλώντας εντάσεις στο δρόμο. Στην πρώτη φάση, ο άντρας οδηγός επιτίθεται λεκτικά στη γυναίκα, προσβάλλοντας και μειώνοντάς την, ενώ εκείνη παραμένει αμήχανη και διστακτική. Στη δεύτερη σκηνή, η γυναίκα αναλαμβάνει δράση, επιστρατεύει τους περαστικούς και καλεί την τροχαία για να κάνει τον άνδρα να σταματήσει.

Στη συνέχεια, ακολούθησε η θεματική των εθίμων, οπότε η συγκεκριμένη υποομάδα επέλεξε μια σκηνή από τη θρησκευτική παράδοση. Έτσι, παρουσίασαν μια γυναίκα που δεν μπορεί να λάβει Θεία Μετάληψη επειδή έχει έμμηνη ρήση. Ο γιος της, που τη συνοδεύει, παραξενεύεται από το γεγονός, κι εκφράζει την εύλογη απορία, χωρίς ωστόσο να λαμβάνει ικανοποιητικές απαντήσεις. Στην σκηνή που ακολούθησε, η μητέρα επέλεξε να αποκρύψει το γεγονός, και συμμετείχε κανονικά στο μυστήριο της Θείας Κοινωνίας.

Ο τελευταίος αυτοσχεδιασμός ήταν αυτός που οδήγησε και στη μεγαλύτερη συζήτηση. Η θεματική είχε σχέση με την οικογένεια. Η υποομάδα παρουσίασε έναν πατέρα, που εκφέρει στερεοτυπικό σεξιστικό λόγο εις βάρος της κόρης του. Αυτό προκύπτει, όταν μαθαίνει πως η κόρη του έχει ρομαντικά συναισθήματα για άτομα του

ίδιου φύλου. Τότε, προτρέπει την αδελφή της να την απομονώσει για να μην παρασυρθεί και εφαρμόζει σειρά μέτρων για να τη «διορθώσει». Η κοπέλα αναζητά συμμάχους στην ευρύτερη οικογένεια -ξαδέλφια, χωρίς ωστόσο να βρίσκει κατανόηση. Στην επόμενη σκηνή, η κόρη εγκαταλείπει τον πατέρα, καθώς έχει ενηλικιωθεί και οι επαφές τους ελαττώνονται.

Αυτό που αξίζει να σημειωθεί, είναι, ότι μετά τον τελευταίο αυτοσχεδιασμό, η μία συμμετέχουσα (Π05) μοιράστηκε με την ομήγυρη, ότι αυτή η ιστορία ήταν δικό της, προσωπικό βίωμα. Η συμπεριφορά του αυταρχικού πατέρα την είχε ενοχλήσει σε σημείο να διακόψει τις επαφές μαζί του, για ένα διάστημα. Η ολομέλεια αφουγκράστηκε με προσοχή, κάνοντας της ερωτήσεις, όπως «πως αισθάνεσαι για αυτή την κατάσταση», «πως σε επηρεάζει η γνώμη του πατέρα σου» ή «πιστεύεις ότι αυτά που σου είπε, αντιπροσωπεύουν μεγάλη μερίδα της κοινωνίας;» δείχνοντας ενδιαφέρον κι ενσυναίσθηση. Η κοπέλα (Π05) απάντησε στις ερωτήσεις, με άνεση, που έδειχνε ότι οι ερωτήσεις δεν την ενοχλούν. Ήταν ένα ισχυρό ερέθισμα για να εδραιωθεί η εμπιστοσύνη μεταξύ των μελών και να ενισχυθεί η αυτοέκφραση και η διαθεσιμότητα των συμμετεχόντων.

Στην επόμενη παρέμβαση (8^η - 23/4/2018) οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να αναγνωρίσουν τα φαινόμενα όπου κάποιος άνδρας βρίσκεται στην κορυφή της ιεραρχικής κλίμακας εξ αιτίας του φύλου του. Συγκεκριμένα, πιάνοντας το νήμα από την προηγούμενη συνάντηση, εργαστήκαμε πάνω στις διαδεδομένες εκφράσεις σεξιστικού λόγου. Η ολομέλεια κάθισε σε κύκλο και ζητήθηκε από την ερευνήτρια να δώσουν παραδείγματα για την πατριαρχία, που να πηγάζουν από την καθημερινή τους ζωή. Κάποιες από τις απόψεις που ακούστηκαν, ήταν πως «στο νοικοκυριό, ο άνδρας του σπιτιού είναι ο εισοδηματίας, ο προστάτης και γενικά η κολώνα του σπιτιού», (Π04), «πατριαρχία είναι η γειτόνισσα, που μου λέει να βάφομαι τώρα που μεγάλωσα, γιατί είμαι κοριτσάκι» (Π12). Στο σύνολό τους, τα άτομα έφεραν στον κύκλο τις εμπειρίες από την οικογένεια, την εργασία, το πανεπιστήμιο και το κοινωνικό τους πλαίσιο.

Η κυρίως δραστηριότητα με την οποία συνεχίσαμε μετά τα θεατρικά παιχνίδια ενεργοποίησης, περιελάμβανε τη δημιουργία ενός ποιήματος. Δόθηκαν στα άτομα κάποιες κάρτες με λέξεις και φράσεις- κλειδιά που έπρεπε οπωσδήποτε να συμπεριλάβουν στο ποίημά τους. Χωρίστηκαν σε δύο ομάδες και έφτιαξαν τα ποιήματά τους. Προηγουμένως, είχε επιλεγεί μια γνωστή μελωδία πάνω στην οποία θα συνέθεταν

το κομμάτι τους και όταν ολοκλήρωσαν και οι δύο ομάδες, παρουσίασαν διαδοχικά τη σύνθεσή τους.

Οι δύο ομάδες έδρασαν συλλογικά και συνεργάστηκαν για τη δημιουργία του κομματιού. Αξίζει να σημειωθεί ότι παρά τις αντιδράσεις που προέβαλαν στην αρχή λόγω της αμηχανίας κάποιων να εκτεθούν τραγουδιστικά, οι συμμετέχοντες παρασύρθηκαν τελικά, από τη διαδικασία και συμμετείχαν όλοι. Επίσης, το αποτέλεσμα της σύνθεσης ήταν προϊόν, που παρουσίαζε το μεγαλύτερο μέρος της καταπίεσης λόγω της πατριαρχίας, τόσο για το ανδρικό όσο και για το γυναικείο φύλο.

Μέσα από τις δύο αυτές παρεμβάσεις, οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να αναπαραστήσουν μέσω της δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση, φαινόμενα όπου η πατριαρχία καταπιέζει τα άτομα σε διαφορετικά κατά περίπτωση περιβάλλοντα: ακαδημαϊκό, επαγγελματικό, οικογενειακό, κοινωνικό. Έτσι, εμπλεκόμενη στο βιωματικό χαρακτήρα των παρεμβάσεων, η ομάδα μπόρεσε σταδιακά να αναγνωρίσει, ότι οι ιεραρχικές δομές που βασίζονται στο φύλο, συντηρούν παρωχημένα στερεότυπα. Ανατροφοδοτούνται από τον καπιταλισμό και τις εξουσιαστικές δομές του παρελθόντος και άρα μας πλήττουν όλους.

Στην ανατροφοδότηση της 8^{ης} συνάντησης, η συντονίστρια, κάνοντας αναδρομή στο φεμινιστικό κίνημα οδήγησε τη συζήτηση στο ότι η πατριαρχία έχει βαθύτερες ιστορικές ρίζες. *«Οι κανόνες έχουν φτιαχτεί από κάποιους που δεν είμαστε εμείς, αλλά μας καταπιέζουν μέχρι σήμερα. Όλους.»* (Π06). Άλλωστε, οι σπουδές φύλου αποδίδουν στην πατριαρχία, την ανάδειξη της δύναμης ως κυρίαρχης αρετής. Συγκεκριμένα, η ισχύς (σωματική, οικονομική, πολιτική) παραγκωνίζει οποιαδήποτε άλλη αρετή όπως η ικανότητα, η ευφυΐα, η διπλωματία, η λογική, η ευαισθησία. Η χρήση της δύναμης γίνεται ουσιαστικά, για να αποφύγει το άτομο τον πόνο. Ωστόσο, η αίσθηση του πόνου, της αποτυχίας, της απόρριψης είναι στοιχεία ανθρώπινα και εντελώς φυσιολογικά, *«αγαπάμε τις ταμπέλες και ό,τι ξεφεύγει από αυτές δεν μας εξυπηρετεί»* (Π09). Το να θεωρούμε κάποιον ισχυρό επειδή έχει δυνατά μπράτσα ή μεγάλη οικονομική επιφάνεια, δεν συνάδει με την ανθρώπινη φύση που είναι ικανή να δείξει σπουδαίο ψυχικό σθένος, κατανόηση, ενσυναίσθηση, λογική και ανθρωπιά *«Ούτως ή άλλως, ο καθένας είναι διαφορετικός, μοναδικός κι ανεπανάληπτος. Όλα αυτά ανήκουν στον άνθρωπο»*, (Π12).

Ακόμα, οι συμμετέχοντες έθιξαν το ζήτημα ότι σε κάποιες οικογένειες ακολουθείται ακόμη η παράδοση, ότι η εξουσία ασκείται από τον γηραιότερο, *«στο χωριό μου η γυναίκα ανήκε στον άνδρα της, κι αν εκείνος πέθαινε, ο πεθερός της είχε ευθύνη να την*

αποκαταστήσει» (Π11). Σε κάθε εποχή και σε κάθε κοινωνία η θέση της γυναίκας αλλάζει. Ωστόσο οι όροι για την αναγνώρισή της ως αξιωματικά ισότιμο μέλος της κοινωνίας δεν έχουν φτάσει ποτέ στο σημείο να ικανοποιήσουν τα φεμινιστικά κινήματα παγκοσμίως. Παρόλο που έχει βελτιωθεί σε μεγάλο βαθμό η δραστηριότητα των γυναικών στη σύγχρονη κοινωνία (στην πολιτική, την οικονομία, τις θέσεις ισχύος) εντούτοις, τα κατάλοιπα της πατριαρχίας είναι εμφανή και συχνά αποτελούν τροχοπέδη για την ομαλή εξίσωση και συμπερίληψη των φύλων. Η ομάδα, έθεσε, τέλος, το ζητούμενο της ανάγκης για συμπερίληψη, μετατόπιση της ήδη υπάρχουσας κατάστασης, με τους όρους που γνωρίζουμε «πρέπει να καταργηθούν τα στερεότυπα και τα λογής λογής κουτάκια που φτιάχνουμε. Κι αν τα βλέπουμε, πρέπει να αντιδράμε» (Π05).

B.3.2.vii Σεξουαλικότητα, ομοφυλοφιλία και η ιδέα του «άλλου» σε μία συμπεριληπτική μη στερεοτυπική εκδοχή.

Όπως έχουμε δει μέχρι τώρα, μέσα από τις παρεμβάσεις της δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση, τα μέλη δημιουργούσαν σχέση εμπιστοσύνης και οικειότητας. Κατάφεραν έτσι, να φέρουν τα δικά τους, προσωπικά βιώματα στις συναντήσεις. Δεν ήταν λίγες οι φορές που κάποιος θέλησε να μοιραστεί την εμπειρία του με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας ή κατ' ιδίαν με τη συντονίστρια. Η δυναμική του θεάτρου στην εκπαίδευση αναδείχτηκε κατά τη διάρκεια των παρεμβάσεων, με τα άτομα να γίνονται ολοένα και πιο ανοιχτοί, φιλομαθείς και πρόθυμοι να ξεπεράσουν τις μέχρι πρότινος τυχόν σεξιστικές αντιλήψεις που τους επηρέαζαν.

Στην επόμενη συνάντηση της ομάδας (9^η- 30/04/2018) επικεντρωθήκαμε στη σεξουαλικότητα και την LGBTQ+ κοινότητα. Με τον όρο αυτό εννοούμε την ομπρέλα που καλύπτει τα ομόφυλα, αμφιφυλόφιλα, trans και queer άτομα, ενώ το σύμβολο + δηλώνει ότι συμπεριλαμβάνει κάθε μορφή έκφρασης φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού.

Στη συνάντηση αυτή, η ομάδα ζήτησε η ενεργοποίηση να περιλαμβάνει παιχνίδι. Η συντονίστρια, ακολουθώντας το αίτημά τους, πρότεινε μια ακολουθία δραστηριοτήτων που περιείχε παιχνίδια εκτόνωσης με στόχο την απελευθέρωση. Έπειτα, ακολούθησε μια άσκηση ρυθμού, που στόχο της είχε το συντονισμό και την ενεργοποίηση των αισθήσεων. Η δεύτερη δραστηριότητα προετοίμασε το έδαφος, για το κυρίως θέμα, το

οποίο σχετιζόταν με τα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων και απαιτούσε την ενσυναίσθηση των συμμετεχόντων.

Αφού η ενέργεια της ομάδας είχε κατευναστεί, η ολομέλεια κάθισε σε κύκλο. Τους ζητήθηκε να καθίσουν αναπαυτικά και να κλείσουν τα μάτια, την ώρα που η συντονίστρια τους διάβασε μια ιστορία. Πρόκειται για ένα έτοιμο σενάριο, το οποίο λειτούργησε αλληγορικά. Παρουσίαζε τη ζωή ενός ομοφυλόφιλου ατόμου, τις δυσκολίες που συναντά, τα διλήμματα που καλείται να αντιμετωπίσει με γνώμονα τις πολιτειακές και κοινωνικές συνθήκες. Η ολομέλεια αφουγκράστηκε την ιστορία κι έπειτα στον κύκλο συζητήθηκε η ζωή αυτού του υποτιθέμενου χαρακτήρα.

Το ενδιαφέρον στοιχείο που αναδείχθηκε στη συζήτηση, ήταν ότι κάποιοι από τους συμμετέχοντες, έδειξαν ταύτιση με τον ρόλο και εξέφρασαν τα προσωπικά τους βιώματα. Συγκεκριμένα, η συμμετέχουσα Π05 -που είχε δηλώσει ανοιχτά στην ομάδα τον ομόφυλο σεξουαλικό της προσανατολισμό, δήλωσε ότι η επινοημένη ιστορία είναι αληθοφανής με πολλά στοιχεία από την πραγματικότητα. Επίσης, το συμμετέχον Π09 (που είχε δηλώσει ότι επιθυμεί να αυτοπροσδιορίζεται με το ουδέτερο γένος) υπογράμμισε πως: «έτσι ακριβώς είναι. Κάποιος που θέλει να εκφράζει τη διαφορετικότητα του, θα βρει εμπόδια στη ζωή του, δεν θα είναι εύκολο.»

Στη συνέχεια, ακολούθησε η αντίδραση των ατόμων με ετερόφυλο σεξουαλικό προσανατολισμό (cis gender). Κάποιοι από την ομάδα, θέλησαν να εξισώσουν τις δυσκολίες των ομόφυλων και ετερόφυλων ζευγαριών, αφήνοντας αιχμές ότι «οι σχέσεις είναι δύσκολες για όλους» (Π02). Η άποψη αυτή δημιούργησε έριδες στην ομάδα και ξέσπασε έντονος διάλογος μεταξύ των συμμετεχόντων. Ένας συμμετέχων (03) είπε: «εμένα πάντως αν μου την έπεφτε κάποιος, μπορεί να του έριχνα και καμία», φράση που προκάλεσε κύμα αντιδράσεων.

Η συντονίστρια πήρε την πρωτοβουλία και οδήγησε την ομάδα σε έναν αυτοσχεδιασμό, για το πώς θα μπορούσε κάποιος που νιώθει όπως ο Π03, να αντιδράσει πολιτισμένα. Αρχικά, στον αυτοσχεδιασμό, κύριο πρόσωπο ήταν ο Π03, ο οποίος όταν έφτασε στο σημείο να χάσει την ψυχραιμία του, αντικαταστάθηκε από κάποιο άλλο μέλος (Π02). Η ίδια σκηνή επαναλήφθηκε τρεις φορές, προτείνοντας κάθε φορά μία διαφορετική προσέγγιση για να λυθεί η παρεξήγηση, χωρίς να προκληθούν αρνητικά συναισθήματα τόσο στον Π03 όσο και στο άτομο που τον προσεγγίζει με ερωτικό ενδιαφέρον.

Μετά το τέλος του αυτοσχεδιασμού, εκφράστηκε η ανάγκη να εμβαθύνουμε περισσότερο στον εγκλωβισμό, που μπορεί να αισθάνεται κάποιος ομοφυλόφιλος, που κρατά την ταυτότητα του κρυμμένη. Έτσι, χρησιμοποιήθηκε η τεχνική της Δ.Τ.Ε. «ανακριτική καρτέλα». Στη θέση του «ανακρινόμενου» κάθισε το άτομο που βιώνει την καταπίεση, καθώς η ολομέλεια του έθετε διαδοχικά ερωτήσεις για να εξακριβώσει την ταυτότητά του. Στη συνέχεια του πρότειναν λύσεις, στα τυχόν διλήμματα που αντιμετώπιζε. Μέσα από αυτή τη δραστηριότητα, η ολομέλεια εντάχθηκε στην καθημερινότητα που βιώνει ένα άτομο που ζει στο περιθώριο. Επίσης, παρατήρησε ιδίους όμασι τα εμπόδια που συναντά ένα ομόφυλο ζευγάρι στην ελληνική κοινωνία του 2018, σε όλα τα επίπεδα και τις μάχες που καλείται να δώσει.

Αξίζει να αναφέρουμε, την αντίδραση του συμμετέχοντα Π03, που έμεινε σιωπηλός κατά τη διάρκεια της ανακριτικής καρτέλας. Όταν ολοκληρώθηκε η δραστηριότητα και όλοι οι συμμετέχοντες εξέφρασαν τις σκέψεις τους, ο ίδιος, ήταν προβληματισμένος και δήλωσε, ότι είχαν παρεξηγηθεί τα λόγια του κι ότι ο ίδιος έκρινε βιαστικά και χωρίς να συνειδητοποιεί ότι τα λόγια του δημιούργησαν αρνητικά συναισθήματα.

Στη συνέχεια, τονίστηκε το πόσο βοηθητικός είναι ο ρόλος του εργαστηρίου για τους συμμετέχοντες και για την επιμόρφωσή τους. Σύμφωνα με την Π06: Μαθαίνουμε με ευχάριστο τρόπο. Σε σχέση με τον τρόπο που τα μαθαίναμε στο σχολείο... Καμία σχέση. Αυτά που κάνουμε εδώ ενδείκνυται... συμμετέχεις, το βιώνεις. Το βασικό είναι ότι μαθαίνουμε και περνάμε καλά ταυτόχρονα».

Το εργαλείο της δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση αποτελεί σύμμαχο και οδηγό τους για να αντιμετωπίσουν τα στερεότυπα κατά του φύλου στην κοινωνική τους ζωή: «Μου έχουν γίνει βίωμα, επειδή τα κάναμε μέσω του θεάτρου» (Π11).

Επίσης, αυτό που αναδείχθηκε από το συγκεκριμένο εργαστήριο είναι κάποια βασικά στοιχεία που έως τότε δεν είχαν αποσαφηνιστεί πλήρως. Κατ' αρχάς, ότι τα αγόρια στην αμέσως μετά εφηβική περίοδο, έχουν αρκετές κοινωνικές αγκυλώσεις σε σχέση με το φύλο τους. Δείχνουν να ωριμάζουν αργότερα από τα κορίτσια και δυσκολεύονται να μην παίρνουν προσωπικά τις καταστάσεις ανισότητας που διαπραγματευόμαστε. Αφενός, αισθάνονται αδικημένοι γιατί θεωρούν ότι ο σεξισμός πλήττει κατά κύριο λόγο τους άνδρες. Με την άνοδο των φεμινιστικών κινημάτων και με τη γενικότερη χειραφέτηση των γυναικών, χάνουν κάποια προνόμια, χωρίς αυτά να αντικαθίστανται. Φυσικά, δεν πρέπει να παραγνωρίσουμε το νεαρό της ηλικίας τους. Ελλείπει εμπειριών είναι σχετικά εύκολο να οδηγηθεί κανείς σε βιαστικά και αβάσιμα

συμπεράσματα: «νομίζω είναι θέμα αυτοπεποίθησης. Κάποιος που καταπιέζεται πρέπει να το μάθει πρώτα ότι καταπιέζεται, ότι υπάρχει κι άλλος τρόπος. Μερικοί δεν ξέρουν και πώς να το πουν ότι αδικούνται. Το νιώθεις ότι σε αδικεί μία κατάσταση. Γίνεται εκείνη τη στιγμή, μπροστά σου. Κάποιος επιτίθεται σε κάποιον επειδή έχει αυτό το φύλο, όχι επειδή έχει αυτή την άποψη» (Π02).

Επιπλέον, αναφέρθηκε ότι στα κοινωνικά στρώματα με χαμηλότερο status, όπου τα άτομα ενδιαφέρονται πρωτίστως για το «ζην» κι έπειτα για το «ευ ζην» είναι συχνότερο το να πέσουν θύμα εκμετάλλευσης και διαπόμευσης λόγω του φύλου τους, ανεξάρτητα από το αν είναι άνδρες ή γυναίκες. Συνάμα, μέσω των αυτοσχεδιασμών και του βιοματικού χαρακτήρα των εργαστηρίων, του παιχνιδιού και του απαλλαγμένου από κριτική χώρου που είχαμε καλλιεργήσει, όλα τα μέλη κατάφεραν να «μπουν στη θέση του άλλου» και να γίνουν κοινωνοί εμπειριών που δεν είχαν βιώσει ποτέ πριν: «Είναι η μέθοδος καλή: τα ακούς πολλές φορές. Ακούς κάτι που σε μπλοκάρει, το ξανακούς σε μπλοκάρει λιγότερο και λιγότερο και το ζεις κιόλας μέσα από όλα αυτά που κάνουμε, τους αυτοσχεδιασμούς, τα παιχνίδια. Το 'χεις μπροστά σου εκείνη τη στιγμή» (Π01).

Τέλος, τα κορίτσια αυτής της ηλικίας και εποχής κουβαλούν -σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τα αγόρια, το στερεότυπο της κοινωνικής καταξίωσης του γάμου. Αισθάνονται αμηχανία με τα έντονα βλέμματα. Επίσης, μπορούν να εντοπίσουν την καχυποψία προς μία γυναίκα που είναι μόνη ή χωρίς κάποιον άνδρα στο πλευρό της να την προστατεύει και να τη στηρίζει. Αυτό το στερεότυπο αποτυπώθηκε έντονα στη φράση πως «λένε πως οι γυναίκες είναι περισσότερο ανταγωνιστικές μεταξύ τους ή ότι οι γυναικείες φιλίες δεν είναι έντιμες. Ισχύει. Γι' αυτό πρέπει να είμαστε ενωμένες» (Π08)

B.3.2. viii. Η έλευση της ενσυναίσθησης- Προσωπικό βίωμα έμφυλης καταπίεσης και εκπαιδευτικό δράμα.

«Θέλουμε να αποδεχτούμε τη διαφορετικότητα αλλά νομίζω ότι δε μας κόβει μέχρι εκεί. Γίνεται αυτό που κάνουμε εδώ να γίνει μάθημα; Να το λέμε σε όλους, αυτό χρειάζεται.» (Π10).

Μετά από 9 παρεμβάσεις εντατικής ενασχόλησης με θέματα φύλου και ισότητας, βρεθήκαμε στο σημείο όπου η ομάδα είχε κατανοήσει βιοματικά το θεωρητικό άξονα του εργαστηρίου. Τα άτομα έδειχναν έτοιμα για αποδοχή του διαφορετικού και

ενσυναίσθηση της ποικιλομορφίας της έκφρασης φύλου. Έτσι, η 10^η και 11^η συνάντηση λειτούργησαν διερευνητικά για τα μέλη της ομάδας ώστε να οδηγηθούμε στην ενσυναίσθηση και ανεκτικότητα για τις αναδυόμενες αντιφάσεις, με βάση το φύλο.

Ειδικότερα, στην 10^η συνάντηση της ομάδας προσεγγίσαμε τρόπους ώστε να έρθουν πιο κοντά τα δύο φύλα, συμπεριλαμβάνοντας κάθε μορφή ταυτότητας κι έκφρασης φύλου. Οι συμμετέχοντες, ήδη από την προηγούμενη συνάντηση, είχαν εκφράσει την ανάγκη να εξερευνήσουμε τρόπους, ώστε οι ίδιοι να ενδυναμωθούν σε περιστατικά έμφυλης βίας, σεξιστικού λόγου και πατριαρχικής συμπεριφοράς.

Μετά το ζέσταμα της ομάδας με δραστηριότητες ενεργοποίησης και συγκέντρωσης, ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να γράψουν τρεις λέξεις κλειδιά ο καθένας, με αυτά που θεωρούν ότι εμποδίζουν την ισότιμη μεταχείριση των δύο φύλων. Στη συνέχεια, χωρίστηκαν σε ζευγάρια και ο καθένας έπρεπε να σωματοποιήσει τις λέξεις αυτές. Ο συμπαίκτης, παρατηρούσε με προσοχή τις κινήσεις του ζευγαριού του και αντιδρούσε στην κίνησή του. Το κάθε ζευγάρι αλληλεπιδρούσε και ο ένας συμπλήρωνε τον άλλο. Αφού ολοκλήρωνε ο πρώτος, σειρά έπαιρνε ο επόμενος, και το ζευγάρι του, πάλι συμπλήρωνε. Η εμπυχώτρια συντόνιζε την ομάδα, προσθέτοντας μουσική και προσαρμόζοντας τον ρυθμό της άσκησης. Έτσι το κάθε ζευγάρι δημιούργησε τη δική του μικρή χορογραφία.

Οι συμμετέχοντες έπειτα, κλήθηκαν να δώσουν έναν τίτλο στον κινητικό τους αυτοσχεδιασμό και να τον μοιραστούν με την ομήγυρη. Οι φράσεις που προέκυψαν ήταν: «περίοδος ΜΗ χάριτος» «διαφορετικότητες», «οι ορμόνες κάνουν πάρτι», «αντίθεσεις», «μόδα είναι θα περάσει», «αγάπης γέννημα». Οι τίτλοι που έδωσαν οι συμμετέχοντες έδωσαν το έναυσμα για περαιτέρω ανάλυση στον κύκλο. Εκεί συνοψίζοντας, οι νέοι και οι νέες πρότειναν δύο βασικούς άξονες διεκδίκησης: για τις γυναίκες, ενδυνάμωση κι αναγνώριση των βιολογικών και ορμονικών συνθηκών ως δυναμική και όχι ως ευαισθησία, για τους άνδρες, αναγνώριση της ευαισθησίας, ενδυνάμωση της συναισθηματικής νοημοσύνης και συναισθηματικής έκφρασης. Έγινε αντιληπτό ότι για να έρθουν πιο κοντά τα δύο φύλα, χρειάζεται αμοιβαία κατανόηση κι ενσυναίσθηση, «να μπορούμε στα παπούτσια του κάθε άλλου» (Π07).

Στο προτελευταίο εργαστήριο (11^ο, 14/05/2018), τέθηκε σαν εκπαιδευτικός στόχος να θίξουμε την ιστορική διαδρομή της έννοιας του έρωτα, του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου, με τον τρόπο που εκφράζεται στις

διαφορετικές κοινωνίες και εποχές. Κρίθηκε αναγκαίο να διαχωρίσουμε τις δύο έννοιες ξανά, για να εξετάσουμε τους όρους διαχρονικά.

«Με τον ένα ή τον άλλο τρόπο όλοι έχουμε νιώσει ξεχωριστοί, αλλά το θέμα είναι πόσο αποδεκτό είναι αυτό. Είναι και στο χαρακτήρα αυτό, δηλαδή στο άτομο. Πρέπει να είσαι εντάξει με τον εαυτό σου πρώτα. Κάποια στιγμή το άτομο θα εκφραστεί με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο, απλά αν έχεις διαφορετική σεξουαλικότητα, ρισκάρεις πάρα πολλά. Οικογένεια, φίλους...» (Π3, 11^η Συνάντηση).

Για την κυρίως δραστηριότητα αξιοποιήθηκε το υλικό μιας ταινίας, που προβλήθηκε με προτζέκτορα και παρουσίαζε τη θέση της γυναίκας σε διάφορες κοινωνίες.¹¹ Έπειτα, η ολομέλεια χωρίστηκε σε δύο ομάδες και κλήθηκε να δημιουργήσει μια ομαδική εικαστική εγκατάσταση¹².

Μέσα από το συγκεκριμένο εργαστήριο αναδείχθηκε ότι οι στερεοτυπικές αντιλήψεις τόσο με βάση το φύλο, όσο και γενικότερα, είναι βαθιά, ανεξίτηλα χαραγμένες στην κοινωνική μας συνείδηση. Μετά από μακρά ανάλυση οι συμμετέχοντες κατέληξαν στο ότι χρειάζεται διαρκής προσπάθεια για την αποδοχή και συμπερίληψη του διαφορετικού. Πολύ συχνά οι προσωπικές δηλώσεις και επιλογές προκαλούν αμηχανία αν είναι έξω από τη σφαίρα αυτού που ονομάζουμε «νόρμα». Προτάθηκε η αλληλοϋποστήριξη και η κριτική επαγρύπνηση ώστε η συνύπαρξή μας με τους άλλους να είναι εποικοδομητική.

«Σίγουρα λόγω άγνοιας δημιουργούνται τα στερεότυπα...» (Π07). Συνήθως, η πρώτη σκέψη που κάνουμε, προέρχεται από τα κοινωνικά στερεότυπα και ακολουθεί η προσωπική μας άποψη. Τα τελευταία χρόνια έχει αναδυθεί η συνθήκη της πολιτικής ορθότητας, ενός πλαισίου αυστηρού αλλά και απαραίτητου, ώστε να μη θίγεται η προσωπικότητα των άλλων. Επίσης, δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι οι εξάλειψη των στερεοτύπων είναι θέμα εκπαίδευσης, με την έννοια της συσσώρευσης γνώσεων. Η καλλιέργεια, η ευαισθησία, η ενσυναίσθηση και η εκπαίδευση του μη αποκλεισμού έχει να κάνει με την πολύπλευρη και ποικίλη επαφή του ατόμου με διαφορετικά γνωστικά πεδία, αλλά και με την επαφή με την τέχνη. Όπως τόνισαν οι συμμετέχοντες της πειραματικής μας ομάδας, «Τα άτομα που εκτίθενται και έρχονται σε επαφή με την τέχνη, είναι πολύ πιο κοντά στα συναισθήματα και τον ψυχισμό τους και έχουν βρει το θάρρος να υπερασπίζονται τον εαυτό τους μέσω των άλλων χαρακτήρων» (Π01, Π11).

¹¹ Βλ. παράρτημα για πληροφορίες της ταινίας.

¹² Βλ. παράρτημα.

Επιπλέον, δεν μπορούμε να παραγνωρίσουμε το γεγονός ότι χρειάζεται μεγάλο ψυχικό απόθεμα, ωριμότητα αλλά και νηφαλιότητα για να αναγνωρίσει κανείς τα ιδιαίτερα στοιχεία του χαρακτήρα του και με αυτοπεποίθηση να ρισκάρει να χάσει την εύνοια της κοινωνίας. Με τις τεχνικές του θεάτρου στην εκπαίδευση, του παιχνιδιού, της βιωματικής διδασκαλίας, η καλλιέργεια της φαντασίας και η ενδυνάμωση του χαρακτήρα είναι τρόπον τινά, δεδομένα.

B.3.2.ix Αναστοχασμός με προσωπικές και κοινωνικές προ(εκ)τάσεις

Στην τελευταία συνάντηση των εργαστηρίων οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να στοχαστούν πάνω στην πορεία τους κατά το διάστημα των εργαστηρίων. Στόχος ήταν μέσα από τα εργαστήρια να δεχθούμε την αξία του κάθε ανθρώπου ως όντος μοναδικού και ανεπανάληπτου. Προκαλώντας ρωγμές στο κέλυφος της ατομικότητας, θέλαμε να ενδυναμώσουμε τη συλλογική συνείδηση, την αποδοχή του διαφορετικού και την αρμονία της θεωρητικής και βιωματικής γνώσης. Η συζήτηση του αναστοχασμού έγινε με τη μορφή διαλόγου σε κύκλο και τα θέματα συζήτησης κινήθηκαν σε τρεις άξονες: (i) τι σήμαιναν τα εργαστήρια για εμένα, (ii) τι νομίζω για τη μέθοδο εργασίας και (iii) τι μορφολογικό αντίκτυπο θα μπορούσε να έχει η διάδοση ενός τέτοιου εργαστηρίου στην κοινωνία.

(i) Τι σήμαιναν τα εργαστήρια για εμένα.

Στην τελευταία συνάντηση, τα άτομα μοιράστηκαν τις εντυπώσεις τους από την παρέμβαση. Μέσα από το θεατρικό πλαίσιο οι συμμετέχοντες προέβαλαν δικές τους σκέψεις και βαθύτερους προβληματισμούς, ενδυναμώνοντας την προσωπικότητά τους. «Αυτά που σκέφτομαι τα έχουν σκεφτεί κι άλλοι. Αυτό μου δίνει θάρρος να πω τη γνώμη μου» (Π04).

Επίσης, η εναλλαγή διάφορων συγκρουσιακών καταστάσεων, ανέδειξε την ανάγκη για συνεκτίμηση του εαυτού σε σχέση με τους άλλους: «Ξαφνικά καθίσαμε να συζητήσουμε και κατάλαβα πόσο διαφορετικά πράγματα μπορεί να πιστεύει κάποιος που μπορεί να είμαστε φίλοι. Αλλά πόσο συχνά θα κάτσεις να συζητήσεις για αυτά τα πράγματα; Είδα στην αρχή πόσο πολλές απόψεις υπάρχουν στην κοινωνία, ήταν αποκαλυπτικό! Υπάρχουν απόψεις που είναι είτε αντίπαλοι, είτε σύμμαχοί σου. Μερικές φορές άκουγα κάτι που συμφωνούσα και ήθελα να χειροκροτήσω!» (Π08).

Ακόμη, η επαφή με τη θεατρική πράξη στους αυτοσχεδιασμούς, βελτίωσε την ενσυνείδητη λεκτική και σωματική επικοινωνία με τους ανθρώπους εκτός της ομάδας. Η επίγνωση ότι τα λόγια και οι πράξεις έχουν συνέπειες, βελτίωσε την αυτεπίγνωση της

ολομέλειας. Η γόνιμη διάδραση και ανταλλαγή επιχειρημάτων, ενίσχυσε το διάλογο βελτιώνοντας την απόδοση της κοινωνικής συμπεριφοράς. «Παρατήρησα ότι όποτε τύχαινε να βρεθώ σε συζήτηση για έμφυλα θέματα ή τύχαινε να μιλήσω με έναν γκέυ, παρατήρησα ότι πρόσεχα να μη γίνω καθόλου επικριτικός ή ειρωνικός, είχα μία διαφορετική προσέγγιση. Με βοήθησε στο να σκέφτομαι καλύτερα τα επιχειρήματά μου, τα οποία ναι μεν είχα εκ των προτέρων αλλά δεν μπορούσα να τα υποστηρίξω και να τα διατυπώσω» (Π02).

Τέλος, παρατηρήθηκε η ανάγκη ανακάλυψης του εαυτού και των βαθύτερων πτυχών της προσωπικότητας. Η ασφάλεια της θεατρικής σύμβασης άφησε το περιθώριο για την ανάπτυξη επικοινωνιακής κριτικής και αυτοελέγχου: «αναφέρομαι στον γυναικείο εσωτερικευμένο μισογυνισμό και έχω πιάσει και εγώ τον εαυτό μου. Θεωρώ ότι οι γυναίκες είναι πιο επιρρεπείς και ως προς τον εαυτό τους να είναι επικριτικές εις βάρος τους. Πλέον έχω περιορίσει τον εαυτό μου και το ελέγχω σε μεγάλο βαθμό. Πλέον ελέγχω και τη σκέψη μου, γιατί το έκανα κι εγώ, και δε μου αρέσει αυτός ο εαυτός μου» (Π05).

(ii) Τι νομίζω για τη μέθοδο εργασίας (Δραματική τέχνη στην εκπαίδευση)

Κατά τη διάρκεια της παρέμβασης, υπήρχε συχνά σχολιασμός για τη μέθοδο που ακολουθούσαμε. Αναφερθήκαμε στην εμπιστοσύνη που έχει αναπτυχθεί, τη σιγουριά που προσφέρει το δραματικό πλαίσιο, καθώς αποτελεί πεδίο πειραματισμού και συμβάλλει στην ανακάλυψη ή επαναπροσδιορισμό των πεποιθήσεων. Σε ένα πλαίσιο προβληματισμού, η ομάδα αντιμετώπιζε διλήμματα ηθικά και προσωπικά, βελτιώνοντας την επίδοση στη λεκτική και μη επικοινωνία σε ζητήματα φύλου «δεν μας καθοδηγούσες (ενν. η εμψυχώτρια), δεν τα έδινες στο πιάτο. Σκεφτόμασταν αν κάτι είναι σωστό ή όχι. Είναι διαφορετικό να έχεις έναν άνθρωπο που να σου επιβάλλει τι να κάνεις κι άλλο το να σε προβληματίζει και να σου δίνει να ψάξεις. Παίρναμε τροφή για σκέψη» (Π12).

Ακόμη, μέσα από το θεατρικό παιχνίδι, τα άτομα ξεπερνούσαν τις αναστολές τους και συνέπρατταν ομαδικά και μέσα από τις εμπειρίες των άλλων. Δεν ήταν λίγες οι φορές, που η ένταση ανέβαινε και η εκτόνωση γινόταν μέσα από τη θεατρική πράξη, το διάλογο και την ανταλλαγή εμπειριών: «Μου άρεσαν τα παιχνίδια που κάναμε, που χωριζόμασταν σε ομάδες, έλεγε ο καθένας την ιστορία του, μοιραζόμασταν πράγματα και ένιωθες ότι δεν είσαι εξωγήινος. Οι αυτοσχεδιασμοί βοηθούσαν στο να μαθαίνεις και από τα βιώματα του άλλου» (Π04).

Ένα ενδιαφέρον στοιχείο του αναστοχασμού ήταν πως μία συμμετέχουσα (Π08) υποστήριξε ότι η ίδια κατάφερε να αλλάξει τη νοοτροπία κάποιων ατόμων μέσα από το εργαστήριο. Συμπεραίνουμε ότι παρασύρθηκε από τη συλλογική δουλειά και αισθάνθηκε μέρος της διαδικασίας. Η ομαδοσυνεργατική προσέγγιση που ακολουθήσαμε, έκανε το κάθε μέλος πρωταγωνιστή της διαδικασίας, προώθησε την ανάληψη προσωπικής ευθύνης, ενίσχυσε τη λήψη πρωτοβουλιών και τόνωσε την αυτοπεποίθηση των μελών.

(iii) τι μορφοπαιδευτικό αντίκτυπο θα μπορούσε να έχει η διάδοση ενός τέτοιου εργαστηρίου.

Η συντονίστρια έθεσε στον κύκλο το ερώτημα κατά πόσο η επίδραση της παρέμβασης θα ήταν εποικοδομητική και σε άλλες κοινωνικές ομάδες. Απάντησαν ότι η κάθε ομάδα έχει τις δικές της ιδιαιτερότητες και η παρέμβαση πρέπει να γίνει μαζικά και μεθοδευμένα. Τονίστηκε ότι η αντίληψη για ζητήματα φύλου διαμορφώνεται σε νεαρές ηλικίες, όσο ακόμα ο χαρακτήρας διαμορφώνεται. «Σε αυτή την ηλικία που είμαστε, πολλοί είναι και αντιδραστικοί. Υπάρχει θετική και αρνητική αντίδραση. Η θετική είναι αν δεις κάποιον να πληγώνει κάποιον άλλο να αντιδράσεις. Η αρνητική, όταν- για παράδειγμα, σε μία συζήτηση δεν διαφωνείς, αλλά αντιδράς, απλώς για να αντιδράσεις» (Π07).

Επίσης, αναφέρθηκε η ανάγκη της γυναικείας επαγρύπνησης και ευαισθητοποίησης σε ζητήματα φύλου. Συγκεκριμένα, τα θηλυκά μέλη αναφέρθηκαν στη συνεκτίμηση των γυναικών ως ανεξάρτητων δυναμικών ατόμων για τη βελτίωση και ενδυνάμωση των σχέσεων μεταξύ τους: «εμείς οι γυναίκες θα βάλουμε τις βάσεις του σεβασμού, ως εκπρόσωποι του φύλου μας, να μην προσβάλλουμε άλλες γυναίκες, ανεξαρτητως φυλής, εθνικότητας, χρώματος κλπ. Αυτό δεν πρόκειται να εδραιωθεί από τους άνδρες. Πρώτα εμείς πρέπει να αλλάξουμε και να είμαστε ενωμένες και μετά να το διεκδικήσουμε και από τους άνδρες» (Π09).

Τέλος, ο κριτικός φίλος συμπλήρωσε ότι η ομάδα είχε αναπτύξει δεσμούς εμπιστοσύνης με αποτέλεσμα να παρουσιάζει σε κάθε συνάντηση θεατρικές φόρμες, με καλλιτεχνική αρτιότητα. Ακόμα και οι διαφωνίες ήταν εποικοδομητικές. Δημιουργήθηκαν σχέσεις αλληλεξάρτησης και η εξέλιξη ήταν συμπληρωματική από κάθε πλευρά.

B.3.3 Ερευνητικά αποτελέσματα, περιορισμοί και προτάσεις για επόμενες μελέτες.

Τα αποτελέσματα που συλλέξαμε από τα ερευνητικά εργαλεία της ποιοτικής και ποσοτικής μεθόδου, επιβεβαιώνουν την εξελικτική πορεία του πειραματικού δείγματος.

Συνεπώς, τα ερευνητικά ερωτήματα επιβεβαιώνονται, όπως και οι δευτερεύουσες ερευνητικές υποθέσεις. Συγκεκριμένα, αυτά που αποκομίσαμε από τα ποσοτικά εργαλεία ήταν η διαφοροποίηση των απαντήσεων των ερωτηθέντων στις ομάδες πειραματισμού και ελέγχου, πριν και μετά την παρέμβαση.

Αυτό που μας προβληματίσε ως προς τα ποσοτικά ερευνητικά αποτελέσματα ήταν η στατιστικά σημαντική διαφορά που παρουσίασε τόσο η πειραματική, όσο και η ομάδα ελέγχου. Συγκεκριμένα, στις υποκλίμακες «Κοινές αιτιολογήσεις για τις βίαιες συμπεριφορές» και «Διαδεδομένοι μύθοι για τις ρομαντικές σχέσεις» η ομάδα ελέγχου παρουσίασε στατιστικά σημαντική διαφορά, μεγαλύτερη από την ομάδα παρέμβασης. Το γεγονός αυτό, δημιουργεί υποψίες για την αξιοπιστία του ποσοτικού εργαλείου, καθώς ερίζεται αν απαντήθηκε συγκροτημένα, τόσο από την ομάδα ελέγχου, όσο και από της παρέμβασης.

Ως προς τα ποιοτικά ευρήματα, συλλέχθηκαν με τα εργαλεία της συμμετοχικής παρατήρησης, του κριτικού φίλου και του ημερολογίου του ερευνητή. Η ομάδα δράσης παρουσίασε ενδιαφέρουσα κι εξελικτική πορεία κατά τη διάρκεια της παρέμβασης. Συγκεκριμένα, αναπτύχθηκε το αίσθημα συμπάθειας και συμπόνιας για το διαφορετικό, αυξήθηκε η δεξιότητα της ενσυναίσθησης για τη βία κατά των γυναικών. Επίσης, βελτιώθηκε το πεδίο της γνώσης στα θέματα του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου γεγονός που οδήγησε στην εποικοδομητική ανάπτυξη της επιχειρηματολογίας τους στα συγκεκριμένα θέματα. Ακόμη, αξίζει να αναφέρουμε, ότι μέσω του βιωματικού σκέλους των συναντήσεων που προσφέρει η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση, η ομάδα δράσης παρουσίασε σημαντικά βελτιωμένες δεξιότητες στη συμπεριφορά και την ενσυναίσθηση μεταξύ των μελών της.

Καθώς δεν εξήχθησαν ουσιαστικά αποτελέσματα από τα ποσοτικά ερευνητικά εργαλεία στη σύγκριση των δειγμάτων- πειραματικής και ομάδας ελέγχου, προέκυψαν κάποιοι προβληματισμοί για μετέπειτα έρευνες. Περιοριστικό παράγοντα αποτέλεσαν οι πολλαπλοί ρόλοι που ανέλαβε η ομάδα συντονισμού (εμψυχώτρια και κριτικός φίλος) καθώς ήταν ταυτόχρονα ερευνήτριες, εμψυχώτριες, δασκάλες σε ρόλο και παρατηρήτριες της διαδικασίας. Διαφορετική προσέγγιση, πιθανόν αποτελεσματικότερη, θα ήταν ενδεχομένως μια αμιγώς ποιοτική με ημιδομημένες συνεντεύξεις στην ομάδα δράσης. Επίσης, λόγω της ευαισθησίας του θέματος που ερευνήσαμε, το οποίο άπτεται του σεξουαλικού προσανατολισμού, παρατηρήθηκε έλλειψη γνώσεων και αμηχανία από την ομάδα σε ορισμένες συναντήσεις. Συνεπώς,

προτείνεται σε αντίστοιχη μελέτη, να υπάρχει μια προπαρασκευαστική παρέμβαση για την αποσαφήνιση των εννοιών και των μεθόδων που θα ακολουθήσουμε.

Κάποιοι άλλοι περιορισμοί της ερευνητικής μελέτης αφορούσαν τη σύσταση της ομάδας παρέμβασης. Το επιβαρυνμένο πρόγραμμα των φοιτητών του τμήματος Θεατρικών σπουδών, δυσχέραινε τον προγραμματισμό των συναντήσεων, χωρίς να παρεμποδιστούν τα καθήκοντά τους. Επίσης, κάποιες φορές οι συμμετέχοντες ήταν ασυνεπείς στον χρόνο συγκέντρωσης με αποτέλεσμα να αργούμε να ξεκινήσουμε και να μην ακολουθούμε πάντα τη σχεδιασμένη παρέμβαση της Δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση. Ακόμα, ένας παράγοντας που δεν λήφθηκε υπόψη και αποτέλεσε ρυθμιστικό παράγοντα κάποιων συναντήσεων, ήταν το δίκτυο σχέσεων –φιλικών και ερωτικών, που είχαν οι συμμετέχοντες πριν τις παρεμβάσεις. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, συμπεραίνουμε πως η ομάδα παρέμβασης, αποτέλεσε δείγμα σκοπιμότητας και άρα τα αποτελέσματα της έρευνάς μας, δεν μπορούν να γενικευτούν.

Γ. Συζήτηση- προτάσεις

Γ1 Συζήτηση

Αν κάτι αποκομίσαμε από τη θεατροπαιδαγωγική προσέγγιση μάθησης που ακολουθήσαμε, είναι ότι αποτελεί έναν ενδεδειγμένο τρόπο για την εις βάθος κατανόηση ευαίσθητων και λεπτών εννοιών όπως αυτές που σχετίζονται με το φύλο. Η σχέση του κάθε ατόμου με την ταυτότητα φύλου του είναι αυστηρά προσωπική και μοναδική, δεν μοιάζει και δεν παρομοιάζεται με κανενός άλλου ανθρώπου. Έτσι και η τέχνη του θεάτρου, που μπορεί να λειτουργήσει αποκαλυπτικά καθώς με την ενσάρκωση φέρνει το άτομο στο σημείο όπου οι ιδέες ζωντανεύουν, τα συναισθήματα σωματοποιούνται και το άτομο βρίσκεται ψυχή και σώμα «στο εδώ και τώρα».

Ωστόσο, δεν θα ήταν δόκιμο να ισχυριστούμε ότι αξιοποιήσαμε το δράμα στην εκπαίδευση προσδίδοντάς του εργαλειακό χαρακτήρα. Κάτι τέτοιο αντιβαίνει στην ίδια τη φύση της θεατροπαιδαγωγικής, καθώς η ίδια η μέθοδος βασίζεται στο παιχνίδι και τη δημιουργία ελεύθερου και ασφαλούς χώρου για πειραματισμό και αναζήτηση (Λενακάκης, 2012). Για αυτό το λόγο, αξιοποιήθηκε ποικίλο υλικό στις παρεμβάσεις το οποίο αντλούνταν από την επικαιρότητα, την ιστορία, και τα προηγούμενα ερευνητικά εκπαιδευτικά προγράμματα που είχαν γίνει σε Ελλάδα και εξωτερικό.¹³

¹³ Για τα προγράμματα και την παρουσίαση των εργαστηρίων βλ. παράρτημα

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, τα εργαστήρια κινήθηκαν σε δύο βασικούς άξονες. Ο πρώτος ήταν η βία κατά των γυναικών και τα αφηγήματα που τη συνοδεύουν. Πολύ συχνά, οι γυναίκες που υφίστανται λεκτική, σωματική ή ψυχολογική βία αναφέρουν ότι τη δεδομένη στιγμή δεν κατάφεραν να αντιδράσουν- πιθανά λόγω στρες ή επειδή βρίσκονταν σε κατάσταση σοκ. Επίσης, δεν είναι λίγες οι φορές που η βία κατά των γυναικών είναι συγκαλυμμένη ή συμβαίνει σε μέρη με περιορισμένη πρόσβαση. Όταν συμβαίνει κάτι τέτοιο και οι γυναίκες έρχονται αντιμέτωπες με τις απαιτήσεις της γλώσσας του σώματος και της δημόσιας έκφρασης, έχουν καταγραφεί αρκετές περιπτώσεις συναισθηματικής ακινητοποίησης λόγω άγχους (Sales et al., 2018). Προσεγγίζοντας το θέμα με τη συγκεκριμένη μέθοδο της δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση θελήσαμε να δημιουργήσουμε ένα αυθεντικό πλαίσιο επικοινωνίας, μέσω του οποίου θα δρομολογούνταν διαδικασίες κριτικής κατανόησης της πραγματικότητας και θα ευνοούνταν η ενεργός συμμετοχή μέσα στο ασφαλές πλαίσιο του εργαστηρίου. Άλλωστε, η ίδια η θεατρική διαδικασία εδραιώνεται μέσα από ένα συμμετοχικό έργο στο οποίο ο διάλογος είναι άμεσος και κάθε συμμετέχων διερευνά το δικαίωμά του να εκφράζεται δημιουργικά και ελεύθερα, (Kupperts & Robertson, 2007).

Σε ένα από τα εργαστήρια, δημιουργήθηκε μείζον θέμα μεταξύ των μελών σχετικά με το τι θεωρείται προκλητικό σε σχέση με την εμφάνιση μίας γυναίκας. Η γυναικεία προκλητικότητα (με την έννοια του προκλητικού ντυσίματος και της συμπεριφοράς) αποτελεί ουσιαστικά ένα φαινόμενο, το οποίο κάποιοι άντρες το αντιλαμβάνονται υπό διαφορετικό πρίσμα. Κάτι τέτοιο έχει σαν αποτέλεσμα να αντιδρούν ανάλογα με το βασικό τους ένστικτο και να συμπεριφέρονται με ανάρμοστο τρόπο, καθώς υποκινούνται από τις βαθιές εσωτερικές τους ανάγκες και δεν σκέφτονται τόσο ορθολογικά όπως στην περίπτωση μη προκλητικής συμπεριφοράς (Burnett, 2017). Καταλήξαμε, επομένως, στο συμπέρασμα ότι το τι θεωρείται προκλητικό σχετίζεται με την οπτική του αποδέκτη, τις εγγραφές και τις πολιτιστικές του προσλαμβάνουσες. Επίσης, διαμορφώνεται ανάλογα με την εποχή, τη μόδα και την περιρρέουσα ατμόσφαιρα και δεν μπορεί να διατυπωθεί ένας απόλυτος κανόνας που να λειτουργεί ως θέσφατο.

Σε σχέση με τη διαδικασία που ακολουθήθηκε, οι συναντήσεις της ομάδας είχαν εθελοντικό χαρακτήρα και όχι αξιολογικό: δεν υπήρχε η λογική της τυπικής διδασκαλίας ή της τελικής εξέτασης. Ελλείπει ανταγωνιστικού κλίματος, ως προς την ενσυναίσθηση και την διεύρυνση της οπτικής του ατόμου, το θέατρο/δράμα στην

εκπαίδευση με τη μορφή εργαστηρίων, αποδείχτηκε στην έρευνά μας ως ένα προνομιούχο σύμπαν που βρίσκεται στην καρδιά του παιχνιδιού, της ελευθερίας, της δημιουργικής έκφρασης. Άλλες έρευνες επιβεβαιώνουν τη δύναμη της ΔΤΕ να εξασφαλίζει στους συμμετέχοντες τη δυνατότητα να διερευνούν την οπτική τους πάνω στο φύλο, τις ασυνείδητες σκέψεις ή προκαταλήψεις τους, τα συναισθήματα και τους φόβους τους (Lenakakis et al., 2019).

Εντούτοις, μία προσέγγιση ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης απαλλαγμένη από προβληματισμό και πείραμα δεν θα ήταν γόνιμο να υπάρξει στο πλαίσιο της ουσιαστικής εξέλιξης του ατόμου. Σύμφωνα με τον Freire (Freire, 2000) η δράση χωρίς προβληματισμό είναι μη παραγωγική.

Μία από τις θεματικές που επανερχόταν διαρκώς και διέτρεχε σχεδόν όλα τα εργαστήρια ήταν το ότι η όλη έρευνα για την ισότητα των φύλων επικεντρώνεται στα δικαιώματα των γυναικών, μη δίνοντας τη δέουσα σημασία και στον ψυχισμό και τις ανάγκες των αρσενικών. Πράγματι, οι περισσότερες έρευνες που έχουν γίνει εστιάζουν κυρίως στη διεκδίκηση για ισότητα των γυναικών στην κοινωνία, πολιτεία, εκπαίδευση. Ωστόσο, αρκετές έρευνες αναφέρουν ότι και τα αγόρια δεν είναι δεδομένο ότι απολαμβάνουν τα οφέλη ή τα πλεονεκτήματα ενός πατριαρχικά δομημένου σύμπαντος. Συχνά τα αγόρια είναι εγκλωβισμένα σε κοινωνικούς περιορισμούς που είναι δύσκολο να τους προσπελάσουν. Για παράδειγμα, σε πολλές περιπτώσεις τα αγόρια είναι εκείνα που θα διακόψουν την ακαδημαϊκή τους εκπαίδευση για να στηρίξουν οικονομικά την οικογένεια (Pollack, 1999). Ο Π01 από την ολομέλεια ανέφερε χαρακτηριστικά: *«Συνήθως βλέπουμε τα αγόρια να κάνουν bullying στα κορίτσια επειδή είναι καλές μαθήτριες, δηλαδή «φυτά» όπως συνηθίζεται να λέγεται. Το στερεότυπο της ψυχολογικής βίας είναι και από κορίτσι σε αγόρι και μάλιστα επειδή είχε μη ανδρικές ενασχολήσεις. Εδώ ανατράπηκε το στερεότυπο».*

Συχνά, οι άνθρωποι που δεν έχουν ούτε έλεγχο, ούτε ευτυχία, γίνονται εξαιρετικά πικροί με τους ανθρώπους που πιστεύουν ότι κατέχουν την εξουσία να κάνουν τα πράγματα καλύτερα. Για παράδειγμα, άντρες που αντιδρούν υπερβολικά με τις γυναίκες αντιμετωπίζουν συχνά έλλειψη ελέγχου ως άμεσο αποτέλεσμα της αδυναμίας να πάρουν αυτό που θέλουν. Αυτή ίσως ήταν η αιτία των αντιδράσεων από τον ανδρικό πληθυσμό της έρευνας, που ως φορείς πολιτισμικών εγγραφών του παρελθόντος αντιδρούσαν με πίκρα όταν αισθάνονταν ότι χανόταν ο έλεγχος. Αυτού του είδους η προβληματική πηγάζει από την πεποίθηση ότι οι γυναίκες υπερπροστατεύονται σαν

φύλο, επειδή υποτίθεται πως είναι το αδύνατο φύλο και στηρίζουν τη δύναμη της σχέσης. Έτσι, προκαλούν τους άντρες, έτσι ώστε να αντιδράσουν υπερβολικά, επειδή δεν μπορούν να πάρουν αυτό που θέλουν και επειδή το πεδίο επιρροής τους είναι περιορισμένο. Στις παρεμβάσεις μας, προωθήσαμε την άποψη ότι οι γυναίκες θα πρέπει να εστιάσουν στην αποτροπή της απώλειας του χαρακτήρα τους και να απελευθερώσουν τον εαυτό τους από την εγγενή περιοριστική νοοτροπία πριν ή κατά την απώλεια της δύναμης και την παραχώρηση εξουσίας (Ross, 2016).

Οι υπερβολικές αντιδράσεις στις σχέσεις ανδρών – γυναικών ήταν ένα θέμα που ανέκυπτε επανειλημμένα στα εργαστήρια. Άλλωστε, αποτελούν μια αναπόσπαστη πτυχή της πραγματικότητας και συμβαίνουν συχνά και σε πολλά διαφορετικά σενάρια. Είναι ένας από τους πρωταρχικούς καταλύτες μιας σχέσης αλληλεπίδρασης, που διαφορετικά και υπό φυσιολογικές συνθήκες θα μπορούσε να έχει εξελιχθεί πολύ καλύτερα. Ωστόσο η υπερβολική αντίδραση με τη μορφή ζήλειας και της υπερβολικής έντασης είναι καταστάσεις που σπάνια απουσιάζουν από την πλευρά και των δύο φύλων και οδηγεί σε μια αναπάντεχη εξέλιξη των πραγμάτων. Γενικά, η υπερβολική αντίδραση είναι το αποτέλεσμα του συνδυασμού δύο φαινομένων: της έλλειψης ελέγχου και της αδυναμίας του να πάρει κάποιος αυτό που θέλει (Veissiere, 2018).

Μία πολύ απλή εξήγηση για την εκδήλωση αυτής της συμπεριφοράς είναι το γεγονός πως το ανθρώπινο μυαλό δεν είναι καλά εξοπλισμένο για να εξετάσει αντικειμενικά γεγονότα που παραβιάζουν τις προσδοκίες του, κάτι το οποίο έχει πολύ μεγαλύτερο αντίκτυπο στο αντρικό φύλο. Σε παραδοσιακή βάση, θεωρείται το «ισχυρότερο» από τα δύο, και οι προσδοκίες μας διαμορφώνονται σε μεγάλο βαθμό από τα πολιτιστικά πρότυπα, τα οποία είναι κανόνες που όλοι γνωρίζουμε και υπακούμε. Ωστόσο, συχνά υπακούμε χωρίς αυτό να γίνεται συνειδητά (Veissiere, 2018). Μολονότι η πρόοδος μιας κοινωνίας δεν αποτυπώνεται αποκλειστικά και μόνο σε τεχνολογικούς και οικονομικούς αλλά και σε ηθικούς όρους, τα δεδομένα σχετικά με τη σχέση που διαδραματίζουν τα δύο φύλλα έχουν αλλάξει σε τόσο δραματικό βαθμό που σπάνια οι παραδοσιακές ηθικές αρχές επαληθεύονται.

Οποιαδήποτε συζήτηση για τα θέματα ευγενείας των ανδρών είναι επίσης πιθανό, να διαβαστεί ως έκκληση για θύματα. Η θυματοποίηση του ανδρικού πληθυσμού εκφράστηκε έντονα από τα αρσενικά της ομάδας και εξομαλύνθηκε στα τελευταία μόνο εργαστήρια. Σε αυτή την εκδοχή της ιστορίας του θύτη, ορισμένοι άνδρες ισχυρίζονται ότι οι γυναίκες είναι οι πραγματικοί καταπιεστές. Είναι ενδιαφέρον και ανησυχητικό να

σημειωθεί, ότι ο ανταγωνισμός για το καθεστώς των θυμάτων βρίσκεται και στις δύο πλευρές της συζήτησης για την ισότητα των φύλων (Veissiere, 2018). Για παράδειγμα, ο χειρότερος ιδανικός τύπος για τους άνδρες (με βάση τα ιδανικά πρότυπα) είναι συνήθως ο πολύ επιθετικός, εγωιστικός και μη ευγενικός χαρακτήρας που θέλει πάντα να επιβάλει την άποψή του στο αντίθετο φύλο χωρίς να έχει απαραίτητα δίκιο. Από την άλλη, ο ιδανικός τύπος χειρότερης περίπτωσης για τις γυναίκες, αναφέρεται σε εκείνες που μπορούν να χαλιναγωγούν και να μεταχειρίζονται τους άντρες όπως ακριβώς εκείνες θέλουν. Ομοίως, οι πολιτισμοί δεν διαφέρουν πάρα πολύ, όπου ο ιδανικός τύπος της καλύτερης περίπτωσης πρέπει να ταιριάζει σε αυτό το φάσμα. Αντίστροφα, ο ιδανικός άντρας είναι αυτός που είναι συνήθως ισχυρός, προστατευτικός και γενναιόδωρος απέναντι στις γυναίκες, ενώ η ιδανική γυναίκα είναι συνήθως όμορφη, γενναιόδωρη και φροντίζει αποτελεσματικά τον σύντροφό της, και γενικά έχουν διαμορφωθεί αρκετά διαφορετικά στερεότυπα ως προς τα δύο φύλα σχετικά με το ποιο θεωρείται κατώτερο ή ανώτερο ανάλογα με τις συνθήκες (Veissiere, 2018).

Επιπλέον, σύμφωνα με την ψυχολόγο του πανεπιστημίου του Χάρβαρντ, Carol Gilligan (1982), υπάρχει ισχυρή ένδειξη ότι οι διαφορές από την πλευρά της ηθικής συμπερασματολογίας σχετίζονται θετικά με το φύλο. Δηλαδή ότι οι άντρες και οι γυναίκες ακολουθούν διαφορετικούς αλλά παράλληλους δρόμους ηθικής ανάπτυξης που τους οδηγούν να κάνουν την ηθική τους επιλογή βάσει διαφορετικών ηθικών κριτηρίων. Για να εξηγήσει πώς μπορούν παράλληλα να υπάρχουν δύο διαφορετικές οπτικές γωνίες της ηθικής συμπεριφοράς, η Gilligan χρησιμοποιεί την αναλογία μιας διαφορούμενης μορφής, γνωστού φαινομένου της οπτικής αντίληψης (visual perception). Όταν κάποιος βλέπει ένα σχέδιο, ένας θεατής μπορεί να δει ένα βάζο, για παράδειγμα, ενώ ένας άλλος μπορεί να δει δύο πρόσωπα στο προφίλ, αλλά είναι σχεδόν πρακτικά αδύνατο να βλέπει κανείς ταυτόχρονα και τις δύο οπτικές γωνίες. Τελικά, σημειώνει η Gilligan, ένας παρατηρητής θα είναι πιθανώς σε θέση να δει τόσο το βάζο όσο και τα πρόσωπα, αλλά γενικά, μια άποψη θα παραμείνει πιο επιτακτική συγκριτικά με τη δεύτερη. Αντίστοιχα, τα άτομα τείνουν να κάνουν τις ηθικές τους επιλογές με βάση μία ή και άλλες ηθικές προοπτικές, ακόμα και αν γνωρίζουν και τις δύο δυνατότητες, και με βάση το φύλο τους σκέπτονται τι μπορεί να είναι ιδανικότερο για αυτά (Gilligan, 1982).

Όσον αφορά το βαθμό ανταπόκρισης της ομάδας στα ερεθίσματα των παρεμβάσεων, οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί υποστηρίζουν ότι απαιτείται ένας αριθμός 5 συνεδριών ώστε οι συμμετέχοντες να ευαισθητοποιηθούν και να αυξηθεί η ετοιμότητα συμμετοχής

τους στις δραματικές δραστηριότητες. Στην παρούσα ερευνα η ομάδα αύξανε σταδιακά την επιτελεστικότητα της, βελτιώνοντας την αντίδρασή της στα διάφορα ερεθίσματα. Εντούτοις, κάποιιοι υποστηρίζουν πως από την πρώτη κιόλας συνάντηση οι μαθητές ευαισθητοποιούνται και συμμετέχουν ενεργά. Αυτή η συμμετοχή σταδιακά αυξάνεται και αποκτά ένα δημιουργικό χαρακτήρα. Οι μαθητές με το πέρασμα του χρόνου πειθαρχούν περισσότερο και συγχρόνως απελευθερώνουν περισσότερο τις εκφραστικές τους δυνατότητες (Τσιάρας, 2004).

Η θετική επίδραση των εργαστηρίων στους συμμετέχοντες ήταν εμφανής. Ωστόσο, εγείρονται ερωτήματα για τη διάρκεια επιρροής της παρέμβασης και την υιοθέτηση ή μη θετικών συμπεριφορών για το μέλλον. Η αλλαγή των αποφάσεων από τους ανθρώπους και η τοποθέτησή τους σε σταθερούς θεσμούς είναι μια επιτυχημένη στρατηγική για τις μεγάλες, πολύπλοκες και επεκτατικές κοινωνίες. Όμως η ζωή αλλάζει διαρκώς και κινείται διαφορετικά, άλλοτε απογοητεύει και άλλοτε προκαλεί θετική έκπληξη, καθώς η συνάντηση της ζωής με τις ατελείς προσδοκίες είναι μια συνταγή που οδηγεί στην καταστροφή. Στόχος μας ήταν η διαρκής επαναδιαπραγμάτευση με τα έμφυλα στερεότυπα και η επαγρύπνηση και ευαισθητοποίηση των συμμετεχόντων. Πιστεύεται δε, ότι εκείνοι που αναμένουν ότι ο κόσμος θα συμμορφωθεί με τους προκαθορισμένους υπολογισμούς και τις προβλέψεις τους, είναι σχεδόν σίγουρο πως στην συνέχεια θα απογοητευτούν, καθώς αισθάνονται άβολα με τον αυθορμητισμό και δεν θέλουν να έρχονται αντιμέτωποι με μεγάλες αποκλίσεις από το βασικό προσχέδιο (Wax, 2005).

Ίσως η πιο κρίσιμη στιγμή για την πορεία των εργαστηρίων να ήταν στις παρεμβάσεις με τη διαφήμιση και τα ΜΜΕ. Το πιο σημαντικό ζήτημα μέσα στη διαφήμιση και στα μέσα προώθησης διαφημιστικών εργασιών, που υπήρχε σταθερά από την πρώτη στιγμή της δημιουργίας της, είναι ο σεξισμός και η διαφοροποίηση ανάλογα με το φύλο σε ανησυχητικές διαστάσεις. Όταν προωθούνται τα προϊόντα και οι υπηρεσίες είτε μέσω τηλεοπτικού διαφημιστικού, διαφημίσεως στο χαρτί, ή ακόμα και κυρίως πλέον μέσω του διαδικτύου, πολλές φορές το προϊόν απευθύνεται σε ένα κοινό με συγκεκριμένο και μερικές φορές διακριτικό τρόπο. Ένα αποτελεσματικό εργαλείο μάρκετινγκ και προώθησης που προσελκύει την προσοχή των καταναλωτών είναι οπωσδήποτε το φύλο, καθώς οι διαφημιστικές εταιρίες έχουν μαζικά χρησιμοποιήσει διαφημίσεις για δεκαετίες με βάση τα σεξουαλικά κριτήρια για να

πουλήσουν τα προϊόντα τους στους καταναλωτές επειδή προφανώς αυτές οι διαφημίσεις προσελκύουν την προσοχή (Lier et al., 2017).

Ενδιαφέρον στοιχείο αποτέλεσε, ότι η ολομέλεια είχε ήδη διαμορφωμένη κριτική στάση απέναντι στην έννοια της πώλησης μέσω της επίδειξης των δύο φύλων, καθώς είναι η στερεοτυπία των γυναικών ως αντικειμένων της επιθυμίας και των συμβόλων του σεξ, που υποβαθμίζουν τη γενική αντίληψη των γυναικών. Αντίστοιχα, οι άντρες συνήθως παρουσιάζονται ως σύμβολα σοβαρότητας στις διαφημίσεις. Για παράδειγμα, μια διαφήμιση ρούχων σχεδόν αποκλειστικά θα περιλαμβάνει μια γυναίκα σαν κεντρικό πρόσωπο, ενώ μια διαφήμιση που αφορά αυτοκίνητα θα έχει ένα άντρα για παρουσιαστή, καθώς κατά βάση αυτό το προϊόν αναφέρεται στους άντρες, χωρίς ωστόσο να αποκλείεται το γυναικείο φύλο από κάτι τέτοιο.

Είναι γεγονός ότι η χρήση του φύλου στη διαφήμιση για την πώληση προϊόντων συμβάλλει στον λόγο για τον οποίο ο σεξισμός είναι ένα διαδεδομένο πρόβλημα. Αυτά τα στερεότυπα των γυναικών έχουν γίνει τόσο ριζωμένα στη σημερινή κοινωνία που είτε συνειδητά είτε ασυνειδητά έχουν πλέον ενσωματωθεί στις εικόνες και τα βίντεο αυτών των τύπων διαφημίσεων και τώρα φαίνεται σχεδόν αποδεκτό και φυσιολογικό (Lier et al., 2017). Συμπερασματικά, η διαφήμιση μπορεί να είναι αμφιλεγόμενη από πολλές απόψεις, είτε πρόκειται για σεξισμό είτε για κάτι άλλο, το ζήτημα της κριτικής αντιμετώπισης θα προκύπτει πάντα.

Η συγγραφέας Marilyn French στο βιβλίο της “Beyond Power” χαρακτηριστικά αναφέρει ότι η πατριαρχία είναι η δομή που δίνει προτεραιότητα στη δύναμη εν αντιθέσει με τη ζωή, στον έλεγχο κι όχι στην ευχαρίστηση, στην κυριαρχία κι όχι στην ευτυχία. Είναι οξύμωρο, η ισχύς να παρουσιάζεται από την πατριαρχία ως αγαθό έγκυρο και μόνιμο, αντιτιθέμενα με τα ρευστά θετικά της μητριαρχίας. Η δύναμη χρησιμοποιείται ως προάσπιση ενάντια στον πόνο, ωστόσο, η απόκτηση δύναμης, είναι το ίδιο ρευστή όπως όλα τα αγαθά της ζωής. Ο εξαναγκασμός φαντάζει μια απλούστερη και λιγότερο χρονοβόρα μέθοδος δημιουργίας τάξης από οποιαδήποτε άλλη. Κι όμως, είναι χρονοβόρα και βαρετή, και πολύ περισσότερο ακριβή, από ότι η προσωπική επαφή, η πειθώ, η προσοχή στον άλλο, και η συμμετοχή στην εναρμόνιση της ομάδας. Κανένα από αυτά δεν είναι ανοίκειο, άγνωστο, μη αντιληπτό. Ωστόσο, είναι τόσο δυνατή η μυθολογία της δύναμης που συνεχίζουμε να πιστεύουμε παρ’ όλες τις αποδείξεις για το αντίθετο, ότι είναι σημαντική, πως αν κατέχουμε αρκετή από αυτή

θα μπορούσαμε να είμαστε ευτυχισμένοι, πως αν ένας «μεγάλος άντρας» κατείχε αρκετή, θα μπορούσε να κάνει τον κόσμο ορθό (French, 1985).

Γ.2 Απολογισμός και συμπεράσματα

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η παρούσα έρευνα συμβάλλει στην ήδη υπάρχουσα βιβλιογραφία, καθώς τα δεδομένα που συλλέχθηκαν και αναλύθηκαν μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη διαπραγμάτευση των έμφυλων στερεοτύπων μέσω της Δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση. Υποστηρίζεται πως η χρήση θεατρικών μεθόδων απέναντι στα έμφυλα στερεότυπα δημιουργεί πρόσφορο έδαφος για τη δημιουργία δεσμών εμπιστοσύνης και μέσω του παράλληλου θεατρικού σύμπαντος, τα άτομα γίνονται συμμετοχοί κάθε διαφορετικής έκφρασης.

Ο μορφοπαιδευτικός ρόλος των εργαστηρίων ήταν η απόδειξη ότι για την προσέγγιση ευαίσθητων ζητημάτων όπως αυτά που διαπραγματευτήκαμε αρκεί η βιωματική μάθηση συνδυασμένη με παιχνίδι, που εγείρει προβληματισμούς και θέτει σε κριτική βάση όσα θεωρούμε δεδομένα από την κοινωνία. Οι νέοι και νέες που συμμετέχουν σε τέτοιου είδους παρεμβάσεις αποκτούν εφόδια για τη μετέπειτα πορεία τους ως ενεργά πολιτικά και κοινωνικά όντα.

Η έρευνα στη διεθνή και εγχώρια βιβλιογραφία παρουσιάζει ζητήματα που άπτονται των έμφυλων διακρίσεων στην εκπαιδευτική διαδικασία. Διερευνήθηκαν οι στάσεις και οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών και η διάκριση βάσει του φύλου κατά την εκπαιδευτική διαδικασία, ωστόσο δεν επιβεβαιώθηκε η συνειδητή αναπαραγωγή των στερεοτύπων από την πλευρά των εκπαιδευτικών, στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (Ψιλού, 2015). Ακόμα, σημαντική έρευνα διενεργήθηκε το 2018 στην Κύπρο από το Μεσογειακό Κέντρο Μελετών Κοινωνικού Φύλου, υπό την αιγίδα του Gender Ed¹⁴. Η έρευνα είχε τίτλο: *Καταπολεμώντας τα στερεότυπα φύλου στην εκπαίδευση* και στόχο είχε να καταγράψει τα έμφυλα στερεότυπα στην εκπαιδευτική διαδικασία και να αναδείξει τις καλές πρακτικές που ηθελημένα ή όχι, ακολουθούν οι δάσκαλοι/ες στην τάξη. Το ενδιαφέρον συμπέρασμα που εξήχθη, είναι οι αντιφατικές στάσεις των εκπαιδευτικών στα θέματα φύλου. Ενθαρρυντικό στοιχείο αποτελεί η αμφισβήτηση των πατριαρχικών δομών και των έμφυλων διακρίσεων από μεγάλη μερίδα εκπαιδευτικών, γεγονός που δημιουργεί ελπίδες για την άρση των έμφυλων ανισοτήτων στο μελλοντικό εκπαιδευτικό σύστημα (Αγγέλη, 2018).

¹⁴ Το πρόγραμμα διενεργήθηκε ταυτόχρονα σε τέσσερις Ευρωπαϊκές χώρες, μεταξύ αυτών και η Κύπρος.

Επιπρόσθετα, ερευνητική διατριβή με θέμα τη δραματική τέχνη στην εκπαίδευση σε μαθητές δημοτικού, διενεργήθηκε από το πανεπιστήμιο Πελοποννήσου το 2017. Η έρευνα, αναζήτησε το βαθμό κατά τον οποίο η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση βοηθά στη διαπραγμάτευση των έμφυλων στερεοτύπων σε μαθητές/τριες ΣΤ τάξης δημοτικού σχολείου. Η έρευνα κινήθηκε στον άξονα της αύξησης της ενσυναίσθησης και η διαπραγμάτευση των αντιφάσεων μέσα από το εκπαιδευτικό δράμα. Τα δεδομένα αποτυπώθηκαν μέσω κοινωνιομετρικού τεστ και παρουσίασαν βελτίωση στις σχέσεις και τις συμπεριφορές της ομάδας, μετά τη θεατροπαιδαγωγική παρέμβαση (Κούση, 2017).

Στη διεθνή βιβλιογραφία, μια έρευνα όμορη με την παρούσα, διενεργήθηκε στη Νότιο Αφρική. Συγκεκριμένα, διερευνήθηκε σε μία μελέτη περίπτωσης δέκα μαθητών στην εφηβεία, το αν η Δ.Τ.Ε. μπορεί να συμβάλλει ως μέθοδος ή εκπαιδευτικό εργαλείο στην ενίσχυση κριτικής σκέψης για τη δομή και την επιτέλεση της ταυτότητας φύλου. Η έρευνα μετά από εννέα θεατροπαιδαγωγικά εργαστήρια παρουσιάζει θετικά αποτελέσματα στις βασικές κοινωνικές εξουσιαστικές δομές και στην αντίληψη του φύλου που είχαν οι συμμετέχοντες/ουσες και τις κοινές αφηγήσεις σε σχέση με αυτό (Wyk, 2014).

Τέλος, συναντάμε έρευνα στην Πορτογαλία, που χρησιμοποιώντας τις τεχνικές του εφαρμοσμένου θεάτρου, επιδιώκει να επηρεάσει τη στάση για τη συνειδητοποίηση του φύλου σε δύο ενήλικες ομάδες γυναικών- φοιτητριών και εργαζομένων. Η έρευνα καταλήγει σε θετικά αποτελέσματα με βελτίωση της ενσυνείδητης στάσης των γυναικών σε θέματα ισότητας και φύλου (Oliveira, Monteiro, & Ferreira, 2019).

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι παρόλο που οι σπουδές φύλου και η επιδίωξη για την ισοτιμία υπάρχει στον ερευνητικό διάλογο τα τελευταία πενήντα χρόνια, η σκέψη για την αξιοποίηση της δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση βρίσκεται στα σπάργανα. Υπάρχουν κάποιες θετικές κι ελπιδοφόρες δράσεις, που δείχνουν ότι η κατάσταση αυτή τείνει να αλλάξει. Σε κάθε περίπτωση, ως ελπίζουμε ότι η μελέτη αυτή θα προσφέρει ένα μικρό έρεισμα για την ανάδειξη των δραματικών τεχνικών ως το βιωματικό εργαλείο που θα ενισχύσει την εκπαιδευτική διαδικασία και την έμφυλη ισότητα.

Βιβλιογραφία

- Αγγέλη, Μ. (2018). *Καταπολεμώντας τα στερεότυπα φύλου στην εκπαίδευση*. Λευκωσία: Μεσογειακό Ινστιτούτο Μελετών Κοινωνικού Φύλου.
- Αζίζι-Καλαντζή, Α., Ζώνιου-Σιδέρη, Α., & Βλάχου, Α. (2011). *Προκαταλήψεις και στερεότυπα-Δημιουργία και αντιμετώπιση*. Αθήνα: Υπουργείο Παιδείας Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων - Ίδρυμα Νεολαίας και Δια Βίου Μάθησης.
- Άλκηστις. (2008). *Μαύρη αγελάδα - άσπρη αγελάδα*. Αθήνα: Τόπος.
- Αυδή, Α., Χατζηγεωργίου, Μ. (2007). *Η τέχνη του δράματος στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Abbott, J. (2007). *The Improvisation Book*. London: Nick Hern Books.
- Adamson, L. (2011). *Why bring students to the theatre? An exploration of the value of professional theatre for children*. (Master of arts), Department of Curriculum, Teaching and learning, University of Toronto.
- Arnold, A. P. (2009, May). The organizational-activational hypothesis as the foundation for a unified theory of sexual differentiation of all mammalian tissues. *Hormones and Behaviour*, 55(5), 70-578.
- Beauvoir, S. d. (1979). *Το δεύτερο φύλο*. Αθήνα: Γλάρος.
- Boal, A. (1979). *Theatre of the oppressed*. New York: Urizen Books.
- Boal, A. (2013). *Παιχνίδια για ηθοποιούς και μη ηθοποιούς* (3η εκδ.) Μ. Παπαδήμα, Μεταφρ.). Θεσσαλονίκη: "Σοφία".
- Burnett, D. (2017, January 25). *he Guardian*. Ανάκτηση από <https://www.theguardian.com/science/brain-flapping/2018/jan/25/how-provocative-clothes-affect-the-brain-and-why-its-no-excuse-for-assault>
- Burton, S., Kitzinger, J., Kelly, L., & Regan, L. (1998). *Young people's attitudes towards sex, violence and relationships*. Edimburgh: Zero tolerance trust.
- Butler, J. (1993). *Bodies that matter*. New York: Roudedge.
- Butler, J. (2008). Sexual politics, torture, and secular time. *The British Journal of Sociology*, 59(1), 1-23.
- Butler, J. (2009). *Αναταραχή φύλου. Ο Φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Byron, K. (1986). *Drama in the English classroom*. London : Routledge.
- Γραμματάς, Θ. (2001). *Διδακτική του Θεάτρου*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Cherney, I., Harper, H., & Winter, J. (2006). Nouveaux jouets: Ce que les enfants identifient comme 'jouets de garçons' et 'jouets de filles'. *Enfance*, 58(3), 266-282.
- Connell, R. (2006). *Το κοινωνικό φύλο*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο Α.Ε.
- Cronbach, L. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*, 16, 297-334.

- Collins, G. C. (1981). Feminist approaches to art education. *The Journal of Aesthetic Education* 15, 83-94.
- Crowe, S. (2006). Lifelong learning and the arts: "The arts are not the flowers, but the roots of education". In: Chapman J., Cartwright P., Mcgilp E. J. (eds) Lifelong learning, participation and equality. Lifelong learning book series, vol 5. Springer, Dordrecht.
- Δεληγιάννη- Κουϊμτζή, Β., & Σακκά, Δ. (2007). *Από την εφηβεία στην ενήλικη ζωή: Μελέτες για τις ταυτότητες φύλου στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα*. Αθήνα: Gutenberg.
- Δεληγιάννη- Κουϊμτζή, Β., Αθανασιάδου, Χ., & Στογιαννίδου, Α. (2010). *Συμβουλευτική με την οπτική του φύλου*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Dahlberg, L., Toal, S., Swahn, M., & Behrens, C. (2005). *Measuring Violence-Related Attitudes, Behaviors, and Influences Among Youths: A Compendium of Assessment Tools*. Atlanta: GA: Centers for disease control and prevention, national center for injury prevention and control.
- Donnell, M. O. (1997). *Introduction to sociology*. London: Nelson Thornes Ltd.
- Elver, M., Wilkerson, M., (2014). *Products of the performing arts: effects of the performing arts on children's personal development and how to use research to initiate Policy Change, σελ.13*, https://spea.indiana.edu/doc/undergraduate/ugrd_thesis2015_bsam_elver.pdf [ανασύρθηκε στις 26 Feb. 2019].
- Erikson, E. H. (1950). *Childhood and society*. New York : Norton
- European Commission. (2016). *Promoting citizenship and the common values of freedom, tolerance, and non discrimination through education: Overview of education policy developments in Europe following the Paris Declaration of 17 March 2015*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Foshee, V., & Bauman, K. (1992). Gender stereotyping and adolescent sexual behaviour: a test ofttemporal order. *Journal of applied social psychology*, 22, 1561-1579.
- Foucault, M. (2008). The birth of biopolitics. *Lectures at the college de France*, επιμ. Michel Senellart. (pp. 84,88,129-132). London: Palgrave.
- Freire, P. (2000). *Pedagogy of the oppressed*. Νέα Υόρκη- Λονδίνο: Continuum.
- French, M. (1985). *Beyond power: on women, men, and morals*. New York: Summit Books.
- Ζώνιου, Χ. (2013). Το θέατρο του καταπιεσμένου. *Περιοδικό Θέατρο & Εκπαίδευση*,4,1-9.
- Galambos, N., Petersen, A. C., Richards, M., & Gitelson, I. B. (1985, Sep 1). The attitudes toward women scale for adolescent (AWSA): A study of reliability and validity. *Sex Roles*, 343.
- Gilligan, C. (1982). *In a Different Voice, Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hann, C. (2019). *Repatriating Polanyi: Market society in the Visegrad States*. Budapest and New York: CEU Press.

- Hermans, H. J. (2001). *The dialogical self: Toward a theory of personal and cultural positioning*. The Netherlands: University of Nijmegen.
- Hruz, P. W., Mayer, L. S., & McHugh, P. R. (2017). Growing pains. Problems with puberty suppression in treating gender dysphoria. *The New Atlantis*, 3, 1-34.
- Houseal, J., Ray, K., & Sherry, T. (2013). Identifying, confronting and disrupting stereotypes: role on the wall in an intergenerational LGBTQ applied theatre project. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, 18(2), 204-208.
- Jenkins, R. (2007). *Κοινωνική ταυτότητα. (Μεταφρ. Χ. Λυριντζής)* Αθήνα: Σαββάλας.
- Jones, P. (2003). *Δραματοθεραπεία. Το θέατρο ως τρόπος ζωής και θεραπείας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καντά, Β. (2015). *Η έμφυλη διάσταση της αλληλεπίδρασης στις αίθουσες διδασκαλίας στο δημοτικό σχολείο: Μια έρευνα στην περιοχή της Κορίνθου*. Διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Φιλοσοφική σχολή, τμήμα φιλοσοφίας, παιδαγωγικής και ψυχολογίας, τομέας παιδαγωγικής.
- Κατσής, Α., Εμβαλωτής, Α., & Σιδέρης, Γ. (2010). *Στατιστικές μέθοδοι και κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Τόπος.
- Κογκίδου, Δ. (2004). *Φύλο και αναλυτικά προγράμματα: Η «υπόσχεση» των γυναικείων σπουδών στα ελληνικά πανεπιστήμια στον 21ο αιώνα*. Στο Γ. Μπαγάκης (Επιμ.), Ο εκπαιδευτικός και το αναλυτικό πρόγραμμα (σσ. 256-263). Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Κογκίδου, Δ. (2015). *Πέρα από το ροζ και το γαλάζιο. Όλα τα παιχνίδια για όλα τα παιδιά*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Κοντογιάννη, Ά. (2012). *Η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Πεδίο
- Κούση, Δ. (2017). *Η συμβολή της δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση στην αντιμετώπιση των στερεοτυπικών αντιλήψεων για το φύλο σε μαθητές/τριες ΣΤ' δημοτικού σχολείου. (μεταπτυχιακή διατριβή)*, Ναύπλιο: Σχολή καλών τεχνών, τμήμα θεατρικών σπουδών.
- Κουρκούτας, Η. (2001). *Η ψυχολογία του εφήβου. Θεωρητικά ζητήματα και κλινικές περιπτώσεις*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κωστή, Α. (2016). *Η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση ως μέσο για την καλλιέργεια της ιστορικής ενσυναίσθησης σε παιδιά γυμνασίου (διδακτορική διατριβή)*. Ναύπλιο: σχολή καλών τεχνών, τμήμα θεατρικών σπουδών.
- Karlen, E. L., Stordal, E., & Vinthagen, R. (2008). *Större än så här. Tankar för en genusnyfiken*. Stockholm: Atlas.
- Kharbe, A. S. (2016, March). Femininity and masculinity a theoretical analysis and its approach to Shakespeare's Macbeth. *Epitome Journals. International Journal of Multidisciplinary Research*, 103-111.
- Kuppers, P., & Robertson, G. (2007). *The community performance reader*. New York: Routledge.
- Λενακάκης, Α. (2012). *Οι αντιστάσεις μας στο ανοίκειο ως πρόκληση: Ευκαιρίες διαπολιτισμική συνάντησης και επικοινωνίας μέσω θεατροπαιδαγωγικής*.

Σταυροδρόμι γλωσσών και πολιτισμών: Μαθαίνοντας εκτός σχολείου. Πρακτικά 1ου διεθνούς συνεδρίου (σε ψηφιακή μορφή) (σσ. 114-128). Θεσσαλονίκη: Πολύδρομο.

- Lambert, K., Wrigth, P., Currie, J., & Pascoe, R. (2019). Embodiment and becoming in secondary drama classrooms: the effects of neoliberal education cultures on performances of self and drama texts. *Critical studies in education*, 60(2), 1-19.
- Landy, R. J. (1982). *Handbook of Educational Drama and Theatre*. London: Greenwood Press.
- Lenakakis, A., Kousi, D., & Panges, I. (2019). 'Do women know how to drive?' A research on how theatre pedagogy contributes to dealing with gender stereotypes. *Preschool & Primary Education*, 7(1), 19-36.
- Lier, L. E., Utter, J., Denny, S., Lucassen, M., Dyson, B., & Clark, T. (2017, January 1). Home Gardening and the Health and Well-Being of Adolescents. Ανάκτηση από *Sage Journals*: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1524839916673606>. Ανακτήθηκε 20/2/2019.
- Lund, A. (2013). Staging gender: the articulation of tacit gender dimensions in drama classes in a Swedish context. Ma thesis. *Gender and education*, 25(7), 907-922.
- Μαραγκουδάκη, Ε. (2008). *Αγόρια και κορίτσια στο σχολείο: Η έμφυλη διάσταση του αναλυτικού προγράμματος και της αλληλεπίδρασης εκπαιδευτικών εκπαιδευομένων στις αίθουσες διδασκαλίας* (Τόμος II). Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Μουγιακάκος Π., Μώρου Α., Παπαδημούλης Χ., Φραγκή Μ. (2006). *Θεατρική Αγωγή Ε' & ΣΤ Δημοτικού* (Βιβλίο για το δάσκαλο). Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.
- Μποέμη, Ν. (2012). Το σώμα ως τόπος εμπειρίας και δράσης μέσω του θεάτρου εικόνων.
- Μπάκα, Ε. (2011). *Η θεατρική αγωγή (το θεατρικό παιχνίδι) ως μέσο ενίσχυσης της αυτοαντίληψης και της αυτοεκτίμησης ατόμων τυπικής ανάπτυξης και ατόμων με ειδικές ανάγκες*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Τμήμα Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής.
- MacClintock, H. (2010). Sexism, surnames and social progress: the conflict of individual autonomy and government preferences in laws regarding name changes at marriage, *Temple international and comparative law journal*, 24(3).
- McGarty Craig, Y. Y. (2002). *Stereotypes as explanations. The formation of meaningful beliefs about social groups*. Cambridge : Cambridge university press.
- Marshall, W. A., & Tanner, J. M. (1986). "Puberty," in *human growth: A comprehensive treatise* (2nd edit.) (F. Falkner, & J. M. Tanner, edit.) New York: Springer.
- Neelands, J. (1984). *Making sense of drama: A guide to classroom practice*. London: Heineman Educational Books.
- Oddey, A. (1994). *Divising Theatre: A practical and theoretical handbook*. London ; New York :Routledge.
- Oliveira, C. S., Monteiro, A. A., & Ferreira, S. P. (2019). Gender consciousness through applied theatre. *European journal for research on the education and learning of adults*, 10(1), 77-92.

- Παπαγεωργίου, Γ. (1998). *Μέθοδοι στην κοινωνιολογική έρευνα*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Παπαταξιάρχης, Ε. Θ. Π. (1998). *Ταυτότητες και φύλο στη σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Perry, M. (2011). *Theatre as a place of learning: the forces and affects of devised theatre processes in education*. Vancouver: University of British Columbia.
- Pilutik, T. (2010). *Shakespeare's Door: Drama with teens for emotional and social development, a qualitative research study*. New York: Broadway Bound Fund.
- Pollack, W. (1999). *Real boys, rescuing our sons from the myths of boyhood*. USA: Owl Books.
- Ridgeway, C. L., & Correll, S. J. (2004). Unpacking the Gender System: A Theoretical Perspective on Gender Beliefs and Social Relations. *Gender & Society*, 18(4), 510-531.
- Ridgeway, C. L. (2011). *Framed by gender: how gender inequality persists in the modern world*. New York: Oxford University Press.
- Ross, L. (2016). How Men Lose Women: They Overreact | Girls Chase. [online] Girlschase.com. Available at: <https://www.girlschase.com/content/how-men-lose-women-they-overreact> [Accessed 1 Mar. 2019].
- Ruigrok, A. N., Gholamreza, S.-K., Lai, M.-C., Baron-Cohen, S., Lombardo, M. V., Tait, R. J., & Suckling, J. (2014, February). A Meta-Analysis of Sex Differences in Human Brain Structure. *Neuroscience and biobehavioral reviews*, 39(100), 34-50.
- Στέφα, Ε.Ζ. (2012). *Το Θέατρο της Επινόησης ως μέσο δημιουργίας παραστάσεων με παιδιά και νέους*, μεταπτυχιακή διατριβή, Αριστοτέλειο πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Σχολή καλών τεχνών, τμήμα Θεάτρου.
- Sales, C., Monteiro, A., & Ferreira, S. P. (2018). Gender consciousness through applied theatre. *European Journal for Research on the Education and Learning of Adults*, 4(12) 1-16.
- Slade, P. (1954). *Child drama*. London: University Press.
- Τσεφαλά, Ε. (2012). "Το χρονικό ενός ξεριζωμού"- επινοητικό θέατρο, *περιοδικό Θέατρο και εκπαίδευση*, 7, 191-197.
- Τσιάρας, Α. (2003). *Η συμβολή του θεατρικού παιχνιδιού στην ψυχοκοινωνιολογία της σχολικής τάξης, στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση*. Αθήνα: Παπούλιας.
- Τσιάρας, Α. (2004). Το θεατρικό παιχνίδι ως μέσο ενίσχυσης της αυτοαντίληψης των μαθητών του δημοτικού σχολείου. Αθήνα: Παπούλιας.
- Τσιάρας, Α. (2005). *Το δράμα και το θέατρο στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Παπούλιας.
- Τσιάρας, Α. (2016). *Η αυτοσχέδια θεατρική έκφραση στη σχολική τάξη*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Τσίχλη, Α. (2008). Πολιτικές και κοινωνικές συνιστώσες στο Ευρωπαϊκό θέατρο του τέλους του 20^{ου} αιώνα, Μια μελέτη των Performances και του θεάτρου της επινόησης,

διδακτορική διατριβή. Καλλιθέα: Πάντειο πανεπιστήμιο πολιτικών και κοινωνικών επιστημών.

- Thomas, J. (2017). *Towards gender inclusive representation in the theatre: The actor and the spectator*. (Master's thesis). University of South Carolina.
- Veissiere, S. P. (2018, February 26). The Real Problem With "Toxic Masculinity". Ανάκτηση από *Psychology Today*: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/culture-mind-and-brain/201802/the-real-problem-toxic-masculinity>. Ανακτήθηκε 21/2/2019.
- Wax, A. L. (2005). The Conservative's Dilemma: Traditional Institutions, Social Change, and Same-Sex Marriage. Ανάκτηση από *San Diego Law Review*: <https://digital.sandiego.edu/sdlr/vol42/iss3/19>. Ανακτήθηκε 20/2/2019.
- Wyk, L. v. (2014). *Performing gender: using drama-in-education to explore gender identity in the grade 10 life skill curriculum*. South Africa: University of Pretoria, Faculty of humanities.
- Warren, M. (2013). *Physical and Biological Aspects of Puberty*. In Brooks-Gunn, J., & Peterson, A.C. (Eds), *Girls at Puberty: Biological and Psychosocial Perspectives*. Berlin: Springer Science & Business Media.
- Ψιλού, Ε. (2015). *Φύλο και εκπαιδευτική διαδικασία: Στάσεις και συμπεριφορές των Ελλήνων δασκάλων ανάλογα με το φύλο τους απέναντι σε μαθητές και μαθήτριες στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας*. Διδακτορική διατριβή. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό πανεπιστήμιο Αθηνών, Παιδαγωγικό τμήμα δημοτικής εκπαίδευσης.
- Zanden, J. W. (1990). *Sociology: the core*. New York: McGraw-Hill Publishing.

Παράρτημα 1

Ερωτηματολόγιο , Παρεμβάσεις, πίνακες ερωτηματολογίου

Περιγραφή εργαλείων

Τα παρακάτω ερωτηματολόγια ανασύρθηκαν από την έρευνα που διενεργήθηκε το σχολικό έτος 2011-12 στην περιοχή της Αττικής με θέμα **«Στάσεις των Νέων απέναντι στα Έμφυλα Στερεότυπα και την Έμφυλη Βία. Έκθεση χώρας: Ελλάδα.»** Η έρευνα έγινε από **«Ευρωπαϊκό δίκτυο κατά της βίας»** στο πλαίσιο του προγράμματος **Youth4Youth: Ενδυνάμωση της Νεολαίας για την Πρόληψη της Έμφυλης Βίας μέσω Αλληλοδιδασκτικής Προσέγγισης.**

Το πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου είχε στόχο να διερευνήσει τις στάσεις των μαθητών/-ριών σε σχέση με τις γυναίκες, μέσω μιας κλίμακας 16 ερωτήσεων. Αναλυτικά: (α) 12 προτάσεις προήλθαν από την κλίμακα των «Στάσεων απέναντι στις Γυναίκες για Εφήβους/-ες» (*Attitudes Toward Women Scale for Adolescents, AWSA*), που κατασκευάστηκε με σκοπό την αποτίμηση των στάσεων των εφήβων απέναντι στα δικαιώματα και τους ρόλους των γυναικών (Galambos et al., 1985), (β) 3 προτάσεις προήλθαν από την κλίμακα των «Έμφυλων Στερεοτύπων» (Foshee et al., 1992), και (γ) 1 πρόταση από το ερωτηματολόγιο της έρευνας που είχε διεξαχθεί στο πλαίσιο του προγράμματος *«Perspective: Δραστηριότητες Αλληλοδιδασκτικής με στόχο την Ευαισθητοποίηση Μαθητών και Μαθητριών για την Αντιμετώπιση της Βίας κατά των Γυναικών στην Ευρώπη»*. Το σκεπτικό για τη συμπερίληψη ερωτήσεων από διαφορετικά ερευνητικά εργαλεία ήταν να μελετηθεί το αν αλλάζουν οι στάσεις των μαθητών/-ριών, όταν οι ερωτήσεις αναφέρονται σε διαφορετικό ηλικιακό φάσμα (ενήλικοι/έφηβοι). Οι απαντήσεις σε αυτό το μέρος του ερωτηματολογίου δίνονταν βάσει μιας 4-βάθμιας κλίμακας που κυμαινόταν από το 1 = Διαφωνώ απόλυτα έως το 4 = Συμφωνώ απόλυτα. Όσον αφορά την αξιοπιστία της, η κλίμακα παρουσίασε καλό δείκτη αξιοπιστίας (Cronbach's $\alpha = .819$).

Το δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου περιελάμβανε τρεις υποκλίμακες που είχαν σχέση με τις στάσεις απέναντι στην έμφυλη βία:

Η πρώτη υποκλίμακα «Στάσεις απέναντι στη Βία» αποτελούσαν από 23 ερωτήσεις και είχε ως στόχο να εκτιμήσει το βαθμό ανοχής των μαθητών/-ριών ως προς την

έμφυλη βία. Η υποκλίμακα βασίστηκε στο εργαλείο «Αντιλήψεις των Νέων Ανθρώπων για τις Σχέσεις» («*Young people's views on relationships*») που δημιουργήθηκε από τη Zero Tolerance στο πλαίσιο εθνικής έρευνας στην Αγγλία και τη Σκωτία (Burton et al., 1998). Οι απαντήσεις δίνονταν βάσει μιας 4-βάθμιας κλίμακας που κυμαινόταν από το 1 = Δεν είναι ποτέ εντάξει έως το 4 = Είναι πάντα εντάξει. Η εν λόγω υποκλίμακα φάνηκε να έχει καλό δείκτη αξιοπιστίας (Cronbach's $\alpha = .804$).

Η δεύτερη υποκλίμακα, «Αιτιολογήσεις της Βίας» (21 ερωτήσεις), περιείχε προτάσεις - «πιθανές αιτίες» που αναφέρουν συχνά οι άνθρωποι προκειμένου να εξηγήσουν γιατί ορισμένες φορές οι άνδρες γίνονται βίαιοι με τις γυναίκες. Η υποκλίμακα βασίστηκε: (α) στο προαναφερόμενο εργαλείο της Zero Tolerance και

(β) στην κλίμακα «Αποδοχή της Βίας στα Ζευγάρια» («*Acceptance of Couple Violence*») που στοχεύει στην εκτίμηση στάσεων και πεποιθήσεων σχετικά με ζητήματα όπως η βία που ασκείται από άνδρες σε γυναίκες, από γυναίκες σε άνδρες και η γενική αποδοχή της βίας στις ρομαντικές σχέσεις, η οποία κατασκευάστηκε από το Κέντρο Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων των ΗΠΑ (CDC, Dahlberg et al., 2005). Οι απαντήσεις δίνονταν βάσει μιας 4-βάθμιας κλίμακας που κυμαινόταν από το 1 = Ποτέ έως το 4 = Πάντα. Η αξιοπιστία της υποκλίμακας φάνηκε να είναι καλή (Cronbach's $\alpha = .835$).

Η τελευταία υποκλίμακα, «Γνώση-Μύθοι» (19 ερωτήσεις), βασισμένη επίσης στις προαναφερόμενες κλίμακες και σε ένα ερωτηματολόγιο που είχε συγκροτηθεί στο πλαίσιο του προγράμματος «Perspective», είχε στόχο τη διερεύνηση του βαθμού συμφωνίας των μαθητών/-ριών με διάφορους μύθους σχετικά με την έμφυλη βία. Οι απαντήσεις δίνονταν βάσει μιας 4-βάθμιας κλίμακας που κυμαινόταν από το 1 = Διαφωνώ απόλυτα έως το 4 = Συμφωνώ απόλυτα. Η υποκλίμακα φάνηκε να έχει καλό δείκτη αξιοπιστίας (Cronbach's $\alpha = .633$).

Ερωτηματολόγιο 1

Στάσεις απέναντι στις γυναίκες

Παρακαλούμε σημείωσε σε ποιο βαθμό συμφωνείς ή διαφωνείς με κάθε μία από τις ακόλουθες προτάσεις (1 = διαφωνώ απόλυτα, 4 = συμφωνώ απόλυτα)	1. Διαφωνώ απόλυτα	2. Διαφωνώ	3. Συμφωνώ	4. Συμφωνώ απόλυτα
Ακούγεται πιο άσχημο όταν βρίζει ένα κορίτσι παρά όταν βρίζει ένα αγόρι.				
Στα περισσότερα κορίτσια αρέσει να επιδεικνύουν το σώμα τους.				
Τα κορίτσια πρέπει να έχουν τις ίδιες ελευθερίες με τα αγόρια.*				

Σε ένα ραντεβού το αγόρι θα πρέπει να πληρώνει όλα τα έξοδα.				
Δεν υπάρχει πρόβλημα για ένα κορίτσι να θέλει να συμμετέχει σε σκληρά αθλήματα όπως το ποδόσφαιρο.*				
Τα περισσότερα κορίτσια δεν μπορείς να τα εμπιστευθείς.				
Τα αγόρια είναι καλύτεροι αρχηγοί από τα κορίτσια.				
Κατά μέσο όρο, τα κορίτσια είναι το ίδιο έξυπνα με τα αγόρια.*				
Δεν υπάρχει πρόβλημα για ένα κορίτσι να ζητήσει από ένα αγόρι να βγουν ραντεβού.*				
Είναι πιο αποδεκτό για ένα αγόρι να έχει πολλές ερωτικές συντρόφους από ότι είναι για ένα κορίτσι.				
Εάν δουλεύουν και οι δύο σύζυγοι, ο άνδρας θα πρέπει να αναλαμβάνει κάποιες από τις δουλειές του σπιτιού, όπως το πλύσιμο των πιάτων και των ρούχων.*				
Σε γενικές γραμμές, ο πατέρας θα πρέπει να έχει μεγαλύτερη εξουσία από τη μητέρα στη λήψη των αποφάσεων που αφορούν στην οικογένεια.				
Τα κορίτσια πρέπει να νοιάζονται περισσότερο να γίνουν καλές σύζυγοι και μητέρες παρά να επιθυμούν μια επαγγελματική ή				

επιχειρηματική σταδιοδρομία.				
Τα περισσότερα αγόρια βγαίνουν με κορίτσια μόνο για την ερωτική επαφή.				
Η οικογένεια θα πρέπει να ενθαρρύνει περισσότερο τα αγόρια να σπουδάσουν από ότι τα κορίτσια.				
Είναι πιο σημαντικό να τα πάνε καλά στο σχολείο τα αγόρια παρά τα κορίτσια.				

*Προτάσεις αντεστραμμένης φοράς.

Ερωτηματολόγιο 2

Στάσεις απέναντι στη βία

Είναι «ΕΝΤΑΞΕΙ»...	ποτέ	Μερικές φορές	συχνά	πάντα
...για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν δεν του συμπεριφέρεται με σεβασμό				
...για ένα κορίτσι να φωνάζει στο αγόρι της εάν δεν της συμπεριφέρεται με σεβασμό				
...για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν αυτή συνεχώς γκρινιάζει/ διαφωνεί				
...για ένα κορίτσι να φωνάζει στο αγόρι της εάν αυτός συνεχώς γκρινιάζει/ διαφωνεί				
...για ένα αγόρι να θέτει περιορισμούς στην κοπέλα του για το τι θα Φορέσει				

...για ένα αγόρι να θέτει περιορισμούς στην κοπέλα του για το πού θα Πάει				
...για ένα κορίτσι να θέτει περιορισμούς στο αγόρι της για το πού θα Πάει.				
...για ένα αγόρι να πιέσει ένα κορίτσι να έχουν ερωτική επαφή εάν βγαίνουν μαζί.				
...για ένα κορίτσι να χτυπάει το αγόρι της εάν αυτός την απατά.				
για ένα αγόρι να πιέσει ένα κορίτσι να έχουν ερωτική επαφή εάν αυτή φλέρταρε μαζί του όλο το βράδυ.				
...για ένα κορίτσι να ψάχνει κρυφά το κινητό του αγοριού της				
...για ένα αγόρι να ψάχνει κρυφά το κινητό της κοπέλας του				
...για ένα αγόρι να χτυπάει την κοπέλα του εάν αυτή τον απατά				
...για ένα κορίτσι να θέτει περιορισμούς στο αγόρι της για το τι θα φορέσει.				
...να απειλείς τον/ την σύντροφό σου ότι θα τον/ την χωρίσεις προκειμένου να πετύχεις κάτι που θέλεις.				
...να απειλείς τον/ την σύντροφό σου ότι θα τον/ την χτυπήσεις, αρκεί να μην το κάνεις στ' αλήθεια.				
...για ένα αγόρι να πιέσει ένα κορίτσι να έχουν ερωτική επαφή εάν έχει ξοδέψει πολλά χρήματα γι' αυτήν.				
...για ένα κορίτσι να χτυπάει το αγόρι της εάν δεν της συμπεριφέρεται με σεβασμό				
...για ένα κορίτσι να χτυπάει το αγόρι της εάν αυτός συνεχώς γκρινιάζει/ Διαφωνεί				
...για ένα κορίτσι να προσβάλει το αγόρι της μπροστά σε άλλα άτομα				
...για ένα αγόρι να χτυπάει την κοπέλα του εάν δεν του				

συμπεριφέρεται με σεβασμό.				
...για ένα αγόρι να προσβάλει την κοπέλα του μπροστά σε άλλα άτομα				
...για ένα αγόρι να χτυπάει την κοπέλα του εάν αυτή συνεχώς γκρινιάζει/ Διαφωνεί				

Κοινές αιτιολογήσεις των βίαιων συμπεριφορών:

σημειώστε με ένα x τις προτάσεις που θεωρείτε σωστές:

Κάποιοι άνδρες είναι βίαιοι απέναντι στις γυναίκες επειδή...	
δεν μπορούν να ελέγξουν το θυμό τους	
Ζηλεύουν	
θεωρούν τους εαυτούς τους ανώτερους από τις γυναίκες	
θέλουν να ελέγχουν τις γυναίκες	
κάνουν χρήση αλκοόλ ή ναρκωτικών	
έχουν ψυχολογικά προβλήματα	
είναι σωματικά δυνατότεροι	
είχαν κακοποιηθεί ως παιδιά	
δεν μπορούν να ελέγξουν τις σεξουαλικές τους ορμές	
δεν μπορούν να δεχτούν το “όχι” ως απάντηση	
οι γυναίκες τους προκαλούν	
είναι επιθετικοί από τη φύση τους	
κανείς δεν τους σταματά	
δεν καταλαβαίνουν τις γυναίκες	
οι γυναίκες δεν είναι αρκετά υπομονετικές ή τρυφερές μαζί τους	
έχουν στρες	
αρέσει στις γυναίκες	
αυτό περιμένουν οι άλλοι από εκείνους	
αυτό τους κάνει πιο ελκυστικούς στις γυναίκες	
είναι απαραίτητο	

Δηλώσεις σχετικές με διαδεδομένους μύθους που αφορούν έμφυλα στερεότυπα και συμπεριφορές στο πλαίσιο των ρομαντικών σχέσεων

Παρακαλούμε σημειώσε σε ποιο βαθμό συμφωνείς ή διαφωνείς με κάθε μία από τις ακόλουθες προτάσεις (1 = διαφωνώ απόλυτα έως 4 = συμφωνώ απόλυτα):	Διαφωνώ	Διαφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ
Οι περισσότερες γυναίκες ανησυχούν για το αν αρέσουν στους άνδρες.				
Εάν ένα άτομο κακοποιείται σε μια σχέση, μπορεί πολύ απλά να φύγει από τη σχέση.				
Μερικές φορές με τον τρόπο που ντύνονται τα κορίτσια προκαλούν τη σεξουαλική επιθετικότητα των αγοριών.				
Όταν ένα αγόρι ζηλεύει πολύ την κοπέλα του, αυτό αποδεικνύει ότι ενδιαφέρεται πραγματικά για αυτήν.				
Οι γυναίκες είναι πιο πιθανό να κακοποιηθούν σεξουαλικά από έναν άγνωστο παρά από κάποιον που γνωρίζουν.				
Οι οικονομικές δυσκολίες είναι η πιο συχνή αιτία για την εμφάνιση βίας στις σχέσεις.				
Μερικές φορές κάνει καλό στη σχέση αν οι δύο σύντροφοι κάνουν επίτηδες ο ένας τον άλλο να ζηλέψει.				
Οι γυναίκες είναι εξίσου πιθανό με τους άνδρες, να ασκούν βία στο σύντροφό τους.				
Μερικές φορές φταίνε τα κορίτσια όταν τις χτυπούν οι σύντροφοί τους.				
Το ξύλο και οι φωνές συμβαίνουν συνήθως στις σχέσεις των ενηλίκων και σπάνια στις σχέσεις των εφήβων.				
Οι γυναίκες αποκαλούν σεξουαλική παρενόχληση πράγματα που είναι απλώς αστεία.				
Όταν ένα κορίτσι λέει «όχι» στις σεξουαλικές απαιτήσεις του συντρόφου της, συχνά εννοεί «ναι».				
Η βία στις σχέσεις (π.χ. χτυπήματα, σπρωξιές και συνεχείς φωνές) σπάνια συμβαίνει ανάμεσα σε άτομα με υψηλή μόρφωση.				
Ένα απλό χαστούκι ή μια σπρωξιά στο/ στη σύντροφό σου δεν είναι βία.				
Η βία στις σχέσεις (π.χ. χτυπήματα, σπρωξιές και συνεχείς φωνές) συνήθως συμβαίνει σε κοινότητες μεταναστών.				

Σε ένα κορίτσι που είχε πολλούς σεξουαλικούς συντρόφους, του αξίζει να το κουτσομπολεύουν.				
Οτιδήποτε συμβαίνει ανάμεσα σε παντρεμένα ζευγάρια είναι προσωπικό ζήτημα και δεν πρέπει οι άλλοι να παρεμβαίνουν, ακόμα και αν υπάρχει σωματική βία ή απειλή σωματικής βίας.				
Οτιδήποτε συμβαίνει ανάμεσα στα μέλη ενός ζευγαριού είναι προσωπικό ζήτημα και δεν πρέπει οι άλλοι να παρεμβαίνουν, ακόμα και αν υπάρχει σωματική βία ή απειλή σωματικής βίας.				
Οι άνδρες χτυπούν τις γυναίκες απλώς γιατί τις αγαπάνε.				

Εργαστήρια

Παρακάτω ακολουθεί η δομή των 12 εργαστηρίων της παρέμβασης όπως σχεδιάστηκαν από την ερευνήτρια.

Παρέμβαση 1^η

Χορηγούμε το ερωτηματολόγιο.

Θέτουμε τους κανόνες (συμβόλαιο μαθητών)

Βασικοί κανόνες:

- Σεβόμαστε ο ένας τον άλλον.
- Προωθούμε το ομαδικό πνεύμα
- Αφήνουμε όλα τα άτομα να μιλήσουν. Ακούμε με προσοχή χωρίς να διακόπτουμε αυτόν που μιλάει.
- Κάνουμε ερωτήσεις!!! Αν δεν καταλαβαίνουμε κάτι, ρωτάμε. Δεν υπάρχουν χαζές ή λάθος ερωτήσεις.
- Μιλάμε ελεύθερα αλλά χωρίς να αισθανόμαστε πίεση ότι πρέπει οπωσδήποτε να μοιραστούμε κάτι προσωπικό μας. Κάθε άτομο είναι ελεύθερο να εκφράσει τις απόψεις του.
- Κανένας δεν είναι υποχρεωμένος να αποκαλύψει ιδιωτικές πληροφορίες, ή λεπτομέρειες που θα τον φέρουν σε δύσκολη θέση.
- Αποφεύγουμε τις προσωπικές επιθέσεις. Κανείς-μία δεν κατηγορεί τον άλλο για οτιδήποτε.
- Υποτιμητικά ή ταπεινωτικά σχόλια δεν έχουν θέση εδώ.
- Οι πληροφορίες είναι εμπιστευτικές. Όσα λέμε και κάνουμε δεν πρόκειται να συζητηθούν έξω από την αίθουσα ή σε άλλα άτομα. Το κουτσομπολιό δεν ενθαρρύνεται.
- Τηρούμε το χρονοδιάγραμμα που έχει οριστεί.
- Το διασκεδάζουμε με όλη μας την καρδιά!

Στόχοι: πρώτη επαφή με τις έννοιες στερεότυπο, φύλο κοινωνικό και βιολογικό.

Μαθησιακοί στόχοι: να καταλάβουν οι συμμετέχοντες, ότι οι έννοιες «άνδρας» και «γυναίκα» αποτελούν προϊόντα της εκάστοτε κουλτούρας και ιστορικής περιόδου και ως τέτοια, υπόκεινται σε συνεχείς μεταβολές ανάλογα με τις ανάγκες της ιστορικής στιγμής, τη μόδα, τις κοινωνικές νόρμες κ.ο.κ. Να μάθουν να αναγνωρίζουν τα κοινωνικά στερεότυπα.

Διαδικασία βήμα προς βήμα.

1. Γνωριμία με τους όρους:

Βιολογικό φύλο: αναφέρεται σε βιολογικά χαρακτηριστικά που έχουν εκ γενετής οι άνδρες και οι γυναίκες. Αυτά είναι οικουμενικά και κατά κανόνα μόνιμα. Π.χ. οι άνδρες δεν μπορούν να θηλάσουν, οι γυναίκες έχουν περίοδο κλπ.

Κοινωνικό φύλο: αναφέρεται στους κοινωνικά κατασκευασμένους ρόλους και αρμοδιότητες που αποδίδονται στους άνδρες και τις γυναίκες από την κοινωνία. Οι έμφυλες νόρμες δεν είναι βιολογικά δεδομένες: τα κορίτσια και τα αγόρια δεν γνωρίζουν πως πρέπει να δείχνουν, να ντύνονται, να μιλάνε, να συμπεριφέρονται. Οι διαφορές δημιουργούνται από πολιτισμικούς παράγοντες και όχι από τη φύση και ως εκ τούτου, μπορούν να αλλάξουν.

2. Διαβάζουμε κάποιες αμφίσημες προτάσεις και ενθαρρύνουμε τους συμμετέχοντες να μας πουν ποιο είναι το κοινωνικό και ποιο το βιολογικό φύλο.
3. Συζητάμε κάθε πρόταση σε ολόκληρη την ομάδα.
4. Κάνουμε ερωτήσεις, εξηγούμε, διευκρινίζουμε.

Για τον εμπυχωτή: το μήνυμα που θέλουμε να περάσουμε στους συμμετέχοντες είναι ότι η λεγόμενη έμφυλη ταυτότητα δεν είναι κάτι παγιωμένο ή δεδομένο από εξωτερικούς παράγοντες. Από τη στιγμή που τα άτομα γεννιούνται αγόρι ή κορίτσι αντιμετωπίζονται διαφορετικά ανάλογα με το βιολογικό τους φύλο. Π.χ. φοράνε ροζ ή γαλάζια ρουχαλάκια, τα κορίτσια παίζουν με κούκλες ενώ τα αγόρια με αυτοκίνητα και όπλα. Όλα αυτά δεν είναι παρά οι έμφυλες νόρμες, όπως ονομάζονται, και μπορούν να αλλάξουν. Δεν υπάρχει κανένας «φυσικός» ή «βιολογικός» λόγος που τα κορίτσια να μην μπορούν να παίζουν με εργαλεία ή τα αγόρια να μην φορούν ροζ χρώμα.

Φύλλο εργασίας:

Σημειώστε αν η παρακάτω ερώτηση αναφέρεται στο κοινωνικό ή στο βιολογικό φύλο.

1. Οι γυναίκες μπορούν να γενούν οι άνδρες όχι.
2. Τα κορίτσια δεν είναι τόσο καλά στα μαθηματικά όσο τα αγόρια.
3. Οι γυναίκες θηλάζουν τα μωρά, ενώ οι άνδρες δεν μπορούν.
4. Τα κορίτσια είναι σεμνά, γλυκά και συνεσταλμένα, ενώ τα αγόρια είναι δυνατά και σκληρά.
5. Τα αθλήματα είναι σημαντικότερα για τα αγόρια από ότι για τα κορίτσια.
6. Τα κορίτσια πρέπει να βρουν έναν καλό σύζυγο, ενώ τα αγόρια πρέπει να βρουν μια καλή δουλειά.
7. Οι γυναίκες μπορούν να μείνουν έγκυες, ενώ οι άνδρες όχι.
8. Οι γυναίκες δεν οδηγούν τρένα.
9. Η φωνή των αγοριών αλλάζει στην εφηβεία, ενώ των κοριτσιών όχι.
10. Στην Ινδία, συνηθίζεται οι γυναίκες να πληρώνονται 40- 60 % λιγότερο από τους άνδρες για την ίδια εργασία.

Παρέμβαση 2

Σύντομη εισαγωγή- σύνδεση με τα προηγούμενα:

Το κοινωνικό φύλο αναφέρεται στην κοινωνικά κατασκευασμένη διαφοροποίηση ανδρών και γυναικών. Γι' αυτό το λόγο οι ανισότητες μεταξύ των φύλων είναι βαθιά ριζωμένες στην κοινωνία και την κουλτούρα. Κατηγορίες όπως άντρας – γυναίκα αποτελούν προϊόντα μιας συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου και κοινωνικού πλαισίου και ως τέτοια υπόκεινται σε μετασχηματισμούς και μεταβολές.

Μαθησιακοί στόχοι:

Να κατανοήσουμε τη διαφορά ανάμεσα στο βιολογικό και το κοινωνικό φύλο και να αναγνωρίσουμε τα στερεότυπα του φύλου.

Υλικά εργαστηρίου:

- Μεγάλα Φύλλα χαρτιού
- Μαρκαδόροι
- Χαρτοταινία

Πως θα λειτουργήσει το εργαστήρι:

Βήμα προς βήμα διαδικασία

Φτιάχνουμε 3 στήλες σε ένα φύλο χαρτιού (ή στον πίνακα). Βάζουμε αρχικά στην πρώτη στήλη τη λέξη ΓΥΝΑΙΚΑ και τις άλλες δύο τις αφήνουμε κενές. Ζητάμε να μας πουν χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, ικανότητες και ρόλους που συνήθως συνδέονται με τις γυναίκες. (προσπαθούμε να συμπεριλάβουμε τα στερεότυπα που είναι κυρίαρχα στις κοινότητες των μαθητών: π.χ. τα κορίτσια είναι στοργικά, τρυφερά, ευαίσθητα, κάνουν πολλά πράγματα ταυτόχρονα, αφοσιωμένα, καλά στα μαθήματα, είναι υστερικές, γκρινιάζουν ή έχουν περίοδο. κοκ)

Στην Τρίτη στήλη γράφουμε τη λέξη ΑΝΔΡΑΣ και ζητάμε από τους μαθητές να γράψουν τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας που συνήθως συνδέονται με το ρόλο του άνδρα π.χ.: οι άνδρες και τα αγόρια είναι καλά στην τεχνολογία, τα αθλήματα, ανταγωνιστικά, επιθετικά, τους αρέσει η εξουσία, δεν γεννάνε, έχουν όρχεις, αλλάζει η φωνή τους στην εφηβεία κοκ.

Προτρέπουμε τους μαθητές να δώσουν θετικά και αρνητικά χαρακτηριστικά και στις δύο στήλες. Τα χαρακτηριστικά που θα αναφέρουν μπορεί να είναι είτε βιολογικά-γέννα, στήθος, γένια, τριχοφυΐα.

Ανατρέπουμε τους τίτλους της πρώτης και τρίτης στήλης γράφοντας ΑΝΔΡΑΣ πάνω από τη ΓΥΝΑΙΚΑ και το αντίστροφο.

Δουλεύουμε ανά στήλη και ρωτάμε τους συμμετέχοντες

A) μπορούν οι άνδρες να έχουν χαρακτηριστικά και συμπεριφορές που αποδίδονται στις γυναίκες;

B) μπορούν οι γυναίκες να έχουν τα χαρακτηριστικά και τις συμπεριφορές που αποδίδονται στους άνδρες;

Στην μεσαία στήλη τοποθετούμε τις ιδιότητες εκείνες που δεν θεωρούνται ότι εναλλάσσονται μεταξύ των φύλων και δώστε τον τίτλο στην μεσαία στήλη τη φράση «βιολογικό φύλο». Δεν είναι απαραίτητο να συζητήσουμε διεξοδικά όλες τις λέξεις,

αρκεί να βεβαιωθούμε ότι θα βάλουμε στην μεσαία στήλη τις λέξεις εκείνες που αποδίδουν το βιολογικό φύλο.

Αναμενόμενα αποτελέσματα για συζήτηση:

- Εξηγούμε ότι οι λέξεις «άνδρας» και «γυναίκα» αναφέρεται στο **κοινωνικό** φύλο.
- Συζητάμε ότι το βιολογικό φύλο σχετίζεται με τους βιολογικούς και γενετικούς παράγοντες ενώ **το κοινωνικό φύλο αναφέρεται σε κοινωνικο-πολιτισμικές ιδέες** και αναμενόμενους ρόλους για τις γυναίκες και τους άνδρες στην κοινωνία. Συνεπώς, το περιεχόμενο του κοινωνικού φύλου μπορεί να ποικίλει ανάμεσα σε κουλτούρες και κοινωνίες.
- Επισημαίνουμε στη συζήτηση ότι οι άνθρωποι συχνά μπερδεύουμε το βιολογικό με το κοινωνικό φύλο και αντίστροφα και γι' αυτό το λόγο, ταξινομούμε τα χαρακτηριστικά λανθασμένα αντί του «βιολογικού φύλου».
- Τονίζουμε ότι οι στερεοτυπικές αντιλήψεις για τις ιδιότητες του αρσενικού και του θηλυκού μπορούν να αποβούν επιζήμιες γιατί μας βάζουν εμπόδια στο αναπτύξουμε σαν άνθρωποι όλο το φάσμα της προσωπικότητας και των πιθανών ικανοτήτων μας.
- «φανταστείτε έναν κόσμο όπου η συμπεριφορά μας θα καθορίζεται μόνο από τα στερεότυπα και αυτό θα μας αποτρέψει από το να καθορίσουμε τα δικά μας ενδιαφέροντα και δεξιότητες. Θα αποθαρρύνει τα αγόρια από τις λεγόμενες «γυναικείες δουλειές», όπως η φροντίδα των παιδιών και θα αποτρέπει τις γυναίκες να διαλέξουν ρόλους που θεωρούνται παραδοσιακοί π.χ. μηχανολογία, αθλητισμός, διευθυντικές θέσεις.
- Επισημαίνουμε τέλος φυσικά μπορούμε να απολαμβάνουμε τα χαρακτηριστικά που παραδοσιακά αποδίδονται στο φύλο στο οποίο ανήκουμε. **Το πιο σημαντικό είναι να παίρνουμε τις δικές μας αποφάσεις οι οποίες μας κάνουν να ζούμε ευτυχισμένοι.**

3^η παρέμβαση

Μαθησιακός στόχος: Πριν προχωρήσουμε στα αποτελέσματα των στερεοτύπων όπως ο σεξισμός ή η έμφυλη βία, είναι χρήσιμο να έχουμε δει το εύρος που οι κοινωνικοί ρόλοι επηρεάζουν τη ζωή των ατόμων και το πώς οι κανονικότητες μπορεί να περιορίζουν ή να καταπιέσουν τον άνθρωπο. Να κατανοήσουν οι συμμετέχοντες ότι

δεν είναι μεμπτό κάποιος να απολαμβάνει τους παραδοσιακούς ρόλους που αποδίδονται στο φύλο, αρκεί να είναι προσωπική επιλογή και όχι επιβολή.

Στόχος ενδυνάμωσης: να πάρουν οι συμμετέχοντες το μήνυμα ότι είμαστε όλοι/-ες μοναδικά άτομα και σύνθετες προσωπικότητες που δεν χωράνε σε νόρμες. Έχουμε όλοι/-ες το δικαίωμα να μας εκτιμούν και να μας σέβονται γι' αυτό που είμαστε και έχουμε την υποχρέωση να εκτιμούμε και να σεβόμαστε τους άλλους/-ες. Σε επόμενες παρεμβάσεις θα ενδυναμώσουμε τα άτομα για να αντιληφθούν τα δικαιώματα τους στην ευτυχία, τη δημιουργική εργασία και την έκφραση της προσωπικότητας χωρίς καταπίεση ή φόβο.

Δραστηριότητα:

Η ολομέλεια σε κύκλο, μικρή εισαγωγή και σύνδεση με τα προηγούμενα.

Ενεργοποίηση: περπάτημα στο χώρο. Περπάτημα με διαφορετικούς ρυθμούς: slow motion, αργό, κανονικό, γρήγορο.

Άσκηση εμπιστοσύνης: καθρέπτης. Χωριζόμαστε σε ζευγάρια. Ο ένας καθοδηγεί, ο άλλος μιμείται. Επιμένουμε στην βλεμματική επαφή και την απόλυτη σιωπή. Αυτός που μιμείται πρέπει σαν καθρέπτης να αντιγράφει τέλεια τις κινήσεις του άλλου, έτσι που αν το έβλεπε κάποιος από έξω, να μην γνώριζε ποιος από τους 2 ξεκίνησε πρώτος την κίνηση.

Εναλλακτική άσκηση εμπιστοσύνης: κολομβιανή ύπνωση. Χωριζόμαστε σε ζευγάρια το ένα μέλος βάζει την παλάμη του μπροστά από το πρόσωπο του άλλου και το δεύτερο ακολουθεί την παλάμη του πρώτου. Μετά από λίγο, αλλάζουμε. Σκοπός αυτής της άσκησης είναι να διακρίνουμε τις σχέσεις εξουσίας και να διερευνήσουμε τα διαφορετικά κοινωνικά status που μπορεί να προκύπτουν ανάλογα με τη θέση στην οποία βρισκόμαστε.

(Δεν είναι υποχρεωτικό να γίνουν όλες οι ασκήσεις εμπιστοσύνης, είναι στην κρίση του συντονιστή.)

Χωρίζουμε την ολομέλεια σε ομάδες των 3-4. Τους δίνουμε θέματα προς συζήτηση όπως:

- Με βάση την εμπειρία σας, πώς υποτίθεται ότι πρέπει να συμπεριφέρονται τα κορίτσια; Τι κάνει ένα κορίτσι ελκυστικό ή δημοφιλές;
- Με βάση την εμπειρία σας πώς υποτίθεται ότι πρέπει να συμπεριφέρονται τα αγόρια; Τι κάνει ένα αγόρι ελκυστικό ή δημοφιλές;
- Πώς παρουσιάζονται οι άνδρες και οι γυναίκες μέσα από την τηλεόραση, τα περιοδικά ή τις διαφημίσεις;
- Θα παρατηρούσατε ότι κάποιο από τα δύο φύλα έχει περισσότερη εξουσία ή ισχυρότερη θέση στην κοινωνία;
- Πώς πρέπει να ντύνονται τα κορίτσια και πώς τα αγόρια; Τι ενδιαφέροντα πρέπει να έχουν;
- Υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στο πώς αντιμετωπίζουμε την ίδια πράξη ανάλογα με το αν πρόκειται για διαφορετικό φύλο; (π.χ. αν ένα κορίτσι έχει ακάλυπτο μεγάλο μέρος του σώματος του, σε σχέση με ένα αγόρι).

Αφήνουμε τους συμμετέχοντες να συζητήσουν και τους ζητάμε να μοιραστούν τις απόψεις τους με την ομάδα τους. Μετά, να φτιάξουν μία παγωμένη εικόνα (ένα γλυπτό) που να παρουσιάζει την άποψη αυτή.

Περνάμε διαδοχικά τις εικόνες και συζητάμε για το τι νομίζουμε ότι αναπαριστούν, αν αυτό είναι κάτι που το συναντάμε στην κοινωνία μας και αν αυτή η οπτική μας αφορά.

Αφού δούμε όλες τις εικόνες, η ολομέλεια κάθεται σε κύκλο συζητάμε για τις διαφορετικές απόψεις που μπορεί να έχουν προκύψει. Στόχος μας δεν είναι στο σημείο αυτό να δημιουργηθεί διάλογος, αλλά να προβληματιστούμε και να ευαισθητοποιηθούμε, πάνω στο πώς είναι να σου επιβάλλονται έμφυλες νόρμες (αυτό που λέμε να ζεις μέσα στο «κουτί» αυτού που υπάρχει για σένα, χωρίς να αποφασίζεις ο ίδιος).

Αξιολόγηση της δραστηριότητας: τα μέλη καθισμένα σε κύκλο, λένε από μία λέξη ή μικρή φράση, για το πώς τους φάνηκε η διαδικασία.

Αποφόρτιση: κνημητό για σωματική εκτόνωση.

4^η παρέμβαση

Εισαγωγή στην έμφυλη βία στο σχολικό περιβάλλον

Μαθησιακός στόχος: Η γνωριμία των συμμετεχόντων με τις έμφυλες διακρίσεις που καταγράφονται στο σχολικό περιβάλλον. Σκοπός είναι μέσα από τις δραστηριότητες να καταλάβουν με βιωματικό τρόπο, ότι οι έμφυλες διακρίσεις με βάση την ταυτότητα του φύλου υπάρχουν και πλήττουν εκπαιδευόμενους και εκπαιδευτικούς. Θέλουμε να ενδυναμώσουμε την πεποίθηση ότι παρόλο που είμαστε όλοι διαφορετικοί, με ένα τρόπο όλοι μπορούμε να συνυπάρξουμε αρμονικά.

Για τον εμπυχωτή: Ήδη από την παιδική ηλικία παρατηρείται ότι στην ανατροφή των παιδιών υπάρχουν διαφοροποιήσεις με βάση το φύλο τους. Προωθείται συχνά η τάση των γονιών να θεωρούν «εντάξει» για ένα αγόρι να εκφράζει τη σεξουαλικότητά του, ενώ θεωρείται μεμπτό κάτι αντίστοιχο για τα κορίτσια. Ακόμα, συχνά προωθείται η ιδέα ότι τα κορίτσια οφείλουν να είναι πιο επιμελή, ήσυχα και ενδεχομένως παθητικά, γιατί αυτό είναι κάτι που ταιριάζει στη φύση τους. Έχοντας διαχωρίσει από τις προηγούμενες δραστηριότητες τις έννοιες βιολογικό και κοινωνικό φύλο και έμφυλο στερεότυπο, επιδιώκουμε με αυτή τη συνεδρία να προσεγγίσουμε βιωματικά τις έμφυλες νόρμες που ενυπάρχουν σε οικογένεια και σχολείο και τον αντίκτυπο που έχουν στα δίκτυα σχέσεων μεταξύ μαθητών/τριών.

Η δραστηριότητα περιλαμβάνει ασκήσεις από τη Δ.Τ.Ε., το αυτοσχέδιο θέατρο και τεχνικές θεάτρου του καταπιεσμένου.

Υλικά που θα χρειαστούν: Σενάρια που θα δοθούν στους συμμετέχοντες για να αυτοσχεδιάσουν.

Δραστηριότητα:

Ενεργοποίηση: Περπάτημα στο χώρο, με το παλαμάκι να ενωθούν 2 αστράγαλοι. Να ενωθούν 3 αγκώνες, να ενωθούν 4 γόνατα, να ενωθούν 2 μύτες, 3 πλάτες.

Άσκηση εμπιστοσύνης: Τυφλός-οδηγός- Χωριζόμαστε σε ζευγάρια και ο ένας κλείνει τα μάτια. Ο δεύτερος είναι ο οδηγός του, και επιθυμεί να τον ξεναγήσει στο χώρο, προστατεύοντάς τον. Μετά από κάποια ώρα, αλλάζουμε. Μετά ρωτάμε σε ποια

από τις 2 θέσεις ένιωσαν καλύτερα, αν κατάφεραν να εμπιστευθούν τον συμπαίκτη και σε ποιο βαθμό.

Κυρίως μέρος

Χωρίζουμε την ολομέλεια σε ομάδες των 3-4. Τους μοιράζουμε τα έτοιμα σενάρια που θα αποτελέσουν το θέμα του αυτοσχεδιασμού τους. Η ομάδα καλείται να σκηνοθετήσει και να αναπαραστήσει το κάθε σενάριο. Τους δίνουμε χρόνο 10-15 λεπτά για να το προετοιμάσουν. αφού ετοιμάσουν τους αυτοσχεδιασμούς, τους παρουσιάζουν στην ολομέλεια. Μετά από κάθε αυτοσχεδιασμό τίθενται τα ερωτήματα στην ομάδα και γίνεται συζήτηση για τις σκέψεις/ συναισθήματα των χαρακτήρων.

Ενθαρρύνουμε τους συμμετέχοντες να προτείνουν λύσεις και να μπουν στη θέση του χαρακτήρα που καταπιέζεται και να παίξουν το ρόλο του διαφορετικά (**τεχνική θεάτρου του καταπιεσμένου με αντικατάσταση του πρωταγωνιστή. Κάνουμε ερωτήσεις:** *τι θα αλλάζατε εσείς αν ήσασταν στη θέση του; με ποιο τρόπο θα αντιδρούσατε; Υπάρχει κάποιο μέρος στην εξέλιξη της ιστορίας που να θέλετε να παρέμβετε;* Είναι πιθανό, να θελήσουν να δώσουν μαγικές λύσεις αντικαθιστώντας τους καταπιεστές, εξηγούμε όμως ότι αυτό δεν γίνεται.)

Ίσως κάποιοι συμμετέχοντες να πιστεύουν ότι όταν δέχεται κάποιος κακοποίηση πρέπει να απαντήσει με βίαιη συμπεριφορά για να μη χάσει το κύρος του. Ο εμπυχωτής καλό θα είναι να κατευθύνει τη συζήτηση σε μη βίαιες λύσεις της αντιπαράθεσης και σε θετικούς τρόπους αντιμετώπισης του φαινομένου.

Σενάριο αυτοσχεδιασμού 1

Ο Χρήστος είναι μαθητής της β' λυκείου. Δεν αγαπάει πολύ το ποδόσφαιρο ή το μπάσκετ, όμως του αρέσει πολύ η ποίηση και είναι πολύ καλός στο τραγούδι. Κάποιοι συμμαθητές και συμμαθήτριές του στα διαλείμματα τον κοροϊδεύουν, του λένε ότι κάνει σαν κορίτσι και τον φωνάζουν με παρατσούκλια. Μάλιστα, τον περασμένο μήνα προβλήθηκε ένα βίντεο στο σχολείο με θέμα τα ανθρώπινα δικαιώματα και πολλά παιδιά μεταξύ αυτών και ο Χρήστος συγκινήθηκαν και έκλαψαν. Τα πειράγματα δυνάμωσαν και από τότε ο Χρήστος που πριν είχε πολλούς φίλους και έδειχνε αρκετά χαρούμενος, απομονώθηκε και έγινε πιο επιθετικός στη συμπεριφορά του.

Σενάριο 2

Ο Πέτρος και η Άννα είναι μαθητές της Α λυκείου. Γνωρίστηκαν στο φροντιστήριο και εδώ και λίγους μήνες βγαίνουν μαζί. Η Άννα νόμιζε ότι είναι το πιο γλυκό και τρυφερό αγόρι, ήθελε να ξέρει τα πάντα γι αυτήν, με ποιους κάνει παρέα, πως τα πηγαίνει στο σχολείο. Μάλιστα, ο Πέτρος της αγόρασε και κινητό, για να την βρίσκει πιο εύκολα για να της λέει πόσο πολύ την αγαπάει. Τον τελευταίο καιρό, η συμπεριφορά του Πέτρου έχει αλλάξει. Άρχισε να ελέγχει την Άννα σε σημείο που αυτή να πιέζεται. Της λέει να του στέλνει συνέχεια, ζηλεύει και την κατηγορεί ότι βγαίνει και με άλλους.

Μία φορά που η Άννα ξέχασε το κινητό στο σπίτι, εκείνος ήρθε έξω από το φροντιστήριο και της φώναξε ότι αν ξανασυμβεί αυτό «δεν ξέρει κι αυτός τι θα γίνει». Τη βρίζει και της λέει ότι αν πάει με κάποιον άλλο, θα τον βρει και θα τον σκοτώσει. Άλλες φορές πάλι της λέει ότι αν τον αφήσει θα αυτοκτονήσει γιατί η ζωή του δεν θα έχει πια νόημα χωρίς εκείνη.

Η Άννα τον αγαπάει ακόμα, αλλά τώρα έχει αρχίσει να φοβάται. Κάποιες στιγμές φοβάται ότι αν το μάθαιναν οι γονείς της θα την ανάγκαζαν να χωρίσει, κι αυτό δεν το θέλει. Πιστεύει ότι μπορεί να τα βγάλει πέρα μαζί του αν τον πείσει ότι μόνο εκείνον αγαπάει και δεν χρειάζεται να ζηλεύει. Κι αν γίνεται κάποιες φορές επιθετικός, η Άννα ξέρει ότι δεν το εννοεί.

Σενάριο 3

Η Ιουλία είναι μαθήτρια της Γ λυκείου. Έχει επιλέξει τον τομέα της μηχανολογίας και ηλεκτρονικής και είναι το μόνο κορίτσι στο τμήμα της. Σε λίγο καιρό, ονειρεύεται να περάσει σε κάποιο πανεπιστήμιο και να γίνει ηλεκτρονικός ή μηχανολόγος. Στο σχολείο, είναι πολύ καλές οι επιδόσεις της και οι καθηγητές την στηρίζουν. Κάποιοι συμμαθητές της, βλέπουν με καχυποψία αυτή της την προσήλωση, της λένε ότι είναι «φρικιό» και όταν γυρίζει την πλάτη τη φωνάζουν «ρομπότ». Μάλιστα, κάποιοι της λένε ότι της αρέσουν τα κορίτσια και αφήνουν να εννοηθεί ότι είναι ερωτευμένη με μία καθηγήτρια. Ακόμα, ένας συμμαθητής έφτιαξε μία προσβλητική γελοιογραφία με τη φωτογραφία της και την ανέβασε στο facebook. Κάποιοι συμμαθητές το βρήκαν αστείο και πολλά άτομα από το σχολείο πάτησαν Like, κι έγραψαν στα σχόλια αστεία για τους/τις ομοφυλόφιλους/-ες.

Η Ιουλία μοιράστηκε το πρόβλημα με την αδελφή της όμως κι εκείνη της είπε ότι θα μπορούσε να φέρεται πιο θηλυκά και να κάνει πράγματα που να είναι πιο κοριτσίστικα. Η Ιουλία αισθάνεται αβοήθητη κι ενώ πριν είχε πολύ καλές σχέσεις με τους καθηγητές/τριές της, τώρα φοβάται να τους μιλήσει, με τη σκέψη ότι μπορεί να νιώσει αμήχανα ή να την παρεξηγήσουν.

Σενάριο 4

Ο Γιάννης και η Κατερίνα είναι και οι δύο στο ίδιο λύκειο, η Κατερίνα είναι στην Α' τάξη και ο Γιάννης στη Γ'. Η Κατερίνα είναι πολύ όμορφη και της αρέσει να φοράει κοντές φούστες και στενά μπλουζάκια. Κυκλοφορεί η φήμη στο σχολείο ότι είναι μάλλον «εύκολο να τη ρίξεις στο κρεβάτι» και κάποια κορίτσια δεν την κάνουν παρέα για να μην «βγάλουν κακό όνομα».

Το περασμένο Σάββατο, ο Γιάννης και η Κατερίνα ήταν μαζί στο ίδιο πάρτι και έμοιαζε να «τα βρήκαν», μιλούσαν και χόρευαν μαζί όλο το βράδυ. Κάποια στιγμή ο Γιάννης προσπάθησε να βάλει το χέρι του κάτω από τη φούστα της Κατερίνας, εκείνη του φώναξε και τον απέτρεψε. Εκείνος τη φώναξε «σκύλα» και ότι «κι αυτή το ήθελε». Η Κατερίνα αισθάνθηκε προσβεβλημένη και έφυγε από το πάρτι. Όμως την Δευτέρα στο σχολείο όλοι συζητούσαν ότι «πήγαινε γυρεύοντας» και ότι καλά θα έκανε να πήγαινε με το Γιάννη για να μην τη σχολιάζουν.

Η Κατερίνα αισθάνεται προσβεβλημένη και πληγωμένη από την άδικη συμπεριφορά, όμως δεν θέλει να αλλάξει κάτι από τον τρόπο που εκφράζει την προσωπικότητά της.

Ανασκόπηση: συζητάμε σε κύκλο, για το αν αυτά τα περιστατικά μας φαίνονται γνώριμα. Ποια ήταν τα σχέση τους με την σχολική πραγματικότητα και με την καθημερινότητά μας; Πως κρίνεις τη θέση των «καταπιεστών» και των «καταπιεσμένων»; Τι θα έκανες αν ήσουν φίλος του ενός ή του άλλου; Θα μπορούσαν αυτά τα περιστατικά να ονομαστούν «έμφυλη βία»;

5^η παρέμβαση

Θέμα: Σεξισμός και ΜΜΕ.

Μαθησιακός στόχος: να κατανοήσουν οι συμμετέχοντες ότι ο σεξισμός και οι έμφυλες νόρμες είναι μέρος της καθημερινότητας, της ζωής, άρα και της τεχνολογίας, της πολιτικής, της οικονομίας, των ΜΜΕ.

Για τον εμπυχωτή: σταδιακά καθώς έχουμε κάνει ήδη τέσσερις παρεμβάσεις δίνοντας τα στοιχεία που θέλουμε για την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση, αρχίζουμε να περνάμε μηνύματα για την ισοτιμία, την ενσυναίσθηση και την ευαισθητοποίηση. Χωρίς να ποδηγετούμε τους μαθητές, τους αφήνουμε να προτείνουν εκείνοι εναλλακτικές και τρόπους, ώστε σε ένα σεξιστικό ή βίαιο περιστατικό να αντιδράσουμε πολιτισμένα. Ακόμα, να ενδυναμώσουμε την αίσθηση της αδικίας που υφίστανται οι γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες και να δείξουμε τις συνέπειες αυτής.

Το εργαστήριο περιλαμβάνει ασκήσεις με βάση το διαδικαστικό δράμα που βασίζεται σε συλλογικούς αυτοσχεδιασμούς, παγωμένες εικόνες και τον εμπυχωτή (στην περίπτωση μας τον κριτικό φίλο) σε θέση Δασκάλου σε ρόλο.

Υλικά που θα χρειαστούν: προηχογραφημένο μήνυμα διαφήμισης, διαμόρφωση της αίθουσας σαν καφενείο.

Δραστηριότητα:

Ενεργοποίηση

Κυνηγητό, καρέκλες εξουσίας (άσκηση status από το θέατρο της αγοράς)

Κυρίως μέρος

- 1) Η αίθουσα έχει διαμορφωθεί σε καφενείο. Αφού έχουν κάτσει όλοι ακούγεται η είδηση της μήνυσης σαν από ραδιόφωνο (ηχογραφημένο κομμάτι). Η είδηση λέει ότι μία γυναίκα προέβη σε μήνυση εναντίων διαφημιστικής εταιρίας, γιατί η διαφήμιση της ήταν σεξιστική και προσβλητική για το γυναικείο φύλο: «ακούτε το δελτίο ειδήσεων των 2. Έκπληξη προκάλεσε η μήνυση που έκανε η κυρία Αντιγόνη Κωσταντά, κάτοικος Άνω Τούμπας στη γνωστή διαφημιστική εταιρεία «Dream it, Do it». Η εν λόγω κυρία ισχυρίστηκε ότι η συγκεκριμένη διαφήμιση προσβάλλει το γυναικείο φύλο.»

Ο εμπυχωτής έχει πάρει το ρόλο καφετζή. Ο κάθε συμμετέχων/ουσα, παίρνει μία «κάρτα ρόλου» και υπερασπιζόμενοι έναν χαρακτήρα ανοίγει η συζήτηση στο καφενείο με το θέμα αυτό. Ο καφετζής ρωτάει **πως αντιλαμβάνονται την προσβολή στο γυναικείο φύλο και πως σχολιάζουν την είδηση της μήνυσης αλλά και το χαρακτήρα αυτής της γυναίκας (τι να την ώθησε να κάνει κάτι τέτοιο, αν είναι ακραία η στάση της)**. Χτυπάει το τηλέφωνο του καφενείου και ο δ.σ.ρ. ενημερώνει τους πελάτες ότι η Α.Κ. μένει στη γειτονιά και θα έρθει ένας δημοσιογράφος να πάρει συνέντευξη στη γειτονιά για να ερευνήσει το θέμα και να καλύψει το ρεπορτάζ.

2) Δυναμικές εικόνες. Η ολομέλεια χωρίζεται σε υποομάδες των 4-5 και παρουσιάζουμε παγωμένες εικόνες με:

- Εικόνες από το οικογενειακό περιβάλλον. Παρουσιάζουμε γονείς- αδέρφια- ενδιαφέροντα, παιδική ηλικία.
- Εικόνα από το επαγγελματικό περιβάλλον. Εικόνες με συναδέλφους και συμπεριφορά στον επαγγελματικό χώρο.
- Εικόνες με περιστατικά που επηρέασαν τη ζωή της και διαμόρφωσαν την προσωπικότητά της.
- Εικόνες από το ημερολόγιό της με σημαντικές στιγμές της ζωής της

Δημιουργία σκηνών με αυτοσχεδιασμό: σε ομάδες μας παρουσιάζουν το σκετσάκι της διαφήμισης που έκανε την Α.Κ. να προβεί σε μήνυση. Παρουσίαση των διαφημίσεων και ψηφοφορία για το ποια είναι αυτή που θα πάει στα δικαστήρια.

(Αν προλάβουμε:) Αναπαράσταση : το δικαστήριο:

Ο χώρος διαμορφώνεται σε αίθουσα δικαστηρίου. Ο εμπυχωτής παίρνει το **ρόλο του προέδρου** και συντονίζει. Οι συμμετέχοντες χωρίζονται **στο ρόλο της γυναίκας** που έκανε τη μήνυση (συλλογικός ρόλος) και **στους ενόρκους** (που κάνουν ερωτήσεις) και στον **εκπρόσωπο της διαφημιστικής εταιρίας** που την υπερασπίζεται. Οι ένορκοι κάνουν ερωτήσεις, ο πρόεδρος συντονίζει, η γυναίκα και ο εκπρόσωπος απαντούν. Στο τέλος οι ένορκοι συνεδριάζουν και παίρνουν την απόφαση.

Αποφόρτιση

Η ολομέλεια σε κύκλο ομαδική χορογραφία με μουσική εκτόνωσης, κάθε φορά καθοδηγεί και κάποιος άλλος από τον κύκλο. Ομαδικό derolling (από-ρολοποίησης) με μασάζ και ελαφρά χτυπήματα στο σώμα.

Παρέμβαση 6

Σεξισμός και ΜΜΕ

Μαθησιακός στόχος: Συνέχεια με τα προηγούμενα. Επεκτείνοντας το συσχετισμό της διαφήμισης και των προτύπων που προβάλλονται από τα ΜΜΕ, θα επιχειρήσουμε μια διαχρονική επισκόπηση αυτών, μέσω του περιοδικού τύπου. Στόχος μας είναι να μνηθούν οι συμμετέχοντες/ -ουσες στην αντίληψη ότι παρά τις διαφορετικές εκδοχές που γνωρίζει ο διαφήμιση, ο σεξισμός μέσω των προτύπων είναι πάντα εμφανής.

Για την εμπνυχώτρια: συνδέουμε με την προηγούμενη ενότητα και θέλουμε να καλύψουμε το φάσμα των ΜΜΕ. Έχει ζητηθεί από την περασμένη φορά από την ολομέλεια να φέρουν εκφράσεις και αποκόμματα σεξιστικού περιεχομένου από το διαδίκτυο.

Υλικά που θα χρειαστούν: περιοδικά σύγχρονα και παλαιότερων δεκαετιών.

Βήμα προς βήμα διαδικασία:

Ενεργοποίηση: κυνηγητό με ουρίτσες. Ενίσχυση της συνεργασίας με μετά-σχόλια σε κάθε γύρο.

Άσκηση εμπιστοσύνης: κολομβιανή ύπνωση: χωριζόμαστε σε ζευγάρια. Το ένα μέλος βάζει την παλάμη του μπροστά από το πρόσωπο του άλλου και το άλλο ακολουθεί την παλάμη. Μετά από λίγο, αλλάζουμε. Σκοπός αυτής της άσκησης είναι να διακρίνουμε τις σχέσεις εξουσίας και να διερευνήσουμε τα διαφορετικά κοινωνικά status που μπορεί να προκύπτουν ανάλογα με τη θέση στην οποία βρισκόμαστε.

Κυρίως μέρος:

Η ολομέλεια κάθεται σε κύκλο και τους διανέμονται τα περιοδικά και η ομάδα τα περιεργάζεται. Συζήτηση πάνω στις αλλαγές που παρατηρούμε.

Η ολομέλεια χωρίζεται σε 5 υποομάδες. Τους αναθέτουμε από μία δεκαετία- 1960, 1970, 1980, 1990, 2000 και αναλαμβάνουν με τα ντοκουμέντα των περιοδικών και τις

γνώσεις που ήδη έχουν να φανταστούν και να αναπαράγουν μια διαφήμιση της εκάστοτε εποχής. Η ομάδα παρατηρεί και συλλέγει εντυπώσεις που θα λειτουργήσουν ως ανατροφοδότηση για την αναστοχαστική συζήτηση και την εξαγωγή συμπερασμάτων.

Παρέμβαση 7η

Θέμα: Πατριαρχία στην καθημερινή ζωή

Μαθησιακός στόχος: Να κατανοήσουμε τις προεκτάσεις της πατριαρχίας στην καθημερινή ζωή: οικογένεια, επαγγελματικό περιβάλλον, μέσα μαζικής μεταφοράς, καφενείο.

Θεωρητικό πλαίσιο: Στόχος: Τα ερωτήματα που γεννιούνται από αυτό το καθεστώς είναι ποιους ευνοεί και αν είναι βιώσιμο σε σύγχρονες κοινωνίες. Πρακτικά, η πατριαρχία θέτει ένα σύστημα που δίνει αξία στη δύναμη έναντι της ζωής, στον έλεγχο έναντι της ευχαρίστησης, και στην κυριαρχία έναντι της ευτυχίας. Υποστηρίζει πως «Είναι επομένως εξαιρετικά ειρωνικό πως η πατριαρχία έχει υπερασπίσει τη δύναμη ως ένα καλό που είναι μόνιμο και έγκυρο, αντιπαραβάλλοντας το με τα ρευστά, παροδικά καλά του μητροκεντρισμού. Η δύναμη έχει αναχθεί ως προπύργιο ενάντιο του πόνου, ενάντιο στην παροδικότητα της ευχαρίστησης, αλλά δεν είναι προπύργιο, και είναι τόσο παροδικό όσο οποιοδήποτε άλλο μέρος της ζωής. Ο εξαναγκασμός φαντάζει μια απλούστερη, και λιγότερο χρονοβόρα μέθοδος δημιουργίας τάξης από οποιαδήποτε άλλη. Κι όμως είναι όσο χρονοβόρα και βαρετή και πολύ περισσότερο ακριβή απ' ότι η προσωπική επαφή, η πειθώ, η προσοχή στον άλλο, και η συμμετοχή στην εναρμόνιση μιας ομάδας. Κανένα από αυτά δεν είναι άγνωστο, ανοίκειο, μη αντιληπτό. Ωστόσο είναι τόσο δυνατή η μυθολογία της δύναμης που συνεχίζουμε να πιστεύουμε, παρ' όλες τις αποδείξεις για το αντίθετο, ότι είναι σημαντική, πως αν κατέχουμε αρκετή από αυτή θα μπορούσαμε να είμαστε ευτυχισμένοι, πως αν ένας “μεγάλος άντρας” κατείχε αρκετή, θα μπορούσε να κάνει τον κόσμο ορθό».

Για την εμπυχώτρια:

Συνδέουμε τις προηγούμενες παρεμβάσεις όπου έχουμε μιλήσει για το άτομο, την προσωπικότητα και τη σημασία τους. Υπενθυμίζουμε ότι με τον όρο έμφυλες

ταυτότητες εννοούμε τον τρόπο που ο κάθε ένας επιλέγει να εκφράσει τη «θηλυκότητα» ή την «αρρενωπότητα» του, στοιχεία που όλοι έχουμε μέσα μας λιγότερο ή περισσότερο.

Βήμα προς βήμα διαδικασία

Ενεργοποίηση:

- Η ομάδα σε κύκλο, κάνουν όλοι ότι κίνηση κάνει ο εμπνευστής (Τινάζουμε χέρια-πόδια-τεντωνόμαστε.)
- Περπάτημα στο χώρο με stop- clap- jump: περπατάμε όλοι στο χώρο με κανονικό ρυθμό. Όταν λέμε stop πρέπει όλοι να μείνουν σε ακινησία. Όταν χτυπάμε παλαμάκι όλοι μαζί να χτυπήσουν παλαμάκι (να ακουστούν σαν ένα). Όταν λέμε jump, να χοροπηδήσουν όλοι μαζί χωρίς να σταματήσουν. Μετά από λίγο αντιστρέφουμε τις οδηγίες και όταν χτυπάμε παλαμάκι πρέπει να πηδήξουν, όταν λέμε jump πρέπει να χτυπήσουν παλαμάκι και όταν λέμε stop να ξεκινήσουν, όταν λέμε ξεκινήστε να προχωρούν. Τους ενθαρρύνουμε να συγκεντρωθούν και να λειτουργήσουν σαν σύνολο για να ευχαριστηθούν τη διαδικασία.

Κυρίως μέρος/ αυτοσχεδιασμοί

Χωρίζουμε την ολομέλεια σε 4 ομάδες. Εξηγούμε ότι τώρα θα χρειαστεί ο καθένας να φέρει δικές του εμπειρίες ή βιώματα και **σε καμία περίπτωση δεν είναι κανένας υποχρεωμένος να μοιραστεί κάτι που δεν θέλει**. Είναι ευπρόσδεκτη κάθε ιστορία και κάθε βίωμα που προέρχεται από παρόρμηση και επιλογή.

Τους ζητάμε να συζητήσουν στις ομάδες τους και να σκηνοθετήσουν τα παρακάτω σενάρια. Σε κάθε ιστορία καλό είναι να υπάρχει **ένας κεντρικός άξονας «πατριαρχικής καταπίεσης»** πάνω στον οποίο να κινείται η πλοκή. Να μην μπλέξουν πολλά θέματα μαζί σε έναν αυτοσχεδιασμό. Ακόμη κι αν έχουν πολλές ιδέες, θα πρέπει να επιλέξουν μία.

Στη συνέχεια, παρουσιάζουμε την κάθε ιστορία, κάνοντας σχόλια και συζητώντας με την ολομέλεια α) για την έμφυλη καταπίεση που εντοπίζουμε, β) αν μας είναι οικεία η εικόνα, γ) αν θα μπορούσε να συμβεί και σε εμάς.

Καθοδηγούμε τη συζήτηση ζητώντας από τους συμμετέχοντες **προτάσεις για μία υγιή εκδοχή της εικόνας που είδαμε.**

- 1) **Εργασία**
- 2) **Κοινωνική ζωή**
- 3) **Ήθη κι έθιμα**
- 4) **Οικογένεια**

Αφού επιλέξετε το πιο ενδιαφέρον περιστατικό και το συζητήσετε, αναπαραστήστε το θεατρικά στην ομάδα.

Η εμπυχωτρία αναλαμβάνει ρόλο Τζόκερ (δάσκαλος σε ρόλο) από την τεχνική θεάτρου του καταπιεσμένου.

Ποιες σκέψεις κάνουν οι χαρακτήρες; Τι επιχειρήματα μπορεί να βρουν για να υποστηρίξουν τον εαυτό τους; Πως θα αντιδράσει το περιβάλλον;

Αποφόρτιση: συζητάμε σε κύκλο για το τι φέραμε στις ιστορίες συνολικά και αν μας αρέσουν αυτά τα ζητήματα τα οποία είδαμε να παρουσιάζονται. Από-ρολοποίηση (derolling) κι αποσυμπίεση με κυνηγητό «σωτηρία στην αγκάλη σου».

8 η παρέμβαση

Θέμα: Πατριαρχία (μέρος β')

Θεωρητικό πλαίσιο: Πρόκειται για μια ιεραρχική δομή της κοινωνίας που ηγέτης είναι ο άνδρας ή μία ομάδα ανδρών. Στην ταυτότητα των φύλων όπως την εξετάζουμε εδώ, αναφερόμαστε σε μια κοινωνική οργάνωση που σημαδεύεται από την ανωτερότητα της αρσενικής μορφής, μιας ομάδας αρσενικών μορφών, ή των αντρών γενικά. Επίσης συχνά σηματοδοτείται από την υποταγή των γυναικών, των παιδιών και αυτών των οποίων τα φύλα ή τα σώματα αφηφούν την κατηγοριοποίηση άντρας/γυναίκα.

Η πατριαρχία είναι κατάλοιπο κοινωνιών προηγούμενων αιώνων που η ανδρική μορφή του πατέρα έπαιζε τον κυρίαρχο ρόλο μέσα στην οικογένεια. Την ευθύνη των τελικών αποφάσεων για όλα τα μέλη την είχε ο γηραιότερος άνδρας, καθώς και τον οικονομικό και «διοικητικό» έλεγχο του σπιτιού. Οι γυναίκες ήταν κι εκείνες παρουσία

του πατέρα μέχρι να παντρευτούν, όπου από εκεί κι έπειτα την ευθύνη είχε ο αντίστοιχος πατριάρχης της συζυγικής οικογένειας.

Σύμφωνα με τη French, “ούτε είναι αρκετό να επινοήσουμε μια ηθικότητα που θα επιτρέψει στην ανθρωπότητα απλά να επιβιώσει. Η επιβίωση είναι κακό όταν απαιτεί να υπάρχουν σε μια κατάσταση κακομοιριάς. Αυτό που είναι πραγματικό έναντι της επιβίωσης και της συνέχισης είναι η ευτυχία και η ευχαρίστηση. Η ευχαρίστηση έχει πολύ κακολογηθεί, μειωθεί από φιλοσόφους και κατακτητές ως μια αξία για τους δειλούς, τους στενόμυαλους, τους μαλθακούς. Η “αρετή” εμπεριέχει την αποκήρυξη της ευχαρίστησης στο όνομα κάποιου υψηλότερου σκοπού, ενός σκοπού που εμπεριέχει δύναμη (για τους άντρες) ή θυσία (για τις γυναίκες). Η ευχαρίστηση περιγράφεται ως επιφανειακή και ασήμαντη σε έναν κόσμο υψηλοφρόνων, σοβαρών σκοπών. Αλλά η ευχαρίστηση δεν αποκλείει σοβαρές επιδιώξεις ή στόχους, στην πραγματικότητα, θεμελιώνεται σε αυτά, και είναι ο μόνος πραγματικός λόγος για να παραμείνεις ζωντανός”.

Για την εμψυχώτρια:

Βήμα προς βήμα διαδικασία

Ενεργοποίηση:

Μεγεμεγιά-γιε-γι-γιο

Τακ-έξω γλώσσα.

Περπάτημα στο χώρο παίρνουμε θέση όταν ακούμε τις λέξεις:

Πατριαρχία

Ετεροκανονικότητα

Τρανς

Λεσβία

Γκέι άντρας

Με το παλαμάκι κάνουμε ζευγάρια και σχηματίζουμε εικόνες όταν ακούμε τις λέξεις:

Έμφυλη βία

Σεξισμός

Πατριαρχία

Δύναμη

Ισοτιμία

Έκφραση.

Σε κύκλο όλη η ολομέλεια συζητάμε για αυτές τις έννοιες. Εξηγούμε ότι η πατριαρχία πλήττει οποιαδήποτε μονάδα ή ομάδα που δεν ανήκει στο κυρίαρχο ανδρικό φύλο. Ζητάμε παραδείγματα από άλλες χώρες.

Φτιάχνουμε ένα τραγούδι με αυτές τις λέξεις και τη μελωδία από το λιωμένο παγωτό (ξύλινα σπαθιά).

Αποφόρτιση:

Συζήτηση αναστοχαστικού περιεχομένου σε κύκλο. Η ολομέλεια συζητά και αφήνει μια πρόταση για την εμπειρία των δύο τελευταίων εργαστηρίων. Βεβαιωνόμαστε ότι ακούστηκαν όλες οι φωνές και αποσυμπιέστηκε η όποια ένταση εκφράζοντας απορίες και απενοχοποιώντας καταστάσεις.

Παρέμβαση 9^η

Θέμα: Σεξουαλικότητα- ομοφυλοφιλία

Μαθησιακός στόχος: να ενημερώσουμε και ευαισθητοποιήσουμε το σύνολο σε σχέση με τις διαφορετικές εκφάνσεις της σεξουαλικότητας. Να κατανοήσουμε τις έννοιες «σεξουαλικός προσανατολισμός» και «ταυτότητα φύλου». Να δυναμώσουμε την ενσυναίσθηση μας απέναντι στα άτομα που αισθάνονται διαφορετικά, να καταρρίψουμε τα κλισέ και τις νόρμες σχετικά με το τι είναι «φυσιολογικό». Σε αυτή τη φάση πρέπει να προσέξουμε πολύ να μην θίξουμε τις ευαισθησίες που ενδεχομένως να έχουν κάποιοι. Το στερεότυπο βασίζεται στην άγνοια, οπότε θέλουμε να ενημερωθούμε!

Για την εμπυχωτρία: μέσα από ασκήσεις και παιχνίδια φέρνουμε τους συμμετέχοντες σε επαφή με τη διαφορετικότητα ως προς την έκφραση της σεξουαλικότητας. Αποφεύγουμε να δημιουργήσουμε εντάσεις και καθοδηγούμε την συζήτηση σε μη ομοφοβικές εκφράσεις ή συμπεριφορές. Είναι πολύ συχνό φαινόμενο το να εκφράζουμε ομοφοβικές συμπεριφορές χωρίς καν να το καταλαβαίνουμε, γι αυτό πρέπει να είμαστε σε ετοιμότητα να τις προλαβαίνουμε.

Ενεργοποίηση:

Όλοι σε κύκλο, κάνει ο εμπυχωτής μία απλή κίνηση και όλοι τον μιμούνται. Η εξέλιξη της άσκησης: ο εμπυχωτής κάνει μία κίνηση και το σύνολο τον μιμείται με μία κίνηση καθυστερημένα. Εξέλιξη 2: το σύνολο τον μιμείται με 2 κινήσεις καθυστερημένα (π.χ. εμπυχωτής σηκώνει το ένα χέρι, μετά το δεύτερο, μετά βάζει το ένα χέρι στο κεφάλι. Το σύνολο σηκώνει το ένα χέρι όταν ο εμπυχωτής το βάλει στο κεφάλι.)

Ζευγάρια: το σύνολο σε ζευγάρια. Ο ένας απέναντι από τον άλλο. Σε ηρεμία, ο ένας περιγράφει τα χαρακτηριστικά του προσώπου του άλλου. Προσπαθούμε να μην κάνουμε σχόλιο, αλλά μόνο να περιγράψουμε τι βλέπουμε (σχόλιο για τη δυσκολία του να περιγράψεις μόνο αυτό που βλέπεις χωρίς προσωπική κρίση).

Οδηγώ το κεφάλι του άλλου: Περπάτημα στο χώρο. Όλα τα σώματα ενεργά και συγκεντρωμένα. Χαλαρά. Οι συμμετέχοντες, κοιτούν ο ένας τον άλλο στα μάτια και αφού συνεννοηθούν σιωπηλά ο ένας παίρνει το κεφάλι του άλλου στα δυο του χέρια και το οδηγεί στο χώρο. Μετά από λίγο το αφήνει. Η διαδικασία επαναλαμβάνεται από όλους. Στόχος είναι η εμπιστοσύνη και η χαλάρωση.

Κυρίως δραστηριότητα:

Καθόμαστε όλοι σε κύκλο, χαλαρώνουμε και κλείνουμε τα μάτια. Πρόκειται να ακούσουμε μία ιστορία οπότε ζητάμε από το σύνολο να διώξει κάθε άσχετη σκέψη και να έρθει στο εδώ και τώρα. Ο εμπυχωτής διαβάζει μία ιστορία. Θα είστε εσείς οι πρωταγωνιστές αυτής της ιστορίας! (για τον εμπυχωτή: πολύ συχνά έχουμε παγιωμένη άποψη πάνω σε κάτι, απλά και μόνο επειδή δεν το γνωρίζουμε. Για παράδειγμα, αρκεί μία απλή γνωριμία ή αποκάλυψη ενός

συγγενή μας ή ενός ατόμου που εκτιμούμε για να συνειδητοποιήσουμε ότι τα γκέι άτομα δεν είναι εξωγήινα με κεραιές ή ουρά! Δεν ξεχνάμε να αναπνέουμε!)

Αφήγηση:

«Θα κάνουμε ένα ταξίδι στο χρόνο. Σκεφτείτε τον εαυτό σας όταν ήσασταν 13 ή 14 ετών. Για χάρη της άσκησης, σκεφτείτε ότι παρά τον πραγματικό σεξουαλικό σας προσανατολισμό σας έλκυε πάντα το αντίθετο φύλο. Τώρα σκεφτείτε ότι όταν ήσασταν μωρό σας υιοθέτησε ένα ζευγάρι γυναικών. Χωρίς να μείνετε πολύ σε αυτό, απλά ακολουθείστε τα συναισθήματά σας, απλά σκεφτείτε πως θα ήταν να σας έχουν μεγαλώσει δύο γυναίκες, που σας αγαπάνε πάρα πολύ, είναι περήφανες για εσάς και θέλουν να είστε ευτυχισμένοι. Σ αυτή την οικογένεια, έχετε έναν 17χρονο αδελφό, που είναι ανοιχτά γκέι, ο οποίος φέρνει στο σπίτι το πάντα ευπρόσδεκτο αγόρι του. παρατηρείς ότι και οι γονείς σου περιμένουν και από εσένα το ίδιο. Συνειδητοποιείς ότι αν θέλεις να σε αγαπούν και να σε εκτιμούν σε αυτή την οικογένεια, τότε πρέπει να φέρεις κι εσύ ένα άτομο του ίδιου φύλου και να τους κάνεις περήφανους. Πηγαίνεις Δευτέρα γυμνασίου.

Στο σχολείο, όλοι οι συμμαθητές σου είναι γκέι, το ίδιο και οι καθηγητές. Ακόμα και η διευθύντρια είναι λεσβία. Πως θα ένιωθες αν όλοι στο σχολείο πίστευαν ότι κι εσύ είσαι γκέι; Πως θα ένιωθες αν όλα τα τραγούδια μιλούσαν για γκέι έρωτες κι απογοητεύσεις; Αν όλες οι διαφημιστικές πινακίδες στο δρόμο έδειχναν για άτομα του ίδιου φύλου. Αν κάθε ήρωας κόμικ ήταν γκέι. Αν όλες οι σειρές και οι εκπομπές στην τηλεόραση έδειχναν γκέι άτομα.

Δεν είναι όμως όλοι σε αυτή τη φαντασίωση γκέι. Υπάρχουν άνθρωποι που έλκονται σεξουαλικά και ενδιαφέρονται για άτομα του αντίθετου φύλου και αυτοί ονομάζονται ετεροφυλόφιλοι. Οι περισσότεροι άνθρωποι, κυρίως οι κακοπροαίρετοι τους αποκαλούν ανώμαλους. Μερικές φορές διαβάζεις στην εφημερίδα ή βλέπεις στην τηλεόραση μικρές ομάδες αυτών των ετεροφυλόφιλων να διαμαρτύρονται για την απουσία νομικού πλαισίου το οποίο να τους προστατεύει, έτσι ώστε να μην χάνουν το σπίτι ή τη δουλειά τους επειδή είναι ετεροφυλόφιλοι.

Οι κακοπροαίρετοι άνθρωποι διακηρύσσουν ότι οι ετεροφυλόφιλοι άνθρωποι διεκδικούν ειδική μεταχείριση για αυτά που κάνουν στο κρεβάτι τους. Στο καθηγητικό

μαθαίνεις ότι η ετεροφυλοφιλία είναι αμαρτία. Θεωρείς τον εαυτό σου αμαρτωλό γιατί ξέρεις ότι είσαι ετεροφυλόφιλος ή ετεροφυλόφιλη.

Μετά από λίγο καιρό ένα παιδί του ίδιου φύλου σε καλεί σε ένα πάρτυ. Αφού χορεύετε μαζί το ένα μπλουζ μετά το άλλο, σε χαϊδεύει απαλά και σου ψιθυρίζει στο αυτί «περνάς καλά;». Στο τέλος της βραδιάς περπατάτε μέχρι το σπίτι σου κι εκεί δίνεις το πρώτο σου φιλί. Μπαίνεις στο σπίτι όπου η οικογένειά σου περιμένει με ενθουσιασμό για να μάθει τα νέα. Έτσι, αν είσαι αγόρι έχεις αποκτήσει το πρώτο σου αγόρι, αν είσαι κορίτσι την πρώτη σου κοπέλα. Πηγαίνετε μαζί σε γκέι ταινίες, κρατιέστε χεράκι χεράκι, φιλιέστε, τον/ την φέρνεις σπίτι για να γνωρίσει την οικογένειά σου, και λες το πρώτο σ αγαπώ.

Όταν πηγαίνεις στο πανεπιστήμιο ελπίζεις ότι τα πράγματα θα αλλάξουν. Αλλά και εκεί είναι πάλι όλοι γκέι. Μέχρι που βλέπεις στο ιντερνέτ ένα άρθρο για στρέιτ μπαρ. Ενθουσιάζεσαι και θέλεις τόσο πολύ να πας, γιατί εκεί μπορεί να κάνεις καινούργιους φίλους που θα σε καταλαβαίνουν. Στο μπαρ, ένα ελκυστικό άτομο του αντίθετου φύλου σου χαμογελάει, σε πλησιάζει, συστήνεστε και σου ζητάει να χορέψετε. Την επόμενη μέρα, σε βλέπουν οι φίλοι σου από τη σχολή και σου λένε ότι είσαι πολύ ευδιάθετος και χαρούμενος και σε ρωτάνε τι έκανες το προηγούμενο βράδυ. Τι τους λες;

Αφού λοιπόν τα φτιάχνεις με αυτό το άτομο και αφού είστε μαζί για αρκετό καιρό, αποφασίζετε να συζήσετε. Όμως, επειδή θέλει να έρχεται στο σπίτι η οικογένεια του και οι φίλοι σου, βρίσκετε ένα διαμέρισμα με 2 υπνοδωμάτια, όπου στο ένα βάζεις τα δικά σου πράγματα και στο άλλο του ανθρώπου σου. Στη δουλειά σου δεν έχεις πει σε κανέναν ότι είσαι ετεροφυλόφιλος ή ετεροφυλόφιλη. Δεν μπορείς να βάλεις στο γραφείο σου φωτογραφία του/ της συντρόφου σου ούτε μπορείς να μιλήσεις στο τηλέφωνο με άνεση, για να μην σε ακούσει κανένας. Στις κοινωνικές εκδηλώσεις της εταιρείας φέρνεις μαζί ένα γκέι φίλο σου αν είσαι άντρας μία φίλη λεσβία αν είσαι γυναίκα.

Ένα βράδυ γυρνάς αργά από τη δουλειά και ο άνθρωπός σου δεν είναι εκεί. Το κινητό του/της είναι κλειστό και δεν μπορείς να τον/ την βρεις πουθενά. Αρχίζεις να τηλεφωνείς στα νοσοκομεία και μετά από αρκετή ώρα μαθαίνεις ότι εισήχθη σε ένα νοσοκομείο πριν από 8 ώρες. Κανείς δεν σε ενημέρωσε επειδή το όνομά σου δεν υπάρχει πουθενά. Όταν φτάνεις στο νοσοκομείο δεν σε αφήνουν να τον/ την δεις, γιατί

οι ώρες επισκεπτηρίου έχουν λήξει κι εσύ δεν είσαι συγγενής πρώτου βαθμού. Εκεί, ενώ ξέρεις ότι ο άνθρωπός σου παλεύει με τη ζωή του μόνος του, πρέπει παράλληλα να αποφασίσεις αν θα πεις σε γιατρούς και νοσοκόμες ότι είναι ο άνθρωπός σου, ο άνθρωπος που αγαπάς περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο στη ζωή σου και ταυτόχρονα πρέπει να αποφασίσεις αν θα αποκαλύψεις στους συναδέλφους σου ποιος/ποια πραγματικά είσαι και για ποιο λόγο δεν θα πας στη δουλειά την υπόλοιπη εβδομάδα.»

Σιγά σιγά παίρνουμε μία βαθειά αναπνοή, και επιστρέφουμε το εδώ και τώρα.

Σε κύκλο, ρωτάμε πως ένιωσαν, σκέψεις, συναισθήματα. συζητάμε αυτό που ακούσαμε, τις εντυπώσεις μας ως πρωταγωνιστές. Αφού έχουν μιλήσει όλοι, κάνουμε ομάδες των 3-4 και συζητάμε για αυτό που ακούσαμε. Έπειτα διαλέγουμε μία σκηνή που μας έκανε πιο πολύ εντύπωση, τη σκηνοθετούμε όλοι μαζί και την αναπαριστούμε θεατρικά στο σύνολο. Ενθαρρύνουμε τους συμμετέχοντες να προσθέσουν και τη δική τους ερμηνεία στο κείμενο ή αν θέλουν να προσθέσουν ρόλους. Ενθαρρύνουμε να γίνουν οι πρωταγωνιστές!

Αποφόρτιση:

Παλμός: κάνουμε όλοι έναν κύκλο και πιάνουμε χέρια και κλείνουμε μάτια. Ο εμπυχωτής στέλνει έναν «παλμό» ο οποίος περνάει από χέρι σε χέρι για να ξαναφτάσει στον ίδιο. Δοκιμάζει και διαφορετικούς παλμούς για να πετύχει την «κοινή αναπνοή» στην ομάδα!

Εναλλακτικά:

Δραστηριότητα αποφόρτισης με την άσκηση «εκκρεμές».

Παρέμβαση 10^η

Θέμα: Ψυχική ενδυνάμωση και ανάπτυξη αντι-σεξιστικής επιχειρηματολογίας

Μαθησιακός στόχος: η συναισθηματική ενδυνάμωση και ανάπτυξη επιχειρηματολογίας σε ρεαλιστικές καταστάσεις έμφυλων στερεοτύπων. Συνεργασία, διάδραση διάλογος.

Για την εμπυχωτρία: έχοντας καλύψει βιωματικά το γνωστικό κομμάτι, θέλουμε η ομάδα να σωματοποιήσει τα έμφυλα στερεότυπα. Στόχος είναι το κάθε άτομο να αναπτύξει το δικό του επιχειρηματικό πλαίσιο που να καταργεί τα στερεότυπα.

Βήμα προς βήμα διαδικασία

Ενεργοποίηση:

Περπάτημα στο χώρο με διαφορετικούς ρυθμούς και απότομα σταματήματα.

Συντονισμός ομάδας: περπατώντας στο χώρο το κάθε άτομο καλείται να πει έναν αριθμό μέχρι να φτάσουμε το σύνολο των μελών της ομάδας. Αν δύο άτομα μιλήσουν ταυτόχρονα και συμπέσουν, ξεκινάμε το μέτρημα από την αρχή.

Κυρίως δραστηριότητα:

Το κάθε άτομο γράφει σε ένα χαρτί λέξεις κλειδιά που θεωρεί ως τα πιο έντονα έμφυλα στερεότυπα. Τα χαρτιά συγκεντρώνονται, ανακατεύονται και ξαναμοιράζονται ώστε κανείς να μην έχει το δικό του. Στο νέο χαρτί, το κάθε άτομο συμπληρώνει μια αντιπρόταση πάνω στο διαδομένο στερεότυπο. Τα χαρτιά με τις με τα στερεότυπα και τις προτάσεις, ξαναμοιράζονται και το κάθε άτομο παίρνει πάλι ένα χαρτί, που δεν ήταν το δικό του.

Χωριζόμαστε σε ζευγάρια

Ο Α ξεκινά κάνοντας στατικές εικόνες με τις λέξεις κλειδιά. Ο Β παρατηρεί και μετά βρίσκει τη θέση του καλύπτοντας τα κενά και συμπληρώνοντας με το σώμα του, την εικόνα του συμπαίκτη. Ο μικτός κινητικός αυτοσχεδιασμός οδηγείται σε μια χορογραφία.

Στο επόμενο στάδιο το κάθε ζευγάρι παρουσιάζει τον αυτοσχεδιασμό του στην ομάδα και η ολομέλεια καλείται να δώσει ένα τίτλο.

Αναστοχασμός: συζητάμε σε κύκλο τη διαδικασία που προηγήθηκε. Η εμπυχωτρία κατευθύνει τη συζήτηση προς την ανάπτυξη επιχειρημάτων για την συναισθηματική ενδυνάμωση των ανδρών κι έκφραση των ανδρών και την ανεξαρτητοποίηση και δυναμισμό των γυναικών. Φροντίζουμε ώστε να ακουστούν όλες οι φωνές, με τα διαφορετικά βιώματα που έχει ο καθένας.

Παρέμβαση 11^η

Θέμα: πορεία του φεμινιστικού κινήματος από το χθες στο σήμερα.

Μαθησιακός στόχος: να μελετήσουμε διαχρονικά τους αγώνες των γυναικών απέναντι στην πατριαρχία και διερευνήσουμε πως μπορεί να μεταφραστεί παιδαγωγικά και καλλιτεχνικά στο σήμερα.

Βήμα προς βήμα διαδικασία

Ενεργοποίηση:

• 1) Σε ζευγάρια και μετράνε μέχρι το 3 εναλλάξ. 2) Αντικαθιστώ έναν αριθμό με μία κίνηση (π.χ. παλαμάκι) και συνεχίζουν τα ζευγάρια να μετρούν εναλλάξ. 3) Αντικαθιστώ κι άλλον αριθμό με μία κίνηση (π.χ. σφύριγμα). Τέλος αντικαθιστώ και τα τρία νούμερα με κίνηση και συνεχίζω εναλλάξ (είναι άσκηση συγκέντρωσης και διαβαθμισμένης δυσκολίας).

• Περπάτημα στο χώρο: κάθε φορά που η εμπυχωτήρια χτυπάει παλαμάκι οι συμμετέχοντες παίρνουν μία παγωμένη έκφραση (γίνεστε ο γλύπτης του εαυτού σας) με βάση την λέξη που ακούστηκε. Οι λέξεις είναι: **άνδρας, γυναίκα, ελευθερία, γκέι άνδρας, λεσβία, σεβασμός, διαφορετικότητα, αποδοχή, βία, ρατσισμός, έκφραση φύλου, έμφυλη νόρμα** (αν κάποια λέξη ή φράση δεν λειτουργεί, δεν μένουμε πολύ ώρα, δεν κολλάμε, συνεχίζουμε.)

Προβολή αποσπασμάτων από το διαδίκτυο των ταινιών:

<https://www.youtube.com/watch?v=qA3uQ-kh9u8>

<https://www.youtube.com/watch?v=YhA32BfxRqA>

Ομαδική εικαστική δραστηριότητα

Χωρίζουμε το σύνολο σε ομάδες των 4. Τους δίνουμε τα υλικά και τους λέμε ότι «είναι η παγκόσμια ημέρα κατά του σεξισμού και της ομοφοβίας και γίνεται ένας διαγωνισμός με θέμα την καλύτερη αντισεξιστική αφίσα . Η κάθε ομάδα καλείται να φτιάξει ένα κολλάζ με εικόνες και λέξεις-φράσεις που να ενημερώνει, να ευαισθητοποιεί και να περνά μηνύματα κατά του σεξισμού, του μισογυνισμού και της

ομοφοβίας». Τους ζητάμε να βάλουν όλη τους τη φαντασία και να πρωτοτυπήσουν, καθώς το καλύτερο έργο θα κοσμήσει για έναν ολόκληρο χρόνο το εθνικό μουσείο σύγχρονης τέχνης.

Υλικά που θα χρειαστούν είναι: περιοδικά, φωτογραφίες από το ιντερνετ, λέξεις- μικρές φρασούλες, μαρκαδόροι, χαρτί μέτρου, κόλλα.

Θέματα που μπορούν να θίξουν

- 1) γυναίκες θύματα λεκτικής βίας λόγω εξωτερικής εμφάνισης
- 2) παιχνίδια για αγόρια- παιχνίδια για κορίτσια
- 3) δουλειές για άντρες- δουλειές για γυναίκες
- 4) πως προβάλλεται το γυναικείο και πως το αντρικό σώμα στη διαφήμιση
- 5) άνδρες θύματα καταπίεσης λόγω της πατριαρχίας
- 6) ομοφοβία- τρανσοφοβία
- 7) ισότητα φύλων
- 8) υιοθεσία παιδιών από ομόφυλα ζευγάρια

Παρέμβαση 12^η

Αναστοχαστική συζήτηση.

Παράρτημα 2

Πίνακας 1. Στάσεις απέναντι στις γυναίκες, πριν την παρέμβαση

Ερώτηση	Ομάδα	Διαφωνώ απόλυτα/ Διαφωνώ N (%)	Συμφωνώ - Συμφωνώ Απόλυτα N (%)	chi ² p- value	Διάμεσος (ΕΔΕ)	z p- valu e
Ακούγεται πιο άσχημο όταν βρίζει ένα κορίτσι παρά όταν βρίζει ένα αγόρι	Σύνολο	19 (63.3)	11 (36.7)		2.0 (2.0, 3.0)	1.74
	Ελέγχου	8 (50.0)	8 (50.0)	2.625 0.142	2.5 (2.0, 3.0)	9 0.08
	Παρέμβασης	11 (78.6)	3 (21.4)		2.0 (1.0, 2.0)	0
Στα περισσότερα κορίτσια αρέσει να επιδεικνύουν το σώμα τους	Σύνολο	12 (40.0)	18 (60.0)		3.0 (2.0, 3.0)	2.01
	Ελέγχου	4 (25.0)	12 (75.0)	3.214 0.075	3.0 (2.5, 3.0)	1 0.04
	Παρέμβασης	8 (57.1)	6 (42.9)		2.0 (2.0, 3.0)	4
Τα κορίτσια πρέπει να έχουν τις ίδιες ελευθερίες με τα αγόρια	Σύνολο	2 (6.7)	28 (93.3)		4.0 (4.0, 4.0)	0.17
	Ελέγχου	1 (6.3)	15 (93.8)	0.010 1.00	4.0 (4.0, 4.0)	6 0.86
	Παρέμβασης	1 (7.1)	13 (92.9)		4.0 (4.0, 4.0)	0
Σε ένα ραντεβού το αγόρι θα πρέπει να πληρώνει όλα τα έξοδα.	Σύνολο	27 (90.0)	3 (10.0)		1.0 (1.0, 2.0)	- 0.18
	Ελέγχου	14 (87.5)	2 (12.5)	0.238 1.00	1.0 (1.0, 2.0)	6 0.85
	Παρέμβασης	13 (92.9)	1 (7.1)		1.5 (1.0, 2.0)	3
Δεν υπάρχει πρόβλημα για ένα κορίτσι να θέλει	Σύνολο	1 (3.3)	29 (96.7)	0.905 1.00	4.0 (4.0, 4.0)	- 0.38

να συμμετέχει σε σκληρά αθλήματα όπως το ποδόσφαιρο	Ελέγχου	1 (6.3)	15 (93.8)		4.0 (4.0, 4.0)	5 0.70
	Παρέμβασης	0 (0.0)	14 (100.0)		4.0 (4.0, 4.0)	0
Τα περισσότερα κορίτσια δεν μπορείς να τα εμπιστευθείς	Σύνολο	23 (76.7)	7 (23.3)		1.0 (1.0, 2.0)	1.55
	Ελέγχου	12 (75.0)	4 (25.0)	0.053	2.0 (1.0, 2.5)	0.12
	Παρέμβασης	11 (78.6)	3 (21.4)	1.00	1.0 (1.0, 2.0)	1
Τα αγόρια είναι καλύτεροι αρχηγοί από τα κορίτσια	Σύνολο	24 (80.0)	6 (20.0)		1.0 (1.0, 2.0)	1.78
	Ελέγχου	12 (75.0)	4 (25.0)	0.536	2.0 (1.0, 2.5)	1
	Παρέμβασης	12 (85.7)	2 (14.3)	0.657	1.0 (1.0, 2.0)	5
Κατά μέσο όρο, τα κορίτσια είναι το ίδιο έξυπνα με τα αγόρια	Σύνολο	5 (16.7)	25 (83.3)		3.5 (3.0, 4.0)	0.84
	Ελέγχου	2 (12.5)	14 (87.5)	0.429	4.0 (3.0, 4.0)	1
	Παρέμβασης	3 (21.4)	11 (78.6)	0.642	3.0 (3.0, 4.0)	0
Δεν υπάρχει πρόβλημα για ένα κορίτσι να ζητήσει από ένα αγόρι να βγουν ραντεβού	Σύνολο	1 (3.3)	29 (96.7)		4.0 (3.0, 4.0)	0.04
	Ελέγχου	0 (0.0)	16 (100.0)	1.182	4.0 (3.0, 4.0)	9
	Παρέμβασης	1 (7.1)	13 (92.9)	0.467	4.0 (3.0, 4.0)	1
Είναι πιο αποδεκτό για ένα αγόρι να έχει πολλές ερωτικές συντρόφους από ότι είναι για ένα κορίτσι	Σύνολο	25 (83.3)	5 (16.7)		1.0 (1.0, 2.0)	1.30
	Ελέγχου	13 (81.3)	3 (18.8)	0.107	2.0 (1.0, 2.0)	5
	Παρέμβασης	12 (85.7)	2 (14.3)	1.00	1.0 (1.0, 2.0)	0.19
						2

Εάν δουλεύουν και οι δύο σύζυγοι, ο άνδρας θα πρέπει να αναλαμβάνει κάποιες από τις δουλειές του σπιτιού, όπως το πλύσιμο των πιάτων και των ρούχων	Σύνολο	0 (0.0)	30 (100.0)		4.0 (4.0, 4.0)	0.64
	Ελέγχου	0 (0.0)	16 (100.0)	-	4.0 (4.0, 4.0)	4
	Παρέμβασης	0 (0.0)	14 (100.0)		4.0 (4.0, 4.0)	0
Σε γενικές γραμμές, ο πατέρας θα πρέπει να έχει μεγαλύτερη εξουσία από τη μητέρα από τη μητέρα στη λήψη των αποφάσεων που αφορούν στην οικογένεια	Σύνολο	28 (93.3)	2 (6.7)		1.0 (1.0, 1.0)	0.39
	Ελέγχου	14 (87.5)	2 (12.5)	1.875 0.485	1.0 (1.0, 1.5)	4
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	4
Τα κορίτσια πρέπει να νοιάζονται περισσότερο να γίνουν καλές σύζυγοι και μητέρες	Σύνολο	29 (96.7)	1 (3.3)		1.0 (1.0, 2.0)	-
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	1.182 0.467	1.0 (1.0, 1.5)	8
	Παρέμβασης	13 (92.9)	1 (7.1)		1.0 (1.0, 2.0)	7
Τα περισσότερα αγόρια βγαίνουν με κορίτσια μόνο για την ερωτική επαφή	Σύνολο	16 (55.2)	13 (44.8)		2.0 (2.0, 3.0)	0.14
	Ελέγχου	9 (60.0)	6 (40.0)	0.293 0.715	2.0 (2.0, 3.0)	5
	Παρέμβασης	7 (50.0)	7 (50.0)		2.5 (2.0, 3.0)	5
Η οικογένεια θα πρέπει να ενθαρρύνει περισσότερο τα αγόρια να σπουδάσουν από ό,τι τα κορίτσια	Σύνολο	29 (96.7)	1 (3.3)		1.0 (1.0, 1.0)	0.93
	Ελέγχου	15 (93.8)	1 (6.3)	0.905 1.00	1.0 (1.0, 1.0)	5
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	0
Είναι πιο σημαντικό να τα πάνε καλά στο σχολείο τα αγόρια παρά τα	Σύνολο	30 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	-
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	

κορίτσια				1.0)	
	Παρέμβασ ης	14 (100.0)	0 (0.0)	1.0 (1.0, 1.0)	
	Σύνολο			1.6 (1.3, 1.8)	1.05
Κλίμακα: Στάσεις απέναντι στις γυναίκες	Ελέγχου			1.6 (1.4, 2.1)	3 0.29
	Παρέμβασ ης			1.5 (1.2, 1.8)	2

Πίνακας 2. Στάσεις απέναντι στις γυναίκες, μετά την παρέμβαση

Ερώτηση	Ομάδα	Διαφωνώ απόλυτα/ Διαφωνώ N (%)	Συμφωνώ- Συμφωνώ Απόλυτα N (%)	chi ² p- value	Διάμεσος (ΕΔΕ)	z p- value
Ακούγεται πιο άσχημο όταν βρίζει ένα κορίτσι παρά όταν βρίζει ένα αγόρι	Σύνολο	22 (73.3)	8 (26.7)		2.0 (1.0, 3.0)	
	Ελέγχου	9 (56.3)	7 (43.8)	5.117	2.0 (2.0, 3.0)	3.055
	Παρέμβασης	13 (92.9)	1 (7.1)	0.039	1.0 (1.0, 2.0)	0.002
Στα περισσότερα κορίτσια αρέσει να επιδεικνύουν το σώμα τους	Σύνολο	17 (56.7)	13 (43.3)		2.0 (2.0, 3.0)	
	Ελέγχου	6 (37.5)	10 (62.5)	5.129	3.0 (2.0, 3.0)	2.229
	Παρέμβασης	11 (78.6)	3 (21.4)	0.033	2.0 (1.0, 2.0)	0.026
Τα κορίτσια πρέπει να έχουν τις ίδιες ελευθερίες με τα αγόρια	Σύνολο	1 (3.3)	29 (96.7)		4.0 (4.0, 4.0)	
	Ελέγχου	0 (0.0)	16 (100.0)	1.182	4.0 (4.0, 4.0)	0.144
	Παρέμβασης	1 (7.1)	13 (92.9)	0.467	4.0 (4.0, 4.0)	0.885
Σε ένα ραντεβού το αγόρι θα πρέπει να	Σύνολο	28 (93.3)	2 (6.7)	0.010	1.5 (1.0, 2.0)	-
				1.00		0.023

πληρώνει όλα τα έξοδα.	Ελέγχου	15 (93.8)	1 (6.3)		1.5 (1.0, 2.0)	0.981
	Παρέμβασης	13 (92.9)	1 (7.1)		1.5 (1.0, 2.0)	
Δεν υπάρχει πρόβλημα για ένα κορίτσι να θέλει να συμμετέχει σε σκληρά αθλήματα όπως το ποδόσφαιρο	Σύνολο	0 (0.0)	30 (100.0)		4.0 (4.0, 4.0)	
	Ελέγχου	0 (0.0)	16 (100.0)	-	4.0 (4.0, 4.0)	0.096
	Παρέμβασης	0 (0.0)	14 (100.0)		4.0 (4.0, 4.0)	0.923
Τα περισσότερα κορίτσια δεν μπορείς να τα εμπιστευθείς.	Σύνολο	25 (83.3)	5 (16.7)		1.0 (1.0, 2.0)	-
	Ελέγχου	14 (87.5)	2 (12.5)	0.429	1.0 (1.0, 2.0)	0.746
	Παρέμβασης	11 (78.6)	3 (21.4)	0.642	1.5 (1.0, 2.0)	0.456
Τα αγόρια είναι καλύτερα από τα κορίτσια.	Σύνολο	28 (93.3)	2 (6.7)		1.0 (1.0, 2.0)	
	Ελέγχου	15 (93.8)	1 (6.3)	0.010	1.5 (1.0, 2.0)	1.082
	Παρέμβασης	13 (92.9)	1 (7.1)	1.00	1.0 (1.0, 2.0)	0.279
Κατά μέσο όρο, τα κορίτσια είναι το ίδιο έξυπνα με τα αγόρια	Σύνολο	3 (10.0)	27 (90.0)		4.0 (3.0, 4.0)	
	Ελέγχου	2 (12.5)	14 (87.5)	0.238	4.0 (3.0, 4.0)	0.447
	Παρέμβασης	1 (7.1)	13 (92.9)	1.00	3.5 (3.0, 4.0)	0.655
Δεν υπάρχει πρόβλημα για ένα κορίτσι να ζητήσει από ένα αγόρι να βγουν ραντεβού	Σύνολο	0 (0.0)	30 (100.0)		4.0 (4.0, 4.0)	-
	Ελέγχου	0 (0.0)	16 (100.0)	-	4.0 (3.5, 4.0)	1.287
	Παρέμβασης	0 (0.0)	14 (100.0)		4.0 (4.0, 4.0)	0.198
Είναι πιο αποδεκτό για	Σύνολο	29 (96.7)	1 (3.3)	0.905	1.0 (1.0, 2.0)	-0.07

ένα αγόρι να έχει πολλές ερωτικές συντρόφους από ότι είναι για ένα κορίτσι				1.00	1.0)	0.944
	Ελέγχου	15 (93.8)	1 (6.3)		1.0 (1.0, 1.0)	
	Παρέμβασης	14 (100.0)			1.0 (1.0, 1.0)	
Εάν δουλεύουν και οι δύο σύζυγοι, ο άνδρας θα πρέπει να αναλαμβάνει κάποιες από τις δουλειές του σπιτιού, όπως το πλύσιμο των πιάτων και των ρούχων	Σύνολο	0 (0.0)	30 (100.0)		4.0 (4.0, 4.0)	
	Ελέγχου	0 (0.0)	16 (100.0)		4.0 (4.0, 4.0)	-
	Παρέμβασης	0 (0.0)	14 (100.0)	-	4.0 (4.0, 4.0)	0.322
Σε γενικές γραμμές, ο πατέρας θα πρέπει να έχει μεγαλύτερη εξουσία από τη μητέρα από τη μητέρα στη λήψη των αποφάσεων που αφορούν στην οικογένεια.	Σύνολο	30 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	-
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	0.644
Τα κορίτσια πρέπει να νοιάζονται περισσότερο να γίνουν καλές σύζυγοι και μητέρες	Σύνολο	30 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 2.0)	-
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.5)	0.217
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 2.0)	0.828
Τα περισσότερα αγόρια βγαίνουν με κορίτσια μόνο για την ερωτική επαφή.	Σύνολο	23 (76.7)	7 (23.3)		2.0 (2.0, 2.0)	
	Ελέγχου	11 (68.8)	5 (31.3)	1.201	2.0 (2.0, 3.0)	1.349
	Παρέμβασης	12 (85.7)	2 (14.3)	0.399	2.0 (1.0, 2.0)	0.177
Η οικογένεια θα πρέπει να ενθαρρύνει	Σύνολο	30 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	0.935
						0.350

περισσότερο τα αγόρια να σπουδάσουν από ότι τα κορίτσια	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	1.0 (1.0, 1.0)	
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)	1.0 (1.0, 1.0)	
Είναι πιο σημαντικό να τα πάνε καλά στο σχολείο τα αγόρια παρά τα κορίτσια	Σύνολο	30 (100.0)	0 (0.0)	1.0 (1.0, 1.0)	
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	1.0 (1.0, 1.0)	-
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)	1.0 (1.0, 1.0)	
Κλίμακα: Στάσεις απέναντι στις γυναίκες	Σύνολο			1.4 (1.3, 1.6)	
	Ελέγχου			1.4 (1.3, 1.6)	1.314
	Παρέμβασης			1.3 (1.2, 1.4)	0.189

Πίνακας 3. Στάσεις απέναντι στις γυναίκες, πριν και μετά την παρέμβαση στην ομάδα παρέμβασης

Ερώτηση		Διαφωνώ απόλυτα/ Διαφωνώ N (%)	Συμφωνώ / Συμφωνώ Απόλυτα N (%)	McNem ar's $\chi^2(1)$ p-value	Διάμεσος (ΕΔΕ)	Wilco xon z p- value
Ακούγεται πιο άσχημο όταν βρίζει ένα κορίτσι παρά όταν βρίζει ένα αγόρι	Πριν	11 (78.6)	3 (21.4)	2.00	2.0 (1.0, 2.0)	2.438
	Μετ ά	13 (92.9)	1 (7.1)	0.500	1.0 (1.0, 2.0)	0.015
Στα περισσότερα κορίτσια αρέσει να επιδεικνύουν το σώμα τους	Πριν	8 (57.1)	6 (42.9)	3.00	2.0 (2.0, 3.0)	1.409
	Μετ ά	11 (78.6)	3 (21.4)	0.250	2.0 (1.0, 2.0)	0.159
Τα κορίτσια πρέπει να έχουν τις ίδιες ελευθερίες με τα αγόρια	Πριν	1 (7.1)	13 (92.9)	0.00	4.0 (4.0, 4.0)	-0.576
	Μετ ά	1 (7.1)	13 (92.9)	1.00	4.0 (4.0, 4.0)	0.565

	ά				4.0)	
Σε ένα ραντεβού το αγόρι θα πρέπει να πληρώνει όλα τα έξοδα.	Πριν	13 (92.9)	1 (7.1)		1.5 (1.0, 2.0)	0.378
	Μετ ά	13 (92.9)	1 (7.1)	-	1.5 (1.0, 2.0)	0.706
Δεν υπάρχει πρόβλημα για ένα κορίτσι να θέλει να συμμετέχει σε σκληρά αθλήματα όπως το ποδόσφαιρο	Πριν	0 (0.0)	14 (100.0)		4.0 (4.0, 4.0)	-1.000
	Μετ ά	0 (0.0)	14 (100.0)	-	4.0 (4.0, 4.0)	0.317
Τα περισσότερα κορίτσια δεν μπορείς να τα εμπιστευθείς.	Πριν	11 (78.6)	3 (21.4)	0.00	1.0 (1.0, 2.0)	-1.020
	Μετ ά	11 (78.6)	3 (21.4)	1.00	1.5 (1.0, 2.0)	0.308
Τα αγόρια είναι καλύτεροι αρχηγοί από τα κορίτσια.	Πριν	12 (85.7)	2 (14.3)	0.33	1.0 (1.0, 2.0)	0.671
	Μετ ά	13 (92.9)	1 (7.1)	1.00	1.0 (1.0, 2.0)	0.502
Κατά μέσο όρο, τα κορίτσια είναι το ίδιο έξυπνα με τα αγόρια	Πριν	3 (21.4)	11 (78.6)	1.00	3.0 (3.0, 4.0)	-0.590
	Μετ ά	1 (7.1)	13 (92.9)	0.625	3.5 (3.0, 4.0)	0.555
Δεν υπάρχει πρόβλημα για ένα κορίτσι να ζητήσει από ένα αγόρι να βγουν ραντεβού	Πριν	1 (7.1)	13 (92.9)	1.00	4.0 (3.0, 4.0)	-2.236
	Μετ ά	0 (0.0)	14 (100.0)	1.00	4.0 (4.0, 4.0)	0.025
Είναι πιο αποδεκτό για ένα αγόρι να έχει πολλές ερωτικές συντρόφους από ότι είναι για ένα κορίτσι	Πριν	12 (85.7)	2 (14.3)	2.00	1.0 (1.0, 2.0)	1.077
	Μετ ά	14 (100.0)	0 (0.0)	0.500	1.0 (1.0, 1.0)	0.282
Εάν δουλεύουν και οι δύο σύζυγοι, ο άνδρας θα πρέπει να αναλαμβάνει κάποιες από τις δουλειές του σπιτιού, όπως το	Πριν	0 (0.0)	14 (100.0)		4.0 (4.0, 4.0)	-0.447
	Μετ ά	0 (0.0)	14 (100.0)	-	4.0 (4.0, 4.0)	0.655

πλύσιμο των πιάτων και των ρούχων						
Σε γενικές γραμμές, ο πατέρας θα πρέπει να έχει μεγαλύτερη εξουσία από τη μητέρα από τη μητέρα στη λήψη των αποφάσεων που αφορούν στην οικογένεια.	Πριν	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	0.000
	Μετά	14 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	1.00
Τα κορίτσια πρέπει να νοιάζονται περισσότερο να γίνουν καλές σύζυγοι και μητέρες	Πριν	13 (92.9)	1 (7.1)	1.00	1.0 (1.0, 2.0)	1.000
	Μετά	14 (100.0)	0 (0.0)	1.00	1.0 (1.0, 2.0)	0.317
Τα περισσότερα αγόρια βγαίνουν με κορίτσια μόνο για την ερωτική επαφή.	Πριν	7 (50.0)	7 (50.0)	3.57	2.5 (2.0, 3.0)	1.716
	Μετά	12 (85.7)	2 (14.3)	0.125	2.0 (1.0, 2.0)	0.086
Η οικογένεια θα πρέπει να ενθαρρύνει περισσότερο τα αγόρια να σπουδάσουν από ότι τα κορίτσια	Πριν	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	-
	Μετά	14 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	-
Είναι πιο σημαντικό να τα πάνε καλά στο σχολείο τα αγόρια παρά τα κορίτσια	Πριν	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	-
	Μετά	14 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	-
Κλίμακα: Στάσεις απέναντι στις γυναίκες	Πριν				1.5 (1.2, 1.8)	1.570
	Μετά				1.3 (1.2, 1.4)	0.117

Πίνακας 4. Στάσεις απέναντι στις γυναίκες, πριν και μετά την παρέμβαση στην ομάδα ελέγχου

Ερώτηση		Διαφωνώ απόλυτα/ Διαφωνώ N (%)	Συμφωνώ/ Συμφωνώ Απόλυτα N (%)	McNema r's $\chi^2(1)$ p-value	Διάμεσος (ΕΔΕ)	Wilco n z p-val
Ακούγεται πιο άσχημο όταν βρίζει ένα κορίτσι παρά όταν βρίζει ένα αγόρι	Πριν	8 (50.0)	8 (50.0)	0.330	2.5 (2.0, 3.0)	0.44
	Μετά	9 (56.3)	7 (43.8)	1.000	2.0 (2.0, 3.0)	0.65
Στα περισσότερα κορίτσια αρέσει να επιδεικνύουν το σώμα τους	Πριν	4 (25.0)	12 (75.0)	2.000	3.0 (2.5, 3.0)	2.23
	Μετά	6 (37.5)	10 (62.5)	0.500	3.0 (2.0, 3.0)	0.02
Τα κορίτσια πρέπει να έχουν τις ίδιες ελευθερίες με τα αγόρια	Πριν	1 (6.3)	15 (93.8)	1.000	4.0 (4.0, 4.0)	-1.41
	Μετά	0 (0.0)	16 (100.0)	1.000	4.0 (4.0, 4.0)	0.15
Σε ένα ραντεβού το αγόρι θα πρέπει να πληρώνει όλα τα έξοδα.	Πριν	14 (87.5)	2 (12.5)	1.000	1.0 (1.0, 2.0)	0.57
	Μετά	15 (93.8)	1 (6.3)	1.000	1.5 (1.0, 2.0)	0.56
Δεν υπάρχει πρόβλημα για ένα κορίτσι να θέλει να συμμετέχει σε σκληρά αθλήματα όπως το ποδόσφαιρο	Πριν	1 (6.3)	15 (93.8)	1.000	4.0 (4.0, 4.0)	-1.41
	Μετά	0 (0.0)	16 (100.0)	1.000	4.0 (4.0, 4.0)	0.15
Τα περισσότερα κορίτσια δεν μπορείς να τα εμπιστευθείς.	Πριν	12 (75.0)	4 (25.0)	2.000	2.0 (1.0, 2.5)	1.93
	Μετά	14 (87.5)	2 (12.5)	0.500	1.0 (1.0, 2.0)	0.05
Τα αγόρια είναι καλύτεροι αρχηγοί από τα κορίτσια.	Πριν	12 (75.0)	4 (25.0)	3.000	2.0 (1.0, 2.5)	1.71
	Μετά	15 (93.8)	1 (6.3)	0.250	1.5 (1.0, 2.0)	0.08
Κατά μέσο όρο, τα κορίτσια είναι το ίδιο έξυπνα με τα αγόρια	Πριν	2 (12.5)	14 (87.5)	0.000	4.0 (3.0, 4.0)	-0.31
	Μετά	2 (12.5)	14 (87.5)	1.000	4.0 (3.0, 4.0)	0.75
Δεν υπάρχει πρόβλημα για ένα κορίτσι να ζητήσει από ένα αγόρι να βγουν ραντεβού	Πριν		16 (100.0)	-	4.0 (3.0, 4.0)	-1.41
	Μετά		16 (100.0)		4.0 (3.5, 4.0)	0.15
Είναι πιο αποδεκτό για ένα	Πριν	13 (81.3)	3 (18.8)	1.000	2.0 (1.0, 2.0)	2.18

αγόρι να έχει πολλές ερωτικές συντρόφους από ότι είναι για ένα κορίτσι	Μετά	15 (93.8)	1 (6.3)	0.625	1.0 (1.0, 1.0)	0.02
Εάν δουλεύουν και οι δύο σύζυγοι, ο άνδρας θα πρέπει να αναλαμβάνει κάποιες από τις δουλειές του σπιτιού, όπως το πλύσιμο των πιάτων και των ρούχων	Πριν		16 (100.0)		4.0 (4.0, 4.0)	0.57
	Μετά		16 (100.0)	-	4.0 (4.0, 4.0)	0.56
Σε γενικές γραμμές, ο πατέρας θα πρέπει να έχει μεγαλύτερη εξουσία από τη μητέρα από τη μητέρα στη λήψη των αποφάσεων που αφορούν στην οικογένεια.	Πριν	14 (87.5)	2 (12.5)	2.000	1.0 (1.0, 1.5)	1.41
	Μετά	16 (100.0)	0 (0.0)	0.500	1.0 (1.0, 1.0)	0.15
Τα κορίτσια πρέπει να νοιάζονται περισσότερο να γίνουν καλές σύζυγοι και μητέρες	Πριν	16 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.5)	0.00
	Μετά	16 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.5)	1.00
Τα περισσότερα αγόρια βγαίνουν με κορίτσια μόνο για την ερωτική επαφή.	Πριν	9 (60.0)	6 (40.0)	1.000	2.0 (2.0, 3.0)	1.73
	Μετά	11 (68.8)	5 (31.3)	1.000	2.0 (2.0, 3.0)	0.08
Η οικογένεια θα πρέπει να ενθαρρύνει περισσότερο τα αγόρια να σπουδάσουν από ότι τα κορίτσια	Πριν	15 (93.8)	16 (100.0)	1.000	1.0 (1.0, 1.0)	0.04
	Μετά	1 (6.3)	0 (0.0)	1.000	1.0 (1.0, 1.0)	0.96
Είναι πιο σημαντικό να τα πάνε καλά στο σχολείο τα αγόρια παρά τα κορίτσια	Πριν	16 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	-
	Μετά	16 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	-
Κλίμακα: Στάσεις απέναντι στις γυναίκες	Πριν				1.6 (1.4, 2.1)	1.36
	Μετά				1.4 (1.3, 1.6)	0.17

Πίνακας 5. Στάσεις απέναντι στη βία, πριν την παρέμβαση

Ερώτηση Είναι «Εντάξει»...	Ομάδα	Ποτέ N (%)	Μερικές φορές Συχνά/ Πάντα N (%)	chi ² p- value	Διάμεσος (ΕΔΕ)	z p- value
για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν δεν του συμπεριφέρεται με σεβασμό	Σύνολο	8 (26.7)	22 (73.3)		2.0 (1.0, 2.0)	
	Ελέγχου	3 (18.8)	13 (81.3)	1.0988 0.417	2.0 (2.0, 3.0)	2.102 0.036
	Παρέμβασης	5 (35.7)	9 (64.3)		2.0 (1.0, 2.0)	
για ένα κορίτσι να φωνάζει στο αγόρι της εάν δεν της συμπεριφέρεται με σεβασμό	Σύνολο	8 (26.7)	22 (73.3)		2.0 (1.0, 2.0)	
	Ελέγχου	3 (18.8)	13 (81.3)	1.0988 0.417	2.0 (2.0, 3.0)	1.93 0.054
	Παρέμβασης	5 (35.7)	9 (64.3)		2.0 (1.0, 2.0)	
για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν αυτή συνεχώς γκρινιάζει	Σύνολο	13 (43.3)	17 (56.7)		2.0 (1.0, 2.0)	
	Ελέγχου	4 (25.0)	12 (75.0)	4.693 0.063	2.0 (1.5, 2.0)	2.368 0.018
	Παρέμβασης	9 (64.3)	5 (35.7)		1.0 (1.0, 2.0)	
για ένα κορίτσι να φωνάζει στο αγόρι της εάν αυτός συνεχώς γκρινιάζει	Σύνολο	13 (43.3)	17 (56.7)		2.0 (1.0, 2.0)	
	Ελέγχου	4 (25.0)	12 (75.0)	4.693 0.063	2.0 (1.5, 2.0)	2.286 0.022
	Παρέμβασης	9 (64.3)	5 (35.7)		1.0 (1.0, 2.0)	
για ένα αγόρι να θέτει περιορισμούς στην κοπέλα του για το τι θα φορέσει	Σύνολο	24 (80.0)	6 (20.0)	0.0335	1.0 (1.0, 1.0)	-0.149
	Ελέγχου	13 (81.3)	3 (18.8)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	0.882

	Παρέμβασης	11 (78.6)	3 (21.4)		1.0 (1.0, 1.0)	
για ένα αγόρι να θέτει περιορισμούς στην κοπέλα του για το πού θα πάει	Σύνολο	22 (73.3)	8 (26.7)		1.0 (1.0, 2.0)	
	Ελέγχου	11 (68.8)	5 (31.3)	0.3683 0.689	1.0 (1.0, 2.0)	0.459 0.647
	Παρέμβασης	11 (78.6)	3 (21.4)		1.0 (1.0, 1.0)	
για ένα κορίτσι να θέτει περιορισμούς στο αγόρι της για το πού θα πάει	Σύνολο	23 (76.7)	7 (23.3)		1.0 (1.0, 1.0)	
	Ελέγχου	12 (75.0)	4 (25.0)	0.0532 1.00	1.0 (1.0, 1.5)	0.113 0.910
	Παρέμβασης	11 (78.6)	3 (21.4)		1.0 (1.0, 1.0)	
για ένα αγόρι να πιέσει ένα κορίτσι να έχουν ερωτική επαφή εάν βγαίνουν μαζί	Σύνολο	30 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	-
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	
για ένα κορίτσι να χτυπάει το αγόρι της εάν αυτός την απατά.	Σύνολο	26 (86.7)	4 (13.3)		1.0 (1.0, 1.0)	
	Ελέγχου	15 (93.8)	1 (6.3)	1.4887 0.315	1.0 (1.0, 1.0)	-1.233 0.218
	Παρέμβασης	11 (78.6)	3 (21.4)		1.0 (1.0, 1.0)	
για ένα αγόρι να πιέσει ένα κορίτσι να έχουν ερωτική επαφή εάν αυτή φλέρταρε μαζί του όλο το βράδυ	Σύνολο	27 (90.0)	3 (10.0)		1.0 (1.0, 1.0)	
	Ελέγχου	13 (81.3)	3 (18.8)	2.9167 0.228	1.0 (1.0, 1.0)	1.677 0.094
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	
για ένα κορίτσι να ψάχνει κρυφά το κινητό του αγοριού της	Σύνολο	23 (79.3)	6 (20.7)	0.4041	1.0 (1.0, 1.0)	0.498
	Ελέγχου	12	4 (25.0)	0.663	1.0 (1.0,	0.619

		(75.0)			1.5)	
	Παρέμβασης	11 (84.6)	2 (15.4)		1.0 (1.0, 1.0)	
για ένα αγόρι να ψάχνει κρυφά το κινητό της κοπέλας του	Σύνολο	23 (76.7)	7 (23.3)		1.0 (1.0, 1.0)	
	Ελέγχου	12 (75.0)	4 (25.0)	0.0532 1.00	1.0 (1.0, 1.5)	0.113 0.910
	Παρέμβασης	11 (78.6)	3 (21.4)		1.0 (1.0, 1.0)	
για ένα αγόρι να χτυπάει την κοπέλα του εάν αυτή τον απατά	Σύνολο	27 (90.0)	3 (10.0)		1.0 (1.0, 1.0)	
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	3.8095 0.09	1.0 (1.0, 1.0)	-1.919 0.055
	Παρέμβασης	11 (78.6)	3 (21.4)		1.0 (1.0, 1.0)	
για ένα κορίτσι να θέτει περιορισμούς στο αγόρι της για το τι θα φορέσει	Σύνολο	27 (90.0)	3 (10.0)		1.0 (1.0, 1.0)	
	Ελέγχου	15 (93.8)	1 (6.3)	0.5357 0.586	1.0 (1.0, 1.0)	-0.72 0.472
	Παρέμβασης	12 (85.7)	2 (14.3)		1.0 (1.0, 1.0)	
να απειλείς τον/ την σύντροφό σου ότι θα τον/ την χωρίσεις προκειμένου να πετύχεις κάτι που θέλεις	Σύνολο	24 (80.0)	6 (20.0)		1.0 (1.0, 1.0)	
	Ελέγχου	13 (81.3)	3 (18.8)	0.0335 1.00	1.0 (1.0, 1.0)	-0.269 0.788
	Παρέμβασης	11 (78.6)	3 (21.4)		1.0 (1.0, 1.0)	
να απειλείς τον/ την σύντροφό σου ότι θα τον/ την χτυπήσεις, αρκεί να μην το κάνεις στ' αλήθεια	Σύνολο	28 (93.3)	2 (6.7)		1.0 (1.0, 1.0)	
	Ελέγχου	14 (87.5)	2 (12.5)	1.875 0.485	1.0 (1.0, 1.0)	1.346 0.1782
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	
για ένα αγόρι να πιέσει ένα κορίτσι να έχουν	Σύνολο	30 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	-

ερωτική επαφή εάν έχει ξοδέψει πολλά χρήματα γι' αυτήν	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	
για ένα κορίτσι να χτυπάει το αγόρι της εάν δεν της συμπεριφέρεται με σεβασμό	Σύνολο	27 (90.0)	3 (10.0)		1.0 (1.0, 1.0)	
	Ελέγχου	14 (87.5)	2 (12.5)	0.2381 1.00	1.0 (1.0, 1.0)	0.48 0.631
	Παρέμβασης	13 (92.9)	1 (7.1)		1.0 (1.0, 1.0)	
για ένα κορίτσι να χτυπάει το αγόρι της εάν αυτός συνεχώς γκρινιάζει/διαφωνεί	Σύνολο	28 (93.3)	2 (6.7)		1.0 (1.0, 1.0)	
	Ελέγχου	15 (93.8)	1 (6.3)	0.0096 1.00	1.0 (1.0, 1.0)	-0.096 0.923
	Παρέμβασης	13 (92.9)	1 (7.1)		1.0 (1.0, 1.0)	
για ένα κορίτσι να προσβάλει το αγόρι της μπροστά σε άλλα άτομα	Σύνολο	29 (96.7)	1 (3.3)		1.0 (1.0, 1.0)	
	Ελέγχου	15 (93.8)	1 (6.3)	0.9052 1.00	1.0 (1.0, 1.0)	0.935 0.350
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	
για ένα αγόρι να χτυπάει την κοπέλα του εάν δεν του συμπεριφέρεται με σεβασμό	Σύνολο	30 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	-
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	
Είναι εντάξει για ένα αγόρι να προσβάλει την κοπέλα του μπροστά σε άλλα άτομα	Σύνολο	29 (96.7)	1 (3.3)		1.0 (1.0, 1.0)	
	Ελέγχου	15 (93.8)	1 (6.3)	0.9052 1.00	1.0 (1.0, 1.0)	0.935 0.350
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	
για ένα αγόρι να χτυπάει	Σύνολο	30	0 (0.0)	-	1.0 (1.0,	-

την κοπέλα του εάν αυτή	(100.0)		1.0)
συνεχώς	16		1.0 (1.0,
γκρινιάζει/διαφωνεί	Ελέγχου	0 (0.0)	1.0)
	(100.0)		
	14		1.0 (1.0,
	Παρέμβασης	0 (0.0)	1.0)
	(100.0)		
	Σύνολο		1.2 (1.1, 1.3)
Κλίμακα: Στάσεις			1.2 (1.2,
απέναντι στη βία	Ελέγχου		1.4) 1.435
			0.151
	Παρέμβασης		1.2 (1.0, 1.3)

Πίνακας 6. Στάσεις απέναντι στη βία, μετά την παρέμβαση

Ερώτηση Είναι «Εντάξει»...	Ομάδα	Ποτέ N (%)	Μερικές φορές Συχνά/ Πάντα N (%)	chi ² p-value	Διάμεσος (ΕΛΕ)	z p- valu e
για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν δεν του συμπεριφέρεται με σεβασμό	Σύνολο	12 (40.0)	18 (60.0)	0.0893 1.00	2.0 (1.0, 2.0)	0.47
	Ελέγχου	6 (37.5)	10 (62.5)		2.0 (1.0, 2.0)	8 0.63
	Παρέμβασης	6 (42.9)	8 (57.1)		2.0 (1.0, 2.0)	2
για ένα κορίτσι να φωνάζει στο αγόρι της εάν δεν της συμπεριφέρεται με σεβασμό	Σύνολο	10 (33.3)	20 (66.7)	0.067 1.00	2.0 (1.0, 2.0)	0.67
	Ελέγχου	5 (31.3)	11 (68.8)		2.0 (1.0, 2.0)	3 0.50
	Παρέμβασης	5 (35.7)	9 (64.3)		2.0 (1.0, 2.0)	1
για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν αυτή συνεχώς γκρινιάζει	Σύνολο	15 (50.0)	15 (50.0)	0.5357 0.715	1.5 (1.0, 2.0)	0.72
	Ελέγχου	7 (43.8)	9 (56.3)		2.0 (1.0, 2.0)	0.47 2
	Παρέμβασης	8 (57.1)	6 (42.9)		1.0 (1.0, 2.0)	
για ένα κορίτσι να φωνάζει στο αγόρι της εάν αυτός συνεχώς γκρινιάζει	Σύνολο	15 (50.0)	15 (50.0)	0.5357 0.715	1.5 (1.0, 2.0)	0.72
	Ελέγχου	7 (43.8)	9 (56.3)		2.0 (1.0, 2.0)	0.47 2
	Παρέμβασης	8 (57.1)	6 (42.9)		1.0 (1.0, 2.0)	
για ένα αγόρι να θέτει περιορισμούς στην κοπέλα του για το τι θα φορέσει	Σύνολο	24 (80.0)	6 (20.0)	0.0335 1.00	1.0 (1.0, 1.0)	- 0.35
	Ελέγχου	13 (81.3)	3 (18.8)		1.0 (1.0, 1.0)	8 0.72

	Παρέμβασης	11 (78.6)	3 (21.4)		1.0 (1.0, 1.0)	1
για ένα αγόρι να θέτει περιορισμούς στην κοπέλα του για το πού θα πάει	Σύνολο	24 (80.0)	6 (20.0)		1.0 (1.0, 1.0)	-0.18
	Ελέγχου	13 (81.3)	3 (18.8)	0.0335 1.00	1.0 (1.0, 1.0)	0.85 7
	Παρέμβασης	11 (78.6)	3 (21.4)		1.0 (1.0, 1.0)	
για ένα κορίτσι να θέτει περιορισμούς στο αγόρι της για το πού θα πάει	Σύνολο	21 (70.0)	9 (30.0)		1.0 (1.0, 2.0)	- 0.62
	Ελέγχου	12 (75.0)	4 (25.0)	0.4082 0.694	1.0 (1.0, 1.5)	8 0.53
	Παρέμβασης	9 (64.3)	5 (35.7)		1.0 (1.0, 2.0)	0
για ένα αγόρι να πιάσει ένα κορίτσι να έχουν ερωτική επαφή εάν βγαίνουν μαζί	Σύνολο	29 (96.7)	1 (3.3)		1.0 (1.0, 1.0)	0.93
	Ελέγχου	15 (93.8)	1 (6.3)	0.9052 1.00	1.0 (1.0, 1.0)	5 0.35
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	0
για ένα κορίτσι να χτυπάει το αγόρι της εάν αυτός την απατά.	Σύνολο	28 (93.3)	2 (6.7)		1.0 (1.0, 1.0)	- 1.53
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	2.449 0.209	1.0 (1.0, 1.0)	9 0.12
	Παρέμβασης	12 (85.7)	2 (14.3)		1.0 (1.0, 1.0)	4
για ένα αγόρι να πιάσει ένα κορίτσι να έχουν ερωτική επαφή εάν αυτή φλέρταρε μαζί του όλο το βράδυ	Σύνολο	28 (93.3)	2 (6.7)		1.0 (1.0, 1.0)	1.34
	Ελέγχου	14 (87.5)	2 (12.5)	1.875 0.485	1.0 (1.0, 1.0)	6 0.17
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	8
για ένα κορίτσι να ψάχνει κρυφά το κινητό του αγοριού της	Σύνολο	25 (83.3)	5 (16.7)	1.7143	1.0 (1.0, 1.0)	1.31 6
	Ελέγχου	12 (75.0)	4 (25.0)	0.336	1.0 (1.0, 1.0)	0.18

					1.5)	8
	Παρέμβασης	13 (92.9)	1 (7.1)		1.0 (1.0, 1.0)	
για ένα αγόρι να ψάχνει κρυφά το κινητό της κοπέλας του	Σύνολο	26 (86.7)	4 (13.3)		1.0 (1.0, 1.0)	
	Ελέγχου	15 (93.8)	1 (6.3)	1.4887 0.315	1.0 (1.0, 1.0)	-1.2 0.23 0
	Παρέμβασης	11 (78.6)	3 (21.4)		1.0 (1.0, 1.0)	
	Σύνολο	25 (83.3)	5 (16.7)		1.0 (1.0, 1.0)	-
για ένα αγόρι να χτυπάει την κοπέλα του εάν αυτή τον απατά	Ελέγχου	15 (93.8)	1 (6.3)	2.6786 0.157	1.0 (1.0, 1.0)	1.60 9 0.10
	Παρέμβασης	10 (71.4)	4 (28.6)		1.0 (1.0, 2.0)	8
	Σύνολο	30 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	
για ένα κορίτσι να θέτει περιορισμούς στο αγόρι της για το τι θα φορέσει	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	-
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	
	Σύνολο	25 (83.3)	5 (16.7)		1.0 (1.0, 1.0)	-
να απειλείς τον/ την σύντροφό σου ότι θα τον/ την χωρίσεις προκειμένου να πετύχεις κάτι που θέλεις	Ελέγχου	14 (87.5)	2 (12.5)	0.4286 0.642	1.0 (1.0, 1.0)	0.54 6 0.58
	Παρέμβασης	11 (78.6)	3 (21.4)		1.0 (1.0, 1.0)	5
	Σύνολο	28 (93.3)	2 (6.7)		1.0 (1.0, 1.0)	1.34
να απειλείς τον/ την σύντροφό σου ότι θα τον/ την χτυπήσεις, αρκεί να μην το κάνεις στ' αλήθεια	Ελέγχου	14 (87.5)	2 (12.5)	1.875 0.485	1.0 (1.0, 1.0)	6 0.17
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	8
για ένα αγόρι να πιέσει ένα κορίτσι να έχουν ερωτική	Σύνολο	30 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	-

επαφή εάν έχει ξοδέψει πολλά χρήματα γι' αυτήν	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	
για ένα κορίτσι να χτυπάει το αγόρι της εάν δεν της συμπεριφέρεται με σεβασμό	Σύνολο	29 (96.7)	1 (3.3)		1.0 (1.0, 1.0)	0.93
	Ελέγχου	15 (93.8)	1 (6.3)	0.9052	1.0 (1.0, 1.0)	5
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	0.35
για ένα κορίτσι να χτυπάει το αγόρι της εάν αυτός συνεχώς γκρινιάζει/διαφωνεί	Σύνολο	29 (96.7)	1 (3.3)		1.0 (1.0, 1.0)	-
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	1.1823	1.0 (1.0, 1.0)	1.06
	Παρέμβασης	13 (92.9)	1 (7.1)	0.467	1.0 (1.0, 1.0)	9
για ένα κορίτσι να προσβάλει το αγόρι της μπροστά σε άλλα άτομα	Σύνολο	30 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	-
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	-
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	-
για ένα αγόρι να χτυπάει την κοπέλα του εάν δεν του συμπεριφέρεται μεσεβασμό	Σύνολο	30 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	-
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	-
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	-
Είναι εντάξει για ένα αγόρι να προσβάλει την κοπέλα του μπροστά σε άλλα άτομα	Σύνολο	30 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	-
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	-
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	-
για ένα αγόρι να χτυπάει την	Σύνολο	30 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	-

κοπέλα του εάν αυτή συνεχώς γκρινιάζει/διαφωνεί				1.0)	
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	1.0 (1.0, 1.0)	
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)	1.0 (1.0, 1.0)	
	Σύνολο			1.2 (1.0, 1.3)	0.35
Κλίμακα: Στάσεις απέναντι στη βία	Ελέγχου			1.2 (1.0, 1.3)	9 0.71
	Παρέμβασης			1.2 (1.0, 1.3)	9

Πίνακας 7. Στάσεις απέναντι στη βία, πριν και μετά την παρέμβαση στην ομάδα παρέμβασης

Ερώτηση Είναι «Εντάξει»...		Ποτέ N (%)	Μερι κές φορές	McNem ar's $\chi^2(1)$ p-value	Διάμεσος (ΕΔΕ)	Wilc oxon z p- valu e
			Συχνά / Πάντ α N (%)			
για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν δεν του συμπεριφέρεται με σεβασμό	Πριν	5 (35.7)	9 (64.3)	1.00	2.0 (1.0, 2.0)	1.00 0
	Μετ ά	6 (42.9)	8 (57.1)	1.00	2.0 (1.0, 2.0)	0.31 7
για ένα κορίτσι να φωνάζει στο αγόρι της εάν δεν της συμπεριφέρεται με σεβασμό	Πριν	5 (35.7)	9 (64.3)	0.00	2.0 (1.0, 2.0)	0.00 0
	Μετ ά	5 (35.7)	9 (64.3)	1.00	2.0 (1.0, 2.0)	1.00 0
για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν αυτή συνεχώς γκρινιάζει...	Πριν	9 (64.3)	5 (35.7)	0.20	1.0 (1.0, 2.0)	- 0.44 7
	Μετ ά	8 (57.1)	6 (42.9)	1.00	1.0 (1.0, 2.0)	0.65 5
για ένα κορίτσι να φωνάζει στο αγόρι της εάν αυτός συνεχώς γκρινιάζει	Πριν	9 (64.3)	5 (35.7)	0.20	1.0 (1.0, 2.0)	- 0.44 7
	Μετ ά	8 (57.1)	6 (42.9)	1.00	1.0 (1.0, 2.0)	0.65 5
για ένα αγόρι να θέτει περιορισμούς στην κοπέλα του για το τι θα φορέσει	Πριν	11 (78.6)	3 (21.4)	0.00	1.0 (1.0, 1.0)	0.00 0
	Μετ ά	11 (78.6)	3 (21.4)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	1.00 0
για ένα αγόρι να θέτει περιορισμούς στην κοπέλα του για το πού θα πάει	Πριν	11 (78.6)	3 (21.4)	0.00	1.0 (1.0, 1.0)	0.57 7
	Μετ	11 (78.6)	3	1.00	1.0 (1.0,	0.56

	ά		(21.4)		1.0)	4
για ένα κορίτσι να θέτει περιορισμούς στο αγόρι της για το πού θα πάει	Πριν	11 (78.6)	3 (21.4)	2.00	1.0 (1.0, 1.0)	- 0.57
	Μετ ά	9 (64.3)	5 (35.7)	0.50	1.0 (1.0, 2.0)	7 0.56
για ένα αγόρι να πιέσει ένα κορίτσι να έχουν ερωτική επαφή εάν βγαίνουν μαζί	Πριν	14 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	-
	Μετ ά	14 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	-
για ένα κορίτσι να χτυπάει το αγόρι της εάν αυτός την απατά.	Πριν	11 (78.6)	3 (21.4)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	1.00 0
	Μετ ά	12 (85.7)	2 (14.3)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	0.31 7
για ένα αγόρι να πιέσει ένα κορίτσι να έχουν ερωτική επαφή εάν αυτή φλέρταρε μαζί του όλο το βράδυ	Πριν	14 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	-
	Μετ ά	14 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	-
για ένα κορίτσι να ψάχνει κρυφά το κινητό του αγοριού της	Πριν	11 (84.6)	2 (15.4)	0.33	1.0 (1.0, 1.0)	0.62 4
	Μετ ά	13 (92.9)	1 (7.1)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	0.53 2
για ένα αγόρι να ψάχνει κρυφά το κινητό της κοπέλας του	Πριν	11 (78.6)	3 (21.4)	0.00	1.0 (1.0, 1.0)	0.57 7
	Μετ ά	11 (78.6)	3 (21.4)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	0.56 4
για ένα αγόρι να χτυπάει την κοπέλα του εάν αυτή τον απατά	Πριν	11 (78.6)	3 (21.4)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	- 1.00
	Μετ ά	10 (71.4)	4 (28.6)	1.00	1.0 (1.0, 2.0)	0 0.31
για ένα κορίτσι να θέτει περιορισμούς στο αγόρι της	Πριν	12 (85.7)	2 (14.3)	2.00	1.0 (1.0, 1.0)	1.41 4
	Μετ	14	0 (0.0)	0.50	1.0 (1.0,	0.15

για το τι θα φορέσει	ά	(100.0)			1.0)	7
να απειλείς τον/ την σύντροφό σου ότι θα τον/ την χωρίσεις προκειμένου να πετύχεις κάτι που θέλεις	Πριν Μετ ά	11 (78.6) 11 (78.6)	3 (21.4) 3 (21.4)	0.00 1.00	1.0 (1.0, 1.0) 1.0 (1.0, 1.0)	0.44 7 0.65 5
να απειλείς τον/ την σύντροφό σου ότι θα τον/ την χτυπήσεις, αρκεί να μην το κάνεις στ' αλήθεια	Πριν Μετ ά	14 (100.0) 14 (100.0)	0 (0.0) 0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0) 1.0 (1.0, 1.0)	-
για ένα αγόρι να πιέσει ένα κορίτσι να έχουν ερωτική επαφή εάν έχει ξοδέψει πολλά χρήματα γι' αυτήν	Πριν Μετ ά	14 (100.0) 14 (100.0)	0 (0.0) 0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0) 1.0 (1.0, 1.0)	-
για ένα κορίτσι να χτυπάει το αγόρι της εάν δεν της συμπεριφέρεται με σεβασμό	Πριν Μετ ά	13 (92.9) 14 (100.0)	1 (7.1) 0 (0.0)	1.00 1.00	1.0 (1.0, 1.0) 1.0 (1.0, 1.0)	1.00 0 0.31 7
για ένα κορίτσι να χτυπάει το αγόρι της εάν αυτός συνεχώς γκρινιάζει/διαφωνεί	Πριν Μετ ά	13 (92.9) 13 (92.9)	0 (0.0) 1 (7.1)	0.00 1.00	1.0 (1.0, 1.0) 1.0 (1.0, 1.0)	0.00 0 1.00 0
για ένα κορίτσι να προσβάλει το αγόρι της μπροστά σε άλλα άτομα	Πριν Μετ ά	14 (100.0) 14 (100.0)	1 (7.1) 0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0) 1.0 (1.0, 1.0)	-
για ένα αγόρι να χτυπάει την κοπέλα του εάν δεν του συμπεριφέρεται με σεβασμό	Πριν Μετ ά	14 (100.0) 14 (100.0)	0 (0.0) 0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0) 1.0 (1.0, 1.0)	-
Είναι εντάξει για ένα αγόρι να προσβάλει την κοπέλα του μπροστά σε άλλα άτομα	Πριν Μετ ά	14 (100.0) 14 (100.0)	0 (0.0) 0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0) 1.0 (1.0, 1.0)	-
για ένα αγόρι να χτυπάει την	Πριν	14	0 (0.0)	-	1.0 (1.0,	-

κοπέλα του εάν αυτή συνεχώς		(100.0)		1.0)	
γκρινιάζει/διαφωνεί	Μετ	14		1.0 (1.0,	
	ά	(100.0)	0 (0.0)	1.0)	
Κλίμακα: Στάσεις απέναντι	Πριν			1.2 (1.0,	0.63
στη βία	Μετ			1.3)	0
	ά			1.2 (1.0,	0.52
				1.3)	9

Πίνακας 8. Στάσεις απέναντι στη βία, πριν και μετά την παρέμβαση στην ομάδα ελέγχου

Ερώτηση Είναι «Εντάξει»...		Ποτέ N (%)	Μερικές φορές Συχνά/ Πάντα N (%)	McNemar's $\chi^2(1)$ p-value	Διάμεσος (ΕΔΕ)	Wilcoxon z p-value
για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν δεν του συμπεριφέρεται με σεβασμό	Πριν	3 (18.8)	13 (81.3)	1.80	2.0 (2.0, 3.0)	2.180
	Μετά	6 (37.5)	10 (62.5)			
για ένα κορίτσι να φωνάζει στο αγόρι της εάν δεν της συμπεριφέρεται με σεβασμό	Πριν	3 (18.8)	13 (81.3)	0.67	2.0 (2.0, 3.0)	1.396
	Μετά	5 (31.3)	11 (68.8)			
για ένα αγόρι να φωνάζει στην κοπέλα του εάν αυτή συνεχώς γκρινιάζει	Πριν	4 (25.0)	12 (75.0)	1.80	2.0 (1.5, 2.0)	1.934
	Μετά	7 (43.8)	9 (56.3)			
για ένα κορίτσι να φωνάζει στο αγόρι της εάν αυτός συνεχώς γκρινιάζει	Πριν	4 (25.0)	12 (75.0)	1.80	2.0 (1.5, 2.0)	1.658
	Μετά	7 (43.8)	9 (56.3)			
για ένα αγόρι να θέτει περιορισμούς στην κοπέλα του για το τι θα φορέσει	Πριν	13 (81.3)	3 (18.8)	-	1.0 (1.0, 1.0)	1.414
	Μετά	13 (81.3)	3 (18.8)			
για ένα αγόρι να θέτει περιορισμούς στην κοπέλα του για το πού θα πάει	Πριν	11 (68.8)	5 (31.3)	2.00	1.0 (1.0, 2.0)	1.414
	Μετά	13 (81.3)	3 (18.8)			
για ένα κορίτσι να θέτει περιορισμούς	Πριν	12 (75.0)	4 (25.0)	0.00	1.0 (1.0, 1.5)	0.000
				1.00		1.000

στο αγόρι της για το πού θα πάει	Μετά	12 (75.0)	4 (25.0)		1.0 (1.0, 1.5)	
για ένα αγόρι να πιέσει ένα κορίτσι να έχουν ερωτική επαφή εάν βγαίνουν μαζί	Πριν	16 (100.0)	0 (0.0)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	-1.000
	Μετά	15 (93.8)	1 (6.3)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	0.317
για ένα κορίτσι να χτυπάει το αγόρι της εάν αυτός την απατά.	Πριν	15 (93.8)	1 (6.3)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	1.000
	Μετά	16 (100.0)	0 (0.0)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	0.317
για ένα αγόρι να πιέσει ένα κορίτσι να έχουν ερωτική επαφή εάν αυτή φλέρταρε μαζί του όλο το βράδυ	Πριν	13 (81.3)	3 (18.8)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	1.414
	Μετά	14 (87.5)	2 (12.5)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	0.157
για ένα κορίτσι να ψάχνει κρυφά το κινητό του αγοριού της	Πριν	12 (75.0)	4 (25.0)	0.00	1.0 (1.0, 1.5)	-0.615
	Μετά	12 (75.0)	4 (25.0)	1.00	1.0 (1.0, 1.5)	0.539
για ένα αγόρι να ψάχνει κρυφά το κινητό της κοπέλας του	Πριν	12 (75.0)	4 (25.0)	3.00	1.0 (1.0, 1.5)	1.732
	Μετά	15 (93.8)	1 (6.3)	0.25	1.0 (1.0, 1.0)	0.083
για ένα αγόρι να χτυπάει την κοπέλα του εάν αυτή τον απατά	Πριν	16 (100.0)	0 (0.0)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	-1.000
	Μετά	15 (93.8)	1 (6.3)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	0.317
για ένα κορίτσι να θέτει περιορισμούς στο αγόρι της για το τι θα φορέσει	Πριν	15 (93.8)	1 (6.3)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	1.000
	Μετά	16 (100.0)	0 (0.0)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	0.317
να απειλείς τον/ την σύντροφό σου ότι θα τον/ την χωρίσεις	Πριν	13 (81.3)	3 (18.8)	0.20	1.0 (1.0, 1.0)	0.350
	Μετά	14	2 (12.5)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	0.726

προκειμένου να πετύχεις κάτι που θέλεις		(87.5)			1.0	
να απειλείς τον/ την σύντροφό σου ότι θα τον/ την χτυπήσεις, αρκεί να μην το κάνεις στ' αλήθεια	Πριν	14 (87.5)	2 (12.5)	0.00	1.0 (1.0, 1.0)	0.000
	Μετά	14 (87.5)	2 (12.5)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	1.000
για ένα αγόρι να πιέσει ένα κορίτσι να έχουν ερωτική επαφή εάν έχει ξοδέψει πολλά χρήματα γι' αυτήν	Πριν	16 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	-
	Μετά	16 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	-
για ένα κορίτσι να χτυπάει το αγόρι της εάν δεν της συμπεριφέρεται με σεβασμό	Πριν	14 (87.5)	2 (12.5)	0.33	1.0 (1.0, 1.0)	0.577
	Μετά	15 (93.8)	1 (6.3)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	0.564
για ένα κορίτσι να χτυπάει το αγόρι της εάν αυτός συνεχώς γκρινιάζει/διαφωνεί	Πριν	15 (93.8)	1 (6.3)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	1.000
	Μετά	16 (100.0)	0 (0.0)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	0.317
για ένα κορίτσι να προσβάλει το αγόρι της μπροστά σε άλλα άτομα	Πριν	15 (93.8)	1 (6.3)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	1.000
	Μετά	16 (100.0)	0 (0.0)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	0.317
για ένα αγόρι να χτυπάει την κοπέλα του εάν δεν του συμπεριφέρεται με σεβασμό	Πριν	16 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	-
	Μετά	16 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	-
Είναι εντάξει για ένα αγόρι να προσβάλει την κοπέλα του	Πριν	15 (93.8)	1 (6.3)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	1.000
	Μετά	16	0 (0.0)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	0.317

μπροστά σε άλλα άτομα		(100.0)			1.0)	
για ένα αγόρι να χτυπάει την κοπέλα του εάν αυτή συνεχώς γκρινιάζει/διαφωνεί	Πριν	16 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	-
	Μετά	16 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	
Κλίμακα: Στάσεις απέναντι στη βία	Πριν				1.2 (1.2, 1.4)	2.168
	Μετά				1.2 (1.0, 1.3)	0.030

Πίνακας 9. Κοινές αιτιολογήσεις των βίαιων συμπεριφορών, πριν την παρέμβαση

Ερώτηση	Ομάδα	Όχι N (%)	Ναι N (%)	chi ² p-value
Κάποιοι άνδρες είναι βίαιοι απέναντι στις γυναίκες επειδή...	Σύνολο	4 (13.3)	26 (86.7)	1.4887 0.315
	Ελέγχου	1 (6.3)	15 (93.8)	
	Παρέμβασης	3 (21.4)	11 (78.6)	
Ζηλεύουν	Σύνολο	8 (26.7)	22 (73.3)	0.0487 1.00
	Ελέγχου	4 (25.0)	12 (75.0)	
	Παρέμβασης	4 (28.6)	10 (71.4)	
θεωρούν τους εαυτούς τους ανώτερους από τις γυναίκες	Σύνολο	7 (23.3)	23 (76.7)	1.2012 0.399
	Ελέγχου	5 (31.3)	11 (68.8)	
	Παρέμβασης	2 (14.3)	12 (85.7)	
θέλουν να ελέγχουν τις γυναίκες	Σύνολο	8 (26.7)	22 (73.3)	0.3683 0.689
	Ελέγχου	5 (31.3)	11 (68.8)	
	Παρέμβασης	3 (21.4)	11 (78.6)	
κάνουν χρήση αλκοόλ ή ναρκωτικών	Σύνολο	5 (16.7)	25 (83.3)	0.4286 0.642
	Ελέγχου	2 (12.5)	14 (87.5)	
	Παρέμβασης	3 (21.4)	11 (78.6)	
έχουν ψυχολογικά προβλήματα	Σύνολο	11 (36.7)	19 (63.3)	0.4332 0.707
	Ελέγχου	5 (31.3)	11 (68.8)	
	Παρέμβασης	6 (42.9)	8 (57.1)	
είναι σωματικά δυνατότεροι	Σύνολο	19 (63.3)	11 (36.7)	2.0096 0.257
	Ελέγχου	12 (75.0)	4 (25.0)	
	Παρέμβασης	7 (50.0)	7 (50.0)	
είχαν κακοποιηθεί ως παιδιά	Σύνολο	5 (16.7)	25 (83.3)	2.6786 0.157
	Ελέγχου	1 (6.3)	15 (93.8)	
	Παρέμβασης	4 (28.6)	10 (71.4)	
δεν μπορούν να ελέγξουν τις σεξουαλικές τους ορμές	Σύνολο	19 (63.3)	11 (36.7)	0.0103 1.00
	Ελέγχου	10 (62.5)	6 (37.5)	
	Παρέμβασης	9 (64.3)	5 (35.7)	

δεν μπορούν να δεχτούν το “όχι” ως απάντηση	Σύνολο	16 (53.3)	14 (46.7)	0.1172
	Ελέγχου	9 (56.3)	7 (43.8)	1.00
	Παρέμβασης	7 (50.0)	7 (50.0)	
οι γυναίκες τους προκαλούν	Σύνολο	24 (80.0)	6 (20.0)	4.0513
	Ελέγχου	15 (93.8)	1 (6.3)	0.072
	Παρέμβασης	9 (64.3)	5 (35.7)	
είναι επιθετικοί από τη φύση τους	Σύνολο	26 (86.7)	4 (13.3)	0.0206
	Ελέγχου	14 (87.5)	2 (12.5)	1.00
	Παρέμβασης	12 (85.7)	2 (14.3)	
κανείς δεν τους σταματά	Σύνολο	22 (73.3)	8 (26.7)	3.5187
	Ελέγχου	14 (87.5)	2 (12.5)	0.101
	Παρέμβασης	8 (57.1)	6 (42.9)	
δεν καταλαβαίνουν τις γυναίκες	Σύνολο	23 (76.7)	7 (23.3)	2.2493
	Ελέγχου	14 (87.5)	2 (12.5)	0.204
	Παρέμβασης	9 (64.3)	5 (35.7)	
οι γυναίκες δεν είναι αρκετά υπομονετικές ή τρυφερές μαζί τους	Σύνολο	29 (96.7)	1 (3.3)	1.1823
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	0.467
	Παρέμβασης	13 (92.9)	1 (7.1)	
έχουν στρες	Σύνολο	21 (70.0)	9 (30.0)	2.0663
	Ελέγχου	13 (81.3)	3 (18.8)	0.236
	Παρέμβασης	8 (57.1)	6 (42.9)	
αρέσει στις γυναίκες	Σύνολο	28 (93.3)	2 (6.7)	2.449
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	0.209
	Παρέμβασης	12 (85.7)	2 (14.3)	
αυτό περιμένουν οι άλλοι από εκείνους	Σύνολο	24 (80.0)	6 (20.0)	0.5357
	Ελέγχου	12 (75.0)	4 (25.0)	0.657
	Παρέμβασης	12 (85.7)	2 (14.3)	
αυτό τους κάνει πιο ελκυστικούς στις γυναίκες	Σύνολο	27 (90.0)	3 (10.0)	0.5357
	Ελέγχου	15 (93.8)	1 (6.3)	0.586
	Παρέμβασης	12 (85.7)	2 (14.3)	
είναι απαραίτητο	Σύνολο	29 (96.7)	1 (3.3)	1.1823
	Ελέγχου	16 (100.0)	0(0.0)	0.467
	Παρέμβασης	13 (92.9)	1 (7.1)	
Κλίμακα: Αιτιολογήσεις βίαιων		Διάμεσος (ΕΔΕ)		z

συμπεριφορών		p-value
	Σύνολο	1.6 (1.0, 2.0)
	Ελέγχου	1.6 (1.0, 2.0)
	Παρέμβασης	1.8 (1.2, 2.4)

Πίνακας 10. Κοινές αιτιολογήσεις των βίαιων συμπεριφορών, μετά την παρέμβαση

Ερώτηση	Ομάδα	Όχι N (%)	Ναι N (%)	chi ² p-value
Κάποιοι άνδρες είναι βίαιοι απέναντι στις γυναίκες επειδή...	Σύνολο	8 (26.7)	22 (73.3)	1.0988 0.417
	Ελέγχου	3 (18.8)	13 (81.3)	
	Παρέμβασης	5 (35.7)	9 (64.3)	
Ζηλεύουν	Σύνολο	9 (30.0)	21 (70.0)	2.0663 0.236
	Ελέγχου	3 (18.8)	13 (81.3)	
	Παρέμβασης	6 (42.9)	8 (57.1)	
θεωρούν τους εαυτούς τους ανώτερους από τις γυναίκες	Σύνολο	8 (26.7)	22 (73.3)	0.0487 1.00
	Ελέγχου	4 (25.0)	12 (75.0)	
	Παρέμβασης	4 (28.6)	10 (71.4)	
θέλουν να ελέγχουν τις γυναίκες	Σύνολο	11 (36.7)	19 (63.3)	0.0103 1.00
	Ελέγχου	6 (37.5)	10 (62.5)	
	Παρέμβασης	5 (35.7)	9 (64.3)	
κάνουν χρήση αλκοόλ ή ναρκωτικών	Σύνολο	9 (30.0)	21 (70.0)	0.4082 0.694
	Ελέγχου	4 (25.0)	12 (75.0)	
	Παρέμβασης	5 (35.7)	9 (64.3)	
έχουν ψυχολογικά προβλήματα	Σύνολο	10 (33.3)	20 (66.7)	0.067 1.00
	Ελέγχου	5 (31.3)	11 (68.8)	
	Παρέμβασης	5 (35.7)	9 (64.3)	
είναι σωματικά δυνατότεροι	Σύνολο	23 (76.7)	7 (23.3)	0.0532 1.00
	Ελέγχου	12 (75.0)	4 (25.0)	
	Παρέμβασης	11 (78.6)	3 (21.4)	
είχαν κακοποιηθεί ως παιδιά	Σύνολο	7 (23.3)	23 (76.7)	5.5934

	Ελέγχου	1 (6.3)	15 (93.8)	0.031
	Παρέμβασης	6 (42.9)	8 (57.1)	
δεν μπορούν να ελέγξουν τις σεξουαλικές τους ορμές	Σύνολο	14 (46.7)	16 (53.3)	0.1172
	Ελέγχου	7 (43.8)	9 (56.3)	1.00
	Παρέμβασης	7 (50.0)	7 (50.0)	
δεν μπορούν να δεχτούν το “όχι” ως απάντηση	Σύνολο	11 (36.7)	19 (63.3)	2.6247
	Ελέγχου	8 (50.0)	8 (50.0)	0.142
	Παρέμβασης	3 (21.4)	11 (78.6)	
οι γυναίκες τους προκαλούν	Σύνολο	26 (86.7)	4 (13.3)	
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	5.2747 0.037
	Παρέμβασης	10 (71.4)	4 (28.6)	
είναι επιθετικοί από τη φύση τους	Σύνολο	25 (83.3)	5 (16.7)	0.4286
	Ελέγχου	14 (87.5)	2 (12.5)	0.642
	Παρέμβασης	11 (78.6)	3 (21.4)	
κανείς δεν τους σταματά	Σύνολο	22 (73.3)	8 (26.7)	0.0487
	Ελέγχου	12 (75.0)	4 (25.0)	1.00
	Παρέμβασης	10 (71.4)	4 (28.6)	
δεν καταλαβαίνουν τις γυναίκες	Σύνολο	25 (83.3)	5 (16.7)	2.6786
	Ελέγχου	15 (93.8)	1 (6.3)	0.157
	Παρέμβασης	10 (71.4)	4 (28.6)	
οι γυναίκες δεν είναι αρκετά υπομονετικές ή τρυφερές μαζί τους	Σύνολο	26 (86.7)	4 (13.3)	
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	5.2747 0.037
	Παρέμβασης	10 (71.4)	4 (28.6)	
έχουν στρες	Σύνολο	15 (50.0)	15 (50.0)	0.5357
	Ελέγχου	9 (56.3)	7 (43.8)	0.715
	Παρέμβασης	6 (42.9)	8 (57.1)	
αρέσει στις γυναίκες	Σύνολο	26 (86.7)	4 (13.3)	
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	5.2747 0.037
	Παρέμβασης	10 (71.4)	4 (28.6)	
αυτό περιμένουν οι άλλοι από εκείνους	Σύνολο	23 (76.7)	7 (23.3)	0.4026

	Ελέγχου	13 (81.3)	3 (18.8)	0.675
	Παρέμβασης	10 (71.4)	4 (28.6)	
	Σύνολο	27 (90.0)	3 (10.0)	
αυτό τους κάνει πιο ελκυστικούς στις γυναίκες	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	3.8095 0.09
	Παρέμβασης	11 (78.6)	3 (21.4)	
	Σύνολο	29 (96.7)	1 (3.3)	
είναι απαραίτητο	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	1.1823 0.467
	Παρέμβασης	13 (92.9)	1 (7.1)	
	Σύνολο	29 (96.7)	1 (3.3)	
Κλίμακα: Αιτιολογήσεις βίαιων συμπεριφορών		Διάμεσος (ΕΔΕ)		z p- value
	Σύνολο	1.8 (1.2, 2.0)		
	Ελέγχου	1.8 (1.2, 2.0)		-0.063 0.950
	Παρέμβασης	1.6 (1.0, 2.6)		

Πίνακας 11. Κοινές αιτιολογήσεις των βίαιων συμπεριφορών, πριν και μετά την παρέμβαση στην ομάδα παρέμβασης

Ερώτηση		Όχι N (%)	Ναι N (%)	McNemar's $\chi^2(1)$ p-value
Κάποιοι άνδρες είναι βίαιοι απέναντι στις γυναίκες επειδή...	Πριν	3 (21.4)	11 (78.6)	1.000 0.625
	Μετά	5 (35.7)	9 (64.3)	
Ζηλεύουν	Πριν	4 (28.6)	10 (71.4)	1.000 0.625
	Μετά	6 (42.9)	8 (57.1)	
θεωρούν τους εαυτούς τους ανώτερους από τις γυναίκες	Πριν	2 (14.3)	12 (85.7)	2.000 0.500
	Μετά	4 (28.6)	10 (71.4)	
θέλουν να ελέγχουν τις γυναίκες	Πριν	3 (21.4)	11	1.000

			(78.6)	0.625
	Μετά	5 (35.7)	9 (64.3)	
κάνουν χρήση αλκοόλ ή ναρκωτικών	Πριν	3 (21.4)	11 (78.6)	1.000
	Μετά	5 (35.7)	9 (64.3)	0.625
έχουν ψυχολογικά προβλήματα	Πριν	6 (42.9)	8 (57.1)	0.200
	Μετά	5 (35.7)	9 (64.3)	1.000
είναι σωματικά δυνατότεροι	Πριν	7 (50.0)	7 (50.0)	2.670
	Μετά	11 (78.6)	3 (21.4)	0.219
είχαν κακοποιηθεί ως παιδιά	Πριν	4 (28.6)	10 (71.4)	1.000
	Μετά	6 (42.9)	8 (57.1)	0.625
δεν μπορούν να ελέγξουν τις σεξουαλικές τους ορμές	Πριν	9 (64.3)	5 (35.7)	0.670
	Μετά	7 (50.0)	7 (50.0)	0.688
δεν μπορούν να δεχτούν το “όχι” ως απάντηση	Πριν	7 (50.0)	7 (50.0)	2.670
	Μετά	3 (21.4)	11 (78.6)	0.219
οι γυναίκες τους προκαλούν	Πριν	9 (64.3)	5 (35.7)	0.140
	Μετά	10 (71.4)	4 (28.6)	1.000
είναι επιθετικοί από τη φύση τους	Πριν	12 (85.7)	2 (14.3)	0.330
	Μετά	11 (78.6)	3 (21.4)	1.000
κανείς δεν τους σταματά	Πριν	8 (57.1)	6 (42.9)	1.000
	Μετά	10 (71.4)	4 (28.6)	0.625
δεν καταλαβαίνουν τις γυναίκες	Πριν	9 (64.3)	5 (35.7)	0.200
	Μετά	10 (71.4)	4 (28.6)	1.000
οι γυναίκες δεν είναι αρκετά υπομονετικές ή τρυφερές μαζί τους	Πριν	13 (92.9)	1 (7.1)	1.800
	Μετά	10 (71.4)	4 (28.6)	0.375
έχουν στρες	Πριν	8 (57.1)	6 (42.9)	1.000
	Μετά	6 (42.9)	8 (57.1)	0.625
αρέσει στις γυναίκες	Πριν	12 (85.7)	2 (14.3)	1.000
	Μετά	10 (71.4)	4 (28.6)	0.625
αυτό περιμένουν οι άλλοι από εκείνους	Πριν	12 (85.7)	2 (14.3)	1.000

	Μετά	10 (71.4)	4 (28.6)	0.625
αυτό τους κάνει πιο ελκυστικούς στις γυναίκες	Πριν	12 (85.7)	2 (14.3)	0.330
	Μετά	11 (78.6)	3 (21.4)	1.000
είναι απαραίτητο	Πριν	13 (92.9)	1 (7.1)	-
	Μετά	13 (92.9)	1 (7.1)	
		Διάμεσος (ΕΔΕ)		Wilcoxon z p-value
Κλίμακα: Αιτιολογήσεις βίαιων συμπεριφορών	Πριν	1.6 (1.0, 2.0)		-0.417
	Μετά	1.8 (1.2, 2.0)		0.677

Πίνακας 12. Κοινές αιτιολογήσεις των βίαιων συμπεριφορών, πριν και μετά την παρέμβαση στην ομάδα ελέγχου

Ερώτηση		Όχι N (%)	Ναι N (%)	McNemar's $\chi^2(1)$ p-value
Κάποιοι άνδρες είναι βίαιοι απέναντι στις γυναίκες επειδή...	Πριν	1 (6.3)	15 (93.8)	2.000
	Μετά	3 (18.8)	13 (81.3)	0.500
δεν μπορούν να ελέγξουν το θυμό τους	Πριν	4 (25.0)	12 (75.0)	0.200
	Μετά	3 (18.8)	13 (81.3)	1.000
Ζηλεύουν	Πριν	5 (31.3)	11 (68.8)	0.330
	Μετά	4 (25.0)	12 (75.0)	1.000
θεωρούν τους εαυτούς τους ανώτερους από τις γυναίκες	Πριν	5 (31.3)	11 (68.8)	0.200
	Μετά	6 (37.5)	10 (62.5)	1.000
θέλουν να ελέγχουν τις γυναίκες	Πριν	2 (12.5)	14 (87.5)	2.000
	Μετά	4 (25.0)	12 (75.0)	0.500
κάνουν χρήση αλκοόλ ή ναρκωτικών	Πριν	5 (31.3)	11 (68.8)	0.000
	Μετά	5 (31.3)	11 (68.8)	1.000
έχουν ψυχολογικά προβλήματα	Πριν	12 (75.0)	4 (25.0)	0.000
	Μετά	12 (75.0)	4 (25.0)	1.000
είναι σωματικά δυνατότεροι	Πριν	1 (6.3)	15 (93.8)	0.000
	Μετά	1 (6.3)	15 (93.8)	1.000
είχαν κακοποιηθεί ως παιδιά	Πριν	10 (62.5)	6 (37.5)	1.800
	Μετά	7 (43.8)	9 (56.3)	0.375
δεν μπορούν να ελέγξουν τις σεξουαλικές τους ορμές	Πριν	9 (56.3)	7 (43.8)	0.330
	Μετά	8 (50.0)	8 (50.0)	1.000
δεν μπορούν να δεχτούν το “όχι” ως απάντηση	Πριν	15 (93.8)	1 (6.3)	1.000
	Μετά	16 (100.0)	0 (0.0)	1.00
οι γυναίκες τους προκαλούν	Πριν	14 (87.5)	2 (12.5)	0.000
	Μετά	14 (87.5)	2 (12.5)	1.000
είναι επιθετικοί από τη φύση τους	Πριν	14 (87.5)	2 (12.5)	2.000
	Μετά	12 (75.0)	4 (25.0)	0.500
κανείς δεν τους σταματά	Πριν	14 (87.5)	2 (12.5)	0.330
	Μετά	14 (87.5)	2 (12.5)	
δεν καταλαβαίνουν τις γυναίκες	Πριν			
	Μετά			

	Μετά	15 (93.8)	1 (6.3)	1.000
οι γυναίκες δεν είναι αρκετά υπομονετικές ή τρυφερές μαζί τους	Πριν	16 (100.0)	0 (0.0)	-
	Μετά	16 (100.0)	0 (0.0)	
έχουν στρες	Πριν	13 (81.3)	3 (18.8)	4.000
	Μετά	9 (56.3)	7 (43.8)	0.125
αρέσει στις γυναίκες	Πριν	16 (100.0)	0 (0.0)	-
	Μετά	16 (100.0)	0 (0.0)	
αυτό περιμένουν οι άλλοι από εκείνους	Πριν	12 (75.0)	4 (25.0)	1.000
	Μετά	13 (81.3)	3 (18.8)	1.000
αυτό τους κάνει πιο ελκυστικούς στις γυναίκες	Πριν	15 (93.8)	1 (6.3)	1.000
	Μετά	16 (100.0)	0 (0.0)	1.000
είναι απαραίτητο	Πριν	16 (100.0)	0 (0.0)	-
	Μετά	16 (100.0)	0 (0.0)	
		Διάμεσος (ΕΔΕ)		Wilcoxon z
				p-value
Κλίμακα: Αιτιολογήσεις βίαιων συμπεριφορών	Πριν	1.8 (1.2, 2.4)		0.880
	Μετά	1.6 (1.2, 2.6)		0.379

Πίνακας 13. Δηλώσεις σχετικές με διαδομένους μύθους που αφορούν έμφυλα στερεότυπα και συμπεριφορές στο πλαίσιο των ρομαντικών σχέσεων, πριν την παρέμβαση

Ερώτηση	Ομάδα	Διαφωνώ απόλυτα/ Διαφωνώ N (%)	Συμφωνώ- Συμφωνώ Απόλυτα N (%)	chi ² p- value	Διάμεσος (ΕΔΕ)	z p- value
Οι περισσότερες γυναίκες ανησυχούν για το αν αρέσουν στους άνδρες	Σύνολο	2 (6.7)	28 (93.3)		3.0 (3.0, 3.0)	-
	Ελέγχου	2 (12.5)	14 (87.5)	1.875 0.485	3.0 (3.0, 3.0)	0.835 0.404
	Παρέμβασης	0 (0.0)	14 (100.0)		3.0 (3.0, 3.0)	
Εάν ένα άτομο κακοποιείται σε μια σχέση, μπορεί πολύ απλά να φύγει από τη σχέση	Σύνολο	4 (13.3)	26 (86.7)		4.0 (3.0, 4.0)	
	Ελέγχου	2 (12.5)	14 (87.5)	0.021 1.00	4.0 (3.0, 4.0)	0.238 0.812
	Παρέμβασης	2 (14.3)	12 (85.7)		4.0 (3.0, 4.0)	
Μερικές φορές με τον τρόπο που ντύνονται τα κορίτσια προκαλούν τη σεξουαλική επιθετικότητα των αγοριών	Σύνολο	19 (63.3)	11 (36.7)		2.0 (1.0, 3.0)	
	Ελέγχου	11 (68.8)	5 (31.3)	0.433 0.707	2.0 (1.0, 3.0)	- 0.351 0.726
	Παρέμβασης	8 (57.1)	6 (42.9)		2.0 (1.0, 3.0)	
Όταν ένα αγόρι ζηλεύει πολύ την κοπέλα του, αυτό αποδεικνύει ότι ενδιαφέρεται πραγματικά για αυτήν	Σύνολο	24 (82.8)	5 (17.2)		2.0 (1.0, 2.0)	
	Ελέγχου	13 (81.3)	3 (18.8)	0.057 1.00	2.0 (1.0, 2.0)	-0.19 0.850
	Παρέμβασης	11 (84.6)	2 (15.4)		2.0 (1.0, 2.0)	
Οι γυναίκες είναι πιο πιθανό να	Σύνολο	20 (66.7)	10 (33.3)	1.674 0.260	2.0 (2.0, 3.0)	1.335 0.182

κακοποιηθούν σεξουαλικά από έναν άγνωστο παρά από κάποιον που γνωρίζουν	Ελέγχου	9 (56.3)	7 (43.8)		2.0 (2.0, 3.0)	
	Παρέμβασης	11 (78.6)	3 (21.4)		2.0 (1.0, 2.0)	
Οι οικονομικές δυσκολίες είναι η πιο συχνή αιτία για την εμφάνιση βίας στις σχέσεις	Σύνολο	20 (66.7)	10 (33.3)		2.0 (2.0, 3.0)	
	Ελέγχου	11 (68.8)	5 (31.3)	0.067 1.00	2.0 (2.0, 3.0)	0.071 0.944
	Παρέμβασης	9 (64.3)	5 (35.7)		2.0 (2.0, 3.0)	
Μερικές φορές κάνει καλό στη σχέση αν οι δύο σύντροφοι κάνουν επίτηδες ο ένας τον άλλο να ζηλέψει	Σύνολο	20 (66.7)	10 (33.3)		2.0 (1.0, 3.0)	-
	Ελέγχου	12 (75.0)	4 (25.0)	1.071 0.442	2.0 (1.0, 2.5)	1.497 0.134
	Παρέμβασης	8 (57.1)	6 (42.9)		2.0 (2.0, 3.0)	
Οι γυναίκες είναι εξίσου πιθανό με τους άνδρες, να ασκούν βία στο σύντροφό τους	Σύνολο	16 (53.3)	14 (46.7)		2.0 (2.0, 3.0)	
	Ελέγχου	10 (62.5)	6 (37.5)	1.158 0.464	2.0 (2.0, 3.0)	-1.25 0.211
	Παρέμβασης	6 (42.9)	8 (57.1)		3.0 (2.0, 4.0)	
Μερικές φορές φταίνει τα κορίτσια όταν τις χτυπούν οι σύντροφοί τους	Σύνολο	28 (93.3)	2 (6.7)		1.0 (1.0, 2.0)	-
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	2.449 0.209	1.0 (1.0, 1.0)	1.908 0.056
	Παρέμβασης	12 (85.7)	2 (14.3)		1.5 (1.0, 2.0)	
Το ξύλο και οι φωνές συμβαίνουν συνήθως στις σχέσεις των ενηλίκων και σπάνια στις σχέσεις των εφήβων	Σύνολο	21 (70.0)	9 (30.0)		2.0 (1.0, 3.0)	
	Ελέγχου	11 (68.8)	5 (31.3)	0.026 1.00	2.0 (2.0, 3.0)	0.775 0.439
	Παρέμβασης	10 (71.4)	4 (28.6)		2.0 (1.0, 3.0)	

Οι γυναίκες αποκαλούν σεξουαλική παρενόχληση πράγματα που είναι απλώς αστεία	Σύνολο	25 (83.3)	5 (16.7)		2.0 (1.0, 2.0)	-
	Ελέγχου	13 (81.3)	3 (18.8)	0.107	2.0 (1.0, 2.0)	0.228
	Παρέμβασης	12 (85.7)	2 (14.3)	1.00	2.0 (1.0, 2.0)	0.820
Όταν ένα κορίτσι λέει «όχι» στις σεξουαλικές απαιτήσεις του συντρόφου της, συχνά εννοεί «ναι»	Σύνολο	28 (93.3)	2 (6.7)		1.5 (1.0, 2.0)	-
	Ελέγχου	15 (93.8)	1 (6.3)	0.010	1.0 (1.0, 2.0)	0.676
	Παρέμβασης	13 (92.9)	1 (7.1)	1.00	2.0 (1.0, 2.0)	0.499
Η βία στις σχέσεις (π.χ. χτυπήματα, σπρωξιές και συνεχείς φωνές) σπάνια συμβαίνει ανάμεσα σε άτομα με υψηλή μόρφωση	Σύνολο	23 (76.7)	7 (23.3)		2.0 (1.0, 2.0)	-
	Ελέγχου	12 (75.0)	4 (25.0)	0.053	2.0 (1.0, 2.5)	0.155
	Παρέμβασης	11 (78.6)	3 (21.4)	1.00	2.0 (1.0, 2.0)	0.880
Ένα απλό χαστούκι ή μια σπρωξιά στο/ στη σύντροφό σου δεν είναι βία	Σύνολο	27 (90.0)	3 (10.0)		1.0 (1.0, 2.0)	-
	Ελέγχου	15 (93.8)	1 (6.3)	0.536	2.0 (1.0, 2.0)	0.767
	Παρέμβασης	12 (85.7)	2 (14.3)	0.586	1.0 (1.0, 2.0)	0.443
Η βία στις σχέσεις (π.χ. χτυπήματα, σπρωξιές και συνεχείς φωνές) συνήθως συμβαίνει σε κοινότητες μεταναστών	Σύνολο	28 (96.6)	1 (3.4)		1.0 (1.0, 2.0)	-
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	1.275	1.0 (1.0, 2.0)	0.951
	Παρέμβασης	12 (92.3)	1 (7.7)	0.448	1.0 (1.0, 1.0)	0.342
Σε ένα κορίτσι που είχε πολλούς	Σύνολο	30 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 2.0)	0.942
						0.346

σεξουαλικούς συντρόφους, του αξίζει να το κουτσομπολεύουν	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	1.0 (1.0, 2.0)	
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)	1.0 (1.0, 1.0)	
Οτιδήποτε συμβαίνει ανάμεσα σε παντρεμένα ζευγάρια είναι προσωπικό ζήτημα και δεν πρέπει οι άλλοι να παρεμβαίνουν, ακόμα και αν υπάρχει σωματική βία ή απειλή σωματικής βίας	Σύνολο	30 (100.0)	0 (0.0)	1.0 (1.0, 1.0)	
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	1.0 (1.0, 1.0)	
					-0.18
					0.857
Οτιδήποτε συμβαίνει ανάμεσα στα μέλη ενός ζευγαριού είναι προσωπικό ζήτημα και δεν πρέπει οι άλλοι να παρεμβαίνουν, ακόμα και αν υπάρχει σωματική βία ή απειλή σωματικής βίας	Σύνολο	29 (96.7)	1 (3.3)	1.0 (1.0, 1.0)	
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	1.0 (1.0, 1.0)	
					-
					0.706
					0.480
Οι άνδρες χτυπούν τις γυναίκες απλώς γιατί τις αγαπάνε	Σύνολο	30 (100.0)	0 (0.0)	1.0 (1.0, 1.0)	
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	1.0 (1.0, 1.0)	
					-
	Παρέμβασης	14 (100.0)	0 (0.0)	1.0 (1.0, 1.0)	
Κλίμακα: Δηλώσεις σχετικές με διαδεδομένους	Σύνολο			1.8 (1.7, 2.1)	-
	Ελέγχου			1.8 (1.7, 2.1)	0.559
					0.576

μύθος	2.0)
Παρέμβασης	1.9 (1.7, 2.3)

Πίνακας 14. Δηλώσεις σχετικές με διαδομένους μύθους που αφορούν έμφυλα στερεότυπα και συμπεριφορές στο πλαίσιο των ρομαντικών σχέσεων, μετά την παρέμβαση

Ερώτηση	Ομάδα	Διαφωνώ απόλυτα/ Διαφωνώ N (%)	Συμφωνώ - Συμφωνώ Απόλυτα N (%)	chi ² p- valu e	Διάμεσο ς (ΕΛΕ)	z p- value
Οι περισσότερες γυναίκες ανησυχούν για το αν αρέσουν στους άνδρες.	Σύνολο	8 (26.7)	22 (73.3)	1.01	3.0 (2.0, 3.0)	
	Ελέγχου	3 (18.8)	13 (81.3)	0.41	3.0 (3.0, 3.5)	1.760
	Παρέμβαση ς	5 (35.7)	9 (64.3)	0.7	3.0 (2.0, 3.0)	0.078
Εάν ένα άτομο κακοποιείται σε μια σχέση, μπορεί πολύ απλά να φύγει από τη σχέση.	Σύνολο	3 (10.0)	27 (90.0)	0.53	4.0 (4.0, 4.0)	
	Ελέγχου	1 (6.3)	15 (93.8)	0.6	4.0 (3.5, 4.0)	-0.084
	Παρέμβαση ς	2 (14.3)	12 (85.7)	0.6	4.0 (4.0, 4.0)	0.933
Μερικές φορές με τον τρόπο που ντύνονται τα κορίτσια προκαλούν τη σεξουαλική επιθετικότητα των αγοριών.	Σύνολο	22 (73.3)	8 (26.7)	0.04	2.0 (1.0, 3.0)	
	Ελέγχου	12 (75.0)	4 (25.0)	0.09	1.0 (1.0, 2.5)	-0.851
	Παρέμβαση ς	10 (71.4)	4 (28.6)	1.00	2.0 (1.0, 3.0)	0.395
Όταν ένα αγόρι ζηλεύει πολύ την κοπέλα του, αυτό	Σύνολο	26 (86.7)	4 (13.3)	0.02	2.0 (1.0, 2.0)	0.137
	Ελέγχου	14 (87.5)	2 (12.5)	1.00	2.0 (1.0, 2.0)	0.891

αποδεικνύει ότι ενδιαφέρεται πραγματικά για αυτήν.					2.0)	
	Παρέμβαση ς	12 (85.7)	2 (14.3)		2.0 (1.0, 2.0)	
Οι γυναίκες είναι πιο πιθανό να κακοποιηθούν σεξουαλικά από έναν άγνωστο παρά από κάποιον που γνωρίζουν.	Σύνολο	24 (80.0)	6 (20.0)		2.0 (2.0, 2.0)	
	Ελέγχου	10 (62.5)	6 (37.5)	6.56	2.0 (2.0, 3.0)	2.086
	Παρέμβαση ς	14 (100.0)	0 (0.0)	9	2.0 (2.0, 2.0)	0.037
Οι οικονομικές δυσκολίες είναι η πιο συχνή αιτία για την εμφάνιση βίας στις σχέσεις.	Σύνολο	19 (63.3)	11 (36.7)	0.74	2.0 (2.0, 3.0)	
	Ελέγχου	9 (56.3)	7 (43.8)	1 0.46	2.0 (2.0, 3.0)	1.436 0.151
	Παρέμβαση ς	10 (71.4)	4 (28.6)	6	2.0 (1.0, 3.0)	
Μερικές φορές κάνει καλό στη σχέση αν οι δύο σύντροφοι κάνουν επίτηδες ο ένας τον άλλο να ζηλέψει.	Σύνολο	27 (90.0)	3 (10.0)		2.0 (1.0, 2.0)	
	Ελέγχου	14 (87.5)	2 (12.5)	0.23 8	2.0 (1.0, 2.0)	0.721 0.471
	Παρέμβαση ς	13 (92.9)	1 (7.1)	1.00	2.0 (1.0, 2.0)	
Οι γυναίκες είναι εξίσου πιθανό με τους άνδρες, να ασκούν βία στο σύντροφό τους.	Σύνολο	15 (50.0)	15 (50.0)	2.14	2.5 (2.0, 3.0)	-1.428
	Ελέγχου	10 (62.5)	6 (37.5)	3 0.27	2.0 (2.0, 3.0)	0.153 3
	Παρέμβαση ς	5 (35.7)	9 (64.3)	2	3.0 (2.0, 3.0)	
Μερικές φορές	Σύνολο	28 (93.3)	2 (6.7)	2.44	1.0 (1.0, 2.0)	-2.688

φταίνε τα				9	2.0)	0.007
κορίτσια όταν τις		16		0.20	1.0 (1.0,	
χτυπούν οι	Ελέγχου	(100.0)	0 (0.0)	9	1.0)	
σύντροφοί τους.	Παρέμβαση	12 (85.7)	2 (14.3)		1.5 (1.0,	
	ς				2.0)	
Το ξύλο και οι	Σύνολο	29 (96.7)	1 (3.3)		2.0 (1.0,	
φωνές					2.0)	
συμβαίνουν	Ελέγχου	15 (93.8)	1 (6.3)	0.90	2.0 (2.0,	2.933
συνήθως στις				5	2.0)	0.003
σχέσεις των	Παρέμβαση	14	0 (0.0)	1.00	1.0 (1.0,	
ενηλίκων και	ς	(100.0)			2.0)	
σπάνια στις						
σχέσεις των						
εφήβων.						
Οι γυναίκες	Σύνολο	26 (86.7)	4 (13.3)		1.0 (1.0,	
αποκαλούν				1.48	2.0)	
σεξουαλική	Ελέγχου	15 (93.8)	1 (6.3)	9	1.0 (1.0,	-0.935
παρενόχληση				0.31	2.0)	0.350
πράγματα που	Παρέμβαση	11 (78.6)	3 (21.4)	5	1.5 (1.0,	
είναι απλώς	ς				2.0)	
αστεία.						
Όταν ένα κορίτσι	Σύνολο	30	0 (0.0)		1.0 (1.0,	
λέει «όχι» στις		(100.0)			2.0)	
σεξουαλικές	Ελέγχου	16	0 (0.0)	-	1.0 (1.0,	-0.254
απαιτήσεις του		(100.0)			2.0)	0.799
συντρόφου της,	Παρέμβαση	14	0 (0.0)		1.0 (1.0,	
συχνά εννοεί	ς	(100.0)			2.0)	
«ναι».						
Η βία στις	Σύνολο	23 (76.7)	7 (23.3)	0.40	2.0 (1.0,	
σχέσεις (π.χ.				3	2.0)	0.644
χτυπήματα,	Ελέγχου	13 (81.3)	3 (18.8)	0.67	2.0 (1.5,	0.519
σπρωξιές και				5	2.0)	

συνεχείς φωνές) σπάνια συμβαίνει ανάμεσα σε άτομα με υψηλή μόρφωση.	Παρέμβαση ς	10 (71.4)	4 (28.6)		1.5 (1.0, 3.0)	
Ένα απλό χαστούκι ή μια σπρωξιά στο/ στη σύντροφό σου δεν είναι βία.	Σύνολο	29 (96.7)	1 (3.3)	0.90	1.0 (1.0, 2.0)	
	Ελέγχου	15 (93.8)	1 (6.3)	5	1.0 (1.0, 2.0)	0.222
	Παρέμβαση ς	14 (100.0)	0 (0.0)	1.00	1.0 (1.0, 2.0)	0.824
Η βία στις σχέσεις (π.χ. χτυπήματα, σπρωξιές και συνεχείς φωνές) συνήθως συμβαίνει σε κοινότητες μεταναστών.	Σύνολο	28 (93.3)	2 (6.7)		1.0 (1.0, 2.0)	
	Ελέγχου	14 (87.5)	2 (12.5)	1.87 5	1.0 (1.0, 2.0)	1.029
	Παρέμβαση ς	14 (100.0)	0 (0.0)	0.48 5	1.0 (1.0, 2.0)	0.303
Σε ένα κορίτσι που είχε πολλούς σεξουαλικούς συντρόφους, του αξίζει να το κουτσομπολεύουν .	Σύνολο	30 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	-0.18
	Παρέμβαση ς	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	0.857
Οτιδήποτε συμβαίνει ανάμεσα σε παντρεμένα	Σύνολο	29 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 2.0)	-0.93
	Ελέγχου	15 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	0.353

ζευγάρια είναι προσωπικό ζήτημα και δεν πρέπει οι άλλοι να παρεμβαίνουν, ακόμα και αν υπάρχει σωματική βία ή απειλή σωματικής βίας.	Παρέμβαση ς	14 (100.0)	0 (0.0)	1.0 (1.0, 2.0)	
Οτιδήποτε συμβαίνει ανάμεσα στα μέλη ενός ζευγαριού είναι προσωπικό ζήτημα και δεν πρέπει οι άλλοι να παρεμβαίνουν, ακόμα και αν υπάρχει σωματική βία ή απειλή σωματικής βίας.	Σύνολο	30 (100.0)	0 (0.0)	1.0 (1.0, 2.0)	
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	1.0 (1.0, 1.5)	
					-0.628 0.530
Οι άνδρες χτυπούν τις γυναίκες απλώς γιατί τις αγαπάνε.	Παρέμβαση ς	14 (100.0)	0 (0.0)	1.0 (1.0, 2.0)	
	Σύνολο	30 (100.0)	0 (0.0)	1.0 (1.0, 1.0)	
	Ελέγχου	16 (100.0)	0 (0.0)	1.0 (1.0, 1.0)	0.935 0.350
	Παρέμβαση ς	14 (100.0)	0 (0.0)	1.0 (1.0, 1.0)	
Κλίμακα: Δηλώσεις	Σύνολο			1.7 (1.6, 1.9)	0.416 0.677

σχετικές με διαδομένους μύθους	Ελέγχου	1.7 (1.6, 1.9)
	Παρέμβαση ς	1.7 (1.4, 2.0)

Πίνακας 15. Δηλώσεις σχετικές με διαδομένους μύθους που αφορούν έμφυλα στερεότυπα και συμπεριφορές στο πλαίσιο των ρομαντικών σχέσεων, πριν και μετά την παρέμβαση στην ομάδα παρέμβασης

Ερώτηση		Διαφωνώ	Συμφωνώ/	McNemar' s $\chi^2(1)$ p-value	Διάμεσος (ΕΛΕ)	Wilc oxon z p- valu e
		απόλυτα/ Διαφωνώ N (%)	Συμφωνώ Απόλυτα N (%)			
Οι περισσότερες γυναίκες ανησυχούν για το αν αρέσουν στους άνδρες.	Πριν	0 (0.0)	14 (100.0)	5.00 0.063	3.0 (3.0, 3.0) 3.0 (2.0, 3.0)	2.64 6
	Μετά	5 (35.7)	9 (64.3)			
Εάν ένα άτομο κακοποιείται σε μια σχέση, μπορεί πολύ απλά να φύγει από τη σχέση.	Πριν	2 (14.3)	12 (85.7)	-	4.0 (3.0, 4.0) 4.0 (4.0, 4.0)	- 1.73
	Μετά	2 (14.3)	12 (85.7)			
Μερικές φορές με τον τρόπο που ντύνονται τα κορίτσια προκαλούν τη σεξουαλική επιθετικότητα των αγοριών	Πριν	8 (57.1)	6 (42.9)	1.00 0.625	2.0 (1.0, 3.0) 2.0 (1.0, 3.0)	1.13 4
	Μετά	10 (71.4)	4 (28.6)			
Όταν ένα αγόρι ζηλεύει πολύ την κοπέλα του, αυτό αποδεικνύει ότι ενδιαφέρεται πραγματικά για αυτήν	Πριν	11 (84.6)	2 (15.4)	0.00 1.000	2.0 (1.0, 2.0) 2.0 (1.0, 2.0)	0.65 7
	Μετά	12 (85.7)	2 (14.3)			
Οι γυναίκες είναι πιο πιθανό να κακοποιηθούν σεξουαλικά από έναν άγνωστο παρά από κάποιον που γνωρίζουν.	Πριν	11 (78.6)	3 (21.4)	3.00 0.250	2.0 (1.0, 2.0) 2.0 (2.0, 2.0)	0.88 3
	Μετά	14 (100.0)	0 (0.0)			
Οι οικονομικές δυσκολίες είναι η πιο συχνή αιτία για την εμφάνιση βίας στις σχέσεις	Πριν	9 (64.3)	5 (35.7)	0.33 1.00	2.0 (2.0, 3.0) 2.0 (1.0, 3.0)	1.34 2
	Μετά	10 (71.4)	4 (28.6)			

Μερικές φορές κάνει καλό στη σχέση αν οι δύο σύντροφοι κάνουν επίτηδες ο ένας τον άλλο να ζηλέψει.	Πριν	8 (57.1)	6 (42.9)	3.57	2.0 (2.0, 3.0)	2.33
	Μετά	13 (92.9)	1 (7.1)	0.125	2.0 (1.0, 2.0)	0.02
Οι γυναίκες είναι εξίσου πιθανό με τους άνδρες, να ασκούν βία στο σύντροφό τους.	Πριν	6 (42.9)	8 (57.1)	0.33	3.0 (2.0, 4.0)	0.00
	Μετά	5 (35.7)	9 (64.3)	1.000	3.0 (2.0, 3.0)	1.00
Μερικές φορές φταίνε τα κορίτσια όταν τις χτυπούν οι σύντροφοί τους.	Πριν	12 (85.7)	2 (14.3)	0.00	1.5 (1.0, 2.0)	0.00
	Μετά	12 (85.7)	2 (14.3)	1.000	1.5 (1.0, 2.0)	1.00
Το ξύλο και οι φωνές συμβαίνουν συνήθως στις σχέσεις των ενηλίκων και σπάνια στις σχέσεις των εφήβων.	Πριν	10 (71.4)	4 (28.6)	4.00	2.0 (1.0, 3.0)	2.22
	Μετά	14 (100.0)	0 (0.0)	0.125	1.0 (1.0, 2.0)	0.02
Οι γυναίκες αποκαλούν σεξουαλική παρενόχληση πράγματα που είναι απλώς αστεία.	Πριν	12 (85.7)	2 (14.3)	1.00	2.0 (1.0, 2.0)	0.44
	Μετά	11 (78.6)	3 (21.4)	1.000	1.5 (1.0, 2.0)	0.65
Όταν ένα κορίτσι λέει «όχι» στις σεξουαλικές απαιτήσεις του συντρόφου της, συχνά εννοεί «ναι».	Πριν	13 (92.9)	1 (7.1)	1.00	2.0 (1.0, 2.0)	1.63
	Μετά	14 (100.0)	0 (0.0)	1.000	1.0 (1.0, 2.0)	0.10
Η βία στις σχέσεις (π.χ. χτυπήματα, σπρωξιές και συνεχείς φωνές) σπάνια συμβαίνει ανάμεσα σε άτομα με υψηλή μόρφωση.	Πριν	11 (78.6)	3 (21.4)	0.33	2.0 (1.0, 2.0)	0.80
	Μετά	10 (71.4)	4 (28.6)	1.000	1.5 (1.0, 3.0)	0.42
Ένα απλό χαστούκι ή μια σπρωξιά στο/ στη σύντροφό σου δεν είναι βία.	Πριν	12 (85.7)	2 (14.3)	2.00	1.0 (1.0, 2.0)	0.70
	Μετά	14 (100.0)	0 (0.0)	0.500	1.0 (1.0, 2.0)	0.48
Η βία στις σχέσεις (π.χ. χτυπήματα, σπρωξιές και συνεχείς φωνές) συνήθως συμβαίνει σε	Πριν	12 (92.3)	1 (7.7)	1.00	1.0 (1.0, 1.0)	0.11
	Μετά	14 (100.0)	0 (0.0)	1.000	1.0 (1.0, 2.0)	0.90

κοινότητες μεταναστών.						8
Σε ένα κορίτσι που είχε πολλούς σεξουαλικούς συντρόφους, του αξίζει να το κουτσομπολεύουν.	Πριν	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	0.00
	Μετά	14 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	0
Οτιδήποτε συμβαίνει ανάμεσα σε παντρεμένα ζευγάρια είναι προσωπικό ζήτημα και δεν πρέπει οι άλλοι να παρεμβαίνουν, ακόμα και αν υπάρχει σωματική βία ή απειλή σωματικής βίας.	Πριν	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	-
	Μετά	14 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 2.0)	1.41
Οτιδήποτε συμβαίνει ανάμεσα στα μέλη ενός ζευγαριού είναι προσωπικό ζήτημα και δεν πρέπει οι άλλοι να παρεμβαίνουν, ακόμα και αν υπάρχει σωματική βία ή απειλή σωματικής βίας.	Πριν	13 (92.9)	1 (7.1)		1.0 (1.0, 1.0)	-
	Μετά	14 (100.0)	0 (0.0)	1.00	1.0 (1.0, 2.0)	0.57
Οι άνδρες χτυπούν τις γυναίκες απλώς γιατί τις αγαπάνε.	Πριν	14 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	-
	Μετά	14 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	-
Κλίμακα: Δηλώσεις σχετικές με διαδεδομένους μύθους	Πριν				1.9 (1.7, 2.3)	1.57
	Μετά				1.7 (1.4, 2.0)	0
	ά					0.11
						7

Πίνακας 16. Δηλώσεις σχετικές με διαδομένους μύθους που αφορούν έμφυλα στερεότυπα και συμπεριφορές στο πλαίσιο των ρομαντικών σχέσεων, πριν και μετά την παρέμβαση στην ομάδα ελέγχου

Ερώτηση		Διαφωνώ απόλυτα/ Διαφωνώ N (%)	Συμφωνώ/ Συμφωνώ Απόλυτα N (%)	McNemar' s χ^2 (1) p-value	Διάμεσος (ΕΔΕ)	Wil cox on z p- val ue
Οι περισσότερες γυναίκες ανησυχούν για το αν αρέσουν στους άνδρες.	Πριν	2 (12.5)	14 (87.5)	1.000 1.000	3.0 (3.0, 3.0)	-
	Μετά	3 (18.8)	13 (81.3)		3.0 (3.0, 3.5)	1.0 0.3 17
Εάν ένα άτομο κακοποιείται σε μια σχέση, μπορεί πολύ απλά να φύγει από τη σχέση.	Πριν	2 (12.5)	14 (87.5)	1.000 1.000	4.0 (3.0, 4.0)	-
	Μετά	1 (6.3)	15 (93.8)		4.0 (3.5, 4.0)	1.4 13 0.1 58
Μερικές φορές με τον τρόπο που ντύνονται τα κορίτσια προκαλούν τη σεξουαλική επιθετικότητα των αγοριών	Πριν	11 (68.8)	5 (31.3)	0.330 1.000	2.0 (1.0, 3.0)	1.9
	Μετά	12 (75.0)	4 (25.0)		1.0 (1.0, 2.5)	10 0.0 56
Όταν ένα αγόρι ζηλεύει πολύ την κοπέλα του, αυτό αποδεικνύει ότι ενδιαφέρεται πραγματικά για αυτήν	Πριν	13 (81.3)	3 (18.8)	1.000 1.000	2.0 (1.0, 2.0)	0.0
	Μετά	14 (87.5)	2 (12.5)		2.0 (1.0, 2.0)	0.0 1.0 0.0
Οι γυναίκες είναι πιο πιθανό να κακοποιηθούν σεξουαλικά από έναν άγνωστο παρά από κάποιον που γνωρίζουν.	Πριν	9 (56.3)	7 (43.8)	0.200 1.000	2.0 (2.0, 3.0)	0.7
	Μετά	10 (62.5)	6 (37.5)		2.0 (2.0, 3.0)	0.7 0.4 80
Οι οικονομικές δυσκολίες είναι η πιο συχνή αιτία για την εμφάνιση βίας στις σχέσεις	Πριν	11 (68.8)	5 (31.3)	0.670 0.688	2.0 (2.0, 3.0)	-
	Μετά	9 (56.3)	7 (43.8)		2.0 (2.0, 3.0)	0.5 48 0.5

						83
Μερικές φορές κάνει καλό στη σχέση αν οι δύο σύντροφοι κάνουν επίτηδες ο ένας τον άλλο να ζηλέψει.	Πριν	12 (75.0)	4 (25.0)	2.000	2.0 (1.0, 2.5)	0.3 33
	Μετά	14 (87.5)	2 (12.5)	0.500	2.0 (1.0, 2.0)	0.7 39
Οι γυναίκες είναι εξίσου πιθανό με τους άνδρες, να ασκούν βία στο σύντροφό τους.	Πριν	10 (62.5)	6 (37.5)	0.000	2.0 (2.0, 3.0)	0.0 00
	Μετά	10 (62.5)	6 (37.5)	1.000	2.0 (2.0, 3.0)	1.0 00
Μερικές φορές φταίνε τα κορίτσια όταν τις χτυπούν οι σύντροφοί τους.	Πριν	16 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	1.4 14
	Μετά	16 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	0.1 57
Το ξύλο και οι φωνές συμβαίνουν συνήθως στις σχέσεις των ενηλίκων και σπάνια στις σχέσεις των εφήβων.	Πριν	11 (68.8)	5 (31.3)	4.000	2.0 (2.0, 3.0)	1.1 87
	Μετά	15 (93.8)	1 (6.3)	0.125	2.0 (2.0, 2.0)	0.2 35
Οι γυναίκες αποκαλούν σεξουαλική παρενόχληση πράγματα που είναι απλώς αστεία	Πριν	13 (81.3)	3 (18.8)	2.000	2.0 (1.0, 2.0)	1.9 10
	Μετά	15 (93.8)	1 (6.3)	0.500	1.0 (1.0, 2.0)	0.0 56
Όταν ένα κορίτσι λέει «όχι» στις σεξουαλικές απαιτήσεις του συντρόφου της, συχνά εννοεί «ναι».	Πριν	15 (93.8)	1 (6.3)	1.000	1.0 (1.0, 2.0)	1.3 42
	Μετά	16 (100.0)	0 (0.0)	1.000	1.0 (1.0, 2.0)	0.1 80
Η βία στις σχέσεις (π.χ. χτυπήματα, σπρωξιές και συνεχείς φωνές) σπάνια συμβαίνει ανάμεσα σε άτομα με υψηλή μόρφωση.	Πριν	12 (75.0)	4 (25.0)	1.000	2.0 (1.0, 2.5)	0.0 00
	Μετά	13 (81.3)	3 (18.8)	1.000	2.0 (1.5, 2.0)	1.0 00
Ένα απλό χαστούκι ή μια σπρωξιά στο/ στη σύντροφό σου δεν είναι βία.	Πριν	15 (93.8)	1 (6.3)	0.000	2.0 (1.0, 2.0)	1.3 42
	Μετά	15 (93.8)	1 (6.3)	1.000	1.0 (1.0, 2.0)	0.1 80
Η βία στις σχέσεις (π.χ.	Πριν	16 (100.0)	0 (0.0)	2.000	1.0 (1.0, 2.0)	-

χτυπήματα, σπρωξιές και συνεχείς φωνές) συνήθως συμβαίνει σε κοινότητες μεταναστών.	Μετ ά	14 (87.5)	2 (12.5)	0.500	1.0 (1.0, 2.0)	0.5 10 0.6 10
Σε ένα κορίτσι που είχε πολλούς σεξουαλικούς συντρόφους, του αξίζει να το κουτσομπολεύουν.	Πριν	16 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 2.0)	1.7 32
	Μετ ά	16 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	0.0 83
Οτιδήποτε συμβαίνει ανάμεσα σε παντρεμένα ζευγάρια είναι προσωπικό ζήτημα και δεν πρέπει οι άλλοι να παρεμβαίνουν, ακόμα και αν υπάρχει σωματική βία ή απειλή σωματικής βίας.	Πριν	16 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	- 0.5 77
	Μετ ά	15 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	0.5 64
Οτιδήποτε συμβαίνει ανάμεσα στα μέλη ενός ζευγαριού είναι προσωπικό ζήτημα και δεν πρέπει οι άλλοι να παρεμβαίνουν, ακόμα και αν υπάρχει σωματική βία ή απειλή σωματικής βίας.	Πριν	16 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	- 1.0 00
	Μετ ά	16 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.5)	0.3 17
Οι άνδρες χτυπούν τις γυναίκες απλώς γιατί τις αγαπάνε.	Πριν	16 (100.0)	0 (0.0)		1.0 (1.0, 1.0)	- 1.0 00
	Μετ ά	16 (100.0)	0 (0.0)	-	1.0 (1.0, 1.0)	0.3 17
Κλίμακα: Δηλώσεις σχετικές με διαδεδομένους μύθους	Πριν				1.8 (1.7, 2.0)	1.3 68
	Μετ ά				1.7 (1.6, 1.9)	0.1 71